

หนังสือที่ระลึก
งานถวายผ้าพระกฐิน
พระราชทาน

มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
จังหวัดนครพนม
๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘

หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พุทธศักราช ๒๕๕๘

ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

จังหวัดนครพนม

วันเสาร์ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘

หนังสือที่ระลึก

งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร
จังหวัดนครพนม
วันเสาร์ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม
พุทธศักราช ๒๕๕๘

พิมพ์ที่

สันติศิริการพิมพ์

๑๓๑๖ ซอยเจริญสุขนิทวงศ์ ๕๗ บางพลัด กทม.

โทรศัพท์ ๐-๒๔๒๔-๓๙๘๕

นายสันติพงษ์ กาลอรุณ ผู้พิมพ์-ผู้โฆษณา

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานผ้าพระกฐินให้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อัญเชิญไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ผู้อยู่จำพรรษาภาค ณ วัดพระธาตุพนมมรุมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในวันที่เสาร์ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘ นั้น ปวงข้าพระพุทธเจ้า มีความปลื้มปิติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้

โดยที่กฐินเป็นทั้งกาลทานคือทานที่กำหนดด้วยกาล และสังฆทานคือทานที่ถวายแด่พระสงฆ์โดยมิได้ จำเพาะเจาะจง จึงเป็นทานที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยกย่องว่าเป็นทานที่มีผล มีอานิสงส์สูงสุด

ในการรับพระราชทานผ้าพระกฐินไปทอดถวายครั้งนี้ จึงเป็นการบำเพ็ญกฐินเป็นมหากุศลอย่างยิ่ง ปวงข้าพระพุทธเจ้า ขวามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒและผู้มีจิตอันเป็นกุศล ซึ่งมีความจงรักภักดีในใต้ฝ่าละออง รุฉีพระบาท ได้พร้อมใจกันจัดให้มีพิธีบำเพ็ญกุศลสมโภชของค์พระกฐินพระราชทาน แล้วจึงอัญเชิญผ้าพระกฐิน พระราชทานไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ต่อจากนั้นจะมีการทอดผ้าป่าหนังสือแก่โรงเรียน จำนวน ๖ โรงเรียน และมีหน่วยการแพทย์เคลื่อนที่ให้การรักษา บริการทันตกรรม กายภาพบำบัด และแนะนำสุขภาพพลานามัยแด่ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ประชาชน และนักเรียน เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศล เจริญพระเกียรติ แห่งใต้ฝ่าละอองรุฉีพระบาท

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กรีน

กรีน เป็นกาดทาน ปรองการหนึ่ง
เป็นเรื่องซึ่ง ทั่วกระทำ จำกัตหม
เพียงหนึ่งครั้ง ในหนึ่งปี มีมรดก
กอกศล ด้วางผลบุญ อยอ่นใจ
ทออายุ ปรองดังมี ปรองดัง
ทอตกรีน เพิ่มความดี ทั่วคมี
ชอสรุภา อดษะ ปรองอ้น
ดังมหารูป ชนไป ด้รับทาน

อานดังล มีมากมาย กระจายออก
งามทั้งนอก งามทั้งใน ด้อดทอน
ปรองดังมีเต ทายกเต ไม้ชาตทาน
เพิ่มผลบุญ กรีน หนึ่ง ด้าคับเอย

กรีน มีพระบรมมทททานุอาตเวใหม่ปรองอ้นมีลูก มทลวรรค
เดิมที ๕ ชื่อเรื่องว่า กรีนช่นอกะ กรีน แล่แล้ว แล่แล้ว เพื่อ
ทำหน้าทเป็นค่านาม แล่แล้ว ไม้คั้ง หมายถึง ไม้คั้งซึ่งพว
ที่จะนำมถัดเย็บเป็นจิวรให้ตั้งตามกัตอ้งการ

วาโดยคัพท คำว่า กรีน ไม้ในภาษาขค มีรากศัพท์มาจาก
คำว กรี ธาตุ อิน ไม้จัญ

ไม้คั้ง คือไม้เย็บค้ำหรับตจจิวร เป็นชอของค้ำ เวียงกร
ค้ำกรีน คือค้ำห้วยไรไม้คั้ง เพราะเอาไม้คั้งมากะ เพื่อให้จิวร
เลจจพิชก่อนรุ่งอรุณ ซึ่งค้ำว กรีนในภาษาไทย ใช้เป็นชอเรียก
การกัยณตามกาดเวลา ที่ทำคณตจ้วยการนำค้ำไทรจิวรไปทอ
กัตทมีพระลิกษุจำพรรษา ๕ ฐนช่นไป ครมตเดือน มีกัหนด
ระยะเวลาทั้งแตแวม๑ ค้ำ เดือน๑๑ ถึงช่น ๑๕ ค้ำ เดือน๑๒

เรื่องกว่า ฤๅตุการทอตุกรีน

มตเทศาของกาการทอตุกรีน

ในกรีนขึ้นชณะ กุจินามชานผา ว่าตอช/ทอชอุณฎาต
 ใหนักว่านกรีน โดยปวารณเจองภิกษุชากเมืองปจจันจน
 ๓๐ รูป ได้เดินท่างมากรังตาวตถ เกิดเผ้าพระผู้มีพระภาค
 เจ้า พอถังเมืองตาทเกตกไม่ฝอฉนเข้าพรรษาทอช จึงได้
 ออชู่ชานเข้าพรรษากเมืองตาทเกตนั ทจอชเมืองตาทเกต
 ท่างจากเมืองตาวตถ ปรพะสาม ๖ โยชนั หรือปรพะสาม ๗๖
 ก็ได้เมตธร ชณะที่ออยู่จำพรรษากก็คิดออยู่เตลมอว่า พระ
 พุททเจ้าประกัษอยู่เกตุ ๒ เตทพอกเวากไม่ตาทมจรชเข้าเผ้า
 พระอชงค์เต ทอออกทอชปวารณา เรลว จึงได้รับเตนท่าง
 มาเผ้าพระพุททเจ้าทันท ในระยะนัผ สนอชชกชออยู่ กัช
 แผนตณชมชนเมตธรนำลโคตมตม ท่างลิจอชกเฝยกรีน
 ปะตอชนำ เข้าเผ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ชณะนัชกัอชตมตอ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ตอชตถามภิกษุเหล่าผันถึงการชอวงชอช
 การเตนท่าง ตอชชากตาทมท่าง ๒ เมลออกทอชปวารณา
 เรลวจึงรับเตนท่างมาเข้าเผ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับตั้งกับภิกษุทั้งหลายว่า

อนุชานามิ ภิกษุชเว เวตตี เวตถานั
 ภิกษุชนุ กจันนิ ชตถอชชั

ภิกษุชทั้งหลาย เชาอณฎาตใหนักภษุชอจำทอชมา
 เตลลักรานกรีน. คำว่า "กรานกรีน" คืออภิกษุชชต
 เยนชเว โดยชังไม่ตอชเรลวเอาคากเยนเมลจอชชอชกเฝยกรีน
 เมลเยนเตลลัจเรลวชอกแกภิกษุชทั้งหลายเพลอชไมทมา

ประเภทของกูรีน

เดิม กูรีน เป็นคำเดี่ยวไม่ได้แยกเป็น มหากูรีน หรือ จุลกูรีน เหมือนในปัจจุบันนี้ ที่เรียกกันเช่นนั้น เพื่อที่จะมีได้ความชัดถึง ความศักดิ์สิทธิ์ ความยิ่งใหญ่ในสิ่งที่ตนทำด้วยแรงศรัทธาที่เต็มเปี่ยม จึงมีการแบ่งชนิดของกูรีน ดังนี้ -

๑. มหากูรีน คือ กูรีนที่มีเวลาเตรียมกันนานเป็นปี มีบริวารของกูรีนมาก ศรัทธาของเครื่องไทยธรรมสักหรันถวายพระอภิสถาปณธรรม นอกนั้นก็ยังมีปัจจัยถวายในอุโบสถหรือการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสังฆคณิสสร่างภายในวัดแต่ละวัน จึงต้องใช้เวลาเตรียมสัปดาห์

๒. จุลกูรีน คือ กูรีนที่มีเวลาทำน้อยเพียงวันเดียว เริ่มตั้งแต่เก็บดอกไม้ธูปเทียนเป็นกรวยให้เป็นบายศรีตั้งทอดจนเป็นพื้นผ้า ย้อมผ้า เย็บ ทำพิธีทอดในวันนั้น คนเฒ่าคนเฒ่าเรียกว่า "กูรีนแด่น" กูรีนทำแบบบุคคลทุก โดยเลือกวัดที่ไม่มีคนเป็นเจ้าภาพทอด กูรีนในวันนั้น

กูรีนตากแห้งหรือกูรีนตั้งเครื่อง

ผู้มีศรัทธา จัดทำกูรีนไปทอดในวัดที่พิเศษของกูรีน หากไปทอดในวัดใดไม่ได้จึง และไม่มีของทอดลงหมก กูรีน ก็ไม่ทอดเลย จะเรียกว่า กูรีนจุ่ม เพราะพระสงฆ์ไม่รู้ลงหมก มีปัจจุบันนี้พระสงฆ์นำภาชนะที่โยนจากเมืองหลวง นำกูรีนตั้งเครื่อง - หากไปทอดตามวัดต่างๆ ทางภาคอีสานมากขึ้น

ประเภทและลักษณะของกูรีนในปัจจุบัน

๑. กูรีนหลวง คือ พระกูรีนที่พระมหากษัตริย์โดยที่ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นองค์ปกครองศาลพระธรรม ได้ทรงกำหนดประเภททอดกูรีนขึ้น เป็นพระราชพิธีประเภทและพระราชาพิธี ทรงนำเทวทูตหรือราชทูตถวายสวาทพระกูรีน ทรงนำไปถวายแต่พระภิกษุสงฆ์ ทั้งวัดในเมืองหลวงและวัดในหัวเมือง

ต่าง ๆ มีใต้อาณาเขตว่า ผู้ใดมีพระเป็นพระธำมรงค์ หรืออัญ
ชาษฏร์ ซึ่งจำแนกเป็นราชตระกูลคือ :-

พระกษัตริย์มหาดเล็กที่กำหนัดในราชสำนัก

พระกษัตริย์

พระกษัตริย์พระราชทาน

๑.๑ พระกษัตริย์มหาดเล็กที่กำหนัดในราชสำนัก คือ พระกษัตริย์ที่
พระมหากษัตริย์ได้พระธำมรงค์ให้ เสด็จรับ ทรงนำแก้วพระธำมรงค์
ถวายแก่พระกษัตริย์ ณ พระธำมรงค์มหาดเล็กต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง

๑.๒ พระกษัตริย์พระราชทาน คือ พระกษัตริย์ที่พระมหากษัตริย์
พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่
พระบรมวงศานุวงศ์ กรมวัง กรมวังหลวง กรมวังน้อย กรมวัง
มหาดเล็ก หรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีตำแหน่งต่าง ๆ ที่แจ้งความจำนงขอ
รับพระราชทานแก่พระกษัตริย์ เสด็จนำไปทอดถวายแด่พระ
ธำมรงค์ในพระธำมรงค์มหาดเล็ก ทั้งในกรุงเทพฯ พนมเปญ นคร และส่วน
ภูมิภาค

๑.๓ พระกษัตริย์ คือ พระกษัตริย์มหาดเล็กที่พระเจ้าแผ่นดิน
เสด็จพระราชดำเนิรมิใช่ทรงนำแก้วพระธำมรงค์ถวายแก่พระกษัตริย์
ณ วัดราชบูรณะ และมิได้เสด็จพระราชดำเนิรมิใช่ทางการ หรือมิใช่
การพระราชทาน แต่เป็นการเสด็จฯ ทรงนำแก้วพระธำมรงค์ถวาย
แก่พระกษัตริย์เป็นการส่วนตัว

๓. กุญแจราชบุตร คือ กุญแจที่ราชบุตรทำกันทูลไป เมื่อทรง
ในขณะมดคด หรือทรงตามคดก็มี เมื่อกุญแจทูลทูลราชบุตร
จึงได้ราชบุตรทำกุญแจขึ้น และนำไปทอดถวายต่าง ๆ ในเขตการปกครอง

กุญแจตั้งตัก

กุญแจ มีสองประเภท คือ ๑. กุญแจตั้งตัก ๒. กุญแจตั้งตัก
มีอันตั้งตักมาก เพราะผู้ถวายได้ระงับแก่พระกษัตริย์มิได้
ผลต่างกันว่า มนต์ของกุญแจตั้งตักมีอันตั้งตักที่มีอันตั้งตัก
และกุญแจตั้งตัก ท้ายกทักอีกผู้หนึ่งเจ้าภาพกุญแจ

สามสิ่งสำคัญสำหรับกรู๊นอยู่ ๕ ประการคือ

๑. เกียรติใหม่เมื่อดึงขอกตา (ขอกตาจนจาวัว)
๒. ไม่ต้องถือไตรจักรไปครบตัวรบ (เช็ดมาทานจาวัว)
๓. หันคนละโงกมันได้ (คนโงกมัน)
๔. กระบอที่ระกาวัวได้ตาสมปวารณา (ยาวทตฺตจักรว)
๕. จักรอันเกิดขึ้น ณ ก้นมันจักเป็นของพลกเชอ

(โยจ ตตฺต จักรรูปปาก ๕๓ เม็ด ๗๕๓๓๓)

ในสามสิ่ง ๕ ประการนี้ ถือเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจาก เป็นเรื่องของพระวินัย เพราะในแต่ละข้อนั้น เป็นความละเอียด ที่จะไม่ให้พระสังฆะเมิตพระวินัย ซึ่งเราควรจะได้ทำความเข้าใจใหม่มากยิ่งขึ้น

ขอก ๑ พระวินัยกำหนดไว้ว่า พระภิกษุชนชายนั้นต้องขอก ตาพระภิกษุสงฆ์ หรือพระสังฆิก่อน ถ้าไม่ขอกตาต้องอาบัติ ตามจารีตสิกขาบท แต่เมื่อได้กรานกรู๊นแล้ว ไม่ต้องอาบัติ ๕ ชนิดนี้ ตลอด ๕ เดือนแห่งฤดูหนาว

ขอก ๒ พระวินัยกำหนดไว้ว่า พระภิกษุจะเกี่ยวจาวัวของ ตนเขาไตรจักร (ผ้า ๓ ผืน คือ ๑. จตุตถารสังค ผ่าห่ม ๒. สังฆาฐี ผ่า ทายปา ๓. ผ่าอันตรวาทก (สังฆ ๓) ผ่าห่ม) ไม่ครบตัวรบแล้ว ถ้าเข้าไปไม่ครบต้องอาบัติตามกฐียกกรู๊นสิกขาบท แต่เมื่อได้กราน กรู๊นแล้ว ไม่ต้องอาบัติชนิดนี้ ตลอด ๕ เดือนแห่งฤดูหนาว

ขอก ๓ พระวินัยกำหนดไว้ว่า พระภิกษุจะฉันร่วมวงใน ภากษะไม่ได้ คือเขาภากษะใหญ่หรือ เด็ก เช่น ถาด หรือไม้สาก ไม้แกกกระตัง หรือตะแกง ใส่น้ำหรือใส่น้ำร้อนดื่มกันแล้ว ร่วมวง กันฉันในภากษะเช่นนั้น ทำนทานไม่ให้นั้นเช่นนั้น แต่เมื่อได้ กรานกรู๊นแล้ว ไม่ต้องอาบัติต่อคนละโงกมันได้บริวารภากษะ

ข้อตกลง ๕ เดือน แห่งกฎหมาย

ข้อที่ ๕ พระวินิจฉัยกำหนดไว้ว่า พระอภิบาลจะเก็บ
ค่าจรรยาที่เกิดจากตำรับที่มุ่งหม่อมไม่ได้ เมื่อได้ค่าเช่น
นั้นมาเก็บไว้ได้ไม่เกิน ๑๐ วัน ทั้งนี้กำหนดนั้นต้องทำฉีกบัญชี
หรือมอบไว้เป็นของกลาง เมื่อต้องการจะใช้ของของนั้นก็
มาใช้ แต่หากได้ความจรรยาแล้ว เก็บไว้เกินกว่านั้น ไม่เป็น
อาบัติ ตามประมวลกฎหมายอาญาบทบัญญัติบางข้อ

ข้อที่ ๕ เป็นธรรมเสียของพระอภิบาลว่า เมื่อจะรับ
ค่าจรรยากระชั้นใดที่ถูกต้อง เป็นสิ่งอันตั้งมิ่งก็กำหนดให้
แต่จะกำหนดด้วยพระบัญชาตามกฎหมายกว่าแต่จะคนจรรยา เช่น
ทรงธรรมพิเศษกว่ากัน เก่งไม่สู้ผู้มีพระบารมีน้อยหรือบารมี
ใหม่ จะไม่มีสิทธิ์เสมอภาคในลาภสักการะนั้น จึงจัดเสีย
ถ้า ลาภเกิดขึ้นในเวลาใด ต้องเป็นของผู้ใดเจ้าพระบารมีในวัด
นั้นเท่านั้น

อาบัติสังฆกรรมนี้ เหมือนกันกับอาบัติสังฆกรรม
การพรรษา เพียงแต่ระยะเวลาของการได้รับอาบัติสังฆกรรมออก
ไปจนสิ้นฤดูหนาว หรือประมาณกลางเดือน ๕ ซึ่งการได้มา
ซึ่งอาบัติสังฆกรรม พระอภิบาลผู้รับนั้น จะต้องประพฤติปฏิบัติธรรม
อันมีฐานจิตอยู่จำพรรษาในวัดใดวัดหนึ่ง โดยไม่เก็บออกไปค้างคืน
ที่อื่น เว้นแต่มีเหตุจำเป็น ซึ่งพระวินิจฉัยได้อนุญาตไว้คือ

๑. ไม่เพื่อกฎมณฑลหรือธรรมิกหรือมารดาบิดาที่น้อย
๒. ไม่เพื่อระงับไม่ให้พระอภิบาล
๓. ไม่เพื่อกิจของสงฆ์ เว้น ประชัมคณ
๔. ทายกทายิกาไม่มณฑลเองหรือท้าวในทาง

บำรุงบุญกุศลของเขา

๕. ไม่ขวนขวายจัดขบวนเสนาสนะที่ขำขัน เดะจะ
ต้องกลับมากลางวัดกตทณอยู่ภายใน ๗ วัน เรียกว่าตัดตาหกรณณะ

คำกล่าวสดุดีตาพระเจ้า

"สดุดีตาพระเจ้าพระเนตร กิจจริง เม อตถิ ตัดมา
มยา ตันตัพพัง อิมัสสิง สัตตทาหัพพันตะเว
ผู้จัดทำสดุดี"

จะเห็นได้ว่า การไม่ไปทางกอดนั้น ย่อมจะทำให้พระสังฆมัยโลก
น้ำเพื่อบุคคลมณธรรมด้วยศรัทธาเอาใจใส่ตลอด ๓ เดือน

ผู้ถวายยอมได้รับอานัติสงฆ์ ๕ ประการ

- ข้อ ๑, เมื่อกิจใดของคณทั้งหลาย
- ๒, เกียรติยศชื่อเสียงอันดีงามทั้งของจริงไม่ในถาวรศักดิ์
- ๓, เมื่อบุคคลวิกลจริตอาชญา
- ๔, ไม่หลงกลระทากการดิกรยา คือไม่หลงตาย
- ๕, ภายหลังแล้วไปสู่วรรดิ เข้าถึงภพหมโลก

อีกประการหนึ่ง บุคคลผู้ทอดธุระชื่อว่า ได้ขาดเกศาหรือ
ของทานให้หมดจดด้วยไม่ไปกอดนั้นเป็นผลมากที่ผู้ ไม่มีเลขาเจตนา
ปราศจากความตระหนี่แต่มีความเลื่อมใสศรัทธาอันดีในคุณแห่ง
พระรัตนตรัย เป็นการทำบุญเป็นปัญญาคุณให้ท่านตถาคตดังพระ
พระสังฆมัยโลกท่านได้รับอานัติสงฆ์แล้วออกไปอีก ๔ เดือน ถึงวัน
เพ็ญกลางเดือน ๕ ถ้าเวลาได้รับอานัติสงฆ์แล้วจะพิจารณา
ให้ใจบริสุทธิ์เสีย สิ้นปัดขุ่นซึ่งเดรัจฉานพระสังฆมัยโลกแล้วให้
ประพฤติดีปฏิบัติดีชอบตามพระธรรมวินัย ได้ศึกษาเอาเรียน
ด้วยศรัทธาและศรัทธามากขึ้น และท่านที่ร่วมศรัทธาด้วย ได้รับ
ว่า มีโลกาตบัสยซึ่งเดรัจฉานผู้ซึ่งคุณธรรม คือความกตัญญู
และศรัทธาเสียตั้งแต่ ทำให้สังคมเกิดศรัทธาอันดีต่อกันเกิด
พร้อมเพรียงกัน มีความผูกพันกับการรักษาตบัสยของ
ธรรมวินัยเป็นอันดีงาม ให้โดยผู้กับพระสังฆมัยโลกและพระ
ตบัสยสืบไป

สารผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม

จังหวัดนครพนม เป็นจังหวัดชายแดนซึ่งตั้งอยู่เลยบชายฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับเมืองท่าแขก (แขวงคำม่วน) ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จังหวัดนครพนม เดิมเป็นที่ตั้งของอาณาจักรศรีโคตรบูรณ ซึ่งแต่แรกเริ่มเดิมทีนั้น มีพื้นที่อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และต่อมาได้ย้ายมาอยู่ฝั่งขวา ดำนานแห่งประวัติศาสตร์ ได้จารึกไว้ว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ชื่อของดินแดนแห่งนี้ได้ถูกเปลี่ยนเป็น “มรุกขนคร” และต่อมาได้โปรดฯ ให้เปลี่ยนเป็น “นครพนม” ด้วยความที่เป็นอาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองมาเก่าก่อน ประกอบกับแม่น้ำโขงเป็นแหล่งอารยธรรมของมนุษยชาติ

ดังนั้น นครพนมจึงมีโบราณสถาน มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และประเพณีเป็นแบบอย่างหลากหลาย อีกทั้งยังเป็นທີ່ประดิษฐานขององค์พระธาตุพนม พระบรมธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอก) ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดังคำขวัญของจังหวัดที่ว่า

“พระธาตุพนมค่าล้ำ วัฒนธรรมหลากหลาย เรณูผู้ไทย เรือไฟโสภา งามตาฝั่งโขง”

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๕๓ กิโลเมตร สร้างเมื่อราว พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๔๐๐ ลักษณะของสถาปัตยกรรม มีแหล่งที่มาที่เดียวกับปราสาทขอม ได้มีการบูรณะอยู่หลายครั้ง ที่สำคัญก็คือ เมื่อพระธาตุพนมล้มในวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลปัจจุบัน ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะขึ้นใหม่จนเสร็จเรียบร้อย และเสด็จมาทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๒

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานมาถวาย ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ถือเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามจากบรรพบุรุษ ควรค่ายิ่งที่จะส่งเสริมสนับสนุน เพื่อจรรโลงและผดุงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมอันดีงามในด้านศาสนา

ในนามพี่น้องพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดนครพนม ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และผู้มีจิตกุศลทุกท่าน ขอบุญกุศลที่ท่านบำเพ็ญ ได้บังเกิดเป็นบารมีแก่ท่านทั้งหลายโดยสมบูรณ์ตลอดไป

(นายนิคม เกิดขันหมาก)

ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม

สารอธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นเจ้าภาพถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ในฐินกาลวาระ殊พุทธศักราช ๒๕๔๘ ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม ขวามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทั้งปวง ผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร นิสิต นักเรียนโรงเรียนสาธิต ศิษย์เก่า ผู้ปกครอง และผู้มีจิตศรัทธาทุกท่าน ล้วนปลื้มปีติกับการร่วมกันถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ได้น้อมนำประสาธการ และจิตศรัทธาอันสูงยิ่งร่วมกัน พร้อมกันนั้น ก็ได้ร่วมจิตศรัทธาทอดผ้าป่าหนังสือซึ่งเป็นวิทยศรัทธาทานให้กับโรงเรียนต่างๆ เพื่อร่วมกันสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้สืบไป

ขออานิสงส์แห่งฐินกาล จงดลบันดาลให้ท่านที่ร่วมกันถวายพระมหากฐินด้วยจิตกุศล ได้ชุ่มซบพุทธรธรรม และความดีงามทั้งปวง ซึ่งจะส่งผลไปสู่สันติสุขในสังคมสืบไป

(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๘

สารประธานดำเนินการ

ตามที่อธิการบดีได้มอบหมายให้ ประธานยุทธศาสตร์การสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมและศิลปะ และผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ ประสานงานการทอดกฐินพระราชทาน ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๔๘ นั้น ได้ดำเนินการประสานงานอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะถวายผ้าพระกฐินพระราชทานซึ่งเป็นภารกิจหลักแล้ว มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้สร้างผ้าพระกฐินถวายวัด ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลางและคณะทำงาน จัดทอดผ้าป่าหนังสือ โครงการบริการวิชาการแก่ชุมชน หน่วยบริการทางการแพทย์เคลื่อนที่จากวิทยาศาสตร์สุขภาพทุกคณะ ร่วมกันบริการรักษาและแนะนำการดูแลรักษาสุขภาพพลานามัยแก่ชุมชน

ขอกราบนมัสการขอพระคุณ พระราชธีรอาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดนครพนมและรักษาการเจ้าอาวาส วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร พระครูโสภณเจติยาทร และพระครูโกศลพนมกิจ ที่ได้ให้ความเมตตาสนับสนุนทุกเรื่อง ขอพระคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม ขอพระคุณท่านอธิการบดีที่ดูแลในทุกเรื่องรวมทั้งการจัดทำต้นฉบับหนังสือที่ระลึกฉบับนี้ และมอบความไว้วางใจในการทำงาน ขอคุณคณาจารย์ บุคลากร นิสิต นักเรียน โรงเรียนสาธิต และทุกท่านที่เกี่ยวข้องที่ทำงานกฐินพระราชทานอันเป็นมหากุศลครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงอย่างดียิ่ง สมเจตนาธรรมนี้

(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

ประธานยุทธศาสตร์การสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมและศิลปะ
และคณบดีคณะมนุษยศาสตร์

(อาจารย์จันทร์ทิพย์ ลิ้มทอง)

ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ

๑ ตุลาคม ๒๕๔๘

สารบัญ

กำหนดการ	๑๘
ประวัติการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๒๐
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	๒๑
อรรถนิทาน	
กัณฑ์ที่ ๑ บทนำ	๕๔
กัณฑ์ที่ ๒ พุทธประวัติ	๖๐
กัณฑ์ที่ ๓ ชาวหนองหารก่ออุโมงค์แข่งกัน	๗๑
กัณฑ์ที่ ๔ เทพเจ้าสโมสร พระอินทร์นำบริวารลงมาบูชา	๘๑
กัณฑ์ที่ ๕ เหตุการณ์บ้านเมือง	๘๙
กัณฑ์ที่ ๖ ปฏิสังขรณ์ ครั้งที่ ๑	๙๙
กัณฑ์ที่ ๗ ไทยลานช้างอุปถัมภ์	๑๐๘
กัณฑ์ที่ ๘ ไทยสยามบำรุง	๑๑๗
ประมวลเรื่องสั้น ๙ เรื่อง	
การใช้เวลาว่าง	๑๓๕
“วัด”	๑๔๑
สงฆ์ไทยต้องการอะไร	๑๔๔
คารวะธรรม	๑๕๐
หัวใจนครพนม	๑๕๕
“เสี่ยว” นั้นดังๆ?	๑๕๘
น้ำใจผู้นำ	๑๖๐
ศิริมงคลคาถา	๑๖๓
คนสู้-คนถ้อย	๑๖๖
พระธาตุพนม	๑๖๙
ประมวลภาพยกลอน	๑๘๗
ภาคผนวก	๒๒๗

กำหนดการ

พิธีสมโภชองค์พระกฐินและถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พุทธศักราช ๒๕๔๘

ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ในวันศุกร์ที่ ๒๘ - วันเสาร์ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘

วันศุกร์ที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๘ (วันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๑)

เวลา ๑๓.๐๐ น. ตั้งองค์พระกฐินพระราชทาน ณ หอพระแก้ว ศาลาตรีมุขกาญจนภิเษก วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

เวลา ๑๗.๐๐ น. รับประทานอาหารเย็น

- เวลา ๑๘.๓๐ น.
- นายนิคม เกิดขันหมาก ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม กล่าวต้อนรับ
  - ศาสตราจารย์ ดร.เกษม สุวรรณกุล นายกสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดี กรรมการสภามหาวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหาร คณาจารย์ ข้าราชการ พนักงานมหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ และนิสิต พร้อมกันบริเวณศาลาตรีมุขกาญจนภิเษก
  - นายกสภามหาวิทยาลัย จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
  - พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์
  - นายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี และผู้บริหาร พร้อมญาติมิตรผู้ใหญ่ ร่วมประเคน จตุปัจจัยไทยธรรม
  - พระสงฆ์อนุโมทนา
  - พระราชธีรจารย์ รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และเจ้าคณะจังหวัด แสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์
  - ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม แต่พระราชธีรจารย์
  - คณะผู้ร่วมสมโภชองค์พระกฐินพระราชทาน ปฏิบัติธรรม (แต่งชุดขาว)

วันเสาร์ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๔๘ (วันแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑)

เวลา ๗.๓๐ น. ผู้บริหารมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ แขกผู้มีเกียรติ และผู้ร่วมทำบุญพร้อมกัน ณ ลานหน้าหอพระแก้ว ศาลาตรีมุขกาญจนภิเษก

เวลา ๘.๐๐ น. • เคลื่อนองค์พระกฐินพระราชทานจากศาลาตรีมุขกาญจนภิเษก และแห่องค์พระกฐินพระราชทานรอบองค์พระธาตุ

- อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานวางบนโต๊ะหมู่บูชา หน้าพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หน้าหอพระแก้ว ศาลาตรีมุขกาญจนภิเษก
- เวลา ๙.๐๙ น.
- ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้แทนพระองค์ ประธานพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน เดินทางมาถึงบริเวณพิธี อัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานวางบนพานแว่นฟ้า หน้าพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หน้าหอพระแก้ว ศาลาตรีมุขกาญจนภิเษก (ดนตรีบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี)
  - อธิการบดีอัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานเข้าสู่พระวิหารหลวง วางผ้าพระกฐินที่พานแว่นฟ้า หน้าพระประธาน
  - ถวายเทียนปาฏิโมกษ์และผ้าห่มพระประธาน
  - จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
  - อธิการบดีประคองผ้าพระกฐินพระราชทาน หันหน้าไปทางพระประธานในพระวิหาร ตั้งนะโม ๓ จบ แล้วหันหน้าไปทางพระสงฆ์พิธี กล่าวคำถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
  - พระสงฆ์กล่าวสาธุพร้อมกัน
  - ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานแด่พระสงฆ์องค์ครองและถวายผ้าไตรจีวรแด่พระคู่สวด
  - ถวายตาลปัตร
  - พระสงฆ์ประกอบพิธีกรานกฐิน ณ พระอุโบสถ
  - นายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้บริหาร และญาติมิตรผู้ใหญ่ ถวายเครื่องบริวารกฐิน และถวายเครื่องจตุปัจจัยไทยธรรม แด่พระสงฆ์ ๖๐ รูป สามเณร ๑๗๐ รูป และแม่ชี ๑๖ ท่าน
  - อธิการบดี รายงานจำนวนเงินที่ได้รับโดยเสด็จพระราชกุศล ถวายวัดทั้งสิ้น
  - พระสงฆ์อนุโมทนา
  - นายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้บริหาร และญาติมิตร กรวดน้ำถวายเป็นพระราชกุศล
  - เสร็จพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
- เวลา ๙.๔๕ น.
- มอบทุนการศึกษา ๔ โรงเรียน
  - พิธีทอดผ้าป่าหนังสือ
  - เปิดหน่วยบริการการแพทย์เคลื่อนที่
- เวลา ๑๑.๐๐ น.
- ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุและสามเณรทุกรูป
- เวลา ๑๒.๐๐ น.
- คณะผู้ร่วมทำบุญรับประทานอาหารร่วมกัน
- การแต่งกาย
1. ผู้บริหารมหาวิทยาลัย กรรมการดำเนินงาน ผู้แทนหน่วยงาน แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว
  2. คณาจารย์ ข้าราชการ และผู้มีจิตศรัทธา ที่เดินทางไปร่วมพิธี แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว หรือชุดพระราชทาน หรือชุดสากลนิยม หรือแต่งกายสุภาพ

ประวัติการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ครั้งที่ ๑	วันที่ ๓	พฤศจิกายน ๒๕๒๒	ณ วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ครั้งที่ ๒	วันที่ ๗	พฤศจิกายน ๒๕๒๓	ณ วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๓	วันที่ ๘	พฤศจิกายน ๒๕๒๔	ณ วัดกลางวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
ครั้งที่ ๔	วันที่ ๒๒	ตุลาคม ๒๕๒๕	ณ วัดบรมนิวาส เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๕	วันที่ ๕	พฤศจิกายน ๒๕๒๖	ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๖	วันที่ ๓	พฤศจิกายน ๒๕๒๗	ณ วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ครั้งที่ ๗	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๒๘	ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
ครั้งที่ ๘	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๒๙	ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ครั้งที่ ๙	วันที่ ๑๗	ตุลาคม ๒๕๓๐	ณ วัดเกตุการาม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ครั้งที่ ๑๐	วันที่ ๑๙	พฤศจิกายน ๒๕๓๑	ณ วัดชุมพลนิกายารามราชวรวิหาร อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๑๑	วันที่ ๔	พฤศจิกายน ๒๕๓๒	ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๑๒	วันที่ ๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๓	ณ วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ครั้งที่ ๑๓	วันที่ ๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๔	ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ครั้งที่ ๑๔	วันที่ ๓	พฤศจิกายน ๒๕๓๕	ณ วัดวชิรธรรมสาธิต เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๑๕	วันที่ ๑๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๖	ณ วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
ครั้งที่ ๑๖	วันที่ ๑๒	พฤศจิกายน ๒๕๓๗	ณ วัดมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ครั้งที่ ๑๗	วันที่ ๒๔	ตุลาคม ๒๕๓๘	ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
ครั้งที่ ๑๘	วันที่ ๙	พฤศจิกายน ๒๕๓๙	ณ วัดคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง
ครั้งที่ ๑๙	วันที่ ๘	พฤศจิกายน ๒๕๔๐	ณ วัดเขียนเขต อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
ครั้งที่ ๒๐	วันที่ ๒๓	ตุลาคม ๒๕๔๑	ณ วัดเสนาสนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ครั้งที่ ๒๑	วันที่ ๕	พฤศจิกายน ๒๕๔๒	ณ วัดเจษฎาราม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
ครั้งที่ ๒๒	วันที่ ๒๐	ตุลาคม ๒๕๔๓	ณ วัดอุดมธานี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
ครั้งที่ ๒๓	วันที่ ๓๑	ตุลาคม ๒๕๔๔	ณ วัดอาวุธวิกสิตาราม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๒๔	วันที่ ๘	พฤศจิกายน ๒๕๔๕	ณ วันรัชฎาธิฐานราชวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
ครั้งที่ ๒๕	วันที่ ๑๙	ตุลาคม ๒๕๔๖	ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
ครั้งที่ ๒๖	วันที่ ๖	พฤศจิกายน ๒๕๔๗	ณ วัดไชยวรวิหาร อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง
ครั้งที่ ๒๗	วันที่ ๒๙	ตุลาคม ๒๕๔๘	ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พัฒนาจาก โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงและวิทยาลัยวิชาการศึกษา โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง สถาปนาพุทธศักราช ๒๕๔๒ วิทยาลัยวิชาการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ และพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พุทธศักราช ๒๕๑๗

โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ถือกำเนิดขึ้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในกระแสสังคมที่เริ่มคลี่คลายจากการตื่นตระหนกภัยสงคราม ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม หลังจากที่ยังคงการสหประชาชาติได้ก่อกำเนิดขึ้น เพื่อมุ่งเน้นความสมานฉันท์และผลักดันความร่วมมือทางด้านต่างๆ รวมทั้งการผลักดันทางด้านการศึกษา เพื่อให้โลกใบนี้เจริญก้าวหน้าและมีสติปัญญามากขึ้น “โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง” ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ ได้สถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ณ ถนนประสานมิตร กรุงเทพมหานคร เพื่อผลักดันการศึกษาทางด้านวิชาชีพครู ในช่วงเวลาที่วิชาชีพครูขาดแคลนและไม่สอดคล้องกับการขยายตัวของสังคม และศาสตร์ทางด้านศึกษาศาสตร์สมัยใหม่ยังใหม่ต่อสังคมไทยในขณะนั้น เป็นการเริ่มต้นการศึกษาในระดับอุดมศึกษาระดับปริญญาตรีและประกาศนียบัตรครุมัธยมศึกษา “โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง” ถือกำเนิดขึ้นจากการผลักดันของ ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ซึ่งท่านเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในขณะนั้น และท่านก็ได้มีบทบาททางด้านศึกษาศาสตร์ ทั้งที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง วิทยาลัยวิชาการศึกษา และสังคมไทย

เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงได้กำเนิดขึ้นแล้ว หลวงสวัสดิสารศาสตรบุทธิ ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๒-๒๕๔๗ ท่านเป็นผู้นำและผู้วางรากฐานระเบียบแบบแผนการฝึกหัดครู เป็นผู้บุกเบิกงานวิชาการทางด้านวิทยาศาสตร์ และเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบแผนของปวงชนบุคคลในวิชาชีพครู

วิทยาลัยวิชาการศึกษา

เมื่อถึงพุทธศักราช ๒๕๔๗ ปัญหาการขาดแคลนครูและนักการศึกษาเป็นปัญหาที่รุนแรงยิ่งขึ้นในสังคมไทย ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในทุกๆ ด้าน ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ผู้นำการศึกษาสมัยใหม่หรือผู้นำการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) ในสังคมไทย ได้เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ ให้ก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา (College of Education) ขึ้น เพื่อพัฒนาปรัชญาแนวคิดและความรู้ความสามารถทางด้านการศึกษาสมัยใหม่ ให้สอดคล้องผสมผสานสัมพันธ์กับสังคม (๑๖ กันยายน ๒๕๔๗) ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งอธิการระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๗-๒๕๔๘ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ดำรง

ตำแหน่งหัวหน้าคณะวิชาการศึกษา หลังจากนั้น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี จึงได้รับตำแหน่งอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๑

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ได้เป็นผู้นำในการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ภายใต้ระบบโรงเรียนสาธิต (Demonstration School) เพื่อให้โรงเรียนสาธิตเป็นแปลงทดลองค้นคว้าในระบบการศึกษาสมัยใหม่ พร้อมกับจัดระบบการศึกษาแบบวิทยาเขต โดยขยายวิทยาเขตปทุมวัน (๒๔๙๙) วิทยาเขตบางแสน (๒๔๙๙) วิทยาเขตพิษณุโลก (๒๕๑๐) วิทยาเขตมหาสารคาม (๒๕๑๑) วิทยาเขตสงขลา (๒๕๑๑) วิทยาเขตบางเขน (๒๕๑๒) และวิทยาเขตพลศึกษา (๒๕๑๓) โดยมีวิทยาเขตประสานมิตร เป็นศูนย์กลางการบริหาร วิทยาลัยวิชาการศึกษา ภายใต้การนำของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ในฐานะที่ท่านเป็นนักวิชาการและนักการศึกษาสมัยใหม่ ได้พัฒนาแนวคิดพัฒนาการนิยมและการเรียนการสอนสมัยใหม่ จากสังคมตะวันตก นำมาวางหลักปึกฐานไว้ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นระบบห้องสมุด ระบบคะแนน ระบบการวัดผล รวมทั้งวิชาการศึกษายุคใหม่ที่ก้าวหน้าที่สุดในสังคมไทยขณะนั้น นอกจากนั้นแล้ว วิทยาลัยวิชาการศึกษา ยังได้รับการช่วยเหลือ ทั้งด้านบุคลากร หนังสือ และทุนการศึกษา มากมาย จนอาจกล่าวได้ว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษา มีระบบการศึกษาที่ก้าวหน้าที่สุดในช่วงเวลานั้น ตราหรือเครื่องหมายของ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ซึ่งเป็นสมการทางด้านคณิตศาสตร์ $y=e^x$ (Exponential Curve) เส้นกราฟของการขยายเพิ่มขึ้น มีความหมายสอดคล้องกับปรัชญาที่ว่า “การศึกษาคือความเจริญงอกงาม” หรือ “ศึกษา วิรุฬหิ สมฺปตฺตา” หรือ “Education is Growth” รวมทั้งสอดคล้องกับ “สี่เทา-แดง” ซึ่งสี่เทาเป็นสีของสมอง หมายถึง “ความคิด” และสีแดงเป็นสีของเลือด หมายถึง “ความกล้าหาญ” สี่เทา-แดง จึงหมายถึง “คิดอย่างกล้าหาญ”

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ก่อนหน้าเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ในช่วงเวลาที่ ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร เป็นอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา คณะจารย์ นิสิต และข้าราชการ ได้ร่วมกันเรียกร้องต่อรัฐบาลให้ปรับฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย และย้ายสังกัดจากกระทรวงศึกษาธิการไปขึ้นกับทบวงมหาวิทยาลัย ท่ามกลางการปกครองที่เข้มงวดรุนแรงของรัฐบาลทหารในขณะนั้น เพื่อความคล่องตัวในการพัฒนาโครงสร้าง การบริหาร และการเรียนการสอนที่จำกัด ไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยและการขยายตัวที่มีความหลากหลายวิชาชีพ แล้วทำยที่สุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ “มหาวิทยาลัยที่เจริญเป็นศรีสง่าแก่มหานคร” ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นในปีถัดมา (๒๙ มิถุนายน ๒๕๑๗) โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร เป็นอธิการบดี (พุทธศักราช ๒๕๑๒-๒๕๒๑) และขยายตัวไปที่อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก พุทธศักราช ๒๕๓๔

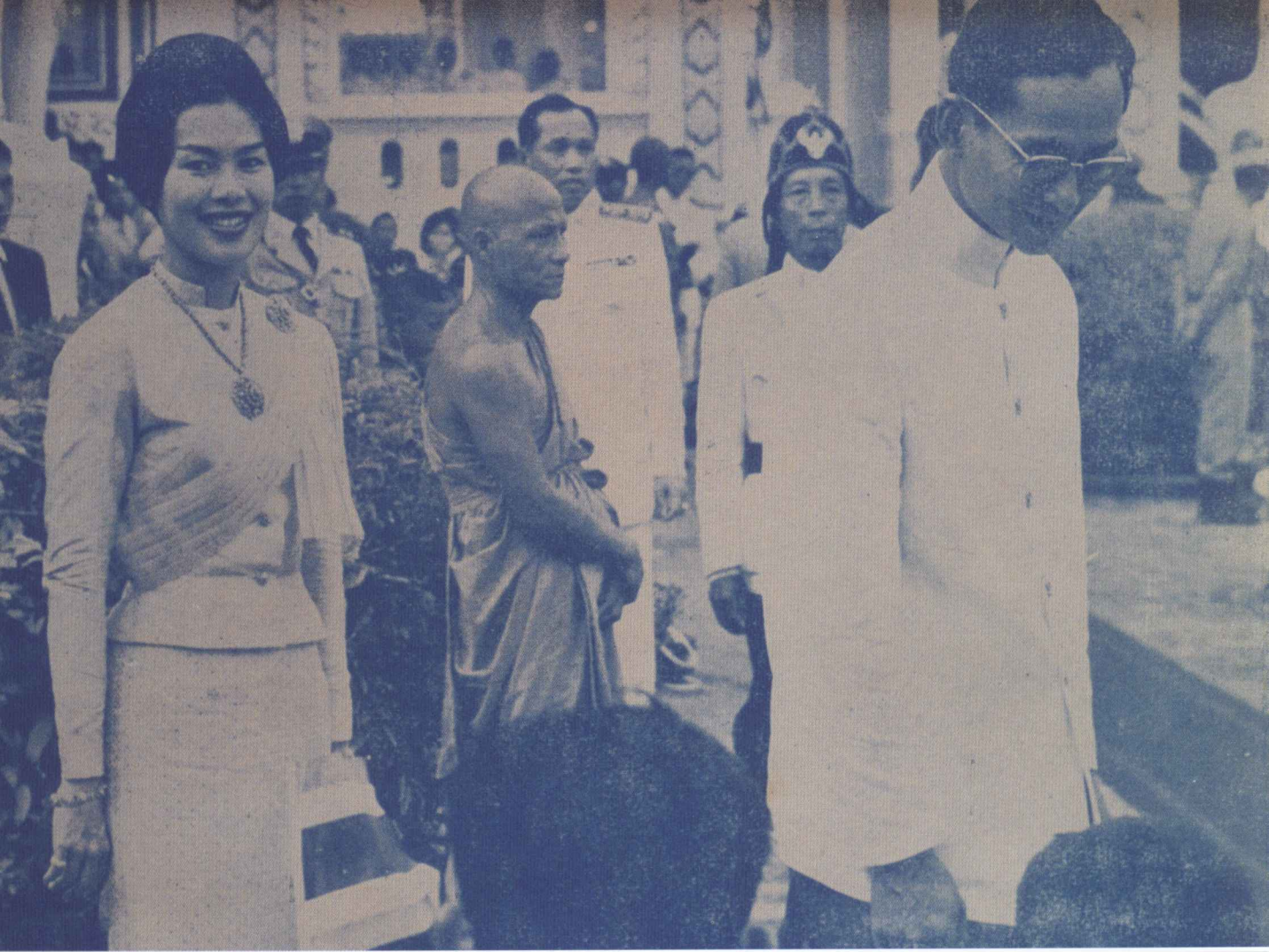
จากอดีตที่เรามีคณะศึกษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ คณะพลศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย ช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๕ (พุทธศักราช ๒๕๒๕-๒๕๒๙) จัดตั้งคณะแพทยศาสตร์ แผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๗ (พุทธศักราช ๒๕๓๕-๒๕๓๙) จัดตั้งคณะ

วิศวกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ คณะทันตแพทยศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ และแผนพัฒนาการศึกษา
ระดับอุดมศึกษา ระยะที่ ๘ (พุทธศักราช ๒๕๔๐-๒๕๔๔) จัดตั้งคณะสหเวชศาสตร์ และคณะพยาบาลศาสตร์
ระยะที่ ๙ (พุทธศักราช ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) จัดตั้งวิทยาลัยนานาชาติเพื่อศึกษาความยั่งยืน และในพุทธศักราช
๒๕๔๙ จะมีการจัดตั้งวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม ต่อไป

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พัฒนาไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยกลางเมืองที่ทันสมัยก้าวหน้า
ผสมผสานสัมพันธ์กับกระแสสากล และพัฒนาการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
องครักษ์ พัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม และผสมผสาน
สัมพันธ์กับชุมชน

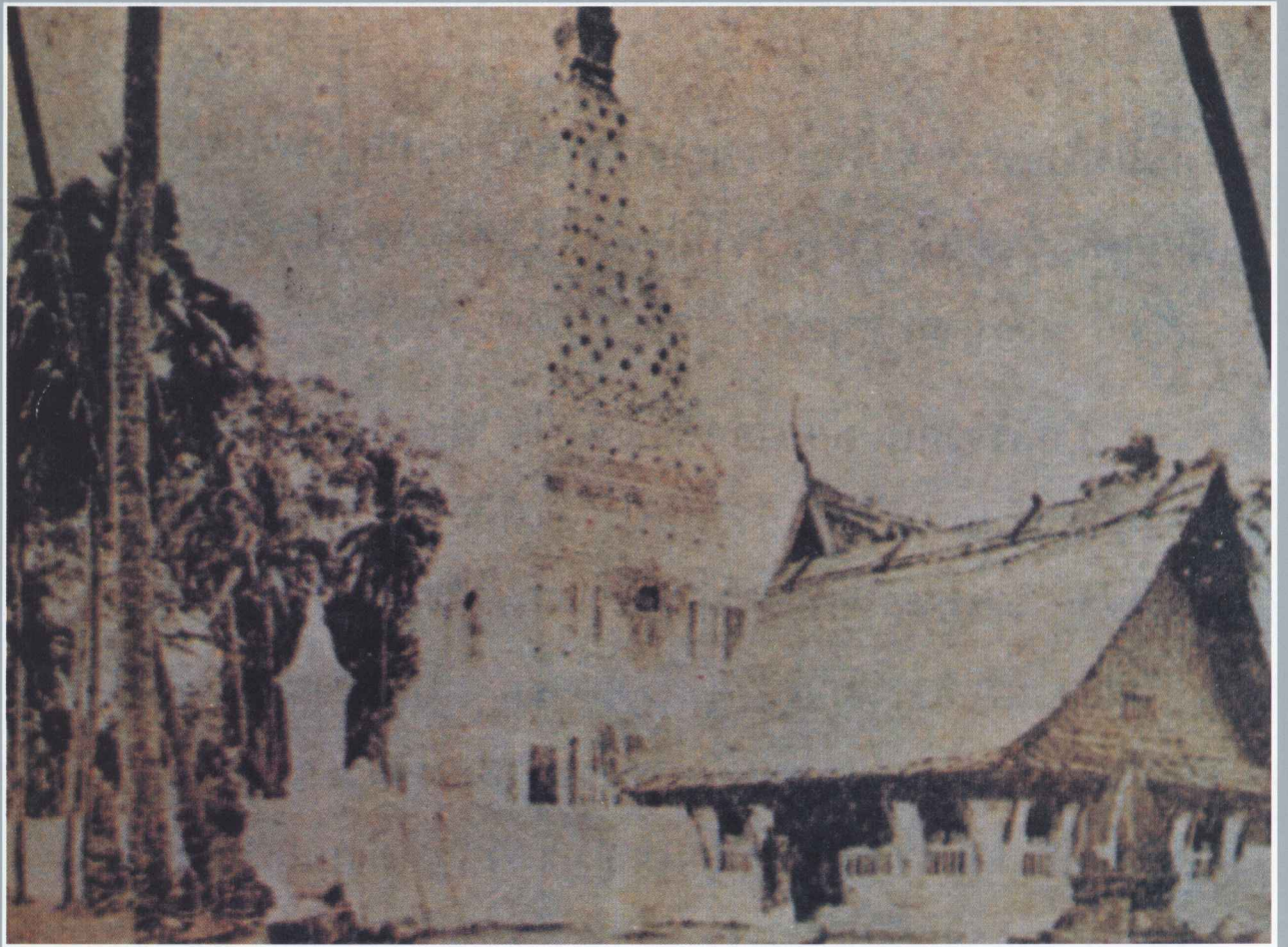

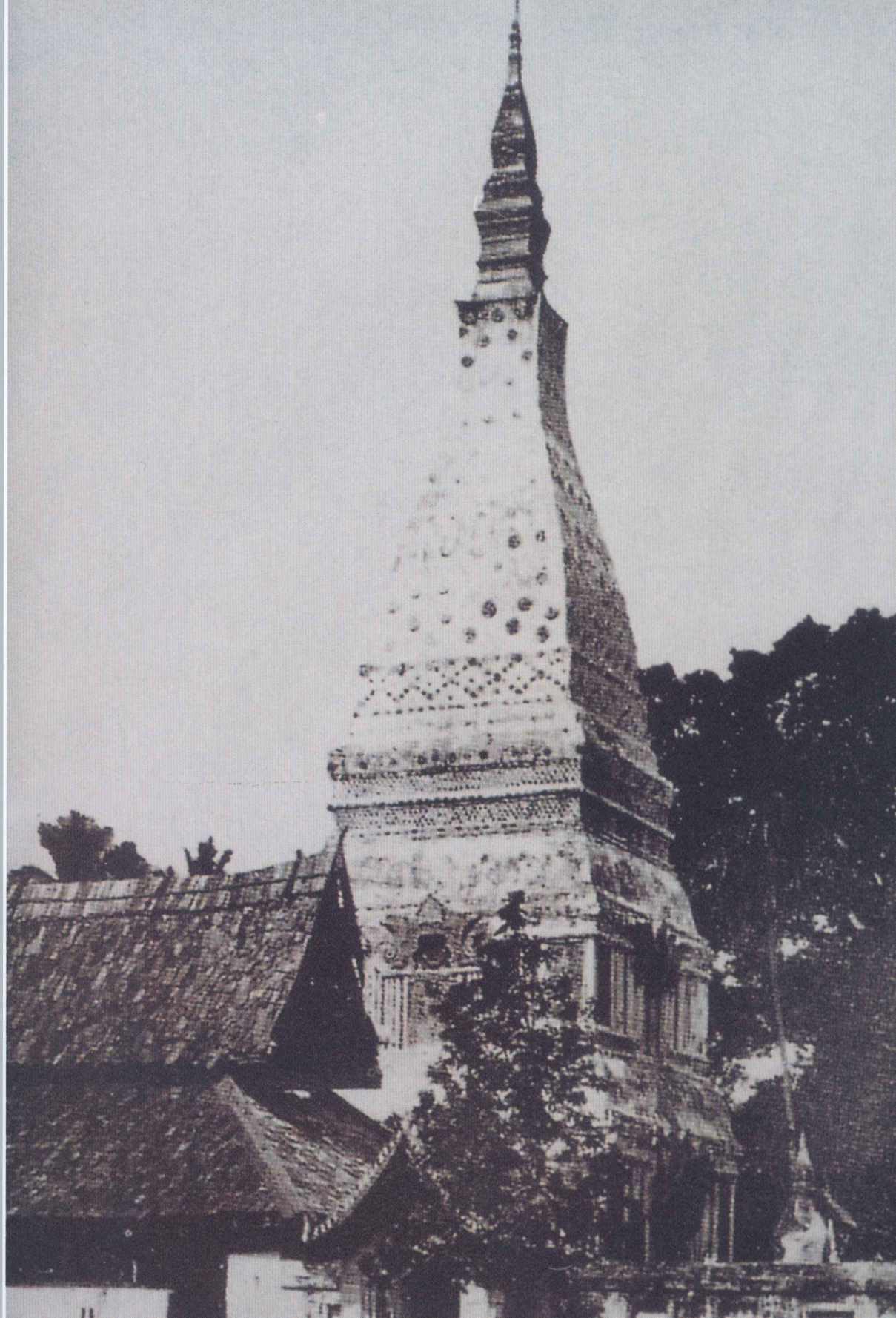

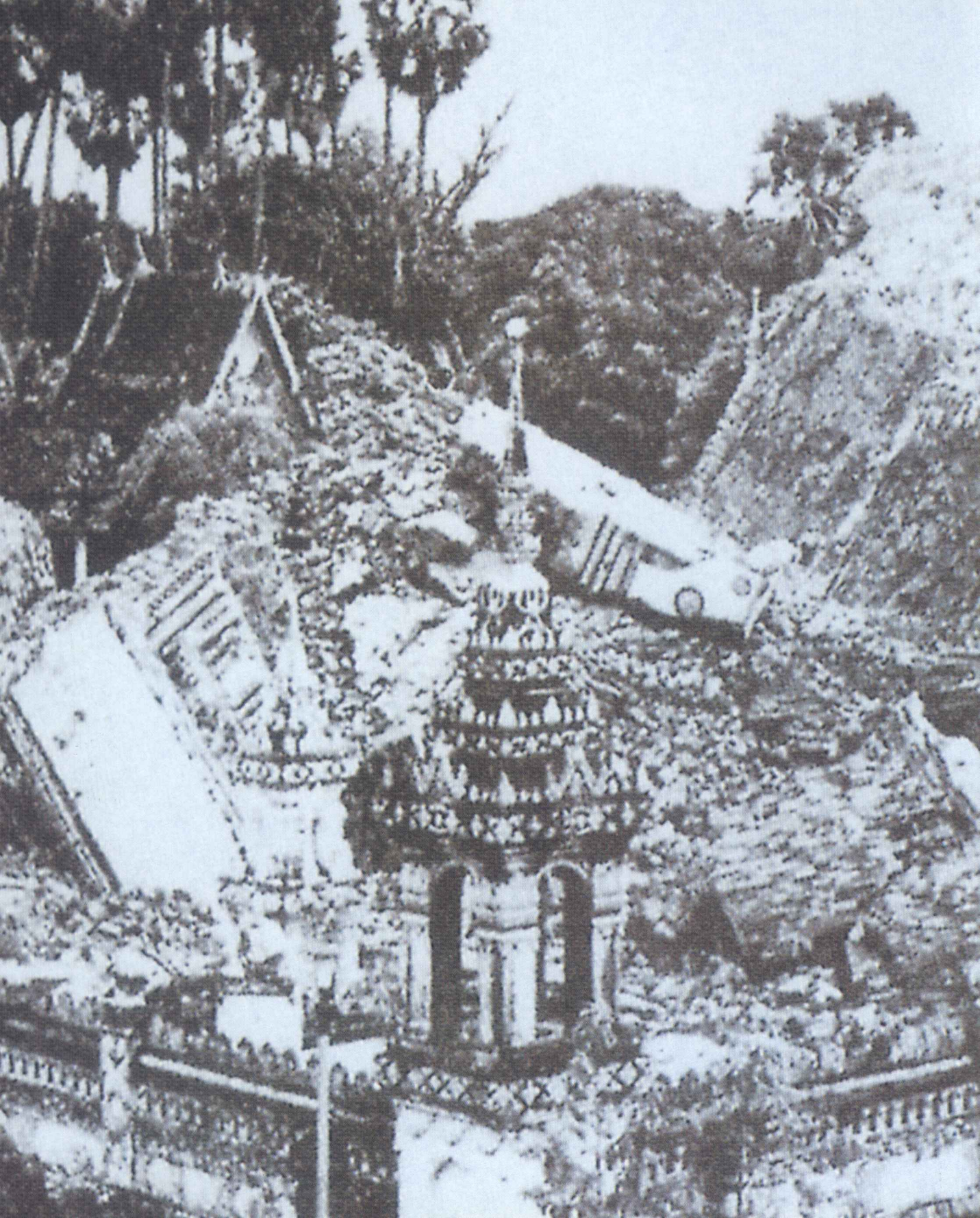

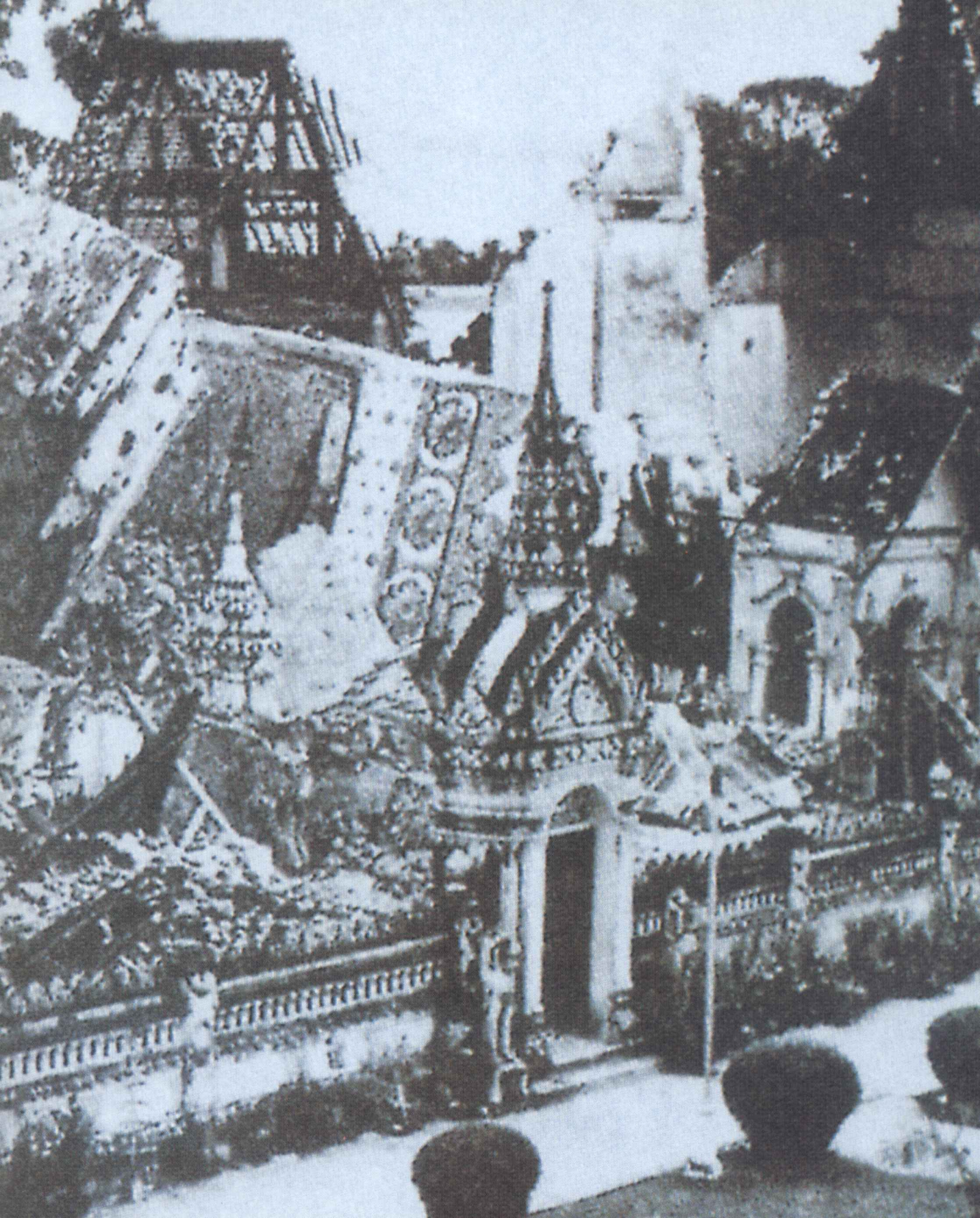

วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ เวลา ๑๔.๑๙ น. เป็นอุดมมงคลฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงจับสายสูตรอัญเชิญพระอัฐนคราตุขึ้นไปประดิษฐานไว้ในองค์พระธาตุทางทิศตะวันออก

งานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พุทธศักราช ๒๕๔๘
ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จังหวัดนครพนม
๒๙ ตุลาคม ๒๕๔๘

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

หอพระ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์

รูปจำลอง พระพุทธรูปสมาธิ : ศรีนครินทรวิโรฒ
ดำเนินการสร้างขนาดหน้าตักกว้าง ๘๔ นิ้ว
ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องครักษ์ (๒๕๔๘ - ๒๕๔๙)

พระครูโสภณเจติยาทร พระราชธีรจารย์ เจ้าคณะจังหวัดนครพนม และ
เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร พระครูโกศลพนมกิจ

วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร

พิธีต้อนรับสมณศักดิ์ พระราชธีรจารย์

๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗

พิธีถวายมุกตาสักการะ พระราชธีรจารย์

๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๗

อุรังคนิทาน

พระพนมเจดียนุรักษ์
(แก้ว อุทุมมาลา)

ต้นฉบับ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่แปด พุทธศักราช ๒๕๑๒

พระเทพโมลี รวบรวมและเรียบเรียง

(พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๙๑)

คำนำของผู้รวบรวม

พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช 2491

“สิ่งทั้งปวงย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อเหตุดับ ผลก็ไม่มี” นี่เป็นคำปราชญ์กล่าวไว้ นานกว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้ว แต่ยังไม่เสื่อมอยู่เสมอ

หนังสือเล่มที่ท่านถืออยู่นี้ ก็เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ในอดีตเช่นเดียวกัน แม้จะเจือปนไปด้วยนิยายต่าง ๆ ที่คนสมัยนี้ไม่ค่อยนิยมก็ตาม แต่ก็ขอให้ค้นดูเหตุในสมัยที่แต่งหนังสือโน้น ก็คงให้อภัยคนโบราณและขอบคุณท่านที่ได้ทิ้งร่องรอยไว้ให้เราทั้งหลายได้เห็น ถ้าท่านเหล่านั้นทิ้งงานวรรณกรรมนั้นเสีย เรายังมีตมคนกล่าวอะไรก็คงไม่ถูกมีแต่เดากันเรื่อยไป

กาลสมัยดินฟ้าอากาศ การศึกษาอบรม เป็นปัจจัยคู่เคียงให้มนุษย์เกิดความนิยมไปต่าง ๆ กัน ความโน้มเอียงแห่งจิตใจไปในรูปไหน ย่อมแสดงออกซึ่งปฏิกิริยาภายนอกให้เห็น อันว่าความแปลกประหลาดมหัศจรรย์ทั้งหลายแหล่ ย่อมมีแทรกซึมฝังลึกอยู่ในวรรณคดีทุกเรื่อง แต่ว่าการปรุงรสหากหันตามกาลสมัยเท่านั้น บ้านเรือนยังมีการประดับประดาตกแต่งให้น่าดู และเรือนร่างของมนุษย์เองเสียอีก ยังเอาเพชรพลอยเครื่องอลังการมาบรรทุกปิดบังจนแทบจะมองไม่เห็นตัวจริงของคน ปกติคนเราชอบตกแต่งให้สวยงามเป็นทุนอยู่แล้ว ทำไมนิสัยอันนั้นจะไม่ติดตามไปถึงการแต่งหนังสือด้วย ยิ่งในสมัยโบราณโน้น ปวงชนบูชาความขลังของจิตวิทยานูภาพเป็นทุนฝังใจอยู่แล้ว การแต่งหนังสือจึงมักอ้างอิงถึงอำนาจเวทมนตร์ และครุฑ ซึ่งนักหนังสือในสมัยนี้ไม่นิยมใช้

หนังสืออุรังคินทานนี้เป็นที่นิยมกันในแคว้นลานช้างแต่โบราณมาจนบัดนี้ เป็นคัมภีร์ที่บันทึกเหตุการณ์บ้านเมืองและศาสนาในสมัยอดีต เดิมเป็นอักษรธรรมพื้นเมืองมีอยู่ตามวัดที่สำคัญทั่วไป ส่วนนวนิหารเก่ามาก แต่เล่มนี้มีได้ยกเอามาทั้งหมด ได้เลือกเฟ้นเอาเฉพาะที่กล่าวถึงพระธาตุพนม และเหตุการณ์สถานที่แวดล้อมแล้วเรียบเรียงตัดแปลงให้เรื่องราวติดต่อกัน เพราะของเก่าท่านเรียงสับสนกันอยู่จึงลำบากแก่การจดจำ ถ้าไม่อ่านทบทวนจริง ๆ จะจับใจความได้ยาก ผู้ไม่สนใจก็ไม่พยายามจะเข้าใจ ส่วนส่วนนวนิหารที่พอฟังกันได้สมัยนี้ ยังคงรักษาไว้ เพื่อรักษารสของวรรณคดีโบราณ ทำเช่นนี้อย่าเข้าใจว่าเป็น “โจรปล้นวรรณคดี” ขอให้ถือเพียงเป็นผู้แปลเปลี่ยนภาษาที่ฟังกันยากให้ฟังกันง่ายขึ้นในสมัยนี้เท่านั้น

หนังสือเก่าท่านแบ่งเป็น ๗ ผูกในโบราณเรียก “อุรังคธาตุ” แต่สำนักงาน ส.ธรรมภักดี พิมพ์เป็นอักษรไทยปัจจุบันลงในโบราณขนาดใหญ่ แบ่งออกเป็น ๑๐ ผูก กรมศิลปากรเลือกให้เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพของ อ.ต.หลวงประจักษ์ศิลปาคม (พิณ เดชคุปต์) พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นหนังสือ ๒๓ ยก ขนาด ๘ หน้ายก นับว่าเป็นวรรณกรรมเรื่องใหญ่ในวงวรรณคดีภาคอีสานเรื่องหนึ่ง

เชื้ออีสานทั้งหลายและผู้สนใจในโบราณคดีและโบราณวัตถุของภาคนี้ ควรสนใจหนังสือเรื่องนี้เป็นพิเศษ มิสมควรถิ่นเห็นของเก่าขาดเหตุผลไปเสียหมด ธรรมดาของจริงย่อมซึมแทรกอยู่ในของเทียม แก่นต้องซ่อนอยู่

ในของเปลือก การรู้จักเลือกเฟ้นเป็นหน้าที่ของผู้แสวงหาความจริง ผู้ไม่ต้องการเปลือกเปลือก ก็คือ ผู้ไม่ต้องการของจริงในเปลือกนั่นเอง หนังสือนั้นก็ย่อมมีทั้งเปลือกและแก่นปนกันอยู่ ขอให้ผู้อ่านเฟ้นถือเอาแต่แก่น เหมือนผู้บริโภคน้ำส้มคั้นเอาแต่น้ำใน ฉะนั้น

ถ้าเป็นเช่นนั้นได้ จะเป็นแว่นใจทั้งทางคติโลก คือประวัติศาสตร์และโบราณคดี และได้แว่นใจทั้งทางคติธรรม คือเชื่อผลกรรมบาปบุญที่ทำได้

ท่านบูรพชนชาวพุทธที่ได้ทุ่มเทความอุตสาหะสละกำลังแรง และทรัพย์สร้างพระธาตุพนมไว้ ทั้งคฤหัสถ์และนักบวช นับว่าท่านได้เป็นบุพการีของอนุชนชาวเราเกินพรรณนา ท่านได้ฝากอมฤตวัตถุไว้เป็นมรดกตกทอดถึงพวกเราเป็นสมบัติชิ้นเอก มิใช่แต่ของประเทศชาติและพระพุทธศาสนาเท่านั้น ยังเป็นโบราณอนุสาวรีย์ชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่ง ที่เหลือซากให้คนรุ่นหลัง ได้เกิดความฉงนสนเท่ห์ใจ ในศิลปกรรมวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีต

ขออุทิศผลกุศลที่เกิดจากการค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียง และชำระหนังสือนี้แด่บูรพชน คือ พระเถระานุเถระ ภิกษุสามเณรและเจ้าบ้านสมภารเมืองตลอดอาณาประชาราษฎร์ ที่ได้เอาใจใส่ปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมสืบมาโดยลำดับ ให้คงไว้เป็นมิ่งขวัญของพุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง หากวิญญูณของท่านเหล่านั้น ยังวนเวียนอยู่ในวิภวสงสาร ขอผลนี้จงช่วยบันดาลให้ท่านเหล่านั้นข้ามพ้นไปสู่แดนอันเกษมสำราญเทอญ และขอบใจพระมหาอุสาห์และพระมหาทวิข และศิษย์อื่น ผู้ช่วยการพิมพ์ร่างและจัดการติดต่อพิมพ์จนสำเร็จเป็นเล่ม ขอกุศลจงคำชูพวกเธอตลอดไป เทอญ.

พระพนมเจติยานุรักษ์ (แก้ว อุทุมมาลา)

วัดพระธาตุพนม นครพนม

๒๕ มกราคม ๒๕๔๑

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือพิมพ์ครั้งแรกได้หมดไปแต่งงานมัสการพระบรมธาตุประจำปี ๒๔๙๒ นับว่าได้รับการต้อนรับบำรุงจากท่านทั้งหลายเป็นอย่างดี ทางวัดก็พลอยได้ผลประโยชน์บำรุงการก่อสร้างจากท่านนักบุญทั้งหลายที่สร้างหนังสือไปอ่าน

บัดนี้หนังสือได้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ และได้บันทึกเหตุการณ์ต่อมาจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งยังไม่เคยมีมาแต่ก่อนเลย หวังว่าคงได้รับการต้อนรับจากท่านผู้ใจบุญและนักศึกษาทั้งหลายตามเคย รายได้จากหนังสือนี้ เป็นผลประโยชน์บำรุงวัดสืบต่อไป

พระพนมเจติยานุรักษ์

๗ มิถุนายน ๒๔๙๒

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๖

หนังสืออุรังคินทาน หรือตำนานพระธาตุพนม ฉบับพิสดาร ที่ได้จัดพิมพ์มาแล้ว ๕ ครั้งนั้น ปรากฏว่าเป็นที่สนใจของสาธุชนทั่วไป จำเป็นต้องจัดพิมพ์อีก ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๖ นี้ ข้าพเจ้าได้แก้ไขต้นฉบับเดิมเล็กน้อย และได้บันทึกท้ายเล่มมาพิมพ์ต่อไว้ เพื่อบันทึกเหตุการณ์ในระยะต่อมาไว้เป็นหลักฐาน แต่อย่างไรก็ดี ในการพิมพ์ครั้งนี้ แม้จะได้แก้ไขต้นฉบับบ้าง ความสมบูรณ์ในเรื่องบางตอนก็ยังไม่จุใจ หากแต่เวลาไม่อำนวย จึงไม่อาจจัดการแก้ไขตามความตั้งใจได้ จึงหวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านผู้สนใจโดยทั่วกัน.

พระเทพรัตนโมลี

วัดพระธาตุพนม นครพนม

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

กัณฑ์ที่ ๑

บทนำ

อิทํ อรุณคณิทานํ ธาตุพนมมารามวาสินา รตโนติ นามเนน กนุโตภาส ภิภุชุนา อาหริตฺวา รจิตํ โสธิตํ, ตสฺมา ทิ
ปณฺทิตา นาม กุลปฺตดา อิมํ วาเจตฺวา วิจาเรนฺตา สารตฺถเมว คณฺหนฺตฺ

อิทํ อรุณคณิทานํ	กนุโตภาสเนน ภิภุชุนา
นानาวํสาวตารา จ	นानาคณฺธา จ สพฺพโส
อตถํ สมหาหริตฺวาน	วิโสเจตฺวา จ โยนิโส
ธาดุสมพฺพธฺวตฺตฺตฺส	อตถํ วิจินิตฺวา กตํ,
อรุณคธาตฺนิทานํ	เอตฺตํ ตาว นิฏฺฐิตํ,
ปจฺจาทํ วรรณยิสฺสามิ	การณํ ปจฺจุปฺปนฺนํ,
ออยญฺจ ปรีนิฏฺฐิตา	โสตฺถินา ธาตุวณฺณนา
โหตุ โว มงฺคลํ โสตฺถิ	สุขํ ว อิจฺฉตํ สทา ฯ

ก่อนที่ท่านจะได้อ่านอรุณคณิทาน ขอนำท่านให้ระลึกถึงสภาพภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์สมัยโบราณโดยสังเขปเสียก่อน ภูมิประวัติที่นำมาเสนอท่านนี้ เก่าแก่จนไม่ถูกเหยียดและของนักค้นคว้าสมัยนี้ เพราะพวกเขาอาศัยตำราต่างประเทศเป็นหลักค้นคว้า ไม่สนใจในการจับตำรับตำราบรรพบุรุษขึ้นพิจารณา และเลือกเฟ้นเอาเนื้อหาในมรดกวรรณคดีนั้นๆ มาเผยแพร่ ร้ายไปกว่านั้น ตัวอักษรพื้นเมืองเดี่ยวนี่ ซึ่งเป็นผู้รับภาระบรรจุนบธรรมเนียบวัฒนธรรม ศีลธรรมของโบราณไว้ อนุชนอ่านกันไม่ค่อยออกและไม่พยายามที่จะอ่านด้วย เพราะเห็นว่าล้าสมัย ที่จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ สิ่งที่มีค่าฝังจมอยู่ในหนังสือนั้นมากจนเกินคาดหมายของผู้รู้จักประโยชน์

ชาวยุโรปที่เราถือเป็นครูสมัยนี้ บางอย่างเขาก็รู้จักว่าเขาควรเอาเป็นครูได้จริง ๆ แต่จะดีไปทั้งหมดนั้นเห็นจะยาก ขอให้พินิจในหลักใกล้ๆ เป็นเครื่องเปรียบเทียบคือ "ผู้อื่นจะรู้เราดีกว่าตัวเราเองไม่ได้" ข้อนี้เช่นเดียวกัน ความลึกลับแห่งประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์คือตำนานพื้นแผ่นดินที่เราครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์อยู่นี้ ต้องรอดเหลือสายตาของชาวต่างประเทศเป็นอันมาก เมื่อเป็นเช่นนั้น เขารู้สึกว่าเราทั้งหมดก็ไม่ได้อยู่เอง

ในอรุณคณิทาน ท่านกล่าวถึงกำเนิดของแม่น้ำ ห้วยหนอง คลองบึง เป็นอันมาก เริ่มแต่หนองแสในมณฑลยูนนานในประเทศจีน ซึ่งเป็นแอ่งน้ำใหญ่ต้นแม่น้ำโขงและพรวณนาบ้านเมืองในสมัยนั้นจนกระทั่งสมัยสร้างพระธาตุพนมและหลัง ๆ มา เจือไปด้วยคตินิยาย และหลักจริยธรรมเป็นอันมาก แต่เมื่อถอดใจความเอาหลักภูมิประวัติศาสตร์คงได้ดังนี้

ชนเจ้าของถิ่นเดิม

ในสมัยพุทธกาลคืนหลัง พื้นแผ่นดินในลุ่มแม่น้ำโขง ใจกลางแหลมสุวรรณภูมินี้เคยมีมนุษย์อาศัยอยู่แล้วเป็นหลักฐานและรุ่งเรืองด้วยวัฒนธรรม แต่จะเป็นชนชาติไหนไม่ปรากฏชัด แต่ก็คงจะเป็น ขอม ละว้า ไทยโบราณ ชาติใดชาติหนึ่งในสามชาตินี้ แต่โบราณวัตถุที่ปรากฏใต้พื้นแผ่นดิน มีไหเคลือบ หม้อดิน เครื่องเหล็กขวานา เทวรูป ระฆังกังสดาลมโหรีทีก ซากโบสถ์วิหาร มีเป็นอันมาก สันหากรรมทรัพย์บางอย่างเช่น เครื่องประโคม ไท มีมนุษย์จำพวกที่ไทยเราเรียกว่า “ข่า” ซึ่งปัจจุบันอาศัยอยู่แถบภูเขาแดนลาวกับญวนในอินโดจีนเขาอ้างว่าเป็นสมบัติแห่งบรรพบุรุษของพวกเขา ถึงหน้าแล้งมาหาซื้อกันเป็นหมู่ๆ ให้ราคาขึ้นลงงาม ๆ บางทีก็มีลูกค้าทางเรานำไปขายถึงกับว่าแลกข้างได้เป็นตัว ๆ ผู้ใดมีของโบราณดังกล่าวแล้ว เวลางานพิธีเอาออกอวดกัน ถือเป็นสิริมงคลและเชิดหน้าชูตาอย่างยิ่งนัก

แต่ศิลาจารึกที่พบแล้วในแคว้นนี้ มีอักษรอยู่ ๓ ชนิดคือ อักษรซึ่งปราชญ์เรียกว่า “เทวนาครี” หรือ “พหุหมี” ดังที่ปรากฏที่เสาศิลาจารึกหน้าโบสถ์วัดสุปฏิหารามเมืองอุบล ซึ่งพระเดชพระคุณสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ให้รวบรวมมาไว้ ๑ อักษรไทยน้อยหรือลาวดังที่ปรากฏในเสมาเก่า ที่วัดศิลามงคล เมืองมรุกขนครเดิมและที่อื่น ๆ ๑ อักษรขอม เช่น ที่จารึกแผ่นอิฐ ซึ่งโรงบ่มใบยาตอนนางหงส์ขุดได้ที่โบสถ์ร้าง ริมท้ายบังสวก ตำบลนาถ่อน พ.ศ. ๒๔๙๐ นี้ ๑ นอกนั้นยังไม่พบ อักษรเทวนาครีที่พบนั้น เช่นเดียวกับอักษรที่จารึกคากา “เย ธมฺมา” ที่พบในบริเวณพระปฐมเจดีย์ ลักษณะเหมือนขอมปนอักษรธรรมของภาคอีสาน ตัวกลม อักษรวิธีก็ไม่ผิดกันนัก เมื่อเราชำนาญขอมและธรรมแล้ว พิจารณาไม่นานก็อ่านไปได้

สมเด็จพระมหาเจดีย์ดำรงค์ ผู้ทรงนามในหมู่นักประวัติศาสตร์ไทยและโบราณคดีว่า “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์” ทรงนิพนธ์ไว้ในโบราณคดีตอนหนึ่งปรารภถึงพระธาตุพนมว่า “พระเจดีย์นครพนม...สร้างเป็นพระสถูปทางพระพุทธศาสนา...แต่ไม่มีเค้าศาสนาพราหมณ์เจือปน บรรดาเจดีย์สถานในพุทธศาสนา ซึ่งสร้างในสมัยขอม ทั้งสร้างในเมืองเขมรและเมืองไทย ที่สร้างพระสถูปเป็นประธาน มีแต่พระธาตุพนมแห่งเดียว หามที่อื่นไม่ ทั้งรูปสัณฐานและลวดลายก็เป็นอย่างหนึ่งต่างหาก นอกจากแบบของขอม ขวนให้เห็นว่าจะสร้างก่อนสมัยขอม คือสร้างแต่ในสมัยเมื่อมีประเทศอันหนึ่งซึ่งเรียกในจดหมายเหตุจีนว่า “ฟูนัน” คล้ายกับ “พนม” เป็นใหญ่อยู่ต่างหาก--” และนักประวัติศาสตร์หลายท่านได้ลงความเห็นว่ศรีโคตบูรคือฟูนัน ในจดหมายเหตุจีนถึงกับมีปราชญ์สำคัญชื่อ “สังฆบาล” ไปเป็นครูแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีน ฝึกถูกแล้วแต่ผู้กล่าวไว้ แต่ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจว่าฟูนันอยู่ที่ไหนแน่

อย่างไรก็ตามภูมิภาคส่วนที่ประดิษฐานอยู่แห่งพระธาตุพนมนี้เคยเป็นดินแดนของคนที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วครั้งหนึ่งในสมัยอดีต ดังปรากฏในอุรังคนิทานตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธศตวรรษ และศตวรรษที่ ๑ ถึงที่ ๕ ลงมา บ้านเมืองประชาชนและการพระศาสนานับว่ามีความเจริญรุ่งเรืองอยู่มิใช่น้อย ผู้อ่านจะได้ทราบจากเนื้อเรื่องของหนังสือนี้ในกัณฑ์ต่อไป ในบทหน้านี้อจะขอเสนอเรื่องเข้าจะได้จับใจความได้ง่ายขึ้น รัฐต่าง ๆ ที่ปรากฏในอุรังคนิทานพอจะสรุปได้ ดังนี้

แคว้นทั้ง ๗

๑. แคว้นจูลณีพรหมทัต ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง ในพงศาวดารโยนกว่าได้แก่แคว้นตั้งเกี่ยว อาณัมเหนือ ปกคลุมตลอด ๑๒ จุไทยเหนือหลวงพระบางเดี๋ยวนี้ ครั้นพระยาจูลณีพรหมทัตผู้มาร่วมสร้างพระ ธาตุพนมครั้งแรกทิวงคตไป โอรสได้ครองเมืองสืบแทนมีนามว่า “พระยาตปุจูลณี” ได้มาบูรณะพระธาตุพนม ร่วมกับพระยาสุมิตธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร กษัตริย์วงศ์ศรีโคตบูร ต่อแต่นั้นเรื่องเมืองจูลณีก็ไม่ปรากฏ

๒. แคว้นอินทปัฐนคร อยู่ทิศใต้แคว้นศรีโคตบูร ปรากฏว่าห่างไกลกันกับศรีโคตบูรเหมือนเมืองจูลณี ได้แก่แคว้นกัมพูชา (เขมร) สมัยโบราณ ครั้นพระยาอินทปัฐองค์ที่มาร่วมสร้างพระธาตุพนมทิวงคตแล้ว พระ อนุชาได้ครองนครแทนนามว่า “พระยาจูลอินทปัฐนคร” ได้มาร่วมบูรณะพระธาตุร่วมกับพระยาสุมิตธรรมเหมือนกัน และปรากฏว่าเมื่อพระชนม์ได้ ๑๓ ขวบ เคยมาในงานสร้างอุโมงค์บรรจุพระบรมธาตุที่ภูกำพร้าวักกับท้าวพระยาทั้ง ๕ และพระอรหันต์ทั้งหลาย ครั้นต่อมาเรื่องอินทปัฐนครก็ไม่กล่าวถึงอีก

๓. แคว้นกฤษทนครหรือโยธยา หรือ ทราวดีก็เรียก สันนิษฐานตามเรื่องคงอยู่ต่อจากดงพระยาเย็น และเทือกเขาเพชรบูรณ์ลงไปภาคกลาง มีกล่าวถึงแต่ชื่อมิได้มาร่วมสร้างพระธาตุพนมด้วย

๔. แคว้นสาเกตนครหรือร้อยเอ็ดประตู อยู่ที่บริเวณจังหวัดร้อยเอ็ดเดี๋ยวนี้ ปรากฏว่าบ้านเมืองการพระ ศาสนาในสมัยพระยาสุริยวงศาครอง มีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีเมืองขึ้นถึง ๑๐๑ หัวเมือง ครั้นพระยาสุริยวงศา ทิวงคตแล้ว บ้านเมืองเสื่อมโทรมเมืองขึ้นก็แข็งอำนาจสู้รบคืน ผู้คนอพยพแตกไปอยู่แถวหนองคายเวียงจันทน์ โบราณขึ้นอยู่กับเมืองมรุกขนคร ต่อมาพระยาสุมิตธรรมวงศาเสด็จไปครองจนหมดสมัย ในตำนานไม่กล่าวถึงอีก

๕. แคว้นหนองหารหลวง อยู่บริเวณหนองหารสกลนคร มีพระยาสุวรรณภิงคารเป็นผู้ครอง พระองค์ ได้ทรงสร้างพระธาตุเชิงชุมสมรอยพระบาท^๑ และพระมเหสีนามว่า “พระนางนารายณ์เจงเวง” ได้สร้างพระ ธาตุนาเวงที่บ้านนาเวงข้างโรงเรียนพลสกลนครเดี๋ยวนี้และเกณฑ์เสนาอำมาตย์สร้างธาตุที่ต่อแยกแทนคือภูเพ็กเดี๋ยว นี้เพื่ออภรรจุพระอรังคธาตุ แต่ไม่สมประสงค์ ได้เพียงพระอังคารบรรจุไว้

๖. แคว้นหนองหาน้อยอยู่ต่อจากหนองหารหลวงไปทางตะวันตกเฉียงเหนือได้แก่บริเวณหนองหารกุมภวาปี จังหวัดอุดรเดี๋ยวนี้ มีพระยาคำแดงซึ่งเป็นน้องพระยาสุวรรณภิงคารครอง เจ้าผู้ครองทั้ง ๒ แคว้นนี้ ได้ต้อนรับขบวน นำพระบรมธาตุมาครั้งแรกและได้มาร่วมก่อสร้างจนเสร็จ ครั้นเจ้าผู้ครองนครทั้ง ๒ นี้ทิวงคตไป น้ำท่วมใหญ่จน หนองหารทั้ง ๒ มีน้ำนองไหลลัดถึงกัน ผู้คนพากันอพยพหนีน้ำไปตั้งอยู่ห้วยเก่าเลี้ยวเก่าคดบริเวณเวียงจันทน์ ใน ขนเหล่านั้นมีเชื้อพระวงศ์ผู้หนึ่งเป็นน้ำของพระยาสุวรรณภิงคารเมืองหนองหารหลวง ได้ตั้งบ้านเก่าคดเก่าเลี้ยวขึ้นเป็น “สุวรรณภูมิ” ต่อมาได้บุรีจันเป็นราชบุตรเขย จึงยกบ้านหนองคันทะเลื่อน้ำขึ้นเป็น “เมืองจันทบุรี” ได้แก่ตำบลที่ เกิดเป็นเวียงจันทน์เดี๋ยวนี้ ในสมัยบุรีจันครองจันทบุรี การพระศาสนาปรากฏว่ามีพระเถระที่ยกย่องกันว่าเป็นพระ อรหันต์ถึง ๑๐ รูป บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองด้วยวัฒนธรรมศีลธรรม เวลานั้นตรงกับสมัยพระยาสุมิตธรรมวงศาครอง

๑. อุบัติธาตุศาสดาราม เมืองสกลนคร

๒. สุวรรณภูมิมีผู้บอกว่ายู่บริเวณหนองเทวดาเหนือเวียงจันทน์เดี๋ยวนี้ บริเวณเดียวกับเก่าเลี้ยว

มรุกขนครเป็นองค์ที่ ๒ สืบต่อมา เจ้าบุรีจันได้สร้างพระเจดีย์และวัดไว้ในเมืองนั้นหลายแห่ง ต่อมาไม่กล่าวถึงเมืองนี้อีก

๗. แคว้นศรีโคตบูร เป็นแคว้นที่ประดิษฐ์พระธาตุพนม เมืองเดิมบอกว่าอยู่ใต้ปากเซบั้งไฟ ซึ่งไหลตกน้ำโขงตรงข้ามธาตุพนม ครั้นพระเจ้าศรีโคตบูรองค์ที่ตำนานอ้างว่าได้ต้อนรับพระศาสดาที่เสด็จมาโปรดสัตว์ถึงนครนี้ทิวงคตแล้ว พระอนุชาพระนามว่า “พระยานันทเสน” ได้ครองเมืองต่อมาได้ ๑๓ ปี พระศาสดาจึงได้นิพพาน และพระองค์ได้ร่วมคณะสร้างพระธาตุพนมครั้งแรก เป็นผู้อำนวยการด้านเหนือ ครั้นพระยานันทเสนทิวงคต เสนาอำมาตย์ย้ายเมืองขึ้นมาตั้งเหนือพระธาตุพนมในดงไม้รวก จึงขนานนามเมืองว่า “มรุกขนคร” แล้วมีผู้สืบวงศ์ลงมาดังนี้ ๑. พระยามรุกขนคร อนุชาพระยานันทเสน โอรสพระนางเทวบุปผา ๒. พระยาสุमितตธรรมวงศา โอรสได้ครองเมืองสืบมาปรากฏว่าเป็นผู้มีอภินิหารบารมี มีแคว้นเล็กแคว้นน้อยส่งบรรณาการมาก แม้เจ้าเมืองจันทบุรีก็แต่งทูตมาจำเริญไมตรี และพระองค์ก็ตอบแทนด้วยอภัยด้วยไมตรีแบ่งเขตแดนให้เจ้าจันทบุรีทางเหนือ ดังนี้ ฝั่งตะวันตกน้ำโขงแต่หัวยบางบาตรขึ้นไป ฝั่งตะวันออกแต่ปากน้ำกระดิงขึ้นไปเป็นเขตแดนเมืองจันทบุรี ต่อมาท่านองค์นี้ได้ร่วมมือกับพระอรหันต์ ๕ องค์สร้างเสริมพระธาตุพนมขึ้นให้สูง และบรรจุพระบรมธาตุอีก เริ่มสละคนให้เป็นข้าโอกาสพระธาตุพนมถึง ๓,๐๐๐ คราวพร้อมด้วยเครื่องใช้สอย อุทิศบ้าน ๗ บ้าน ให้เป็นข้าพระมหาธาตุแล้วได้เสด็จไปครองร้อยเอ็ดประตุ ลีนพระชนมที่นั่น ๓. พระยาสุมินทรราชซึ่งในตำนานพระธาตุพนมเล่มเล็กว่าได้สละคนเป็นข้าโอกาสที่จริงมิใช่ เป็นพระยาสุमितตธรรมวงศา ๔. พระยาทุฐคามณี ๕. พระยานิรุฎฐราช ท่านผู้นี้เป็นองค์สุดท้าย มีจิตใจกระด้างไม่เลื่อมใสในคุณแก้ว ๓ ประการ รื้อถอนบ้านส่วยพระบรมธาตุ และประพฤติพระองค์ไม่ชอบหลายอย่าง บ้านเมืองพระองค์จึงเกิดวิบัติห่มร้างเป็นบึงและป่า ซึ่งเข้าใจว่าเป็นบริเวณธาตุน้อย ศรีบุญเรือง บึง กอง บึงขี้เหล็ก บึงน้อย ตำบลพระกลางทุ่ง ท่างธาตุราว ๕ - ๘ กม. เดียวนี้ เพราะมีซากเมืองโบราณวัดหลายแห่งตามบริเวณนั้น ขณะที่เขียนหนังสือนี้ ชาวบ้านขุดได้กำไลทองคำถึง ๘ อัน และแหวนด้วยน้ำหนักขึ้นละแต่ ๖ บาทลงมาถึง ๑ บาททองคำ

พอเกิดเหตุวิบัติเช่นนั้น ผู้คนพลเมืองก็แตกตื่นหนีไปอาศัยอยู่ตามบ้านเล็กเมืองน้อย มรุกขนครก็เหลือแต่ชื่อ หนีหลักอนิจจังไปไม่ได้

มรุกขนครใหม่

ต่อไปนี้จะกล่าวเรื่องเมืองมรุกขนครจนตลอด เพื่อประดับความรู้ของผู้สนใจ ครั้นมรุกขนครเดิมซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอธาตุพนมร้างแล้ว ดังที่กล่าวมาข้างต้นตามตำนานพระธาตุพนมบอกว่า ศักราชล่วงแล้ว ๕๐๐ ปี เป็นสมัยพระยานิรุฎฐราชผู้ครององค์สุดท้ายของมรุกขนคร

ค้นได้จากประวัติเล่มอื่นต่อมาได้ความดังนี้ ครั้นพุทธศักราชล่วงลับแล้วประมาณ ๑,๘๐๐^๑ กว่าปี มีกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคณหุดองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า “พระเจ้ารามบัณฑิต”^๒ พระองค์มีโอรสองค์หนึ่งนามว่า

๑. ในระยะนั้นครหลวงยังตั้งอยู่ที่หลวงพระบาง

๒. ไม่ปรากฏพระนามในพงศาวดารล้านช้าง พ.ศ. ๑๘๙๙ ต้นแผ่นดินเจ้าฟ้าจุมครองนครหลวงพระบาง ชื่อเมืองติโคตบองอยู่ในจำนวนเมืองที่ถูกตามตีแกแค้นด้วย ติโคตบูรนั่นเอง

“เจ้าศรีโคตบูร” เป็นผู้เข้มแข็งในการศึกสงครามมาแต่เยาว์วัย ตีเอาบ้านเมืองใกล้เคียงมาขึ้นแก่กรุงศรีสัตนาคนหุตได้มากเป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดา ครั้นอายุได้ ๒๘ ปี ได้เสกสมรสกับเจ้านางคำบน พระราชบิดาจึงโปรดให้มาสร้างเมืองขึ้นที่แขวงมรุกขนครเดิม ได้สร้างขึ้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแต่เหนือที่เดิมมาก ได้แก่เมืองเก่าได้ท่าแขกที่บริเวณพระธาตุศรีโคตบูรเดี๋ยวนี้

ครั้นสร้างเมืองแล้ว พระราชบิดาได้มอบเขตแดนมรุกขนครเดิมให้ครองขึ้นต่อกรุงศรีสัตนาคนหุต มีผู้ครองสืบลำดับลงมา คือ

๑. เจ้าศรีโคตร ครองเมืองอยู่จนพระชนม์ ๙๓ ปีทิวงคต
๒. พระเจ้านันทเสน โอรสครองต่อมา พระชนม์ ๕๖ ปีทิวงคต
๓. พระเจ้านครหลวงพิชิตทศทิศราชธานีศรีโคตบูรหลวง เดิมชื่อเจ้าหน่อเมืองได้เปลี่ยนนามเมืองจากมรุกขนครเป็น “ศรีโคตบูร” ตามชื่อแคว้นดั้งเดิมที่ปรากฏในตำนานจุลศักราชได้ ๙๗๖ ปีขาล ได้ลงมาปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม ก่อกำแพงล้อมและขุ้มประตู (ชั้นกลาง) แล้วทอบูชาข้าวพระทั้ง ๔ ด้าน ตามศิลาจารึกว่า “ศักราชได้ ๙๗๖ ตัวปีกาบยี่ม้อฮ้วงได้ฤกษ์ ๓ ตัว...” ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๗๕ แผ่นดินพระเจ้าธรรมิกราชครองเวียงจันทน์ ท่านครองเมืองอยู่ ๕๐ ปี พระชนม์ ๕๗ ปีทิวงคต

๔. เจ้าสุมิตธรรมราชธานีศรีโคตบูรหลวง ครองเมืองต่อมา พระชนม์ ๖๓ ปีทิวงคต
๕. เจ้าโพธิสา ราชโอรสครองเมืองต่อมา ได้ยกวัดพระธาตุพนมเป็นอารามหลวง ถ้าผู้ใดไม่ได้รับอนุญาตจะทอดกฐินไม่ได้ ถือเป็นธรรมเนียมต่อมาจนสิ้นสมัยนครพนมปกครองด้วยข้าราชการพื้นเมือง เพิ่งเลิกเมื่อจัดระเบียบการปกครองใหม่สมัยพระยาสุนทรมาเป็นข้าหลวงนครพนม พระชนม์ ๕๘ ปีทิวงคต

๖. เจ้าวิษุผลผลิตอากาศ อยู่ในราชการ ๗ ปีถูกเนรเทศ
๗. เจ้าพระยาเมืองแสน
๘. พระยาศรีโคตบอง (เชียงยา) ท่านผู้นี้มีนิยามว่ามีฤทธิเหลืออยู่ทุกวันนี้ ผู้แต่งประวัติเมืองนครพนมประมาณไว้ว่า ๒๒๓๓ ตรงกับสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชครองเมืองจันทน์

๙. พระบรมราชา (เจ้าราชบุตรบุญน้อย) ราว พ.ศ. ๒๒๕๔
๑๐. พระบรมราชา (แหวก่าน) พ.ศ. ๒๒๘๑
๑๑. พระบรมราชา (กู่แก้ว) พ.ศ. ๒๒๘๕

หมดสมัยท่านเจ้าเมืองนี้แล้ว พระบรมราชา (พรหมา) บุตร ได้ยกข้ามมาตั้งเมืองนคร (พนม) ขึ้นที่ฝั่งขวาเมืองเก่าไปทางเหนือ ภายหลังยกเป็นจังหวัดสืบมาจนบัดนี้แต่รัชกาลที่ ๑

เมื่อได้อ่านบทนำจนทราบความเป็นไปแต่ต้นมาเช่นนี้ถ้าได้อ่านอุรังคินทานเมื่อพบชื่อสถานที่และบุคคล ก็คงจะไม่มีตมจนคนล่าหาเงื่อนไม่ได้ ต่อจากนี้ขอให้หาความรู้จากเนื้อเรื่องอุรังคินทานที่ได้ดัดแปลงชำระมาจากภาษาพื้นเมืองต่อไป

- หาก ธาตุพนมยังอยู่ยั้ง
พวกหมู่เฮาทั้งหลาย
บ่มีวันสูญเศร้า
ชาติที่ฮักยิ่งก้าว
  - ครอบคอบ ธาตุพนมถึกลีบมัง
ศาสนาโคตมบ่ทอนเฮียง
ชาวเมืองบ้าน
มีแต่ความถ่อยฮ้าย
- บ่แปรเปลี่ยนทำลาย
ก็อยู่ยั้ง ยาวมัน
ศาสนาเฮา ก็เฮียงฮ้าง
เจริญเรื่อย บ่เสื่อมโทรม เจ้าเอย
- อธรรมครอบ ครองเมือง
ส่งแสง ใสเหลี่ยม
โกลาหล หมองหม่น ไปแล้ว
กวนกัม ก่อแต่เวรแท้แล้วฯ

พนม

อุรังคนิทาน

กัณฑ์ที่ ๒ พุทธประวัติ

กปณคิริสูมี ปพพเต มหากัสสปเณ รุปิต์ พุทธอุรังคธาตุ สิริสา นمامิ

นโม ตสฺสตุถุ บัดนี้จะกล่าวอุรังคนิทานอันพระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์ แปลงไว้ให้แจ่มแก่นักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย จงค่อยพิจารณาต้อธิบายให้แจ้ง เทอญ

เอก สมัย ในสมัยครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงมานอยู่สำราญในพระเชตวันอารามยามใกล้รุ่ง เจ้าอาณนทีอุฎฐากด้วยน้ำและไม้สีฟัน เมื่อพระพุทธเจ้าเมื่อยกิจชำระแล้วหลังเห็นโบราณประเพณีแห่งพระพุทธเจ้า ทั้งสามพระองค์ที่เสด็จเข้าสู่พระนิพพานไปแล้ว ทรงไว้อย่างอาตุในดอยกปณคิริ อันมีในที่จิมใกล้เมืองศรีโคตบุรี พระองค์จึงทรงผ้ากัมพละผืนแดงงามมีวรรณเหมือนแสงสุริยะเมื่อแรกขึ้น อันเป็นผ้าที่พระนางโคตมิได้ถวายให้เป็นทาน แล้วแลทรงบาตรพายน้ำสู่ทิศตะวันออก เจ้าอาณนทีตามพุทธลีลามาทงอากาศ

เสด็จประทับหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์)

เสด็จลงที่ด่อนกอนเนานันก่อน แล้งจึงมาสถิตอยู่แควหนองคันแทเสื่อน้ำ พระองค์ทอดพระเนตรแลเห็นแลนคำตัวหนึ่งแลปลิ้น ที่โพนจิกเวียงจัวได้ปากห้วยกู่คำ พระองค์จึงทำหสิตุการแย้มหัว ยามนั้น เจ้าอาณนทีจึงไหวว่า พระองค์แย้มหัวด้วยเหตุสิ่งใดจา พระพุทธเจ้าจึงทรงพยากรณ์ทำนายบ้านเมืองให้เจ้าอาณนทีฟังผู้แจ้งอนาคตตั้งสัญญาว่าบ้านเมืองอันจักเกิดมีกายหน้าจักเสื่อมและเจริญ กับทั้งท้าวพระยาประชาราษฎรมีประการต่าง ๆ ตามนิมิตแห่งแลนคำแลปลิ้นนั้นแล (พระพุทธทำนายตอนนี้เป็นตำราภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ของวงศ์กษัตริย์ล้านช้างยี่ดียว จงดูความพิสดารในอุรังคธาตุ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๓ และฉบับโบราณ)

มูลเหตุพระธาตุบังพอนพระพุทบาทโพนฉั่น

(อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย)

ครั้นแล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพนจิกเวียงจัว พระยาภิภารนาคนิรมิตเป็นตาผ้าขาวออกมารับเอาบาตร และอาราธนาพระพุทธองค์ไปสู่ภูเขาลวง^๑ ให้สถิตในร่มไม้ป่าแบ่งดินหนึ่ง ภิภารนาคนถวายภัตตาหารแก่พระองค์ ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพละผืนหนึ่งแก่พญานาคนั้นแล้วเสด็จไปฉั่นเพลที่ใกล้เวินตลอด คนทั้งหลายจึงเรียกสถานที่นั้นว่า “เวินเพล” มาเท่ากาลบัดนี้ (กลายเป็นโพนแพง)

ในครั้งนั้น ยังมีพญานาคชื่อว่า “สุขหตถีนาค” เนมิตเป็นข้างพลายถือดอกไม้ เข้ามาขอเอารอยพระบาทไว้

๑. บางฉบับว่า ภูเขาลวงก็มี คำว่า “ลวง” หมายถึง “นาค” เป็นภาษาโบราณ ภูเขาลวง หมายถึง ที่ตั้งพระธาตุบังพอน อันเป็นที่อยู่ของภิภารนาคน จังหวัดหนองคายเดี๋ยวนี้. เทพรัตน์

พระพุทธรองค์จึงย้ายรอยพระบาทไว้ที่แผ่นดิน ไกลริมแม่น้ำข้าวเสียงข้างร่องไถยีน ข้างตัวนั้นก็เข้าไปอุปัฏฐากด้วย
ยกวงเวียน ใส่หัวแล้วก็หลีกหนีไป

มูลเหตุพระพุทธรบาทเวินปลา

(อำเภอเมืองนครพนม)

แต่นั้นพระพุทธรเจ้าก็เสด็จไปเมืองศรีโคตบอง ถึงที่อยู่ของพญาปลาตัวหนึ่ง พญาปลาตัวนั้นเห็นพระ
รัศมีของพระพุทธรเจ้าจึงพาบริวารล่องลอยตามไป พระพุทธรองค์เห็นเหตุการณ์ดังนั้นจึงทรงแยมพระโอษฐ์ เจ้าอาณนท
ทูลถามเหตุแห่งการแยมนั้นแล้ว พระองค์จึงได้ตรัสว่า ตถาคตเห็นพญาปลาตัวหนึ่งพาบริวารตามมาถึงฝั่งน้ำที่นี้
ปลาตัวนี้แต่ก่อนเป็นมนุษย์ ได้บวชในศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า ได้มาถึงแม่น้ำที่นี้ ภิกษุนั้นได้เดินไปไม้กรองน้ำจัน
บได้แสดงอาบัติ ครั้งใกล้จืดได้มีความกินแห่งถึงกรรมที่ได้ทำนั้น จึงได้มาเกิดเป็นปลาอยู่ในที่นี้เพื่อเสวยวิบากอันนั้น
เมื่อมันได้เห็นรัศมีและได้ยินเสียงฆ้อง กลอง แสง จึงได้ออกมาจากที่อยู่เป็นอาจิน ด้วยเหตุมันเคยได้เห็นรูปารมณ์
สัทธรรมอันดีมาแต่กาลก่อน จึงได้รู้สัพพัญญูนั้นๆ พญาปลาตัวนี้จักมีอายุยืน ตลอดถึงพระศรีอริยเมตไตรย
โพธิสัตว์ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า จึงจักได้จืดจากชาติอันเป็นปลา มาเกิดเป็นมนุษย์แล้ว จักได้ออกบวชเป็น
ภิกษุในสำนักพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นแล เมื่อพญาปลาตัวนั้นได้ยินพระพุทธรพยากรณ์อันนี้ก็ชื่นชมยินดีมากนัก จึง
คิดอยากจะได้รอยพระพุทธรบาทไว้เป็นที่สักการบูชา พระพุทธรองค์ทราบจึงทรงพระเมตตา อธิษฐานรอย
พระพุทธรบาทไว้ที่โหนดหินในน้ำที่นั้น คนทั้งหลายจึงเรียกสถานที่นั้นว่า “พระบาทเวินปลา” มาแต่กาลบัดนี้แล

เสด็จดอยกปณคีรี

(ภูเก้าพร้าว ธาตุพนม)

ครั้นแล้วพระพุทธรองค์ก็เสด็จมาทางอากาศ ประทับที่ดอยกปณคีรี คือ ภูเก้าพร้าว ในราตรีนั้นวิสุกรรม
เทวมบุตรลงมาอุปัฏฐากพระองค์อยู่ตลอดรุ่งกาลนั้นพระพุทธรองค์ทรงผ้าแล้วเอาบาตรห้อยไว้ที่หางหมากทัน^๑ ไม้ป่าแบ่ง^๒
ต้นหนึ่ง เบื้องทิศตะวันตก แล้วเสด็จลงไปสู่ริมแม่น้ำที่นั้นเพื่อชำระพระบาท บันทุกัมพลศิลาอาสน์ของพระยา
อินทร์ก็กระด้างแก่นแข็ง พระยาอินทร์เห็นเหตุดังนั้น ก็เสด็จลงไปสู่ป่าหิมพานต์ นำเอาน้ำแต่สระอโนดาตและ
ไม้สีพันมาถวาย พระพุทธรองค์ทรงชำระพระบาทแล้วก็ทรงบาตร มินพระพักตร์ไปสู่ทิศตะวันออก เสด็จไป
ประทับอิงต้นฮังต้นหนึ่ง^๓ อยู่ใต้ปากเซ^๔ ทรงทอดพระเนตรเมืองศรีโคตบองเพื่อจะเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองนั้น

ครั้งนั้นพระยาเจ้าเมืองศรีโคตบองนั้นเป็นผู้ได้ทรงบำเพ็ญบุญสมภารกตาทิการมาแต่หลังเป็นอันมาก
เหตุนี้จึงได้เสวยราชสมบัติในบ้านเมืองในชมพูทวีปเป็นครั้งที่ ๓ เพื่อจักได้โชตนาพระพุทธรศาสนา จึงได้ชื่อว่า

๑. ไม้พุทรา

๒. ไม้โพธิ์

๓. พระธาตุอิงฮัง ห่างเมืองสุวรรณเขต ฝั่งอินโดจีนราว ๑๔ ก.ม.

๔. น้ำเซบั้งไฟ อยู่ตรงพระธาตุพนมฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

พระยาศรีโคตบูร พระยาเห็นพระศาสดาเสด็จมาตั้งนั้นจึงทูลอาราธนาให้พระองค์เข้าไปรับบิณฑบาตในพระราชฐาน เมื่อพระองค์ทรงรับข้าวบิณฑบาตแล้ว ก็ส่งบาตรให้พระยาศรีโคตบูร แล้วก็เสด็จมาประทับต้นรังดั้งเดิม ส่วนพระยาเมื่อรับเอาบาตรจากพระพุทธองค์แล้วก็ยกขึ้นเหนือพระเศียรทำความปรารถนาแล้วจึงนำบาตรไปถวายพระองค์ที่ประทับอยู่ พระพุทธองค์ทรงรับเอาบาตรแล้วก็เสด็จกลับมาทางอากาศลงประทับที่ภูเก้าพำดั่งเก่า พระยาศรีโคตบูรเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระพุทธองค์เสด็จมาทางอากาศตั้งนั้น ก็ทรงปิติยกพระหัตถ์ขึ้นประนม ทอดพระเนตร พระศาสดาจนสุดซึ้งพระเนตร จึงคำนึงในพระทัยว่าอยากจะเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ดังนี้ แล้วจึงเสด็จกลับคืนสู่พระราชนิเวศน์

ทรงปรารภภูเก้าพำดั่งและเมืองศรีโคตบูร

ครั้งนั้น เมื่อพระศาสดาทรงทราบเหตุพระยาศรีโคตบูร ดังนี้ จึงตรัสกับพระยาอินทร์ว่า ดูราอินทาชिरราช ตถาคตมาสถิตที่นี้ราตรีหนึ่งด้วยเหตุอันใดจา พระยาอินทร์จึงทูลตอบว่า พระองค์เสด็จมาสถิตที่ภูเก้าพำดั่ง ราตรีหนึ่งนั้น ก็เพราะทรงอาศัยอดีตเหตุพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ มีพระกฤษณะเป็นเค้า มีพระพุทธกัสสปเป็น ปริโยสาน ซึ่งเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานไปแล้วนั้น พระอรหันต์ทั้งหลายเทียรย้อมนำเอาพระบรมธาตุของ พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้นมาประดิษฐานไว้ในภูเก้าพำดั่งนี้ เพื่อเป็นที่กราบไหว้สักการบูชาของท้าวพระยา เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในภพภาคหน้า อันนี้เป็นประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายสืบ ๆ กันมาบูชา

เฉพาะที่พระพุทธองค์ทรงฉันบิณฑบาตของพระยาศรีโคตบูรนั้น คนทั้งหลายเรียกเมืองศรีโคตบอง พระยาอินทร์จึงกราบทูลว่าข้าพระองค์ทั้งหลายอินทร์ พรหม เทวดา เรียกเมืองศรีโคตโม เพราะเหตุพระองค์ ทรงพระนามว่า “โคตม” หากให้ศรีสวัสดิ์แก่พระยาศรีโคตบูร ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงเรียกดังนี้ เมื่อพระยาอินทร์ ทูลขอบแก่พระพุทธวิสัย ดังนั้นพระองค์ก็ทรงดุขุฎิภาพหนึ่งอยู่นั้นแล

ในขณะนั้น เทวดามเหศักดิ์ทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ในราวป่าที่นั้น เมื่อได้ยินดังนั้นก็ส่งเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกัน ภายบนถึงชั้นนอกนิมิตพรหม ภายล่างถึงขอบจักรวาลเป็นที่สุด พระยาอินทร์กราบทูลตั้งนั้นแล้วก็เสด็จกลับคืนไปสู่ ที่อยู่ของตน

ทรงพยากรณ์พระยาศรีโคตบูร

ในกาลนั้น พระพุทธองค์จึงทรงพยากรณ์ให้แจ้งแก่เจ้าอาณนัท์ว่า ดูอาณนัท์ พระยาศรีโคตบรูองค์นี้ จักจุติไปเกิดในเมืองสาเกตนคร อันอยู่ที่ศตะวันตกเมืองศรีโคตบูร จักมีนามว่า “สุริยกุมาร” เมืองศรีโคตบรูนี้ จัก ย้ายไปตั้งที่ป่าไม้รวกมีนามว่า “เมืองมรุกขนคร”

เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว สุริยกุมารจักได้เป็นใหญ่กว่าท้าวพระยาทั้งหลายและจักได้ก่อแยก พระพุทธศาสนาไว้ในเมืองร้อยเอ็ดประตู เมืองสาเกตนครนั้นจักเสื่อมสูญไป ตั้งแรกแต่นั้นไปพระพุทธศาสนาจัก รุ่งเรือง เสมอกับเมื่อพระตถาคตยังมีชีวิตอยู่นั้นแหละ ครั้นสุริยกุมารจุติไปจักได้มาเกิดเป็นพระยาสุมิตตธรรมวงศา-

มรุกขนครจักได้อภิเษกพ่อน้ำ เป็นพระยาจันทบุรีหนองคันแทเสื่อน้ำ และแสดตั้งพระพุทธศาสนาในที่นั้น

ดูราอาณนที พระยาสุมิตรธรรมองค์นี้จักได้รูปนาคูรังคราตุของตถาคตไว้ในภูภำพรำที่นี้ แล้วจักได้กลับไปโชตนาพระพุทธศาสนาอันแตกม้างในเมืองสาเกตร้อยเอ็ดประตุ จนตลอดอายุของตนนั้นแล

ทรงพยากรณ์เมืองมรุกขนคร

ส่วนเมืองมรุกขนครนั้น จักย้ายไปตั้งพระพุทธศาสนาใกล้ที่อยู่ของพญาปลาตัวนั้น (คือใกล้รอยพระบาทเวินปลา) แต่เมื่อนั้นมีอาจตั้งเป็นเอกราชอยู่ได้ตั้งแต่ก่อน จักเป็นเมืองน้อยขึ้นแก่เมืองใหญ่ ที่พระยาผู้มีบุญสมภารเสวยราชสมบัติครอบครองนั้นแล เหตุว่าตถาคตอธิษฐานรอยบาทไว้ที่ก่อนหินให้แก่พญาปลาตัวนั้น เพื่อเป็นที่สักการบูชา

ครั้นพระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว จึงมีพระพักตร์สู่เมืองจุฬินิพรหมทัตและเมืองอินทปัฐนคร ขณะนั้นพระอาณนทีมีความสงสัยว่า พระองค์จักเสด็จไปเมืองทั้งสองนั้น หรือๆ ว่าไปเสด็จไปไหน จึงกราบทูลว่า เมื่อพระองค์เสด็จจากภูภำพรำที่นี้แล้ว จะเสด็จไปที่ใดจา พระพุทธองค์จึงตรัสว่า จากที่นี้แล้ว เราตถาคตจักไปชุมรอยบาทที่หนองหารหลวงนั้นก่อนและในเมืองหนองหารหลวงนั้นมีพระยาองค์หนึ่งนามว่า “พระยาสุวรรณภิงคาร” พระองค์มีกระโจมหัวคำ สังกวาลคำ และน้ำเต้าใหญ่ เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น

เสด็จถึงแม่น้ำพุง (เขต อ.เมืองสกลนคร)

ครั้นแล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จไปตามมรรคาถึงแม่น้ำสายหนึ่ง อันอยู่ระหว่างทางยังมีนาคตัวหนึ่งชื่อว่า “โรทนาค” เคยเป็นเชือกขึงพระยาศรีสุทโธมาแต่ชาติเมื่อเป็นมนุษย์ เมื่อเวลาใกล้จะตายมีจิตโกรธกล้า จึงได้มาเกิดเป็นนาคและเลียบหากินปลาตามริมแม่น้ำ พระพุทธองค์ทรงทราบเหตุอันนี้ จึงตรัสว่า ดูราโรทนาคเอ๋ย ท่านอย่าได้ถือหาบอันหนักซ้ำเติมหาบอันเก่าให้หนักขึ้นเทอญ

เมื่อพญานาคได้ยินดังนั้น จึงฮ่ำเพิงในใจว่า บุคคลผู้ใดมาฮ่ำจักเชื่อชาติแห่งกูและตักเดือนกูนันนี้หนอ กูควรเข้าไปดูให้ฮู้ คำนี้ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปใกล้พระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ดูรานาคเอ๋ย ท่านมาหาเราเพื่อจักปลงหาบอันหนักหรือ เราจักปลดเสียยังทุกข์ให้ท่านได้ถึงสุข เมื่อพญานาคได้ยินดังนั้นแล้ว ก็มีจิตใจเบิกบานขึ้นขมยินดียิ่งนัก จึงเข้าไปกราบแทบบาทมูลของพระศาสดา แล้วก็ได้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมน์ ครั้นจตุจากชาติอันเป็นนาคก็ได้ไปบังเกิดในชั้นดาวดึงส์ มีนามปรากฏว่า โรทนาคเทวบุตร ตามวงศาแห่งตน แม่น้ำที่นาคอาศัยอยู่แต่ก่อนนั้น คนทั้งหลายเรียกน้ำพุงมาเท่ากาลบัดนี้แล

เสด็จประทับหนองหารหลวงประทานรอยพระบาท

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจากที่นั้นแล้ว ก็เสด็จไปสู่เมืองหนองหารหลวง พระยาสุวรรณภิงคาร เห็นพระศาสดาเสด็จมาดังนั้น จึงทูลอาราธนานิมนต์เข้าไปฉันที่หอปราสาท เมื่อพระพุทธองค์ทรงทำภักติกสำเร็จแล้ว ก็เทศนาสั่งสอนพระยาสุวรรณภิงคาร แล้วจึงเสด็จลงจากปราสาทไว้รอยพระบาทในที่นั้นต่อหน้าพระยาสุวรรณภิงคาร

แล้วทรงทำปาฏิหาริย์ให้เป็นแก้วออกจากพระบาท ทั้ง ๒ พระบาทละลูกโดยลำดับ ข้าทรงทำปาฏิหาริย์ให้ออก
มาอีกลูกหนึ่ง เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็บังเกิดอัศจรรย์ใจยิ่งนักว่า เหตุใดหนอ แก้ว
จึงออกมาจากพระบาทพระศาสดาได้นี้จ

ในขณะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ดูรามหาราช สถานที่นี้เป็นที่ประดิษฐานรอยพระบาทของ
พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ แก้วจึงออกมาจากที่นี่ ๓ ลูก คือ รอยพระบาทของพระพุทธเจ้ากุสัลณ โกนาคมน
และพระกัสสป พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นี้ได้เสด็จไปรับข่าวบิณฑบาตในเมืองศรีโคตบูร แล้วมาฉันที่ภูกำพร้าว
จึงเสด็จมาประดิษฐานรอยพระบาทไว้ ณ ที่นี้ ส่วนแก้วลูกที่ ๔ นั้นคือตถาคตนี้เอง เมื่อตถาคตได้มาไว้รอย
พระบาทรวมไว้ในที่นี้ และเข้าสู่निพพานไปแล้วดังนั้น ในที่นี้จักเป็นที่ว่างเปล่า ทันใดนั้นพระยาสุวรรณภิงคารจึง
ไหว้กราบทูลว่า เมื่อเป็นดังนั้นพระองค์จักประดิษฐานรอยพระบาทไว้ด้วยเหตุอันใด

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูรามหาราช ที่เป็นบ้านเป็นเมืองตั้งพระพุทธศาสนาอยู่นั้น แม้มีเหตุควรไว้
พระพุทธเจ้าหลายก็ไปไว้ด้วยเหตุเป็นที่ทวงแทนแห่งหมู่เทวดาและพญานาคทั้งหลาย และบ้านเมืองก็จักเสื่อมสูญ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายเที่ยวรอมไวยังรอยพระบาทไกลบ้านเมือง พระพุทธศาสนาก็จักตั้งอยู่กำท่ายเมืองและหัวเมือง

เมื่อพระพุทธเจ้า ได้ไว้จิตแก้ว กล่าวคือรอยพระบาทที่ท่ายเมืองทิศใต้นั้น พระพุทธศาสนาจักตั้ง
รุ่งเรืองในเมืองนั้นก่อน แล้วจึงย้ายห่างมาได้ตามรอยพระบาท เมื่อไว้จิตแก้วกำท่ายเมือง พระพุทธศาสนาก็จักตั้ง
ในเมืองนั้น แล้วจึงย้ายห่างไปทางเหนือที่รอยพระบาท อันพระพุทธเจ้าได้ประดิษฐานไว้ นั้น ก็ไปตั้งเป็นเมือง คน
ทั้งหลายจึงจักตั้งอยู่เป็นปกติ

ส่วนเมืองหนองหารหลวงนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าได้มาสมุรอยพระบาทไว้สมัยพระยาองค์ใดเสวยราชสมบัติ
พระยาองค์นั้นได้สร้างบุญสมภารมาแล้วตั้งแสนกัลป์ทุก ๆ พระองค์ ถึงเมืองหนองหารน้อยก็ดุจเดียวกัน และทั้ง
สองเมืองนี้เมื่อตั้งก็เกิดพร้อมกัน ด้วยเหตุที่เสด็จมาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นชั่วพระยาทั้งสองเมืองนี้ เทวดา
และนาคทั้งหลายที่รักษาหนองหารหลวงและหนองหารน้อย ก็จักได้ให้น้ำไหลนองเข้ามาหากัน ท่วมรอยพระบาท
และบ้านเมือง คนทั้งหลายจึงได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเล็กเรือนน้อยตามริมหนองนั้น จักได้ไปรับเอาจาริต
ประเพณีและกิจการบ้านเมืองในราชธานีใหญ่ ที่พระพุทธศาสนาตั้งรุ่งเรืองอยู่นั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จ
เข้าสู่นิพพานไปแล้วพระอรหันต์ทั้งหลายจักได้นำเอาพระธาตุพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ริมแม่น้ำอันที่ ๑ ราชธานี
บ้านเมืองพระพุทธศาสนาจักรุ่งเรืองไปตามริมแม่น้ำอันนั้น เมืองฝ่ายเหนือกลับไปตั้งอยู่ฝ่ายใต้ ฝ่ายใต้กลับไปตั้ง
อยู่ฝ่ายเหนือ เมืองที่ตั้งอยู่ท่ามกลางนั้นประเสริฐมีอาณาพียงนัก ท้าวพระยาทั้งหลายที่มีบุญ สมภารจักได้เสวย
ราชสมบัติ บ้านเมือง อุปลัทธมค้ำชูพระพุทธศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นพระพุทธศาสนาแล้ว ราชธานี
บ้านเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำฝ่ายเหนือ กลับไปฝ่ายเหนือ ก็เมืองราชธานีที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเที่ยวเสด็จบิณฑบาตเป็นต้น
ว่า เมืองศรีโคตบองก็กลับมาตั้งอยู่ที่เก่า เมืองราชธานีที่ตั้งอยู่ท่ามกลางนั้นก็กลับมาตั้งอยู่ริมหนองหารดังเก่า เพื่อ
รททำพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ครั้งนั้น ท้าวพระยาทั้งหลายที่มีบุญสมภารก็บังเกิดขึ้นตามราชอาณาจักรนั้น ๆ อันนี้หากเป็นจารีตประเพณีสืบ ๆ มาแห่งแม่น้ำจันทน์ที่ พระพุทธศาสนาจักตั้งอยู่แต่ทิศเบื้องเหนือและเบื้องใต้และทิศตะวันตกตะวันออก ไปตามริมแม่น้ำอยู่เป็นปกติ

ดูรามหาราช ตถาคตเทศนาศาสนาแลนครนิทาน ดังกล่าวมาแล้ว เหตุนี้จึงได้ว่าไปมีคนอยู่ในหนองหาร ถึงแม้ว่ามีคนอยู่ในริมหนองหารทั้งสองนั้น ท้าวพระยาที่มีบุญสมภารเป็นเอกราชนั้น จักตั้งอาณานิคมในพระพุทธศาสนาอันใหญ่นั้นก็ไปมี เท่านี้ก็เป็นที่บังจันตพระพุทธศาสนาตามกาลสมัยนั้นแล

เมื่อพระยาสุวรรณภิงคาร ได้ทรงสดับรัตนปัญหาดังนั้น ก็ทรงโลมนัสซาบซึ่งในพระชันสนันดานยิ่งนัก และมีพระทัยปรารถนาจะตัดพระเศียรบูชารอยพระพุทธบาท หันไฉนนั้น พระนางเทวีได้ทูลห้ามไว้ว่า เมื่อมหาราชยังมีพระชนม์อยู่ จักได้สร้างพระราชกุศลเพิ่มเติมต่อไป ไปควรที่พระองค์จะมาทำเช่นนี้ เมื่อพระยาได้ทรงสดับถ้อยคำพระนางเทวีห้ามดังนั้น จึงถอดมงกุฎออกบูชา

พระศาสดาข้าตริสเทศนาโปรดเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อให้พระยามีศรัทธาอาจหาญในธรรม (ดูความพิสดารในคัมภีร์อุรังคธาตุ)

สร้างพระธาตุเชิงชุม

พระยาสุวรรณภิงคารพร้อมด้วยพระราชเทวี ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาพระบาทลักษณะและอภิธานิยธรรม อันพระศาสดาตรัสเทศนาดังนั้น ก็ทรงปิติปราโมทย์ยิ่งนัก แล้วทรงสร้างอุโมงค์ด้วยหินปิดรอยพระพุทธบาทพร้อมทั้งมงกุฎ เหตุนี้จึงพากันเรียก “พระธาตุเชิงชุม” มาเท่ากาลบัดนี้

ทรงตรัสปรารภปริโภคเจดีย์

พระศาสดาตรัสเทศนาแก่พระยาสุวรรณภิงคารว่า ที่ใดตถาคตได้ลงจากอากาศและสถิตอยู่ได้เห็นเหตุอันใดอันหนึ่ง แล้วทำนายนั้นเป็นกัจจกัณฑ์หนึ่ง และที่ร่มไม้อันตถาคตฉันข้าวนั้น ก็เป็นกัจจกัณฑ์หนึ่ง พงศ์ทั้งสองนี้เรียก “โชติกเจดีย์” พระพุทธศาสนาจักรุงเรื่องในที่นั้น ที่ตถาคตได้เสวยสนและบิณฑบาตมาฉันที่นั่นเป็นพงค์แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เสมอด้วยดอยสิงคุตร (ธาตุอย่างกุง) ที่ตถาคตทรงบาตรยืนอิงต้นไม้เป็นพงค์อันหนึ่ง และเมื่อว่าตถาคตได้หมายกัจจกัณฑ์ใด ต่อไปภายหน้าโพธิ์โชติกเจดีย์จักบังเกิดมีขึ้นในที่นั้น ดูรามหาราช เจดีย์ที่ก่อโลมบาทเชิงชุมบัดนี้ ° ปัจจุบันอัปเจดีย์ ไปรุ่งเรืองไปภายหน้า

เสด็จไปประทับดอยแท่น

ครั้นพระพุทธองค์ทรงเทศนาแก่พระยาสุวรรณภิงคารดังนั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นดอยลูกหนึ่งข้างในเป็นดังคูหาคนทั้งหลายขึ้นไปดอยลูกนั้น มองเห็นหนองหารหลวงและหนองหารน้อย มองเห็นเมืองโคตบุรและภูกำพัว พระยา

สุวรรณนิมิตตราชั่งให้สั่งवालทองคำหนัก ๓๐๐,๐๐๐ (สามแสน) เป็นทานแก่คนทั้งหลาย ที่มีกำลังสามารถก่อแทน ด้วยหินมุกเป็นปัจจุบันโดยพลัน และพระพุทธรองค์ก็เสด็จขึ้นพระแท่นระลึกถึงพระมหากัสสปเถระๆ ก็มาเฝ้า พระพุทธรองค์ตรัสแก่พระมหากัสสปเถระเป็นภาษานาฬว่า “อูรังคะตูกัสสป กปณคิริ อปุตตถา” ดังนี้ แล้วจึงผิน พระพักตร์เฉพาะซึ่งภูก่าพริ่า ตรัสว่า ดูรากัสสป ตถาคณินพพานไปแล้วเธอจงนำเอาอูรังคะตูกถาคตไว้ที่ภูก่าพริ่านี้ อย่าได้ละทิ้งค่าตถาคตสิ่งไว้เสีย-พระมหากัสสปเมื่อได้ยินดังนั้น ก็ขึ้นขมยินดียกอัญชูลีขึ้นว่า สาธุ สาธุ ดังนี้ แล้ว ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน

เสด็จประทับภูฏเวียน

ครั้นแล้วพระพุทธรองค์ก็เสด็จกลับคืนมาสถิตอยู่ภูฏเวียน” ทรงเปล่งรัศมีให้เข้าไปในเมืองนาคปุเวียน ขณะ นั้นสุวรรณนาคได้เห็นรัศมี จึงออกมาจากแม่น้ำขึ้นไปสู่ออดเขาพ่นพิษออกมาเป็นคว้น เขาภูฏนั้นก็มีดมัวไปทั้งสิ้น พระพุทธรองค์เห็นดังนั้น ก็ทรงเข้าเดโชกลืนเป็นเปลวไฟ ไปเกี่ยวพันสุวรรณนาคกระเด็นไปในน้ำปุเวียนเปลวไฟก็ ผุดแต่พื้นน้ำขึ้นมาไหม้เมืองนาคตลอดไปถึงหนองบัวบาน ซึ่งเป็นที่อยู่ของพุทโธปาปนาค นาคทั้งหลายมาล้อมภูฏเวียนนั้นไว้

ทรงทรมานพวกนาค

ในขณะนั้น พระศาสดาประทับทำสมณธรรมอยู่ ณ ที่นั้น นาคทั้งหลายจึงกระทำอิทธิฤทธิ์ เป็นเปลวไฟพุ่งขึ้นหาพระพุทธรองค์ เปลวไฟนั้นก็พุ่งกลับคืนมาไหม้ นาคทั้งหลายเหล่านั้น แล้วกลับไปบังเกิดเป็นดอกบัว บูชาพระศาสดา นาคทั้งหลายเหล่านั้นจึงแวดล้อมพระพุทธรองค์ไว้เพื่อให้พุทโธปาปนาคทำอิทธิฤทธิ์พังทำลายที่ประทับ พระพุทธรองค์ทรงเข้าปฐมวิกลืน ที่ประทับก็บังเกิดเป็นพระแท่นแข็งดงามยิ่งนัก นาคทั้งหลายกระทำอิทธิฤทธิ์ทุก สิ่งทุกอย่าง เพื่อทำลายพระแท่นและพระพุทธรองค์ ก็ไม่สามารถที่จะทำอันตรายพระพุทธรองค์ได้ มันซ้ำกระทำ อิทธิฤทธิ์ให้เป็นเปลวไฟเข้าไปทำลายอีก พระศาสดาทรงเข้าวาโยกลืน เป็นลมพัดดับไปไหม้ นาคทั้งหลายเหล่านั้น แล้วพระศาสดาก็เสด็จไปบนอากาศ นาคทั้งหลายเห็นดังนั้นก็ทำอิทธิฤทธิ์โองหลังขึ้นไปเป็นหมู่ นาคตามล้อม พระศาสดา พระองค์ทรงนิรมิตให้หัวนาคทั้งหลายเหล่านั้นขาดตกลงมา นาคทั้งหลายเห็นดังนั้นก็มีความเกรงกลัวอานุภาพของพระศาสดายิ่งนัก

ทรงสั่งสอนหมู่ นาค

พระศาสดาทรงรู้แจ้งดังนั้นก็เสด็จกลับลงมาประทับ ณ ที่เก่า นาคทั้งหลายจึงพร้อมกันเข้าหาพระศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงบรรเทาเสียยังพยาธิต่อมฝิอันเจ็บปวดทกล่าวคือหัวใจแห่งท่านทั้งหลายตถาคต จะรักษาให้หายยังพยาธิ นั้น นาคทั้งหลายได้ฟังพระพุทธรพจน์ดังนั้นก็มิใจขึ้นบานพร้อมกันเข้ามากกราบแทบพระบาท

พระศาสดาก็ทรงตรัสเทศนาสั่งสอนหมู่คนทั้งหลาย ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ มีเมตตากรุณาแก่มนุษย์ทั้งหลาย มีปริยายต่างๆ

เสด็จไปประทับดอยนันทกังสี

ครั้นแล้วพระศาสดาก็เสด็จไปสู่ดอยนันทกังสี ซึ่งเป็นที่อยู่ของนางนันทิกษัตริย์ แต่ก่อนมีขนาดตัวหนึ่ง ๗ หัว ชื่อว่า “ศรีสัตตนาคน” เข้ามาทูลขอให้พระศาสดาทรงย้ายรอยพระบาทไว้ในดอยนันทกังสี พระศาสดาก็เสด็จย้ายรอยพระบาทไว้ ณ ที่นั้น ทรงก้าวพระบาทข้ามดินดอยก้ำขวาแล้วทรงแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์กราบทูลถาม

ทรงทำนายเมืองศรีสัตตนาคน

พระศาสดาทรงตรัสว่า เราเห็นนาคน ๗ หัวเป็นนิมิต ต่อไปภายหน้าจักบังเกิดเป็นเมืองมีนามว่า “เมืองศรีสัตตนาคน” และที่พระยานาคได้ให้ความสวัสดิแก่พระยาจันทบุรีนั้นจักกร้างเสื่อมสูญไป

ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ใกล้ดอยนันทกังสี

พระพุทธรองค์ ได้เสด็จลงไปไว้รอยพระบาทที่แผ่นดินอันจมอยู่ในกลางแม่น้ำเบื้องซ้ายดอยนันทกังสี ซึ่งคนทั้งหลายไม่สามารถจะมองเห็นได้ แล้วจึงเสด็จไปบนดอยนันทกังสี อธิษฐานให้เป็นรอยเกิบบาททับหงอนนาคนไว้ ซึ่งพญาศรีสัตตนาคนได้สมมติดอยนันทกังสีให้เป็นหงอนแห่งตน เพื่อไม่ให้ท้าวพระยาในเมืองนั้นทำยุทธกรรมกันจักแพ้พระพุทธรศาสนาบ้านเมือง

เสด็จกลับพระเชตวัน

ครั้นแล้ว พระศาสดาก็เสด็จจากดอยนันทกังสี ไปสู่พระเชตวันอารามดังเก่า ครั้นอยู่ต่อมาในกาลวันหนึ่ง หมู่งวันก็มาถึงแก่พระองค์จึงตรัสถามพระอานนท์เป็นอุบายว่า ดูราอาณนที วิหารหลังเก่าเราจะปฏิสังขรณ์อยู่ไปก่อนดีหรือๆ ว่าไม่ดี พระอานนท์ทูลว่าสร้างใหม่อยู่ดี แล้วพระองค์จึงตรัสว่า บัดนี้ตถาคตจักเข้าสู่นิพพาน อานนท์ เห็นว่าเมืองใดใหญ่ พระอานนท์ก็กราบทูลว่าเมืองราชคฤห์เป็นเมืองใหญ่ แล้วพระองค์จึงตรัสว่า ตถาคตจักไปนิพพานในเมืองกุสินารายเพื่อโปรดโสถิยพราหมณ์ พราหมณ์คนนี้เมื่อครั้งก่อนได้อาหุญาคา ๘ กำมีอมานูให้ตถาคตนั้นก็บังเกิดเป็นแท่นแก้วเป็นที่ตรัสรู้

ทรงปรารภเมืองกุสินารายในอดีต

ดูราอาณนที ครั้งก่อนตถาคตได้เป็นพระยาสุทนต์จักรวรรดิราช เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น (กุสินาราย) กงจักรแก้วมณีโชติก็บังเกิดขึ้นในเมืองนั้น เมืองกุสินารายเดี๋ยวนี้ เป็นที่นิพพานแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายในระหว่างต้นไม้รัง

ทรงปรารภพระเจ้าเจดีย์

ดูราอานนท์ เมื่อตลาคตนิพพานไปแล้ว ใครผู้ใดมีความระลึกถึงตลาคตเอาแก่นไม้รังที่ตลาคตบริโภคนั้นมาสร้างเป็นรูปตลาคตไว้ เมื่อบุคคลผู้ใดยังท่องเที่ยวอยู่ในวิภวสงสารสามารถที่จะปิดเสียซึ่งประตูอบายได้ด้วยเหตุว่าเป็นพุทธบริโภค ๒ ชั้น หรือว่าเอาแก่นไม้ป่าแปงที่ตายแล้วมาสร้างเป็นตลาคตก็ฉันเดียวกัน

เหตุว่าไม้ทั้งสองนี้ตลาคตได้บริโภคเป็นต้นไม้อันประเสริฐ พระศาสดาตรัสตั้งนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่เมืองกุสินาราย ทรงอาเจียนออกเป็นโลหิต พระอานนท์เห็นดังนั้นจึงไปหาน้ำมาถวายพระพุทธองค์ น้ำในที่นั้น ๆ ชุ่่นเป็นตมไปเสียทุกแห่ง ไปได้น้ำที่ใดมาถวาย ทันใดนั้น พระอานนท์จึงกราบทูลให้ทรงทราบเหตุการณ์บริโภคนั้น พระองค์จึงตรัสแก่พระอานนท์ว่า ดูราอานนท์ เธออย่าได้ไปแสวงหาน้ำนั้นเลย ถึงจะไปหาที่ใด ๆ ก็ดี น้ำที่ใสอยู่ก่อนก็จักชุ่่นสิ้นไปทุกแห่งนั้นแล

ทรงปรารภบุรพกรรมของพระองค์

ดูราอานนท์เอ๋ย เมื่อชาติก่อนตลาคตได้เป็นพ่อค้าเกวียนเดินทางมา วัวเกวียนอยากกินน้ำ น้ำใสมืออยู่ในที่ไกล น้ำชุ่มมืออยู่ในที่ใกล้ ความเกียจคร้านกับความรีบร้อนจะเดินทางไปข้างหน้ามืออยู่เราจึงนำวัวไปกินน้ำชุ่มในที่ใกล้ เสร็จนั้นยังเศษเหลือไปสิ้น จึงตามมาสนองแก่เราในบัดนี้ เมื่อพระอานนท์ได้ทราบดังนั้น ก็ไปตักเอาน้ำมาถวาย น้ำก็ใสเป็นปกติดังเก่า เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

ทรงปรารภพระธรรมวินัย

ครั้นแล้วพระศาสดาก็เสด็จลีลาไปจากที่นั้นสู่เมืองกุสินาราย ประทับไสยาสน์บรมม ระหว่างไม้รัง ๒ ต้น แล้วตรัสกับเจ้าอานนท์ว่า ดูราอานนท์เอ๋ย พระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ที่ตลาคตเทศนาไว้ นั้น เมื่อตลาคตนิพพานไปแล้ว ตลาคตไว้พระพุทธานุสา ๕,๐๐๐ พระวรราชา เพื่อเป็นที่ไว้วันสลักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย พระธรรมวินัยนั้นและจะเป็นครูอาจารย์สั่งสอนสู่ท่านทั้งหลาย เสมอด้วยตลาคตยังทรงมานอยู่ บุคคลผู้มีศรัทธาปัญญาเป็นกุศล ได้ปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยที่ตลาคตสั่งสอนไว้ นั้น หรือสร้างสอุปเจดีย์วิหารและรูปตลาคตตั้งไว้แล้วกราบไหว้บูชาบำเพ็ญศีลภาวนาไปปะขาด แม้ปรารถนาเอาโลกิยะและโลกุตระสมบัติก็เที่ยวยอมจักได้สมความมักสมความปรารถนาทุกประการชะแล ประดุจดั่งว่า ไฟอันดับมอดแล้วบุคคลผู้มีปัญญาเอาไม้แห้งมาเสี้ยนเข้า เพื่อให้เกิดเป็นไฟ (ก็เกิดเป็นไฟขึ้นดังปรารถนานั้นแล)

อีกนัยหนึ่ง เป็นประดุจดั่งบุคคลเอาแก้วสุรียกันตะมารองแสงตะวัน เพื่อให้เกิดเป็นไฟติดขนวนแล้วจุดต่อ ๆ กันไปเป็นกองไฟใหญ่ เพื่อให้สำเร็จในสรรพกิจการนั้น ๆ

อีกนัยหนึ่ง ประดุจดั่งอ้อยมีโคนอันขาดแล้ว บุคคลปรารถนาในรสอันหอมหวาน เอามาฆ่าไว้ในที่ชุ่ม ให้แตกเป็นหน่อกล่าขึ้น จนมีรสหวานมีใบอันคมฉันใด

แม้ตลาคตนิพพานไปแล้วก็ตาม พระพุทธศาสนาก็ยังจักตั้งอยู่เป็นปกติตลอด ๕,๐๐๐ พระวรราชา พระพุทธ

ศาสนานี้เปรียบประดุจดั่งสระน้ำอันตั้งอยู่เหนือแผ่นดิน ถึงแม้ว่าน้ำเหือดแห้งไปก็ตาม เมื่อถึงฤดูกาลฝนตกลงมา มีน้ำขึ้นในสระนั้น พรรณดอกไม้ทั้งหลายในสระนั้น เป็นต้นว่า ดอกบัวหลวงและบอนพริก ก็จักบังเกิดขึ้นในสระนั้นฉันใด พระพุทธศาสนาก็ฉันนั้น เมื่อบุคคลมีความเพียรกระทำกัมมัญฐาน ก็จักได้ถึงมรรคผลนั้นๆ โดยลำดับ ฉะนั้นไปได้ถึงในชาตินี้ เมื่อจุติไปก็จะบังเกิดเป็นเทวดา ได้ลำดับธรรมเทศนาจากธรรมกถิกเทวบุตร ก็จักได้ถึง (มรรคผล) ในสำนักนั้น สู่ท่านทั้งหลายจงกระทำกัมมัญฐานอย่าได้ขาดเทอญ

ทรงปรารภการบูชาแล้วนิพพาน

ดูราอาณนทีเอย บุคคลลุ่มชาติถาคตและศาสนาที่ถาคตตั้งไว้ด้วยดอกไม้รูปเทียนนั้นเชื่อว่า มิได้บูชา ส่วนบุคคลบูชา ได้ชื่อว่าบูชานั้น ถาคตจะสั่งเธอไว้ ภิกษุสามเณร หรือคฤหัสถ์ก็ตาม ที่ปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอนของถาคต ถึงแม้ว่าจะไม่มีเครื่องสักการะก็ตาม เป็นแต่เพียงมีจิตเลื่อมใส เชื่อในคุณพระรัตนตรัยไว้วันแต่เมื่อเปล่าๆ ก็ได้ชื่อว่าบูชาอันประเสริฐยิ่งกว่าประเสริฐเมื่อพระองค์ตรัสสั่งกับพระอาณนทีตั้งนี้แล้วจึงทรงอธิษฐานว่า เมื่อใดก็สสไปยังไปมารับเอาอัฐิธาตุถาคตไปไว้ที่ตอยกปณคิรี ไฟธาตุอย่าได้ไหม้ถาคต ทรงอธิษฐานแล้วก็เสด็จเข้าสู่นิพพาน

กษัตริย์มัลลราชจัดการพระบรมศพ

ครั้งนั้น กษัตริย์มัลลราชทั้งหลาย ได้ทราบซึ่งเหตุว่า พระศาสดาเสด็จเข้าสู่นิพพานก็พร้อมกันมา สักการบูชาใสจรจงรับน้ำพระบรมศพ (ด้วยน้ำสุคนธรสของหอม) และเชิญพระบรมศพเข้าพระหีบทอง ประดิษฐานไว้บนเชิงตะกอน แล้วทำการถวายพระเพลิงเป็นหลายครั้งหลายหน เพลิงก็ไม่สามารถทำลายพระบรมศพได้ ทันทันนั้นพระมหากัสสปเถระก็มาถึงและเข้าไปทำการสักการะ ขณะนั้นพระศาสดาทรงทำการปาฏิหาริย์ให้พระบาทเบื้องขวายื่นออกมาจากพระหีบทอง เพื่อให้พระมหากัสสป (ได้) กระทำสักการะ

พระอัฐิธาตุทำปาฏิหาริย์

ในขณะนั้น พระอัฐิธาตุที่ห่อหุ้มด้วยผ้ากัมพลก็ปาฏิหาริย์เสด็จออกจากพระหีบทองประดิษฐานอยู่เหนือฝ่ามือเบื้องขวาของพระมหากัสสปเถระอัครสาวก ทันใดนั้นไฟธาตุก็บังเกิดลุกเป็นเปลวขึ้น ทำลายพระสรีระของพระศาสดา

พระธาตุที่เหลือจากไฟ

ส่วนพระบรมธาตุกระเบื้องห้วนนั้น ฆฎิการพรหมนำเอาไปประดิษฐานไว้ในพรหมโลก พระธาตุเขี้ยวหมากง (พระเขี้ยวแก้ว) โทณพราหมณ์เอาซ่อนไว้ที่มวยผม พระอินทร์นำเอาไปประดิษฐานไว้ในชั้นดาวดึงส์พระธาตุกระดูกดำมีดนั้น (พระธาตุรากขวัญ) พระยานาค นำเอาไปประดิษฐานในที่เมืองนาค พระบรมธาตุที่ออกนามข้างบนมิได้เป็นอันตรายด้วย เพลิงยังปกติดอยู่ตามเดิม ส่วนพระบรมธาตุนอกนั้นย่อยยับไปเป็น ๓ ขนาด ขนาด

ใหญ่เท่าเมล็ดถั่วขาว (ถั่วแตก) ขนาดที่ ๒ เท่าเมล็ดข้าวสารหัก ขนาดที่ ๓ เท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด พระยา
อชาติศัตรูนำไปประดิษฐานไว้ในถ้ำสัตตบดินคูลา (กษัตริย์นครอื่นๆ ก็ได้รับแบ่งนำไปประดิษฐานไว้ ณ นครของ
ตนๆ ส่วนอุรังคธาตุนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้า จักนำไปประดิษฐานไว้ ณ ดอยกปณคีรีในแขวงเมืองศรีโคตปุรี
ตามคำสั่งพระพุทธเจ้าได้สั่งไว้เมื่อก่อนนั้นแล)

ข่าวการเสด็จปรินิพพาน

ครั้งนั้นท้าวพระยาทั้งหลาย มีพระยาจุฬินพรหมทัต พระยาอินทปัฐนคร พระยานันทเสน พระยา
สุวรรณภิงคาร และพระยาคำแดง รู้ข่าวว่าพระมหากัสสปเถระเจ้าจักนำพระอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้ามา
ประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าดั่งนั้น พระยาจุฬินพรหมทัต พระยาอินทปัฐนคร และพระยานันทเสนทั้ง ๓ พระองค์
พร้อมด้วยไพร่พลโยธาเสด็จมาประทับและพักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำอนนที ได้ปากเซที่นั้น จึงตรัสสั่งไพร่พลโยธาทั้งหลาย
องค์ละ ๕๐๐ คน สกัดหินมุกมาสร้างอารามไว้คอยท่านพระมหากัสสปเถระเจ้า

กัณฑ์ที่ ๓ อูรังคินิทาน

ชาวหนองหารก่ออุโมงค์แข่งกัน

ส่วนเมืองหนองหารหลวงและเมืองหนองหารน้อยนั้น มีพระยาสุวรรณภิงคารและพระยาคำแดงทั้ง ๒ องค์เป็นประธาน จึงตรัสสั่งให้ไพร่พลโยธาทั้งหลายสกัดหินมุกหินแลงมากองไว้เป็นกองๆ สำหรับก่ออุโมงค์บนยอดดอยแทนที่พระศาสดาเสด็จมาประทับแต่ครั้งก่อนโน้น ส่วนหินที่จะก่อนั้นพระองค์ตรัสสั่งให้เอาส่วเจาะให้เป็นรูสำหรับเข้าโลทางปลาทุกๆ ก้อน ไพร่พลโยธาทั้งหลายเมื่อได้ยินรับสั่งเช่นนั้น จึงพูดกันขึ้นเป็นเชิงแข่งพนันว่า ฝ่ายชายชาวเมืองหนองหารหลวงจะก่ออุโมงค์บนดอยแทน ฝ่ายหญิงก็ให้ก่อขึ้นอีกแห่งหนึ่งในที่นั่นเหมือนกัน แข่งขันกับฝ่ายชาย และให้ข้อสัญญากันไว้ทั้ง ๒ ฝ่ายว่า นับตั้งแต่วันรุ่งขึ้นพอเห็นลายมือให้ลงมือก่อไป จนถึงดาวเพ็ชร์ขึ้นในคืนวันนั้นให้แล้วเสร็จถ้าหากฝ่ายใดแล้วทันตามสัญญานั้นสถานที่นั้นจะเป็นที่ประดิษฐานพระอูรังคธาตุ ชาวเมืองหนองหารน้อยก็เหมือนกัน พระยาสุวรรณภิงคาร พระยาคำแดงทั้ง ๒ พระองค์ก็เห็นชอบด้วย ครั้นถึงวันกำหนดจึงลั่นฆ้องขึ้นเป็นสัญญาแก่กัน

ฝ่ายหญิงชาวเมืองหนองหารหลวงและเมืองหนองหารน้อยจึงรวมกำลังกันก่ออุโมงค์แข่งขันกับฝ่ายชายหญิงทั้งหลายจึงกล่าวขึ้นเป็นคำอวดอ้างว่า ถึงแม้ฝ่ายชายก็มีมือ ๒ มือ และมีนิ้วมือข้างละ ๕ นิ้วเหมือนกัน บ่ใช่ว่าผู้ชายมีมือสี่ตั้งพระนารายณ์นั้นตาย กล่าวดังนี้แล้วก็ลงมือก่อ

ฝ่ายชายชาวเมืองหนองหารหลวงอวดอ้างว่า ตัวมีกำลังยิ่งกว่าฝ่ายหญิง ช้ำก้อขัว (สะพาน) หินเพิ่มขึ้นอีกขัวหนึ่ง ยาว ๑๐๐ วา กว้าง ๕ วา ไปบรรจบดินดอยแทนแล้ว ก่อเป็นบันไดแก้วขึ้นไป ยังมีชายเฒ่าผู้หนึ่งอยู่ในหมู่บ้านนั้น จึงพูดขึ้นว่า ให้ก่ออุโมงค์ให้แล้วทันดาวเพ็ชร์ขึ้นเสียก่อน เมื่อหินมีเหลือจึงก่อขัวและบันไดแก้วต่อไป เขาทั้งหลายก็มีได้เชื่อถ้อยฟังคำ จึงกล่าวแก่ผู้เฒ่านั้นว่า ทำไมจะไม่ทันยิ่งกว่าทันไปเสียอีก

เขาทั้งหลายกล่าวดังนั้นแล้วก็ลงมือก่อ อุโมงค์นั้นก่อรูปเตาขึ้นทั้ง ๔ ด้าน แต่ฝาไปทันได้ก่อ พอผ่านพุ่มป่ารมิ ส่วนหินที่ขนเอาไปยังไปทันถึงนั้น ลางก้อนโตเท่าเสื่อกะลา (เสื่อลำแพน) ลางก้อนเท่าแถบ เจาะเป็นรูทุกก้อนไว้สำหรับหาบหิ้ว

ขณะนั้นฝ่ายหญิงเห็นฝ่ายชายจะก่อแล้วก่อน จึงแต่งกันไปเป็นพวกเป็นหมู่ออกไปพูดจาโลมเล้าเข้าหยอกพวกชายที่กำลังขนหินอยู่นั้น ชายเหล่านั้นเห็นหญิงมากระทำมารยาดังนั้น ก็พากันวางหินกองไว้ ณ ที่นั้นแล้วแต่งกันขึ้นไปบนดอยที่ก่ออุโมงค์ ทำโคมจุดไฟขึ้นแขวนไว้ จึงกล่าวกันขึ้นว่า ดาวเพ็ชร์ขึ้นแล้วๆ แล้วพากันตามหญิงไป แม้ผู้ที่ก่ออยู่บนดอยนั้นรู้ก็ตามกันลงไปหมดสิ้น ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น จึงจ่มว่า แค้นใจแท้และที่ที่เขากองหินไว้นั้น คนทั้งหลายจึงเรียกชื่อว่า “แค้นแท้” มาจนกาลบัดนี้ (ส่วนอุโมงค์บนดอยแทนก็เลยไม่แล้ว เรียกว่าธาตุภูเพ็ชร์มาเท่ากาลบัดนี้)

พระมหากัสสปนำพระอุรังคธาตุมาพักไว้ดอยแทน

ครั้งเสร็จการถวายพระเพลิงและแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุเรียบร้อยแล้ว วันหนึ่งพอเวลาใกล้รุ่ง พระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ นำเอาพระอุรังคธาตุมาแต่ฆนิมประเทศมาถึงเมืองหนองหารหลวง แล้วได้นำขึ้นไปประดิษฐานไว้บนแทนอุโมงค์ที่ยังไปเสร็จนั้นก่อน จึงได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองหนองหารหลวงและเมืองหนองหาน้อย พระยาสุวรรณภิงคาร และพระยาคำแดงพร้อมด้วยชาวเมืองทั้งหลายพากันใส่บาตร แล้วได้จัดเครื่องสักการบูชา เป็นต้นว่าดอกไม้รูปเทียนให้พร้อมสรรพ พระยาสุวรรณภิงคาร เสด็จพาเหล่าบริวารตามพระอรหันต์ ขึ้นไปบนเขามัสการพระอุรังคธาตุและประทักษิณเป็นวาระ ๓ รอบ แล้วจึงได้โลกรจงสุคันธรสพระอุรังคธาตุ ขณะนั้นพระองค์ทอดพระเนตรอุโมงค์นั้น เห็นยังไปเสร็จ ทรงกริ้วแก่ชาวเมืองทั้งหลาย ล่ามเวียกเกียกกาย จึงทูลถวายเหตุการณ์นั้นๆ ให้ทรงทราบ ทั้งกริ้วแก่พวกผู้หญิงทั้งหลายยิ่งขึ้น จึงตรัสว่าจะทรงกระทำโทษแก่หญิงทั้งหลาย

พระมหากัสสปเทศนาโปรดพระยาหนองหารหลวง

ครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าจึงรำพึงถึงวิรุทธปัญหารธรรม จึงได้นำมาเทศนาแก่พระยาสุวรรณภิงคารว่า “ก็สุ อนุโ ท ขาโต อคคินา, ก็สุ มณินา อติโรจติ อสริโรจติ, อจิตโตโก นรฺ ขามิ” ดูรามหาราช พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาวิรุทธปัญหานี้ว่า “อะไรร้อนยิ่งกว่าไฟ อะไรไสยิ่งกว่าแก้วมณี อะไรมีเขี้ยวรู้กัดคนกินได้ อะไรมีตนตัวรู้เดินเที่ยวไปมาได้ นั้นเล่า มหาบพิตร”

พระยาสุวรรณภิงคารแก้ปัญหของพระเถระเจ้าไม่ได้ จึงได้รับสั่งถามว่า ปัญหานี้ขอพระผู้เป็นเจ้าของอธิบายให้โยมแจ่มด้วยเทอญ

พระมหากัสสปเถระเจ้า จึงอธิบายถวายเป็นข้อๆ ไปว่า “สิ่งที่ร้อนกว่าไฟนั้น” ได้แก่ ราคะ ตัณหา สิ่งไสสว่างยิ่งกว่าแก้วมณีนั้น ได้แก่ สติ ผู้มีปัญญา สิ่งที่มีเขี้ยวรู้กัดคนกินได้นั้น ได้แก่ ความขราเฉมาแก่ สิ่งที่มีตัวตนรู้เดินไปมาได้ นั้นได้แก่นามธรรม คือจิตใจ

ที่ว่า ราคะ ตัณหา ร้อนยิ่งกว่าไฟนั้น เพราะเมื่อมันเกิดขึ้นแล้ว จะเอาน้ำมาดับสักเท่าใดก็ไม่สามารถจะดับได้ พระพุทธเจ้าและปัจเจกพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระชินาสพเจ้าทั้งหลายประดุจดั่งอภามภาพทั้งหลายนี้ ได้ตัดเสียแล้วยัง ราคะ ตัณหา ก็บัดนี้ผู้หญิงทั้งหลาย เข้ามาคลุกคลีเข้าหยอกกับชายทั้งหลาย ผู้ชายบໍสังวรจิตใจของตนด้วยดี อุโมงค์จึงไม่แล้วด้วยเหตุนี้แล พระยาสุวรรณภิงคารได้ทรงสดับยังปัญหา ก็ดับเสียได้ถึงความกริ้วแก่คนทั้งหลาย พระเถระเจ้าจึงทูลต่อไปว่า อุโมงค์นี้ถึงแม้ก่อแล้วก็ไม่ได้ประดิษฐานยังพระอุรังคธาตุไว้ในที่นี้ เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาสถิตแทนนี้ก็จริง แต่พระพุทธองค์ทรงรับสั่งไว้ว่า “ให้อาตมานำเอาพระอุรังคธาตุนี้ไปประดิษฐานที่ภูกำพรา”

พระยาสุวรรณภิงคารทรงขอพระอัฐมคชาตุ

ทันใดนั้น พระยาสุวรรณภิงคารจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นโยมจะขอแบ่งพระอัฐมคชาตุไว้ครึ่งหนึ่ง แล้วโยมจะก่ออุโมงค์นี้ให้แล้ว จะได้สถาปนาพระอัฐมคชาตุไว้ในที่นี้ พระมหากัสสปเถระเจ้าจึงทูลห้ามว่า “ขอมหาบพิตรอย่ามาง้ำพระพุทธรูจนะเลย ไม่เป็นสิริมงคลแก่บ้านเมืองดอก โบราณธรรมพระพุทธรูเจ้าทุก ๆ พระองค์ตรัสไว้ว่า ทำพระยามหากษัตริย์องค์ใด ม้างพุทธรูจนะ ด้วยทรงเข้าใจว่าเป็นการกุศลดังนี้เทวดาทั้งหลายพร้อมมเหศักดิ์ อารักษ์ที่รักษาภูมิสถานบ้านเมือง และรักษาพระบรมธาตุของพระพุทธรูเจ้า เทียรย่อมติเตียนและโกรธมากนัก ไม่ให้มีความเจริญบ้านเมืองแท้จริงแล” (พระเถระชักตัวอย่างมาลัยดียวมาก)

อัญเชิญพระอัฐมคชาตุขึ้นสู่ปราสาทและห้ามหญิงไปภูกำพร้าว

พระยาสุวรรณภิงคารทรงทราบว่าการม้างพระพุทธรูจนะไม่ชอบด้วยพระพุทธรูบาท จึงรับสั่งให้อำมาตย์แต่งเครื่องสักการคารวะ และให้คนทั้งหลายเอาหินยอดอุโมงค์ที่สร้างไม่เสร็จนั้น มาใส่จรจงอบรมเอาพระอัฐมคชาตุ แล้วนำเอาพระอัฐมคชาตุทั้งสิ้นที่หุ้มห่อและปกปิดด้วยผ้ากัมพลนั้น มาตั้งไว้ท่ามกลางปราสาท แล้วเลือกสรรเอาแต่บุคคลที่ดีให้ม้างผ้าขาวสวมเสื้อขาว สำหรับหามพระอัฐมคชาตุไปสู่ภูกำพร้าวพร้อมด้วยพระอรหันต์ แล้วทรงประกาศให้คนทั้งหลายทราบทั่วกันว่า “ห้ามมิให้พูดถึงการแข่งขันพนันกันแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งตั้งแต่ก่อน ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนจะเอาตัวทำโทษ อนึ่ง ห้ามมิให้เอาหญิงไปสู่ภูกำพร้าวแม้แต่คนเดียว หญิงเหล่านั้นย่อมกระทำให้เป็นอันตรายแก่การกุศล ถ้าผู้ใดนำเอาหญิงไป เราจะกระทำทัณฑกรรมแก่บุคคลนั้นเป็นเด็ดขาด”

พวกผู้หญิงขอพระอัฐมคชาตุ

ขณะนั้นฝ่ายหญิงทั้งหลายได้ทราบในคำประกาศศัพทกันเข้าไปไหว้พระมหากัสสปเถระเจ้า ผู้เข้าทั้งหลายนี้ได้พร้อมกันก่ออุโมงค์สำเร็จบริบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ผู้เข้าทั้งหลายพร้อมกันเข้ามาไหว้พระผู้เป็นเจ้าของพระอัฐมคชาตุพระพุทธรูเจ้าไปสถาปนาไว้ ณ ที่นั้น

พระมหากัสสปให้พระอรหันต์กลับไปเอาพระอัฐมคชาตุมาให้พวกผู้หญิง

ครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระเจ้าจึงให้พระอรหันต์กลับไปเอาพระอัฐมคชาตุมาให้พวกผู้หญิง พระพุทธรูเจ้ามา ๓ ทหานด้วยอิทธิฤทธิ์ มอบให้แก่หญิงทั้งหลายนำไปสถาปนาไว้ที่นั้น สถานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า “ธาตุนารายณ์” ตามคำหญิงทั้งหลายกล่าวเมื่อแรกที่จะก่ออุโมงค์ว่า ใครจะมีกำลังเสมอพระนารายณ์นั้นเล่า ผู้ชายก็มีมือข้างละ ๕ นิ้วเหมือนกันนั้นแหละ อุโมงค์นี้คนเฒ่าคนแก่ทั้งหลายเรียกชื่อว่า “อุโมงค์อิตถิมายา” พระยาสุวรรณภิงคารจึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้ม้างคำพระอรหันต์เลยให้เรียก “พระธาตุนารายณ์” ตามคำพระอรหันต์นั้นเทอญ ส่วนอุโมงค์ที่ผู้ชายทั้งหลายก่อไม่สำเร็จนั้น ให้ชื่อว่า “ภูเพ็กมุตสา” ตามเหตุอันนั้น

พระยาคำแดงเสด็จมาหนองหารหลวง

ครั้งนั้นพระยาคำแดงเจ้าเมืองหนองหาน้อยได้ก่ออุโมงค์เป็นรูปพรหม ๕ หน้า ไว้ที่บัวหลวงแห่งหนึ่งที่บัวกุ่มน้อยแห่งหนึ่ง ที่ใกล้เคียงกันบ่มีได้ปรากฏก็มี เมื่อพระองค์ทราบข่าวว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย ไม่ประดิษฐานพระอัฐิศาตุไว้ที่นั่น (หนองหารหลวง) และจะนำไปประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าพร้าว พระองค์จึงได้นำเอาข้าวของเงินทองขึ้นบรรทุกบนหลังช้าง หลังม้า แล้วพระองค์ก็เสด็จขึ้นข้างมงคล พบวิวารเสด็จมาสู่เมืองหนองหารหลวง

ชาวเมืองหนองหารหลวงเห็นดังนั้น ก็พากันตื่นตื่นเข้าใจว่าข้าศึกเข้ามารบกวณ จึงได้นำความเข้าไปกราบทูลพระยาสุวรรณภิงคาร พระองค์จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์ผู้ฉลาดออกไปตรวจตราดู ก็รู้ว่าพระยาคำแดงพระอนุชาฝ่ายข้างมารดาของพระองค์นำเครื่องไทยทานเสด็จมา อำมาตย์จึงได้นำความเข้ามากราบทูล เมื่อพระองค์ทรงทราบว่า พระอนุชาเสด็จมาก็ทรงยินดียิ่งนัก จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ออกไปต้อนรับเชิญเสด็จเข้ามาให้ทันในเพลานั้นจะเสด็จไปสู่ภูเก้าพร้าวพร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้งหลายในทันใดนั้นพระยาคำแดงและอำมาตย์เสด็จมาถึงพระยาสุวรรณภิงคารเสด็จออกไปต้อนรับและทรงปฏิสันถารด้วยกับพระอนุชา แล้วพระยาทั้ง ๒ (และเสนาอำมาตย์) ก็เสด็จเข้าสู่ภูเก้าพร้าว (พร้อมกัน)

พระยาทั้ง ๕ มาประชุมกันที่ภูเก้าพร้าว

ครั้งนั้น พระยาอินทปัฐนคร พระยาจุฬณีพรหมทัต พระยานันทเสน เมื่อได้ทรงทราบว่าพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย จะนำเอาพระอัฐิศาตุมาสถาปนาไว้ภูเก้าพร้าวจึงตระเตรียมไพร่พลโยธาไว้ริมแม่น้ำ (ของ) เสมอปากเซ พระยาสุวรรณภิงคาร พระยาคำแดงได้ทอดพระเนตรเครื่องศาสตราวุธฤทธานต์ และไพร่พลโยธาของพระยาทั้ง ๓ ก็บังเกิดความสงสัย ด้วยเหตุว่าพระยาทั้ง ๒ พี่น้องมิได้ตระเตรียมไพร่พลโยธาและมิได้นำเอาศาสตราวุธฤทธานต์มาด้วย

พระมหากัสสปแนะนำให้รู้จักกัน

ครั้งนั้นพระมหากัสสปเถระเจ้า จึงได้แกวดกตหมายด้วยเหตุพระผู้เป็นเจ้ารู้ในน้ำพระทัยของพระราชาทัง ๒ พระเถระเจ้ามีความยินดีที่จะมีให้น้ำพระทัยของพระราชาทังหลายกระดังกระเดื่องต่อกัน มีความปรารถนาอยู่แต่จะให้พระราชาทัง ๕ มีน้ำพระทัยเบิกบานต่อกัน จึงได้ออกไปเชิญท้าวพระยาทั้ง ๕ ให้เข้ามาสนทนาซึ่งกันและกัน ณ ท่ามกลางพระอรหันต์ทั้งหลายแล้วพระเถระเจ้าจึงถวายพระพรตามปัญหาพระยาธรรมว่า “เชื่อไป ขามา ขามา เชื่อไป” ดังนี้แล้วเอาปัญหาพระยาธรรมผูกเข้ากับปัญหาธรรมเพื่อเล่าโลมน้ำพระทัยพระยาทั้ง ๕ ว่า “คจจนติ นรคจจนติโกเว นรโกเว ญะยยา นรญะยยา สากนุติ นรสาณุติ โจร์ นรโจร์ เถโน นรเถโน นุรา นุเร นุเร” ดังนี้

พระมหากัสสปเถระเจ้ากระทำให้พระยาทั้ง ๕ เข้าใกล้กัน และได้ให้วิสาสะคุ้นเคยขอบพอนในพระอัยาศัยของกันและกันจะนี่แล้ว จึงมองเห็นในอนาคตว่าพระยาสุวรรณภิงคารและพระยาคำแดง จักจตุติไปเกิดในเมืองอินทปัฐนครร่วมพระชนกชนนีเดียวกัน จึงได้นำเอาปัญหาพระยาธรรมเข้ามาแทรกแซงว่า “เชื่อไป” เพื่อเหตุนี้

บทว่า “ขามา” ได้แก่พระยาจุฬณีพรหมทัต พระยาอินทปัฐนครทั้ง ๒ จักจตุติมาเกิดในเมืองจุฬณีพรหมทัตร่วมพระชนกชนนีเดียวกัน

บทว่า “**ขาไป**” นั้นได้แก่พระยาศรีโคตบุร จักได้จุติไปเกิดเป็นพระยาสุริยวงศาในเมืองสาเกต (ร้อยเอ็ด) พระยานันทเสนผู้เป็นพระอนุชาจักได้เสวยราชสมบัติแทน ๑๓ ปี จึงจะได้เสด็จมาสู่ภูกำพำ แล้วจุติไปเกิดในนครภักแห่งนางศรีรัตนเทวี พระราชเทวีของพระยาสุริยวงศา

บทว่า “**เชือมา**” นั้น ได้แก่นางศรีรัตนเทวี จะได้จุติมาเกิดในวงพระยานันทเสน พระยาสุริยวงศาจะได้จุติมาเกิดเป็นโอรสพระยามรุกขนคร ได้พระนางศรีรัตนเทวีมาเป็นราชเทวี

อนึ่ง พระเถระเจ้ามองเห็นว่าท้าวพระยาทั้งหลายจักได้เป็นพระยาธรรมค้ำชูพระพุทธศาสนาในเมืองศรีสัตตนาครัถ์โดยนันทกัษีและเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาครัถ์ ด้วยเหตุอดีตชาติที่ได้ผลัดเปลี่ยนกันเป็นพระยาศรีโคตบุรเป็นต้น พระมหากัสสปเถระเจ้ารู้แจ้งดังนี้ จึงได้นำเอาปัญหาพระยาธรรมมาเปรียบเทียบกับพระยาธรรมทั้ง ๕ ว่า “**เชือไป ขามา ขาไป เชือมา**” ดังนี้ ผู้มีปัญญาเป็นบุรุษอาชาไนยหากจะรู้แจ้งต่อไปในภายหน้าพ้นชะแล

อธิบายปัญหาธรรม

อรรถกถาต่อไปเป็นปัจจุบันชาติเห็นเฉพาะหน้า บทว่า “**คจฺจนฺติ นครคจฺจนฺติ**” นั้นได้แก่ผู้ประเสริฐต่อผู้ประเสริฐเดินทางมาพบกันเข้าข้าประเสริฐยิ่งกว่าเก่า บทนี้พระเถระเจ้ามองเห็นในท้าวพระยาทั้ง ๕ ได้สร้างบุญสมภารมาแล้วแสนมหากัลป์ ข้าได้มาพบกันยิ่งข้าประเสริฐยิ่งๆ ขึ้นไปกว่าแต่ก่อน

บทว่า “**โกเว นรโกเว**” นั้น แปลว่า ผู้ฉลาดต่อผู้ฉลาดเดินทางมาพบกันเข้า ก็ยิ่งข้าฉลาดรู้ดั่งงามกว่าแต่ก่อนฯ บทว่า “**ญฺเอยฺยา นรญฺเอยฺยา**” นั้น แปลว่า ผู้รู้ต่อผู้รู้เดินทางมาพบกันเข้า ก็ยิ่งรู้หลักนักปราชญ์เพิ่มเติมขึ้นไปยิ่งกว่าแต่ก่อนฯ บทว่า “**สากนฺติ นรสากนฺติ**” นั้นแปลว่า ผู้รักกันต่อผู้รักกันเดินทางมาพบกันเข้าก็ยิ่งข้ารักกันกว่าแต่ก่อนฯ อธิบายคาถาบทนี้ว่า ต่างคนต่างเป็นท้าวพระยา มีบุญสมภารเกิดแต่ธรรมชาติ เป็นผู้ฉลาดรู้หลักรักตน กลัวแต่สังสารทุกข์ภัย มีน้ำพระทัยเป็นมงคลและรักใคร่ในแก้วทั้ง ๓ ประการ เพื่อเป็นที่ได้ตามเข้าไปสู่พระนิพพาน ไม่มีพระทัยคิดเคี้ยวด้วยการสงคราม

บทว่า “**โจรฺ นรโจรฺ**” นั้น แปลว่า ผู้เป็นโจรต่อผู้เป็นโจรเดินทางมาพบกันเข้ายิ่งข้าชวนกันประพฤติเป็นโจรเที่ยวฆ่าฟันแย่งชิงยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนฯ บทว่า “**เถโน นรเถโน**” นั้น แปลว่า ผู้ชำนาญในการลักขโมยเดินทางมาพบกันเข้าก็ยิ่งข้าชวนกันไปลักขโมยยิ่งกว่าแต่ก่อนฯ บทว่า “**นรา นฺเร นฺเร**” นั้น แปลว่า คนทั้งหลายผู้เป็นสัปบุรุษมีความเพียรเดินทางมาพบกันเข้า ก็ยิ่งข้าชวนกันกระทำความเพียรยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนฯ อธิบายว่า พระยาทั้ง ๓ ที่มาสู่ที่นี้ ถึงแม้จะมีเครื่องศาสตราอาวุธกระทำยุทธสงครามมาด้วยก็จริง ก็หาใช่พระยาทั้ง ๓ จะมีพระราชประสงค์เช่นนั้นเลย แต่พระยาทั้ง ๓ นี้หากเป็นสัปบุรุษผู้มีความเพียรเสมอกัน

พระราชาททั้ง ๓ ทรงทราบข่าวว่าสาส์นว่าพระอรหันต์ ๕๐๐ จะนำพระอรุณคชาดุมาระดิษฐาน ณ ที่นี้ พระองค์แสวงหายังพระนิพพานเสมอด้วยพระราชาททั้ง ๒ พี่น้องฉันเดียวกัน พระเถระเจ้ารู้แจ้งในพระวิสัยที่พระศาสดาทรงพยากรณ์ไว้เห็นว่า “**กปฺปณฺติริ**” แปลว่าดอยกำพำเชิงใจเพราะอาศัยพระยาศรีโคตบุรเมื่อชาติหนึ่งหลังให้เป็นเหตุ กิรดังได้ยินมาว่า พระยาได้นำเอาลูกนก ไช้เต่า และไขตะกวด (แลน) มากินและขายเลี้ยงชีวิต ครั้น

เกิดมาจึงได้เป็นคนเข็ญใจ ทาบิดามารดาบุตรภรรยาและเสนาอำมาตย์เป็นที่พึงใจไปได้ พระองค์จักได้เป็นผู้
อุปนาพระอุรังคธาตุไว้ในดอยอันนี้ เหตุนี้ดอยอันนี้จึงได้ชื่อว่า “ดอยกำพร้าว้ใจ” เพื่อเหตุนี้แล

อนึ่ง พระพุทธองค์สั่งให้เอาพระอุรังคธาตุมาประดิษฐานไว้เป็นภาษาบาลีว่า “กปฺปนคฺริสฺมึ อฺรุงคฺธาตุ”
ตามที่พระพุทธองค์ตรัสว่า พระยาศรีโคตบุรุษเสมอด้วยหัวอกพระยาเป็นพุทธังกูรชื้อหน่อพุทธวงศาส่วนท้าวพระยาทั้ง
๕ ที่มาก็เป็นเชื้อหน่อพระอรหันต์และพระยาธรรมสืบพระพุทธศาสนา พระมหากัสสปเถระเจ้ามองเห็นเหตุดังนี้ จึง
เทศนาให้พระยาทั้ง ๕ ทรงทราบแต่เพียงเล็กน้อย

พระยาทั้ง ๕ หายระแวงกัน

ครั้งนั้น พระยาทั้ง ๕ มีพระยาสุวรรณภิงคารเป็นประธาน ได้ทรงสดับธรรมเทศนาที่พระเถระเจ้า
อธิบายในคานานั้นๆ แล้ว มีพระทัยชุ่มชื่นยินดีและเสนาหาซึ่งกันและกัน สนทนาปราศรัยซึ่งกันและกันด้วยฉันท
มิตรจิตไมตรี มีเอกจิตฉันทะในการกุศล จึงตกลงกันว่าให้บริวารแห่งตนๆ ไปขนเอาหินอันเหลือในเมืองหนอง
หารหลวงมาก่อเป็นอุโมงค์ประดิษฐานพระอุรังคธาตุไว้เทอญ ดังนี้

พระมหากัสสปเถระเจ้าและอรหันต์เจ้าทั้งหลาย จึงทูลว่าหินผุ่่งนั้นได้ก่อกแล้วแต่ก่อนแล้วเล็กร้างเสีย ไม่
เป็นมงคล ให้ปั้นดินดิบก่อกเป็นอุโมงค์แล้วเอาไฟเผาเอาเทอญ ไม่ยิ่งหย่อนแก่พระพุทธศาสนาต่อไปภายหน้าเลย

ให้พลโยธาปั้นดินดิบแล้วก่อกเป็นอุโมงค์

ครั้นพระยาทั้ง ๕ ได้สดับคำพระอรหันต์ตั้งนั้นแล้ว จึงตกลงสั่งให้คนทั้งหลายปั้นดินดิบแม่พิมพ์ดิน
นั้นเอาฝ่ามือพระมหากัสสปเป็นแบบกว้างยาว เมื่อคนทั้งหลายปั้นดินดิบได้พอแล้ว พระยาสุวรรณภิงคารเริ่มขุด
หลุมด้วยพระองค์เองก่อน ต่อจากนั้นพระยาจุฬินพรหมทัต พระยาอินทปัฐนคร พระยาคำแดง พระยานันทเสน
จึงขุดเป็นลำดับตัวไป (ตามอาวุโส) เมื่อท้าวพระยาทั้ง ๕ เริ่มขุดเสร็จแล้ว เสนาอำมาตย์และอาณาประช
าษฎรทั้งหลายจึงได้ขุดต่อไป หลุมจากนั้นลึก ๒ ศอก กว้าง ๒ วาของพระมหากัสสปเถระเจ้าเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน

แบ่งหน้าที่กันก่อกอุโมงค์

เมื่อขุดเสร็จแล้ว ก็เริ่มลงมือก่อกอุโมงค์องค์ละด้าน ก่อนจะทรงก่อกนั้นพระมหากัสสปเถระเจ้าสั่งให้เอา
ไผ่ใหม่มาตั้งไว้ด้านละลูก จารึกคาถามงคลโลกิโสลงไว้ในไผ่ทุกลูก แล้วสวดราหูปริตตสูตร ให้พระยา
สุวรรณภิงคารเป็นประธาน ทรงตักน้ำในไผ่นั้นประพรมอุโมงค์ให้ตลอดทั้ง ๔ ด้านโดยประทักษิณเวียน ๓ รอบ

พระยาจุฬินพรหมทัตทรงตักเอาน้ำในไผ่ประพรมด้านตะวันออก แล้วจึงก่อกขึ้นในด้านนั้น พระยา
อินทปัฐนครทรงตักเอาน้ำในไผ่ประพรมด้านใต้ แล้วจึงก่อกขึ้นในด้านนั้น พระยาคำแดงทรงตักเอาน้ำในไผ่
ประพรมด้านตะวันตก แล้วจึงก่อกขึ้นในด้านนั้น พระยานันทเสนทรงตักเอาน้ำประพรมด้านเหนือ แล้วจึงก่อกขึ้นใน
ด้านนั้น เมื่อก่อกด้านใดก็ให้เอาน้ำในไผ่ประพรมด้านนั้นจึงให้ก่อกขึ้นไป

ท้าวพระยาทั้ง ๔ ร่วมกันก่อกอุโมงค์ เป็นรูปเตาขึ้นไป ๔ เหลี่ยม สูงได้วาหนึ่งแล้ว ละไว้ ต่อแต่นี้ไป

พระยาสุวรรณภิงคารทรงก่อเป็นรูปฝาละมี ตลอดขึ้นไปจนถึงที่สุด ยอดได้วาหนึ่งของพระมหากัสสปเถระเจ้า วัดแต่ฐานขึ้นไปถึงยอดสุด ได้ ๒ วาของพระมหากัสสป แล้วทำประตูเตาฮางไว้ทั้ง ๔ ด้าน จึงให้เอาไม้จวงไม้จันทร์ ไม้กระลำพัก ไม้คันธรส ไม้ขมพู ไม้นิโครธและไม้รัง มาทำเป็นพื้นเผา ๓ วัน ๓ คืน สุกดีแล้วให้ขนเอาหินหมากค่อมกลางโคก ที่เป็นมงคลมากลบลงในหลุมนั้น

พระยาทั้ง ๕ ทรงบริจาคทรัพย์เป็นพุทธุขานา

พระยาจุฬินิพรหมทัตทรงบริจาคทรัพย์สิ่งของรองบูชาไว้ภายใต้ด้านตะวันออกที่พระองค์ทรงก่อขึ้นดังนี้ เงิน ๕,๕๕๐ แนน ๆ หนึ่งมีกำหนด (หนัก) ๔ ฮ้อย ทองคำ ๕๕๐ แนน ๆ หนึ่งหนัก ๓ ฮ้อย ฆ้อง ๑๙ กำ ๙ ลูก ๑๙ กำ ๗ ลูก

พระยาอินทปัฐนคร ทรงบริจาคทรัพย์บูชาไว้ เงิน ๙,๙๙๙,๙๐๐ ปลอกทองคำมี ๓๓,๓๓๐ ทรงหล่อเป็นรูปเรือรองไว้ภายใต้ด้านใต้ที่พระองค์ก่อขึ้น

พระยาคำแดง ทรงก่อด้านตะวันตก และทรงบริจาคทรัพย์บูชาเป็นต้นว่ากระโถนทองคำลูกหนึ่งหนัก ๖ หมื่น แล้วเอาแหวนใส่ในกระโถนนั้นให้เต็ม เงิน ๓๐๐,๐๐๐ มงกุฎแก้วมรกตคู่หนึ่ง ปิ่นทองคำคู่หนึ่ง พานทองคำ ๗,๐๐๐ ลูกแล้วเอาหินมุกมาทำเป็นหีบใส่ข้าวของนั้น ๆ ไว้ จึงเอาลงไปรองไว้ภายใต้ด้านที่พระองค์ทรงก่อ

พระยานันทเสน ทรงก่อด้านเหนือ ทรงบริจาควัตถุข้าวของเป็นพุทธุขานาเป็นต้นว่า ขันทองคำลูกหนึ่งหนัก ๗,๐๐๐ (เจ็ดพัน=เจ็ดซัง) แล้วเอาแหวนทองคำบรรจุลงในขันนั้นให้เต็มบริบูรณ์ ขันเงินลูกหนึ่งหนัก ๙,๐๐๐ (๙ ซัง) เอาปิ่นทองคำบรรจุลงในขันให้เต็มบริบูรณ์ ใต้เงิน ๒ ลูก หนัก ๑๙,๐๐๐ (หนึ่งหมื่นเก้าซัง) เอาม้าบรรจุลงในไต่เงินทั้ง ๒ ลูก ๆ ละ ๕๐ คู่ ๆ หนึ่งหนัก ๒๐ เงิน ๙๐,๐๐๐ บรรจุลงในฆ้อง ๑๗ กำ ๗ ลูก ๑๕ กำ ๕ ลูก ๑๓ กำ ๑ ลูก บูชารองไว้ภายใต้ด้านที่พระองค์ทรงก่อ

พระยาสุวรรณภิงคาร ทรงบริจาควัตถุข้าวของเป็นพุทธุขานาเป็นต้นว่า มงกุฎทองคำคู่หนึ่งหนักมงกุฎละ ๓๐,๐๐๐ สังวาลทองคำคู่หนึ่ง หนักสังวาลละ ๓๐,๐๐๐ กระโถนทองคำลูกหนึ่งหนัก ๙๐,๐๐๐ แล้วเอาแหวนทองคำใส่ลงในกระโถนให้เต็ม โอิทองคำ ๙ ลูก ๆ หนึ่งหนัก ๒,๐๐๐ (สองซัง) โอิเงิน ๙ ลูก ๆ ละ ๕,๐๐๐ (ห้าซัง) โอนาก ๗ ลูกหนักลูกละ ๕,๐๐๐ (ห้าซัง) รองไว้ภายใต้อุโมงค์ท่ามกลางของท้าวพระยาทั้งหลาย

บรรจุพระอุรังคธาตุ

ครั้นแล้ว พระมหากัสสปพร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย และท้าวพระยาทั้ง ๕ จึงได้นำเอาพระอุรังคธาตุเข้าไปรூปนาไว้ในอุโมงค์นั้น แล้วจึงปิดประตูไว้ทั้ง ๔ ด้าน

(มาตราซังพื้นเมือง ๔ สลึง = ๑ บาท, ๔ บาท = ๑ ตำลึง, ๑๐ บาท = ๑ ฮ้อย, ๔ ฮ้อย = ๑ พัน = ซัง, ๑๐ พันคือซัง = ๑ หมื่น, ๑๐ หมื่น = ๑ แสนน้ำหนักเดียนนี้ ๑ หมื่น = ๑๒ กิโลกรัม) เทพรัตน์

๑. ไต่ = ภาชนะหรือถาด

พระอุรังคธาตุกระทำปาฏิหาริย์

ขณะนั้น พระอุรังคธาตุที่หุ้มห่อไว้ด้วยผ้ากัมพล ก็กระทำปาฏิหาริย์เสด็จออกมาประดิษฐานอยู่บนฝ่ามือกำขวาของพระมหากัสสป พระอรหันต์พร้อมด้วยพระยาทั้ง ๕ กับทั้งเสนาอำมาตย์พระราชารัฐกรทั้งหลาย เห็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็เปล่งออกยั้งเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกันดังกึกก้องอึงคะนึงทั่วไป

ครั้งนั้น พระมหากัสสปเจ้า หวนรำลึกถึงพระพุทธอัครสาวกสั่งไว้ว่า ให้เอาอุรังคธาตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูกำพรา พระพุทธองค์มิได้ทรงสั่งให้สถาปนาไว้ พระเถระเจ้ารู้แจ้งแล้วแสรังกล่าวว่า ชะรอยพระพุทธวิสัยจักทรงมองเห็นว่า จักมีบุคคลทั้งหลายที่เป็นเชื่อนห่อพุทธวงศาและเชื่อนห่อพระอรหันตา จักเกิดมีมาในกาลภายหน้านั้น จักได้มาบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อไป บัดนี้เราทั้งหลายอย่าได้สถาปนาไว้ตามพระพุทธวจนะนั้นเลย

ทันใดนั้น พระอุรังคธาตุก็กระทำปาฏิหาริย์ เสด็จกลับเข้าไปประดิษฐานในอุโมงค์ ผ้ากัมพลก็คลี่คลายขยายออกรองรับเอาพระอุรังคธาตุ ประดิษฐานไว้ดังเก่า

พระยาสุวรรณภิงคาร ทอดพระเนตรเห็นเป็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็ทรงระลึกถึงถ้อยคำของพระมหากัสสปเจ้าห้ามไว้แต่ก่อน พระองค์ก็ทรงสะดุ้งพระทัยยิ่งนัก

สร้างบานประตูปิด และฝังเสาศิลา^๑

ต่อมา ท้าวพระยาทั้ง ๕ จึงพร้อมกันให้สร้างบานประตูอุโมงค์ ด้วยไม้ประตูไต่ตาลปิดไว้ แล้วทรงแต่งให้คนทั้งหลายไปนำเอาหินจากเมืองกุสินารายมาก่อนหนึ่ง ทำเป็นรูปอัสนมุขีไว้ที่กก ฝังไว้ทิศตะวันออกมุมเหนือ เพื่อหมายเมืองมณฑลในชมพูทวีป แล้วให้ไปเอามาแต่เมืองพาราณสีก่อนหนึ่ง ทำเป็นรูปอัสนมุขีไว้ที่กก ฝังไว้ทิศตะวันออก มุมใต้หมายเมืองมณฑลแล้วให้ไปนำเอาหินมาแต่เมืองลังกาก่อนหนึ่งฝังไว้ทิศตะวันตกมุมใต้ เอามาแต่เมืองตักกิลาก่อนหนึ่ง ฝังไว้ด้านตะวันตกมุมเหนือ

ครั้นแล้วจึงให้สร้างรูปม้าอาชาไนยไว้ หมายด้านเหนือว่า พระอุรังคธาตุ พระพุทธเจ้าได้เสด็จออกมากระทำปาฏิหาริย์ รู้ในพระพุทธวจนะทรงพยากรณ์ไว้ในศาสนานครนิตานอยู่ที่ศเหนือเจือไปทิศใต้ ให้เอาทางม้าอาชาไนยหันไปทางเหนือ^๒ เพื่อเหตุนั้นแล อนึ่ง พระยาสุวรรณภิงคารพระองค์ได้ทราบในที่พระศาสดาตรัสเทศนาในนิตานจึงให้สร้างไว้

พระมหากัสสปเถระเจ้า ให้สร้างรูปม้าพลาหกไว้ตัวหนึ่ง ผินทางมาทางเหนือเรียงอยู่กับม้าอาชาไนยนั้น หมายความว่าพระยาตรีโคตบุรุษจักได้สถาปนาพระอุรังคธาตุไว้ตลอด ๕,๐๐๐ พระพรรษา^๓ เกิดก้ำฝ่ายได้แล้วขึ้นไปทางเหนือ เป็นประจูดังม้าพลาหกนี้แล ม้าอาชาไนยและม้าพลาหกนี้ พระอรหันต์ทั้ง ๕ รู้แจ้งใน

๑. เสาศิลาทั้ง ๔ ด้าน ยังมีอยู่ตามมุมกำแพงชั้นสอง

๒-๓. ตำนานพระธาตุพนมเล่มสังเขปซึ่งพิมพ์มาหลายครั้งแล้วว่า ม้าทั้ง ๒ ตัวนี้ ผินหน้ามาทางเหนือ ต่อมาม้าศิลาทั้ง ๒ นี้ ตั้งเรียงหน้าวิหารใหญ่ผินหน้าสู่ทิศตะวันออกจะย้ายคราวใดไม่ทราบ พ.ศ. ๒๔๙๓ บูรณะพระวิหาร ทางวัดย้ายไว้ริมบันไดเหนือพระวิหารหอพระแก้ว

๔. หมายความว่าจะได้ปฏิสังขรณ์ใหญ่ในสมัยมาเกิดเป็น พระยาสุเมตตธรรมวงศามรุกขนคร

บุพเพนิวาสญาณและปรสัณญัตญาณ จึงได้ประพันธ์เข้าไว้ในนิทานอันนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายดูแล้ว ให้พิจารณา
ดูในปรมัตถธรรมนั้นเทอญ

พระยาทั้ง ๕ เวณสิ่งบูชาและปรารณา

ครั้งนั้น ท้าวพระยาทั้งหลายจึงพร้อมกันอธิษฐาน เวณข้าวของเงินทองพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคทั้งสิ้น
ที่ประดิษฐานสักการบูชารองไว้ภายใต้อุโมงค์นั้น ด้วยคำว่า “ข้าพของทั้งหลายผู้นี้ จงเป็นพุทธสันตกะ トラบต่อ
เท่า ๕,๐๐๐ พระวราชานันเทอญ” ดังนี้

ขณะนั้น พระยาสุวรรณภิงคารและพระยาคำแดงทั้ง ๒ พระองค์พี่น้อง ทรงปรารณาว่า “ขอให้ข้าได้
บวชในพระพุทธศาสนา สำเร็จเป็นอรหันตทั้ง ๒ พี่น้อง ขอให้ข้าทั้ง ๒ พี่น้องนี้ จงอย่าได้พลัดพรากจากกันไป
ได้เทอญ” ดังนี้ เมื่อพระยาจุฬินพรหมทัต พระยาอินทปัฐนครได้ทรงสดับดังนั้น ก็ทรงพระสรวลและเข้าหายอกว่า
“เมื่อทรงก่ออุโมงค์นั้น พระยาเจ้าพี่น้องและข้าทั้งหลายก็ยังพร้อมกันก่อและยังหาได้ปรารณาเอาสิ่งใดไม่ เหตุ
ใดพระองค์ทั้ง ๒ จึงปักษิขณข้อยทั้งหลายนี้จา” พระยาสุวรรณภิงคารจึงทูลว่า “ความปรารณานี้มีต่าง ๆ กัน
ตาย หม่อมข้อยพี่น้องบได้ชักชวนเพื่อเหตุนี้แลคำบูรณท่านว่า ปลุกเรื่อนให้ตามใจผู้อยู่ เมื่อรักจะเที่ยวทางเดียวกัน
ก็จงปรารณาตามกันนั้นเทอญ”

ขณะนั้น พระยาจุฬินพรหมทัตและพระยาอินทปัฐนคร จึงพร้อมกันทรงปรารณาว่าให้ได้ไปเกิดร่วม
พระชนกชนนีเดียวกัน และให้ได้บวชในพระพุทธศาสนาสำเร็จเป็นพระอรหันต์ประดุจดั่งพระยาเจ้าพี่น้องทั้ง ๒
องค์นั้นเทอญ พระยานันทเสนทรงปรารณาว่า “ผู้เข้าได้ก่ออุโมงค์ด้านหนึ่ง เป็นส่วนของผู้ข้า ขอให้ได้ออกบวช
ในพระพุทธศาสนา สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์ถ้วน ๕ นั้นเทอญ”

พระอรหันต์ ๕๐๐ อนุโมทนาแล้วกลับ

ครั้งนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเจ้าเป็นประธาน จึงพร้อมกันอนุโมทนาในการ
ปรารณาของพระราชาทั้ง ๕ นั้นว่า ขอให้ความปรารณานั้นๆ ของมหาราชเจ้าทั้งมวลจงสำเร็จบริบูรณ์ตาม
พระราชประสงค์ทุกประการเทอญ แล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ องค์ ก็กระทำเวียนวัฏประทักษิณสิ้นวาระ ๓ รอบ
ครบ ๓ ทีแล้วก็พากันเสด็จกลับไปสู่เมืองราชคฤห์ โดยทางอากาศ เพื่อจักได้กระทำปฐมสังคายนา

พระยาทั้ง ๕ ประชุมอำลากัน

ครั้งนั้น ท้าวพระยาทั้งหลาย พร้อมด้วยพระอนุชาและพระราชบุตร มาสโมสรสนนิบาตกันในที่อัน
หนึ่งอันเดียว เพื่อจะได้ทูลลาซึ่งกันและกัน ครั้งนั้น พระยานันทเสนจึงตรัสปรารภถึงพระยาสาเกตนคร^๑ และ
พระยาภูลันทนคร^๒ ว่า “เหตุใดพระราชาทั้ง ๒ นั้น จึงมิได้เสด็จมาก่ออุโมงค์กับด้วยพวกเราทั้งหลายจา พระยา

๑. สาเกต เมืองร้อยเอ็ด

๒. ภูลันทนคร อโยธยาหรือทวารวดี

คำแดงจึงทูลว่า พระอรหันต์มิได้นำอัฐิธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาทางนั้น ท่านนำมาทางเมืองหนองหารหลวง ผู้ขำรู้ข่าวจากพระอรหันต์ที่เข้าไปบิณฑบาตในเมืองหนองหาน้อย ผู้ขำจึงได้รับลัดดัดมาเกือบเข้าไม้ทัน

พระยาสุวรรณภิงคารจึงตรัสว่า พระยาจุฬินพรหมทัตอยู่ปากแม่น้ำโนน^๑ พระยาอินทปัฐนคร^๒ก็อยู่ไกลนัก ก็ยังทราบข่าวและเสด็จมาทันพระอรหันต์ทั้งหลายก่อนอุโมงค์ บุคคลทั้งหลายเกิดมาในโลกนี้ได้บำเพ็ญบุญสมภารกตาดิการแต่ชาติก่อนไว้มาก จึงได้มาพบสิ่งที่ประเสริฐยิ่งกว่าประเสริฐ เมื่อพระพุทธรูปเจ้ายังไปได้เข้าสู่นิพพานครั้งนั้น พระองค์ได้เสด็จมาขุมรอยพระบาทไว้ที่ริมหนองหารหลวง ทรงเทศนาแก่ผู้ขำว่า

กิจใจ มนุสสุปฏิลาโภ   กิจจัน มจฺจานชีวิติ
กิจจัน ฆมฺมสุสวนิ   กิจใจ พุทฺธานมฺบุปฺปาโท ดังนี้

อธิบายว่า บุคคลทั้งหลายที่เกิดมาในวัฏสงสารนี้ จักได้เป็นมนุษย์ก็ยากนัก อนึ่งจักให้มีชีวิตและเลี้ยงชีวิตโดยชอบก็ยากนัก อนึ่ง จักได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาและรู้ในธรรมนั้นยากนัก อนึ่ง จักได้พบพระพุทธรูปศาสนาที่ก็ยากนัก ด้วยเหตุว่าอุปนิสัยแต่หนหลังมิได้มี

บัดนี้ เราเจ้าข้อยทั้งหลาย ได้มาพบพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ และได้พร้อมกันก่อนอุโมงค์ ประดิษฐานพระอัฐิธาตุพระศาสดาครั้งนี้ เราเจ้าข้อยพี่น้อง ก็จะได้พ้นจากทุกข์ในวนวัฏสงสาร จักได้ถึงซึ่งความสุขคือพระนิพพานในภายหน้านั้นปสงสัยขะแล

พระยาทั้ง ๔ บริจาคทรัพย์บูชาธรรม

พระยาทั้ง ๔ ได้ทรงสดับพระคาถาที่พระยาสุวรรณภิงคารทรงแสดง ก็มีพระทัยชุ่มชื่นยินดีประดุจดั่งบุคคลนำเอาน้ำอมฤตมาใสจรสรงลงขณะนั้น พระยาจุฬินพรหมทัตทรงนำทองคำ ๕๐๐ แนน หนักแน่นละ ๓๐๐ (๓ ฮ้อย) พระยาอินทปัฐนครทรงนำเงินแป ๓๐๐,๐๐๐ (๓ แสน) พระยานันทเสนทรงนำเอาพาน ๓ ใบ หนักลูกละ ๓๐,๐๐๐ (๓ หมื่น) ท้าวพระยาทั้ง ๔ ก็น้อมนำเอามายังเครื่องบรรณาการทั้งหลายเหล่านี้เพื่อถวายบูชาพระคาถาที่พระยาสุวรรณภิงคารนำมาแสดงนั้น องค์ละบาทพระคาถา

ขณะนั้น พระยาสุวรรณภิงคาร ทรงจุ่งพระหัตถ์พระยาทั้ง ๔ เข้ามาหากันแล้วก็ทูลลาซึ่งกันและกัน เสด็จจากภูมิกำพร้ากลับคืนสู่พระนครแห่งตนๆ กล่าวตอนพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ องค์ มีพระมหากัสสปเป็นประธาน พร้อมด้วยพระยาทั้ง ๕ เสด็จมาประชุมกัน ก่อนอุโมงค์ประดิษฐานพระอัฐิธาตุไว้ที่ภูมิกำพร้า นิญฐิต์ ก็สำเร็จเสร็จบริบูรณ์สมควรเท่านั้นแล.

๑. อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง นักประวัติศาสตร์ว่า แคว้นสิบสองจุไทย

๒. แคว้นกำพูชา เขมร

๓. เงินแน่นอนเข้าใจว่าเงินแท่งหรือลิ่ม, เงินแป รูปแบนๆ เข้าใจว่าเงินเหรียญ. (เทพรัตน์)

กัณฑ์ที่ ๔ เทพเจ้าสโมสร

พระอินทร์นำบริวารลงมาบูชา

เมื่อพระยาทั้ง ๕ เสด็จจากกันไปแล้ว พระยาอินทาทิราชพร้อมด้วยวิสสุกรรมเทวบุตร ก็เสด็จลงมากระทำสักการบูชาพระอัครมหาเทพพุทธเจ้า วิสสุกรรมเทวบุตรจึงหันมายังเทวบุตรเทวดาทั้งหลาย ที่มีชื่อนับัญญัติตามสกุลวงศา และเทวดาที่มีชื่อมิได้ปรากฏให้มาประชุมกัน และสั่งให้ถือเครื่องสักการบูชาและอุปัฏฐากพร้อมกันสิ้นส่วนจตุรงค์เทวบุตรทั้ง ๔ มีบริวาร ๑,๐๐๐ คน ให้เป่าหอยสังข์นำหน้า

ถัดนั้นเทวดาทั้งหลายเป็นต้นว่าคือสูง ๑,๐๐๐ คน ถือดอกสังกา ๑,๐๐๐ คน ถือดอกโกมุท ๑,๐๐๐ คน ถือทานตะวัน ๔๐ คน ถือเศวตฉัตร ๔๐ คน ถือพัดโบก ๔๐ คน ถือจามร ๔๐ คน เทวดาทั้งหลายนี้ เมื่อเสด็จมาภูมิกำพร้าแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระยาอินทร์ฯ จึงให้บุปผาเทวบุตรนำไปบูชาอุโมงค์อัครมหาเทพทุก ๆ ด้าน

ส่วนเทวดาทั้งหลายอีกพวกหนึ่ง ถือประทีปทองคำ ๔๐๐ คน ถือพานเงินรองเทียนทองคำ ๔,๐๐๐ คน ถือพานหมากรองเทียนทองคำ ๔๐๐ คน ถือพานทองคำรองเทียนค่า ๔๐๐ คน ถือพานทองคำรองรูป ๔๐๐ คน ถือพานข้าวตอกทองคำ ๔๐๐ คน ถือโคมไฟ ๔๐๐ คน เครื่องทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อเทวดาแห่ห้อมมาถึงภูมิกำพร้าแล้วก็นำไปถวายพระยาอินทร์ฯ ตรัสสั่งให้อัคคีหุตเทวบุตร นำไปตั้งเรียงบูชาให้เสมอกันทุก ๆ ด้าน

ส่วนอัสสวลาหกเทวบุตร มีบริวาร ๑,๐๐๐ คน ถือหางนกยูงทอง นรคันธรรพ์เทวบุตรมีบริวาร ๑,๐๐๐ คน ถือเครื่องประโคม ปัญจสิขเทวบุตรมีบริวาร ๑,๐๐๐ คน ถือพินทองคำ อังกรเทวบุตร มีบริวาร ๑,๐๐๐ คน ถือติบ สุमितตเทวบุตรถือน้ำเต้าแก้วมณีฝาทองค่าประดับเพชร สุวรรเทวบุตรถือพานทองคำรองอุบเมียงแก้ว บริวารอากาศจารินีเทวบุตรถือพานหมากแก้วมรกต มีเต้าปูน ของพลู จอกหมาก อุบยา อุบนวด มีด้ามแก้ว วชิรเพชรพร้อมสรรพ มีหมากจิบพลูพักไปรู้เหี่ยวตลอด ๕,๐๐๐ พระวรรษา นางสุชาดาเป็นผู้ทรงแต่ง

ถัดนั้น อุทกเทวบุตรถือน้ำเต้าแก้วเขียวมีฝาปิด เท้ามีลวดลาย สุภัทเทวบุตรถือพานทองคำรองอุบเมียงแก้วผลึก สุปติภูริตเทวบุตรถือพานแก้วไพฑูรย์รองพานแก้วมหานิล นางสุจิตราเป็นผู้ทรงตกแต่ง

ถัดนั้น โธธนาคเทวบุตรถือพานทองคำรองน้ำเต้าทองคำประดับเพชร อุชขกเทวบุตร ถือพานทองคำรองอุบเมียงทองคำ สุเทพเทวบุตรถือพานทองคำเครื่องแก้วผลึก นางสุนันทาเป็นผู้ตกแต่ง

ถัดนั้น มัณฑกเทวบุตรถือพานเงินรองน้ำเต้าวรรณค่า อรุณเทวบุตรถือพานทองคำรองอุบทองคำประดับแก้วมุกดาหาร มัญจภูณทลเทวบุตรถือพานหมากทองคำไม่รู้เหี่ยวเท่า ๕,๐๐๐ พระวรรษา เครื่องเหล่านี้ นางสุธรรมาเป็นผู้ตกแต่งสุปียเทวบุตรถือพานทองคำรองน้ำอบน้ำหอมมาตลิตเทวบุตรถือพานทองคำรองช่อดอกมะลิเทศ

ถัดนั้น จตุรงค์เทวบุตร ๔ คน ถือขรรค์ชัยศรีด้ามแก้ววชิรเพชรฝักทองคำเดินตาม ๒ トラบข้างพระยาอินทร์

ถัดนั้น อินทจิตตเทวบุตร ถือแฉ่แก้ววชิระแป้วคำ^๑ จัดเดือนพระยาอินทร์พระหัตถ์ขวาถือดอกมะลิทองคำ ๑๕ ดอก จตุรงค์ควาคุมเทวบุตร ๔ ตน ถือดาบด้ามแก้วมรกตเดินตามทางขวาพระยาอินทร์ จตุรงค์ควาคุมเทวบุตร ๔ ตน ถือดาบด้ามแก้วไพฑูรย์เดินตามทางซ้ายพระอินทร์

ถัดนั้น นางโรหิตีถือพานเทียนแก้วมหานิล นางสาวตึกถือพานรูปทองคำ นางปติบุษมาถือพานดอกมลิกาทองคำ นางคันธวดีถือพานขวดจันทร์ทองคำ นางสุษาดาถือดอกบัวทองคำ ๑๕ ดอก นางสุจิตราถือดอกบุณฑริก ๑๕ ดอก นางสุนันทาถือดอกนิลบล ๑๕ ดอก นางสุธรรมาถือดอกจกกลนี ๑๕๐ ดอก จตุรงค์ควาคุมเทวบุตร ๔ ตน ถือดาบด้ามแก้วมณีฝักทองคำ หมอบอยู่หลัง

ถัดนั้น นางเทวดาทั้งหลาย ๑๐๐,๐๐๐ ตน ถือช่อธงดอกไม้และรูปเทียนตามปรารภนา ถัดนั้นเทวทูตเทวดามากกว่ามนุษย์^๒ และช่วงไข้เหล่านี้ ๓๐๐,๐๐๐ ตน ถือทวนดอกกวางของต่างร่ม^๓ กางกั้นเทวบุตรและเทวาทั้งสิ้น

ถัดนั้น มาตลิวเทวบุตรและอนุมาเทวบุตรนังคสารถีนามราชรถประคို့ไชย^๔ ถัดนั้น เทวดาทั้งหลายถือเทียน ๑๐๐,๐๐๐ ถือธุง ๑๐๐,๐๐๐ ดอกไม้ ๑๐๐,๐๐๐ ถัดนั้น พระยาทัง ๕ ถือระฆังทองคำ บริวาร ๑๐๐,๐๐๐ ถือช่อธงเทียนดอกไม้ ถัดนั้นสุริยเทวบุตรและจันทรเทวบุตร พระหัตถ์ซ้ายถือดอกเองเทศ พระหัตถ์ขวาถือสังข์ เทวดาทั้งหลาย ๑๐๐,๐๐๐ ถือดอกมัททวรี และธงเทียนตามความปรารภนา หมอบอยู่ข้างหลังทั้งสิ้น วิสสุกรรมเทวบุตรเป็นผู้ดูแลตกแต่ง จึงให้ศรีสุนันทเทวบุตรและศรีมหามายาเทวบุตรพร้อมด้วยบริวาร ๓๐๐,๐๐๐ ลงมา ชำระกวาดแผ้วเปิดประตูอุโมงค์ไว้คอยท่า

แกะสลักกลดลายประดับพระเจดีย์

วิสสุกรรมเทวบุตร พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัว พระหัตถ์ขวาถือมิตควัด^๕ ด้ามแก้วมรกตยาว ๙ วา ธรรมกถิกเทวบุตรพระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัว พระหัตถ์ขวาถือขวดแก้วน้ำมนทิพย์ลงมาสู่ภูภำพรำแต่เวลาเที่ยงไปถึงค่ำ วิสสุกรรมเทวบุตร กระทำสักการบูชากราบไหว้และประทักษิณ ๓ รอบแล้ว จึงเอามิตด้ามแก้วมรกตยาว ๙ วาควัดส่วนธรรมกถิกเทวบุตรนั้น ก็ทำสักการบูชากราบไหว้ประทักษิณ ๓ รอบแล้วจึงควัดดินสุกเบื้องทิศตะวันออกเวียนไปเบื้องขวา แล้วกล่าวคาถามงคลโลกไว้ว่า “พุทฺธสฺส มงฺคฺลํ โลกํ” ดังนี้

แล้วจึงควัดรูปพระยาติโคตบุตรทรงม้าพลาหก รูปพระยาสุวรรณกิงคารทรงม้าอาชานายเสด็จไปทางอากาศควัดรูปพระยา ๒ องค์นี้ก่อน ธรรมกถิกเทวบุตรจึงเอาน้ำมนท์ให้กับศรีสุนันทเทวบุตร ศรีมหามายาเทวบุตรและวิสาขาเทวบุตรทาลวดลายแล้วจึงควัดรูปพระยาจุฬมณีพรหมทัตทรงช้าง รูปราชบุตรทรงม้า และรูปเสนาอำมาตย์เจือปนไปด้วยลายดอกไม้

๑. แหวคำ=ปลอกทองคำ

๒. โลก-นักเอง-โสด ในที่นี้หมายถึงหมู่

๓. ทวนดอกกวางของ-ดอกปืบที่หักเอาทังกิ่ง

๔. ประคို့ไชย สันนิษฐานว่า เป็นธงชัย คำโบราณมีทั่วไปในเครื่องสูง

๕. มิตควัด=มิตแกะสลักกลดลาย

ส่วนด้านได้นั้น คิวัดรูปพระยาอินทปัฐนครทรงช้าง รูปพระอนุชาทรงม้า รูปเสนาอำมาตย์ และบริวาร เจือปนไปด้วยลายดอกไม้ ด้านตะวันตก คิวัดรูปพระยาคำแดงทรงช้าง รูปเสนาอำมาตย์ขี่ม้า บริวารเจือปนไปด้วยดอกไม้ทวารี ด้านเหนือคิวัดรูปพระยานันทเสนทรงช้าง รูปพระอนุชาทรงม้า รูปบริวารเจือปนไปด้วยลายดอกไม้ ส่วนรูปพระยาสุวรรณภิงคารนั้นคิวัดไว้ทุก ๆ ด้าน ส่วนบนคิวัดรูปศรีสุนันทเทวบุตร ศรีมหามายาเทวบุตรและวิชาเทวบุตรเรียงรายไว้ทุกด้าน

สลักลวดลายภายในอุโมงค์

แล้วจึงให้วิสสุกรรมเทวบุตรเข้าไปในอุโมงค์ คิวัดรูปพระยาอินทร์ผินพระพักตร์ไปทางเหนือ พระหัตถ์ขวาถือดอกมะลิทองคำร่วง พระหัตถ์ซ้ายถือพัด แล้วคิวัดรูปร่างสุชาติดา พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประนม พระหัตถ์ขวาถือดอกบัว รูปนางสุจิตรา พระหัตถ์ขวา ยกขึ้นประนม พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบุณฑริก รูปนางสุนันทา พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประนม พระหัตถ์ขวาถือดอกนิลบล รูปนางสุธรรมา พระหัตถ์ขวา ยกขึ้นประนม พระหัตถ์ซ้ายถือดอกจกกลนี รูปนางโรหิตี พระหัตถ์ขวาถือพานทองคำ พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประนม รูปนางสารวัตติเกศี นางปติบุพผาและนางคันธราวดี พระหัตถ์ขวาถือพานทองคำ พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประนม รูปทั้งหลายเหล่านี้คิวัดไว้ด้านตะวันออกทั้งสิ้น

แล้วจึงคิวัดรูปวิสสุกรรมเทวบุตร พระหัตถ์ขวา ยกขึ้นประนม พระหัตถ์ซ้ายถือมิดสำหรับคิวัด รูปธรรมกลิกเทวบุตรนั้น พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประนม พระหัตถ์ขวาถือขวดน้ำมัน รูปศรีสุนันทเทวบุตรและรูปศรีมหามายาเทวบุตรทั้ง ๒ นั้น ยกพระหัตถ์ทั้ง ๒ ขึ้นประนมเหมือนกัน คิวัดไว้ด้านใต้

แล้วจึงคิวัดรูปพระยาทั้ง ๖ ทรงจูงพระหัตถ์กัน เป็นต้นว่า รูปพระยาสุวรรณภิงคารทรงจูงพระหัตถ์พระยาคำแดง รูปพระยาจุฬินีพรหมทัตทรงจูงพระหัตถ์พระยาอินทปัฐนคร รูปพระยาติโคตบุตรทรงจูงพระหัตถ์พระยานันทเสนผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก จึงคิวัดรูปร่างศรีรัตนเทวี เสด็จออกหน้าผินพระพักตร์คืนหลัง แล้วคิวัดรูปพระยาติโคตบุตรเสด็จดำเนินตามหลังนาง ผินพระพักตร์สู่ทิศตะวันตก

ส่วนรูปพระมหากัสสปเถระเจ้านั้น มือซ้ายถือไม้เท้ามือขวาแบไว้ รูปพระอรหันต์นั้นสะพายบาตร ยกมือทั้ง ๒ ขึ้นประนม รูปทั้งหลายเหล่านี้ คิวัดไว้เบื้องบนรูปท้าวพระยาทั้ง ๖ มีพระยาสุวรรณภิงคารเป็นต้น อยู่ทางทิศตะวันตกด้านเหนือ

รูปอินทจิตตเทวบุตร ปัญจสิขเทวบุตร อังกรเทวบุตร สุบิยเทวบุตร และมาตลิตเทวบุตร แล้วจึงคิวัดรูปเทวบุตรทั้งหลายถือเครื่องอัฐบุรุษมีรูปเทวบุผเทวบุตรอัคคิหุตเทวบุตรและเทวบุตรมีนามปรากฏตามวงศาทั้งสิ้น จึงได้คิวัดดาวขึ้นไว้ แล้วจึงได้คิวัดรูปท้าวจตุโลกบาล รูปสุริยจันเทวบุตร และรูปร่างเทวดาทั้งหลายและยกพระหัตถ์ขึ้นประนมตามกันโดยลำดับ

วิสสุกรรมเทวบุตรลงมาสู่ก่าพำ คิวัดรูปและลวดลายนั้น ๆ ไว้ที่อุโมงค์พระอัฐคราตุครั้งนั้น เดือน ๑๒ เพ็ญ วันอังคาร ตั้งแต่เวลาเที่ยงวันไปถึงเที่ยงคืนจึงสำเร็จบริบูรณ์

เทพเจ้าบูชาภายในอุโมงค์

ครั้งนั้น จตุรงค์เทวบุตร เป่าสังข์นำหน้าพระยาอินทร์ เสด็จจากชั้นดาวดึงส์ลงสู่แม่น้ำสนทที่ ๖ ทิศตะวันตก วิสสุกรรมเทวบุตรจึงเข้าไปรับเอาดอกมะลิทองคำร่วง พระยาอินทร์พร้อมด้วยนางทั้งหลาย เสด็จเข้าไปแทบใกล้ อุโมงค์พระอูรังครธาตุ แล้วคุกเข่าลงเหนืออาสนทพิพย์ สักการะคารวะพร้อม ๆ กัน เทวดาทั้งหลายก็กระทำฉันทเดียวกัน แล้วก็เสด็จออกไปประทับอยู่ในที่อันสมควร เทวดาทั้งหลายจึงได้นำเครื่องสักการะเข้าไปถวายโดยลำดับ จึงตรัสสั่งให้อัคคีหุตเทวบุตรและนุปมเทวบุตร รับเอาเครื่องสักการะนั้น ๆ เข้าไปตั้งเรียงรายสักการบูชาไว้ทั้ง ๔ ด้าน

วิสสุกรรมเทวบุตรจึงเข้าไปในอุโมงค์ เปิดพระอูรังครธาตุไว้ พระยาอินทร์เสด็จเข้าไปในอุโมงค์พร้อมด้วยนางทั้งหลาย ประทับในที่อันสมควร เทวบุตรที่เชิญเครื่องอุปัฏฐากก็ตามเสด็จไปด้วย จตุรงค์เทวบุตรทั้ง ๔ ถือดาบหมอบอยู่ข้างหลัง จตุรงค์เทวบุตรทั้ง ๔ ที่ถือนิธรรคชัยศรีนั้นอยู่รักษาประตูตนละด้าน อินทจิตตเทวบุตร ถือน้ำแก้วเดินไปมา คอยตรวจตราดูแลเทวบุตรทั้งหลายอยู่ทุกด้าน นรคนธรรพทั้งหลายประโคมด้วยเครื่องประโคม ปัญจสิขเทวบุตรตีตีพินทองคำ

ครั้งนั้น พระยาอินทร์ทอดพระเนตรรูปและลวดลายทิศตะวันออกเห็นรูปของพระองค์และรูปนางทั้งหลายจึงทรงยิ้ม นางทั้งหลายก็ยิ้มด้วย เทวดาทั้งหลายที่เชิญเครื่องสักการะ จึงนำเครื่องสักการะทั้งหลายเข้าไป มีพานหมาก น้ำเต้าและอุบเมียงตั้งเรียงไว้โดยลำดับ พระยาอินทร์ทรงจบ ๗ ครั้ง แล้วทรงรับเอาเทียนจากนางคันธราวดีและนางโรหิตินิจบุชาแล้วทรงรับเอาอุปจากนางสารวัตติเกศขึ้นจบแล้วตั้งบูชาไว้ ทรงรับเอาพานดอกไม้จากนางปติบุปผาขึ้นจบแล้วตั้งสักการบูชาไว้ตลอด ๕,๐๐๐ พระวรรษา แล้วพระองค์ทรงรับเอาขวดไม้จันทร์จากนางคันธราวดีใส่อจสรพระอูรังครธาตุ เสร็จแล้วให้ติดไว้ดังเก่า แล้วเสด็จออกมาภายนอก ทรงรับเอาขันน้ำอบน้ำหอมจากนางสุปียเทวดาใส่อจสรภายนอก จึงทรงรับเอาช่อดอกมะลิเทศจากมาตลิตเทวบุตรปกคลุมอุโมงค์พระอูรังครธาตุ เสร็จแล้วทรงจบ ๗ ครั้ง นางทั้งหลายก็ทำตามโดยลำดับ จึงรับสั่งให้นางสุธรรมาเรียงรายดอกจกกล ๑๕๐ ดอก บูชาไว้ตามมุมอุโมงค์ให้เท่า ๆ กันทุกมุม

หมายความว่า ดอกจกกลนี้พิพย์นั้น เมื่อนางนำไปบูชาตามมุม ยังเหลืออยู่ในพระหัตถ์นางเท่าไรก็บังเกิดมาอีกเท่านั้น ไปรู้สิ้นสักที เมื่อนำไปบูชาถูกต้องแต่ที่แรกแล้ว ดอกจกกลนั้นก็หมดจากพระหัตถ์ในครั้งสุดท้าย เมื่อนำไปบูชาเรียงรายไว้ไปถูกต้อง ดอกจกกลนั้นก็เกิดมีอยู่ในพระหัตถ์ไปรู้สิ้น ลางที่ดอกจกกลนี้นั้นก็จะบปอเรียงรายบูชาไว้ตามมุมนั้น ๆ เสียเข้าไป นางสุธรรมานั้น นำเอาดอกจกกลนี้ไปเรียงรายอยู่ถึง ๓ ครั้ง ไปถูกต้องนำเอากลับคืนมาก็ยังเท่าเก่าอยู่

พระยาอินทร์จึงเสด็จไปเรียงรายดอกมะลิทองคำร่วง ๑๕ ดอก เาบูชาไว้มุมแรก ๘ ดอก ยังเหลืออยู่กับพระหัตถ์ ๗ ดอก ก็บังเกิดขึ้นมา ๑๔ ดอก แล้วเอาบูชาไว้ที่มุมถ้วนสอง ๘ ดอก ยังเหลืออยู่ที่ผ้าพระหัตถ์อีก ๖ ดอก เกิดมาเพิ่มอีกเป็น ๑๒ ดอก แล้วเอาบูชาไว้ที่มุมถ้วนสาม ๘ ดอก ยังเหลืออยู่ที่พระหัตถ์ ๔ ดอก แล้ว

บังเกิดขึ้นเพิ่มอีกเป็น ๘ ดอก แล้วเอาบูชาไว้ที่มุมถันสี่นั้นทั้ง ๘ ดอกหมดพอดี ก็ไม่บังเกิดขึ้นมาอีก ดอกมะลิ ทองคำร่วง ๑๕ ดอก ที่พระยาอินทร์นำไปสักการบูชาไว้ตามมุม มุมละ ๘ ดอก ทั้งเก่าใหม่รวมเป็น ๓๒ ดอก

นางสุชาดา นางสุจิตรา และนางสุนันทา ได้อุบายจากพระอินทร์นั้นแล้วจึงได้นำเอาดอกบัวทองคำ ดอก บุนนาคและดอกนิลบลไปบูชาไว้ตามมุมโดยลำดับถูกต้องตามอย่างพระอินทร์ทรงกระทำนั้นทั้ง ๓ นาง ส่วนนาง สุธรรมานั้น จึงได้นำเอาดอกจกกลนีออกไปบูชาไว้ ตามมุมด้วยอุบายทั้ง ๑๕๐ ดอก เอาบูชาไว้ที่มุมแรก ๘๐ ดอก ยังคงเหลืออยู่ในพระหัตถ์ ๗๐ ดอก เกิดขึ้นมาครบเป็น ๑๕๐ ดอก แล้วเอาบูชามุมถันสอง ๘๐ ดอก ยังเหลือ อยู่ในพระหัตถ์อีก ๖๐ ดอก ช้าเกิดมาเพิ่มอีกรวม ๑๒๐ ดอก แล้วเอาบูชาไว้ที่มุมถันสาม ๘๐ ดอก ยังเหลืออยู่อีก ๔๐ ดอก แล้วเกิดขึ้นมาอีก ๔๐ ดอก รวมเป็น ๘๐ ดอก แล้วจึงเอาบูชาไว้ที่มุมทั้งสี่ ๘๐ ดอก ครบถันพอดี

ขณะนั้น พระยาอินทร์เห็นว่าทรงกระทำถูกต้องแล้ว จึงตรัสว่า “โยคา เว ๒เปฯ ภูริสงฺขโย” ดูรานาง ทั้งหลาย เทวบุตรและคนทั้งหลายก็ดี มีความเพียร สติปัญญาก็เกิดมีตามกัน เมื่อว่ามีความเกียจคร้าน สติ ปัญญาที่ย่อมหลุดลุ่ยไป บัดนี้นางสุธรรมมากระทำความเพียรราพึงดูแต่ก่อนได้นำดอกจกกลนีไปบูชาไว้ตามมุมถึง ๓ ครั้งไปถูกต้อง จึงได้มาคิดกระทำความเพียรต่อภายหลังอีก นางสุธรรมมาทรงยิ้มแล้วยกพระหัตถ์ขึ้นประนม

พระยาอินทร์ทอดพระเนตรรูปและลวดลายทุกด้าน ทรงรำลึกถึงเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับที่ ภูกำพร้าจึงตรัสสั่งให้วิสสุกรรมเทวบุตรควัดรูปและลวดลายพระพุทธรูปเจ้าประทับยืนอยู่ได้ตบรัง ไว้เบื้องบนทิศตะวันตก เสมอรูปพระมหากัสสปเถระเจ้าแล้ว ให้ควัดรูปพระยาติโคตบุตร ยกบาตรน้อมพระเศียรลงถวายแด่พระศาสดา ประทับฉันทข้าวในบาตรแล้วจึงควัดรูปพระอานนท์เถระกำลังฉันทข้าวและรูปของพระองค์เอง พระหัตถ์ขวายกน้ำ เค้าถวายพระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประนม ไหว้เหนือรูปภูกำพร้านั้น

เมื่อควัดสำเร็จแล้ว วิสสุกรรมเทวบุตรจึงเข้าไปกราบทูลพระยาอินทร์ว่าพระองค์รับสั่งให้ข้าพเจ้าควัด รูปทั้งหลายเหล่านี้ด้วยเหตุใดจ่า พระยาอินทร์จึงว่า ดูกรวิสสุกรรมเทวบุตร เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับในที่นั้น ราชตรีหนึ่ง พระศาสดาทรงฉันทข้าวในที่นั้นเราได้อุปัฏฐาก แม้ว่าตัวท่านก็ได้ลงมาถวายอาสนะและเพดานครั้งนั้น เหมือนกัน วิสสุกรรมเทวบุตรยิ้ม แล้วทูลว่าถูกแล้ว พระองค์ทรงเมตตาแก่ข้าพเจ้า แต่ทว่าข้าพเจ้าไม่เห็นพระองค์ พระยาอินทร์จึงตรัสว่า ท่านลงมาเมื่อตอนหัวค่ำ ครั้นรุ่งแล้วท่านก็กลับไปเสีย และในวันรุ่งเช้าวันนั้น เราได้ลงมาอุปัฏฐากพระศาสดาด้วยไม้สีฟันและน้ำ ตลอดถึงพระศาสดาเสด็จไปบิณฑบาตแล้วกลับมาฉัน พระองค์ฉัน เสร็จแล้วเราจึงได้กลับ วิสสุกรรมเทวบุตรจึงทูลว่า สาธุ สาธุ

พระยาอินทร์จึงตรัสว่า ดูกรวิสสุกรรมเทวบุตร และพระยาติโคตบุตรนี้เป็นเชื้อโคตรวงศ์พระโคตมเรา นี้ในกาลเมื่อก่อนพระองค์ทรงค้ำนึ่งแต่ในพระทัย ใครเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งปรารถนาคำขูพระพุทธศาสนา พระ ศาสดาทรงทราบหาอันตรายมิได้ จึงเฉพาะซึ่งพระยาเพื่ออุปนาพระอัฐังคธาตุเมื่อภายหลัง เพื่อเหตุอันแล

ถึงแม้พระยาได้ให้ทานรักษาศีล ก็ไปไม่ได้ไปเกิดในเมืองฟ้า พระองค์ก็ยังจะได้เที่ยวค้าขูพระพุทธศาสนา ในเมืองทั่วๆ ไปในชมพูทวีป ตลอด ๕,๐๐๐ พระวรรษา เมืองที่พระองค์เสวยราชสมบัติอยู่ก่อนนั้น อยู่ริมแม่น้ำเซ เราทั้งหลายเรียกว่า “เมืองศรีโคตโม” เหตุเพราะโคตมะให้คำอุมิสวัสดิแต่พระยาติโคตบุตร และบัดนี้คนทั้งหลาย

ชาวเมืองหลุม^๑ เรียกว่า “เมืองศรีโคตรบอง” ด้วยเหตุว่าผู้เป็นใหญ่เป็นขึ้นเพื่อโคตรและมิตรสหายกันกับเมืองสุวรรณภูมิ จึงควรวินและมีสมบัติมากนักเราผู้เป็นอินทร์เห็นแจ้งดังกล่าวแล้วจึงได้ให้ท่านวิสุกรรมเทวบุตรครวตลวดลายและรูป ทั้งนี้ ให้เป็นมงคลคำขุพระศาสนา ด้วยเหตุนี้แล

บัดนี้ พระยาติโคตบุตร พระองค์ได้มาเกิดในเมืองสาเกตนครนั้น ถึงแม้ว่าพระองค์ได้ไปเกิดในที่ใดๆ ก็ ดี ท่านผู้เป็นวิสุกรรมเทวบุตรจงตามรักษาพระองค์ให้ได้รับความสวัสดิ์ จงทุกประการเทอญ พระยาอินทร์ทรง ปฏิสันถารดังนี้ วิสุกรรมเทวบุตรจึงได้จดจำเอาไว้

แต่งเทวดารักษาพระบรมธาตุ

ครั้นแล้วจึงหันมา^๒ ยังเทวดาทั้งหลายที่อยู่ก่่าพำทั้งสิ้น ให้มากด^๓เอาเครื่องอุปัฏฐากบูชาไว้ พร้อมทั้ง ข้าวของเงินทอง และเครื่องอุปโภคที่พระยาทั้ง ๕ บูชารองไว้เบื้องล่างนั้น กำหนดซึ่งกันและกันรักษาไว้ให้เป็นปกติ ยังมีเทวดาตนหนึ่ง ชื่อว่า วนปทุมพา มีบริวาร ๑,๐๐๐ ตน ให้รักษาอยู่ด้านเหนือ เทวดาตนหนึ่ง ชื่อว่า ภูมิปติรุภา มีบริวาร ๕๐๐ ตน รักษาอยู่ด้านใต้ เทวดาตนหนึ่ง ชื่อว่า สรุทธกา มีบริวาร ๕๐๐ ตน ให้รักษา อยู่ด้านตะวันออก เทวดาตนหนึ่งชื่อว่าโพธิรุกขปัตตะ มีบริวาร ๕๐๐ ตน ให้รักษาอยู่ด้านตะวันตก เทวดาทั้ง หลายเหล่านี้ให้รักษาเครื่องที่พระยาอินทร์มอบแต่งไว้สักการะทั้งสิ้น

เทวดาตนหนึ่ง ชื่อสุนทริธณี มีบริวาร ๕๐๐ ตน อยู่ในพื้นที่ก่่าพำทั้งสิ้น เป็นผู้รักษาข้าวของเงิน ทองที่พระยาทั้ง ๕ บูชาไว้เบื้องล่างนั้น เทวดาตนหนึ่งชื่อว่าวิจิตตเลขา มีบริวาร ๑,๐๐๐ ตน อยู่วิมานอากาศให้ ถือเส้นจัดเดือน^๔ เทวดาทั้งหลายเหล่านี้มีอายุยืนตลอดกาลป์ทุกตน

และยังมีเทวดามเหศักดิ์หลักเมืองอีก ๓ ตน ตนหนึ่งชื่อว่า “ทักษิณรัฐรา” คือเจ้าเมืองขวา อยู่หน้า วัดตะวันออกเฉียงใต้ (หอแจก) ตนหนึ่งชื่อว่า “สหสสรัฐรา” คือเจ้าแสนเมือง อยู่ริมบึงตะวันออกเฉียงเหนือ (แต่ ก่อนมีหออยู่ริมบึงตรงมุม ร.ร.ธาตุพนม ด้านเหนือขึ้นไป) ตนหนึ่งชื่อว่า “นาคกฎฐวิตถาร” คือเจ้าโด่งกว้าง อยู่ ปากเซตกก่าได้ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

มเหศักดิ์ ๓ ตนนี้ มีฤทธิ์เดชมาก เป็นมเหศักดิ์หลักเมือง เป็นหมู่บ้านการเมือง ปกป้องรักษาพระ มหธาตุเจ้าและข้าโอกาสทั้งหลาย ผู้ใดคิดคดทรยศในพระมหากษัตริย์เจ้าเทียบยอมลงโทษให้ถึงวิบัติไปต่างๆ คฤหัสถ์ และนักบวชผู้ใดสร้างบุญกิตานาน ให้อุทิศหยาดน้ำแม่บุญถึงเทวดา ๔,๐๐๐ องค์และมเหศักดิ์เจ้าทั้ง ๓ ให้ อนุโมทนาและเป็นพยาน ก็จักกุศลมีสวัสดิ์แก่ตนแล

พระยาอินทร์จึงตรัสสั่งให้วิสุกรรมเทวบุตรกำหนดไว้ดังนี้แล้วจึงเสด็จออกจากอุโมงค์เวียนวัฏประทักษิณ ๓ รอบ สถิตอยู่ที่อันสมควร

๑. หลุม=ลุ่ม=ล้าง=ได้

๒. หันมา ไปตามเอามา

๓. กดเอา=จดเอา

๔. ถือเส้นจัดเดือน ถือบัญญัติคอยเดือน

พระบรมธาตุทำปาฏิหาริย์

ครั้งนั้น พระอรุโณศาตเสด็จออกกระทำปาฏิหาริย์ แต่ละด้านเสด็จออกมาถึง ๖ องค์ วกเวียนเสด็จขึ้นมาร่วมอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ตั้งอยู่บนอากาศเสมอยอดอุโมงค์ระยะ ๑๐๐ วา แล้วเสด็จออกจากยอดอุโมงค์ ๒ องค์ เสด็จขึ้นไปเบื้องบนแล้วเสด็จลงมารวมกันเป็นองค์เดียวโตเท่าลูกมะพร้าว แล้วประทับขึ้นไปทางขวา ๓ รอบ ประดิษฐานอยู่ที่ประตูทิศตะวันออก เฉพาะพระพักตร์พระยาอินทร์เทวบุตร เทวดาทั้งหลายมีความชื่นชมยินดียิ่งนัก จึงให้เสียงสาธุการขึ้นอึงมีตลอดไปทั่วบริเวณ นครนครรพทั้งหลายประคองด้วยเครื่องดุริยดนตรี

วิสสวลาหกเทวบุตร พาเอาบริวารนำเอาทางนกงูเข้าไปพ้อนถวายนูชา เทวดาทั้งหลาย ลางหมู่ขับ ลางหมู่ตีตีตีเป่าถวายนูชา นางเทวดาทั้งหลายถือทางนกงูพ้อนและขับร้องถวายนูชา ปัญจสิขเทวบุตรตีตีพืดทองคำถวายนูชา อรุโณศาตเสด็จเข้าไปประดิษฐานในอุโมงค์ทางประตูด้านตะวันออก ประตูก็ปิดเข้าไปพร้อมกัน มีเสียงดังยิ่งนัก เทวบุตรทั้งหลายจึงสะดุ้งตกใจถึงกับหยุดการประคองครั้งนั้น เทวดา นาค ครุฑ กุมภัณฑ์ คนธรรพ์ ยักษ์ทั้งหลายที่อยู่ขอบจักรวาล ได้ยินเสียงพืดทองคำที่ปัญจสิขเทวบุตรตีตี จึงพร้อมกันมา (นูชา)

เทพเจ้าเสด็จกลับ

ครั้นถึงเวลาเที่ยง พระยาอินทร์พร้อมด้วยเทวบุตรทั้งหลาย เวียนวัฏประทับนลิน ๓ รอบ จึงกระทำสักการคารวะแล้วเสด็จออกไปสู่ริมแม่น้ำอันที่ขึ้นสู่ปราสาท ๓,๓๓๗ ยอด วิจิตรแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ ตั้งอยู่ที่ท่ามกลางราชรถเป็นชั้นเชิงลดเลี้ยวเข้าไป รโหฐานยิ่งนัก บุคคลเข้าไปในที่นั่งเกือบหลง

นางสุชาดา นางสุจิตรา นั่งอยู่ฝ่ายขวาโดยลำดับ นางสุนันทา นางสุธรรมา นั่งอยู่ฝ่ายซ้ายโดยลำดับ นางโรหิตี นางวัตติเกสี นางปติบุปผาและนางคันธารวดีทั้ง ๔ นี้ นั่งอยู่ฝ่ายหลังโดยลำดับ อินทจิตตเทวบุตร วิสสุกรรมเทวบุตร และธรรมกถิกเทวบุตรนั่งอยู่เฉพาะพระพักตร์พระยาอินทร์โดยลำดับ

ถัดนั้น เทวบุตรที่มีนามปรากฏ ฝ่ายขวามีปัญจสิขเทวบุตรเป็นต้นไป ฝ่ายซ้ายมีอรุโณศาตเป็นต้นไป นั่งอยู่โดยลำดับ

ถัดนั้น จตุรงค์อาวุธเทวบุตร ถือขรรค์ชัยศรีออกดูแลรักษาอยู่ชั้นหนึ่ง ตลอดไปทั้ง ๔ ด้าน จตุรงค์อาวุธเทวบุตร ถือดาบออกดูแลรักษาอยู่ชั้นหนึ่ง ตลอดไปทั้ง ๔ ด้าน เทวดาทั้งหลายอยู่ด้านละ ๑,๐๐๐ ตนทุก ๆ ชั้น นางเทวดาทั้งหลายอยู่ด้านละ ๑,๐๐๐ นางทุก ๆ ชั้น มาตลีเทวบุตรถือสายขนัน^๑ ม้าอาชาไนยพลาหก อนุมาเทวบุตรถือประคองไชย ๔,๐๐๐ หาง นังครสารถืออยู่ที่ท้ายราชรถถือประคองไชยทองคำ ๗ หางกวัดแกว่ง

เทวบุตรเทวดาทั้งหลายนอกนั้น เดิน ๒ ข้างราชรถ ศรีนันทเทวบุตร ศรีมหามายาเทวบุตรและวิสาขเทวบุตร พาบริวารของตน ๆ หมอบอยู่ข้างหลัง สุริยจันทเทวบุตรพาบริวารอยู่ฝ่ายซ้าย ท้าวจตุโลกบาลพาบริวารตามราชรถ

พระยาอินทร์ฝ่ายขวาเมื่อเสด็จถึงชั้นดาวดึงส์ แล้วก็เสด็จลงไปเวียนวิฏฐประทักษิณพระจุฬามณีเจดีย์แล้วจึงเสด็จไปสู่วัดประทับและที่อยู่ของตน

เทวดาในจักรวาลมานูชา

ในกาลนั้น เทวดา นาค ครุฑ กุมภภัณฑ์ คนธรรพ์และยักษ์ทั้งหลาย ที่อยู่ขอบจักรวาลมาถึงภูมำพรำ ก็พากันปฏิสันถารกับด้วยเทวดาทั้งหลายที่เป็นใหญ่อยู่ในที่นั้น จึงพร้อมกันมีการมทรสพสมโภชสักการบูชา เทวดาทั้งหลาย ลางพวกตีฆ้อง ลางพวกตีฉิ่ง ลางพวกตีกลอง ลางพวกตีกังสดาล ลางพวกเป่าสังข์ ลางพวกเป่าลิลี ลางพวกเป่าเพลง ลางพวกตีตีด ลางพวกลี

นาคทั้งหลาย ลางพวกขับ ลางพวกพ้อน ครุฑทั้งหลาย ลวงพวกปรบปีกบินวนเวียนไปข้างขวา ๓ รอบ แล้วจึงสักการะ ส่วนคนธรรพ์และยักษ์ทั้งหลายนั้นตีดุริยดนตรี ลางพวกเต้นไต่ละเม็ง ลวงพวกบินกระโดด ลางพวกบูชาตะไลไฟดอก ลางพวกจุดธูปบูชา ลางพวกจุดเทียนบูชา รุ่งเรืองตลอดไปในบริเวณพระอูรังคธาตุ

กล่าวอันพระยาอินทร์ และเทวดา กุมภภัณฑ์ คนธรรพ์ นาค ครุฑ เสด็จมากระทำสักการบูชาพระอูรังคธาตุ นิภูจิต ก็เสรีจบริวารณ์เท่านั้นแล

พระธาตุพนม เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหัวอก ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์ ๕๐๐ พร้อมกษัตริย์ทั้ง ๕ พระนคร ได้พร้อมกันสถาปนาไว้ให้เป็นมิ่งขวัญของชาวพุทธ มีเทพารักษ์คุ้มครองมั่นคง

ฉะนั้น จึงศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์เดชน่าอัศจรรย์ประจักษ์มาาก ทรงความสำคัญทั้งด้าน ชาติ-ศาสนา-ศิลปกรรม-วัฒนธรรม-ภูมิประวัติศาสตร์-โบราณคดี

จึงควรที่ชาวเราอนุชนจะช่วยกัน รักษาคุ้มครอง-ทำนุบำรุงไว้ให้เป็นหลักชัยที่รวมจิตใจของชาติ ประกาศกัตถุญกตเวที่แต่บรรพบุรุษและบรมครูของชาวเรา

กันไว้ยังบุงที่ตนอยู่นั้น คนทั้งหลายจึงได้เรียกว่า “น้ำของหลง” ส่วนชิวายนาคให้คนทั้งหลายภายนอกเข้ามา ด้วยฤทธิ์ที่คู้ยควัดแต่แม่น้ำมูลที่เป็นบุงเป็นวงกลมไว้นั้น จึงได้ชื่อว่า “น้ำชีหลง” มาเท่ากาลบัดนี้

นาคทั้ง ๒ นั้น อยู่ในที่นั้นได้ ๓ เดือน เมื่อคนทั้งหลายเข้าตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองอยู่ตามริมหนอง” ทั้ง ๒ แล้ว จึงให้น้ำบก” แล้วบุคคลเหล่านั้นจึงพร้อมกันยกญาติพี่น้องผู้ใหญ่ของเขาคนหนึ่งขึ้นเป็นใหญ่ ปกรักษาซึ่งกันและกัน ให้สร้างเขี้ยวเรือนอยู่ที่นั้น แล้งจึงแต่งกันเข้าไปรับราชการงานเมือง และจาริตประเพณี อยู่ด้วยพ่อท้าวคำบาง เพราะเหตุดังกล่าวนี้ ราชธานีจึงมิได้มีตามริมหนอง (หาร) แต่ขึ้นมาคนทั้งหลายจึงเรียกกันว่า “หนองหารน้ำหลายเชิงชุม” แต่ขึ้นมา

เหตุการณ์จุฬณีและอินทปัฐนคร

บัดนั้น จะกล่าวถึงเหตุการณ์ของท้าวพระยา ที่ได้พากันมาก่ออุโมงค์ที่ยังเหลืออยู่นั้น ครั้นเมื่อมหารัตนกุมารและจุลรัตนกุมารได้ประสูติมาได้ขวบหนึ่งนั้น นางปัจฉิมกุมารีริมเสื่อของเจ้าราชบุตร ผู้เป็นโอรสพระยาจุฬณีพรหมทัต นิมิตว่าพระบิดาให้ยอดปราสาททองคำ แล้วเกิดเป็นดอกบัวหลวงขาวงามบริสุทธิ์ลอยขึ้นไปบนอากาศ ครั้นนั้น พระยาจุฬณีพรหมทัต และพระยาอินทปัฐนครจติ แล้วพร้อมกันมาถือเอาปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางปัจฉิมกุมารี เสนาอำมาตย์และประชาราษฎร จึงพร้อมกันราชาภิเษกเจ้าราชบุตรขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระราชาบิดามีนามว่า “พระยาปุตตจุฬณีพรหมทัต”

ข้างฝ่ายอินทปัฐนคร เสนาอำมาตย์และประชาราษฎรทั้งหลาย ก็ได้พร้อมกันราชาภิเษกอนุชาของพระยาอินทปัฐนครองค์ก่อน ให้ขึ้นเสวยราชสมบัติ เป็นพระยามีนามว่า “พระยาจุลอินทปัฐนคร”

ครั้นนางปัจฉิมกุมารีทรงครรภ์ถ้วนไตรมาส ก็ประสูติราชกุมารฝาแฝดพร้อมกันในวันเดียว เมื่อราชกุมารมีชนม์ได้ขวบหนึ่ง พระราชาบิดาจึงขนานนามกุมารทั้ง ๒ นั้น ผู้ที่ชื่อว่า “มหาสุวรรณปาสาทกุมาร” ผู้น้องชื่อว่า “จุลสุวรรณปาสาทกุมาร”

เหตุการณ์ทางสาเกตนคร

กาลนั้น นางศรีรัตนเทวี พระราชเทวีของพระยาสุริยวงศาธรรมิกราชราชอิทธิราชเอกราชเมืองร้อยเอ็ดประตู ทรงนิมิตว่าเทวดานำเอาหอยสังข์ขาวบริสุทธิ์มาให้แล้วบ้านเมืองก็เกิดเป็นป่าดงเสื่อมสูญไป พระนางพร้อมด้วยพระสวามี ก็เสด็จออกหนีไปทางทิศตะวันออกเมือง และยังมีเมืองอันหนึ่งบังเกิดมีในที่นั้น หอยสังข์เทวดาให้นั้น พระนางทรงลืมนเสีย นางทรงนิมิตดังนี้

ครั้งนั้น พระยานันทเสนก็จติไปถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งพระนาง ครั้นถ้วนไตรมาส แล้วพระนางก็ประสูติพระราชกุมารออกมาได้ ๗ วัน พระนางรัตนเทวีก็จติไป ส่วนพระราชกุมารที่เป็นโอรสนั้น บาทบริจาริกา”

๑. อยู่อำเภอบึงกาฬ หนองคาย

๒. หนองหารทั้ง ๒

๓. น้ำลตลง

๔. นางสนม

เอาไปเลี้ยงไว้ เมื่อชนม์ได้ขบหนึ่งจึงได้ขนานนามว่า “เจ้าสังขวิชขุมาร” ตามที่นางนิมิต

ส่วนนางรัตนเทวีผู้เป็นชนนั้น ได้ไปถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งพระนางผู้หนึ่งซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์พระยาศรีโคตบุร นางผู้นั้น เมื่อเวลาจะทรงครรภ์ นิมิตว่าได้ “แว่นแก้วผลึกและข้อง”^๑ แต่นั้นมานางก็ทรงครรภ์ เมื่อถ้วนทสมาสก็ประสูติราชธิดา เมื่อราชธิดามีอายุได้ขบหนึ่ง พระบิดาจึงขนานนามว่า “นางแก้วเกษี”

เหตุการณ์ทางนครศรีโคตบุร

ครั้งนั้น เสนาอำมาตย์ชาวเมืองโคตบุร พร้อมด้วยอาณาประชาราษฎร์จึงพร้อมกันเมียนคาบส่งสกล^๒ พระยานันทเสน เมื่อเสร็จการเรียบร้อยแล้ว จึงได้ประชุมหารือกันว่าเมืองศรีโคตบุรนี้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บยิ่งนัก ควรเราทั้งหลายย้ายเมืองหนีไปตั้งที่ป่าไม้รวก และได้พร้อมกันราชาภิเษกอนุชาของพระยานันทเสน ซึ่งเป็นพระราชบุตรของพระนางเทวบุผาให้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระเชษฐา ทรงพระนามว่า “พระยามรุกขนคร” และขอเอานางแก้วเกษีซึ่งเกิดในวงศ์เดียวกันนั้นตั้งให้เป็นพระราชธิดา

ครั้งนั้นเจ้าสังขวิชขุมารมีพระชนม์ได้ขบหนึ่ง พระนางราชเทวีของพระยามรุกขนคร นิมิตว่าได้ดมกลิ่นสุคันธรสทั้งหลาย หอมตลบไปทั่วทุกทิศทุกทิศานุทิศทุกแห่งแล้วนางก็สะดุ้งตื่นยังปรากฏหอมอยู่ที่พระราชมุขนางจึงดำรัสสั่งให้ไปทัน^๓ ยังพราหมณ์เข้ามาทำนายนิมิตพราหมณ์ทั้งหลายจึงพยากรณ์ว่า นางจักมีพระโอรสที่ประเสริฐยิ่งกว่าท้าวพระยาในชมพูทวีปทั้งสิ้น นิมิตอันนี้เป็นศุภนิมิต ซึ่งเทพเจ้าทั้งหลายหากสงเคราะห์

ครั้งนั้น พระยาสุริยวงศาเมืองสาเกตนคร จุดมาถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งพระราชเทวีเจ้าเจ้าเมืองมรุกขนคร เมื่อพระราชเทวีทรงครรภ์ถ้วนครบทสมาส ก็ประสูติพระราชกุมาร มีรูปร่างยิ่งนัก เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายได้เห็นพระลักษณะแห่งกุมารจึงทูลว่า กุมารนี้เป็นเชื้อหน่อพุทธวงศา พระราชบิดาจึงขนานนามว่า “เจ้าสุมิตตวงศากุมาร” เมื่อพระราชกุมารทรงเจริญวัยมาได้ ๑๓ พรรษา พระชนกชนนีก็จืดไปทั้งสององค์

ฝ่ายเสนาอำมาตย์ราชบุริหิตาจารย์ และทวยราษฎร์ทั้งหลาย จึงพร้อมกันราชาภิเษกเจ้าสุมิตตวงศาขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดา มีพระนามว่า “พระยาสุมิตตวงศาราชามรุกขนคร” เอานางแก้วเกษีมาอภิเษกเป็นพระราชเทวีแก้ว

พลเมืองทางสาเกตนครอพยพ

ครั้งนั้น ทางเมืองร้อยเอ็ดประตู พอหมดบุญบารมีพระยาสุริยวงศาแล้ว บ้านเล็กเมืองน้อยที่เคยส่งบรรณาการก็กลับแข็งกระด้างไม่ยินดี พวกกันยกทัพโยธามาตีเมืองร้อยเอ็ด ชาวเมืองทั้งหลายก็พากันกระจัดกระจายไปอาศัยอยู่กับท้าวพระยาผู้มีบุญสมภารแก่กล้า คือว่า เขาทั้งหลายพากันหนีไปอยู่ดอมเขตแดน

๑. ข้อง=เครื่องประกอบทรงผมของหญิงชนิดหนึ่ง

๒. ทำฉาบปูนกิจ

๓. ไปตามเอามา

ของพระยาสุมิตตวงศาราชามรุกขนคร (และเมืองสุวรรณภูมิของพ่อท้าวคำบาง อันตั้งอยู่ห้วยแก้วแก้วแก้ว) ในพวกที่อพยพไปนั้น พวกที่ตรวจกล่าวคือ หมื่นหลวงกลางโฮงและหมื่นนันทอรามพาคั้วสองแสนคั้ว รักษาเจ้าสังขวิษณุมารเข้าสู่เขตเมืองสุวรรณภูมิแต่ก่อนนางนวลเลี้ยงพอนมจึงพากันเอาเจ้าสังขวิษณุมารออกมาตั้งอยู่หนองคายให้ชื่อว่า “เมืองลาหนองคาย” ตลอดไปจนถึงปากห้วยบางพวน หมื่นกลางโฮงมีคั้ว ๕๐,๐๐๐ คั้ว อพยพมาตั้งเป็นเมืองอยู่ที่ปากห้วยคุกคำมาทางใต้ หมื่นนันทอรามมีคั้ว ๕๐,๐๐๐ คั้ว อพยพมาตั้งอยู่ที่ปากห้วยนกลง หรือห้วยโมงค^๑ ก็เรียก

เสนาอำมาตย์ทั้งหลายที่ออกนามมาข้างต้นนี้ อพยพครอบครัวมาแต่เมืองร้อยเอ็ดประตุ ได้มาตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ดังกล่าวมาแล้ว จึงพร้อมกันเข้ามาสู่บรมโศกสมภารรับราชการบ้านเมืองด้วยพระยาสุมิตตวงศาราชามรุกขนครทั้งสิ้น

พ่อท้าวคำบางอภิเษกราชบุตรเขยครองจันทบุรี

ต่อไปนี้จะสังเขปข้อความในเรื่องจันทบุรี พอให้เห็นความเชื่อมกันกับอุรังคินทาน

เมืองพ่อท้าวคำบาง ซึ่งตั้งอยู่ห้วยแก้วแก้วแก้วนั้นเรียกว่า “เมืองสุวรรณภูมิ” อยู่เหนือเมืองเวียงจันทน์เล็กน้อย พ่อท้าวคำบางมีธิดานางหนึ่งนามว่า “อินทสว่างลงฮอด” ต่อจากห้วยแก้วแก้วแก้วลงมา มีหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่งตั้งอยู่ที่ช่องสะแก ห่างหนองคันแทเสื่อน้ำ ออกมาบรรจบที่บึงนั้น มีกระต่ายผู้หนึ่ง ลักษณะดำปุมใหญ่ มีใจประกอบด้วยการกุศลโอบอ้อมอารีทำบุญให้ทานเป็นนิตย์ ในขณะที่นั้นมีพระอรหันต์จากเมืองราชคฤห์มาอาศัยอยู่ใกล้บ้านหนองคันแทเสื่อน้ำนั้น ๒ องค์ องค์หนึ่งชื่อ “มหาพุทธวงศา” อยู่ริมน้ำโขง องค์หนึ่งชื่อ “มหาสังขติ” อยู่ป่าโพนเหนือน้ำบึง พระอรหันต์ทั้งสองนั้น ได้อาศัยอยู่เป็นสุขสบาย เพราะกระต่ายผู้นั้นอุปัฏฐากจึงเรียกชื่อเขาว่า “บุรีจันอ้วยล้วย”

ชาวหนองคันแทเสื่อน้ำ ทั้งเป็นญาติและมีโชญาติได้พร้อมกันอุปโลกน์บุรีจันอ้วยล้วยขึ้นเป็นอาจารย์ว่ากล่าวสั่งสอนกิจควรทำและมิควรทำแก่เขาทั้งหลาย บุรีจันก็เอาธุระสั่งสอนทั้งศีลธรรม และศิลปหัตถกรรมกสิกรรมพาเขาเหล่านั้นทำทั้งนาปีและนาแขง^๒ พาทำบุญให้ทานเป็นนิตย์ แก่พระอรหันต์เจ้าทั้ง ๒ องค์ เมื่อข้าวในนาออกรวงพอเป็นน้านม ก็ให้คนทั้งหลายเกี่ยวมาดำคันเอาแต่น้ำ แล้วเอาน้ำผึ้งน้ำอ้อยมาเจือลงต้มให้เป็นทานครั้งหนึ่งเมื่อข้าวในนาพอสา^๓ ก็ให้เอาข้าวในนาสา^๓ ให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเวลาเกี่ยวให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงเวลาเอาข้าวขึ้นกองให้ทานอีกครั้งหนึ่ง เวลานวดข้าวอยู่ในลานก็ให้ทานอีกครั้งหนึ่งเมื่อเวลาขึ้นยุ้งขึ้นฉางก็ให้ทานอีกครั้งหนึ่ง ส่วนข้าวใส่บาตรนั้นนำไปให้วันสักวัน ให้ใส่เป็นปกติทุก ๆ วัน แม้บุรีจันอ้วยล้วยก็อุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่พญานาคทุก ๆ วันมิได้ขาด

๑. คงจะเป็นห้วยน้ำโงงค^๑ ท้องที่อำเภอท่าบ่อ หนองคาย

๒. นาปี=ทำฤดูฝน นาแขง=ทำฤดูแล้ง

๓. ข้าวสา^๓ ข้าวกำลังจะสุก เกี่ยวเอามาหนึ่งให้สุกแล้วตากแดด ตาเป็นข้าวสารแล้วนึ่งอีก รับประทานอร่อย มีกลิ่นหอม

ในตำนานเดิมกล่าวถึงพญานาคทั้งหลาย มีสุวรรณนาคเป็นต้น ได้พากันพิจารณาชัยภูมิที่สมควรจะตั้งเป็นบ้านเมือง และเนรมิตบ้านเมืองให้แก่บุรีจันฉ่วยล้วย ต่อมาวันหนึ่งบุรีจันฯ พากษาวบ้านทำนาแข่งที่หนองข้างบ้าน ครั้นข้าวออกจากรวงจวนจะแก่ก็ถูกน้ำท่วมเสีย สุวรรณนาคเห็นดังนั้น จึงให้เศรษฐีชายนาคเนรมิตเป็นคันแท^๑ กั้นท่อน้ำหนองไว้ น้ำในหนองนั้นก็ล้นคันแทมาท่วมต้นข้าวที่เหลืออยู่เสมอรวง คนทั้งหลายทราบว่ามีน้ำมากผิดฤดู จึงพร้อมกันไปดูเห็นคันแทท่อน้ำ ให้ไหลไปที่อื่น ที่นั่นจึงได้นามว่า "หนองคันแทเสื่อน้ำ" แต่ขึ้นมา ครั้นนั้นผีเสื่อน้ำที่รักษาหนองนั้น จึงทำให้คนเป็นอันตรายประมาณ ๑๐๐ คน เขาทั้งหลายจึงพากันพ่ายหนี แล้วสุวรรณนาคให้นาครวิวาร ๒ ตัวจำแลงเป็นงูมา ทำให้หมากข้าวล้มเสียหายหมด คนพวกนั้นก็กลัวให้ตีแล้วเปิดช่องไว้กลาง ดักไซไว้ที่ช่องนั้น ต่อมา มีงูน้อย ๒ ตัว เกล็ดเหมือนทองคำ มีหงอนแดงเข้าติดอยู่ที่ไซนั้น

คืนวันหนึ่ง บุรีจันฯ ผันว่าไล่ออกมาเป็นลายนๆ มีสิ่งยาวพันเอวถึง ๗ รอบแล้ว สะดุ้งตื่นขึ้นมา มีความกลัวเป็นอันมาก ครั้นรุ่งเช้าใส่บาตรเล่าความถวายพระอรหันต์ ท่านแนะนำให้เอาดอกไม้ใส่พานบูชาไว้บนหัวนอน แล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่พญานาค ครั้นสายพองาย มีคนนางงูน้อย ๒ ตัวใส่กรงมา แล้วจึงขังเอาไว้ดีกว่าจะเอาไปถวายพ่อท้าวคำบางผู้เป็นใหญ่ แต่ยังไม่ได้นำไป

คืนวันนั้น สุวรรณนาคเนรมิตเป็นคนแก่ มีศีรษะขาวนุ่งผ้าขาวเสื่อขาวสบห่อมแดงงาม เข้ามาพูดกับบุรีจันฯ ว่างูน้อยสองตัวนี้เป็นลูกข้า เหตุนี้ข้าจึงได้มาหาท่านเพื่อขอคืนไป บุรีจันฯ เห็นแปลกจึงถามว่า ท่านเป็นคนมีศีลธรรมกระมัง? จึงได้นุ่งขาวห่มขาว แต่ทำไมจึงพูดว่างูเป็นลูกท่าน ข้าจะนำไปถวายท้าวคำบางให้ท่านเห็นงูเกล็ดเป็นทองคำ

คนแก่ตาผ้าขาวจึงบอกว่า ข้าเป็นพญานาค ท่านอย่าได้เอาไปถวายท้าวคำบางๆ ควรเอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาให้ท่าน ท่านมีความประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เราจะให้ตามใจชอบ บุรีจันฯ หวนระลึกถึงความฝัน และการอุทิศส่วนกุศลถึงพญานาคของตนจึงคิดว่าชะรอยนาค จะบันดาลให้ตนถึงสุขจึงตอบว่า เมื่อข้าพเจ้าต้องการสิ่งใดเมื่อใดท่านจงกรุณาข้าเมื่อนั้นเทอญ แล้วก็มอบงูน้อยทั้ง ๒ ตัวนั้นให้แก่ตาผ้าขาวนั้นไป งู ๒ ตัวนั้นก็กลับกลายเป็นมาณพ ๒ คนนุ่งห่มเครื่องขาวเดินตามกันออกไปจนสุดสายตา ทันใดนั้น ตาผ้าขาวเฒ่าจึงบอกว่า ให้ท่านขุดบ่อน้ำไว้ที่ริมบึงนอกบ้าน ถึงวันพระเราจะให้นาค ๒ ตัวขึ้นมา ณ ที่นั้น เมื่อท่านปรารถนาสิ่งใด จงเรียกนาค ๒ ตัวนั้นมา แล้วบอกความประสงค์แก่เขาเถิด บุรีจันฯ ก็รับคำ แล้วตาผ้าขาวก็หายไป

ครั้นอยู่ต่อมาสองสามวัน บุรีจันฯ ฉ่วยล้วยจึงป่าวเตือนให้คนทั้งหลายพากันเกี่ยวข้าวในนาที่นั้น เมื่อน้ำแห้งจึงขุดบ่อน้ำขึ้นบ่อหนึ่ง แล้วพญานาคบันดาลให้ท้าวคำบางพร้อมด้วยมเหสี ให้มีความประสงค์ใครจะนำนางอินทสว่างลงฮอดผู้เป็นธิดาไปถวายพระยาสุมิตตธรรมวงศาราชามรุกขนคร เพื่อให้เป็นบาทบริจาริกา พระองค์จึงสั่งอำมาตย์แต่งเรือหอคำ^๒ ให้เป็นที่ประทับราชธิดา พร้อมทั้งเรือเครื่องราชบรรณาการอีก ๑๐ ลำ เมื่อนางอินทสว่างลงฮอดได้ทราบข่าว พระบิดามารดาจะนำไปถวายแก่พระยาสุมิตตธรรมวงศา เมืองมรุกขนคร ก็บังเกิด

๑. คันแท=คันคูกั้นท่อน้ำ

๒. เรือพระที่นั่งมีมุขยกตั้งท่ามกลาง

ความเศร้าโศกเป็นกำลัง เมื่อพ่อท้าวคำบางทราบข่าวบิดาไม่พอใจจะไป จึงพูดเป็นอุบายเพื่อให้นางกลัวว่า ถ้าเช่นนั้น พ่อจะนำเจ้าไปให้บุรุษอันชั่วร้ายที่เขาเล่ากันว่าปุมใหญ่หนักกินข้าวเข้าไปทางสี่ข้างก็ได้เมื่อบิดาได้ยินบิดาพูดเช่นนั้น ก็กลับมีความพอใจจะไปเมืองมรุกขนคร และหายความเศร้าโศกทั้งสิ้น

ครั้งนั้น พ่อท้าวคำบางจึงรับสั่งให้เสนาอำมาตย์มาสร้างเรือนแปลงขึ้น ๒ หลัง หลังละ ๕ ห้อง และเรือนขวางอีกหลังหนึ่ง ไว้ระหว่างหาดทรายกับบ่อน้ำที่บุรุษอันชั่วร้ายให้ขุดไว้แล้วจึงนำราชธิดาลงสู่เรือไปจอดพักอยู่ที่เรือนหลวงและหาดทรายนั้น แล้วส่งอำมาตย์ให้ไปตามบุรุษนั้น มาเฝ้า เพื่อจะให้ธิดาได้เห็นและเกิดเบื่อหน่ายในรูปร่าง แล้วจึงจักนำธิดาไปถวายแก่พระยาสุมิตตวงศราชาตามความประสงค์เดิม บุรุษนั้น ได้ทราบความจากอำมาตย์ ดังนั้นจึงไปที่บ่อน้ำซึ่งขุดไว้ นั้น ร้องเรียกนาคทั้ง ๒ ให้มา เมื่อนาคทั้ง ๒ นั้นมาแล้ว บุรุษนั้น จึงบอกว่า บัดนี้ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยากได้นางอินทสว่างลงสอดมาเป็นภรรยา ท่านทั้ง ๒ จงกรุณาให้ข้าพเจ้าได้กับนางด้วยเทอญ

ครั้งนั้น นาคและเทวดาทิ้งหลาย ก็พากันแรมมิตปราสาทราชนิเวศน์ และนำเครื่องอุปโภคมาไว้พร้อมสรรพ เพื่อเป็นเครื่องอภิเษกบุรุษอันชั่วร้าย

ครั้งนั้น บุรุษนั้น กำลังชำระสระสงสรกรายอยู่ในที่อันพญานาคแรมมิตไว้แล้วเข็ดคิงด้วยผ้าอันนาคแรมมิตไว้ นั้น ร่างกายก็บังเกิดขาวงามบริสุทธิ์ผุดผ่องแล้วจึงประพรมด้วยเครื่องหอมมีจวงจันทร์เป็นต้น ท้องก็แวบลงกลมประดุจดั่งขาลง บุรุษนั้น จึงใส่ต่างหู นุ่งผ้าเชิงลายก้านแย่ง ประดับประดาไปด้วยเครื่องประดับ มีมือถือพวงมาลัย สะพายขรรค์ชัยศรี แล้วสวมสอดเกิบ^๑ ดินคำ พอเวลายามตูดตั้งแต่เมื่อค่ำ นางเทวดามัจฉานารีแรมมิตวิค้ายื่นให้บุรุษนั้น รับเอาแล้วก็หลับอยู่ในที่นั้น นางเทวดามัจฉานารีจึงโงมเอาบุรุษอันชั่วร้ายมาวางไว้ในปรางค์ปราสาทกับด้วยนางอินทสว่างลงสอด ทันใดนั้นนางก็ตื่นขึ้นมาได้กลิ่นสุคนธรสจวงจันทร์มาถูกต้องนางสาวนางก็พลอยหลับไปอีก ครั้นตื่นขึ้นมาทีหลังจึงเกิดมีความรักใคร่กับบุรุษอันชั่วร้ายได้เป็นสามีภรรยากันแต่นั้นมา

ส่วนบริวารทั้งหลาย เมื่อตื่นขึ้นมาเห็นดังนั้น ก็มีความอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงได้นำความไปทูลพ่อท้าวคำบางกับพระมเหสี ท่านทั้งสองเมื่อได้ทราบก็มีความยินดีอนุโลมตาม จึงตรัสสั่งให้เสนาอำมาตย์ จัดการทำพิธีอภิเษกสมโภชบุรุษอันชั่วร้ายขึ้นเป็น "เจ้าบุรุษนั้น" พระสวามีนางอินทสว่างลงสอด พร้อมทั้งมอบเวณบ้านเมืองให้แก่เจ้าทั้ง ๒ นั้น ภายหลังมาพระเจ้าสุมิตตธรรมวงศา เมืองมรุกขนครแต่งพราหมณ์มาอภิเษกเป็น "พระเจ้าจันทบุรีประสิทธิ์ศักดิ์"

เมื่อบุรุษนั้น ได้ขึ้นเสวยราชย์บ้านเมืองแล้ว จึงให้คนทั้งหลายกรูบ่อน้ำที่ขุดไว้แต่ก่อนนั้นด้วยกระดานไม้ประคูดแล้วให้สร้างมณฑปกวมบ่อน้ำนั้นไว้และสร้างสะพานตั้งแต่พระนครข้างบึงนั้นออกไปถึงบ้านเดิมด้วยไม้ประคูดที่บ้านเดิมของท่านนั้นท่านได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง พระอรหันต์จึงให้ชื่อว่า "วัดสวนอ้วยล้วย" แล้วสร้างวิหารขึ้นอีก ๒ หลัง ให้พระอรหันต์ป่าไต่ป่าเหนืออยู่ พระอรหันต์ ๒ องค์นี้ขึ้นมาสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ที่วัดสวนอ้วยล้วยเสมอมิได้ขาด บุรุษนั้น สร้างปราสาทขึ้นไว้ที่โพน^๒ ทางใต้หลังหนึ่งแล้วไปด้วยทองคำ

๑. เกิบ=รองเท้า

๒. โพน=ดินที่สูงนูนขึ้น เช่น จอมปลวกเรียก "โพนจอมปลวก"

ครั้นถึงเวลาเช้า พระอรหันต์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เดินตามสะพานนั้นเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร เป็นปกติมิได้ขาด เมื่อถึงวันพระเป็นต้นว่า วันขึ้นและแรม ๗, ๘, ๑๔, ๑๕ ค่ำ บุรีจันฯ ออกไปรักษาศีลอยู่ที่ ปราสาทหลังหนึ่งที่โพนทางใต้พระนครมิได้ขาด ครั้นรุ่งเช้าใส่บาตรเวณข้าวสงฆ์เสร็จแล้วก็ไปกระทำสักการะ พระพุทธรูปในพระอารามวัดสวนอ้วยล้วยและฟังพระธรรมเทศนาซึ่งพระอรหันต์เป็นผู้แสดง ครั้นเสร็จแล้วออก มากระทำสักการะและอุทิศส่วนกุศลไปให้พญานาคและเทวดาที่น้ำล้าง^๑ ไม่นับนั้นเป็นปกติมิได้ขาด

ครั้งนั้น มหาพุทธรวงศา ให้มหาสัชชติอยู่สั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ที่วัดอ้วยล้วย ส่วนตัวท่านนั้นไปนำเอา ธาตุพระอรหันต์ ที่เป็นวงศ์แห่งพระศาสดามารวมไว้ในที่อยู่แห่งตนแล้ว จึงบอกกับบุรีจันฯ ว่า จะบรรจุธาตุพระ อรหันต์ไว้ ณ ที่นี้ ให้ขุดดินลงลึก ๕ วา กว้าง ๓ วา ก่อด้วยอิฐให้เป็นรูปปราสาทเจดีย์ แล้วเอาแผ่นเงินเรียง^๒ ปูรองไว้ภายในปราสาทนั้นแล้วจึงเอาธาตุพระอรหันต์นั้นๆ เข้าบรรจุไว้ในที่นั้น จึงให้เอาหินหมาก^๓ ค่อมถมให้ แน่นหนาเรียบร้อย จึงหมายสีมาเสมอยอดปราสาทนั้นสูง ๓ วา กว้าง ๑ วา คนทั้งหลายจึงได้เรียกที่นั้นว่า “ปามหาพุทธรวงศา” มีฉันทะพร้อมกันพันท่อง หนองจันทน์ วัดสวนอ้วยล้วยสัชชติแต่นั้นมา

เทวดาแจ้งเหตุแก่พระยาจันทบุรี

วันหนึ่ง บุรีจันฯ ไปจำศีลเวณข้าวให้อัคคิตาน ทำบุญอุทิศกุศลถึงหมู่ นาคและเทวดา ครั้นบรรทมใน ปราสาทเวลาใกล้รุ่ง พญานาคเนรมิตเป็นชีผ้าขาวเอาแก้ว ๗ ประการ ใส่พานทองอันแล้วไปด้วยเงินเรียง แล้วใส่ ถุงผ้าขาวพร้อมด้วยรูปงจิดแก้วแล้วด้วยทองคำ และรูปท้าวและรูปนาง กับทั้งพานดอกไม้รูปเทียนคูกเขาเข้ามา ให้และบอกว่าท่านได้นางอินทสว่างลงสอดมาเป็นภรรยาฉันไปชอบ เพราะบิดามารดานางประสงค์จะนำไปถวาย พระยาสุมิตตธรรมวงศา พระยาสุมิตตธรรมวงศาอย่าได้โทษแก่พญานาคและเทวดาที่ยินดีด้วย บุรีจันฯ ท่านจึง เอาถุงจิดแก้วอันนี้ไปคารวะพระยาสุมิตตธรรมวงศานั้นเทอญ บุรีจันฯ คิดถึงความหลังของตนจึงรับว่า สาธุ สาธุ พญานาคข้าให้ทองคำ ๑,๐๐๐ ตำลึงแล้วก็อันตรธานหายไป

บุรีจันฯ แต่งทูตนำบรรณาการถวายพระยาสุมิตตธรรม

เมื่อบุรีจันฯ กลับมาจากจำศีลไปสู่พระราชฐานแล้ว จึงตกแต่งเครื่องบรรณาการพร้อมทั้งข้าวของอัน พญานาคนำมาให้นั้นให้หมื่นสาร หมื่นนาใต้ หมื่นนาเหนือ หมื่นสองเมือง หมื่นเชียงชูและพันนาเมือง นำไป ถวายพระยาสุมิตตธรรมวงศากรมขุนนคร เมื่อพระองค์ทรงรับแล้วยังเครื่องบรรณาการ ขณะนั้นปราสาทหลังหนึ่งก็ บุกจากพื้นดินขึ้นมาพร้อมทั้งพระราชโอรสหลวงหลังหนึ่งกว้าง ๑๙ ห้อง ล้วนแล้วด้วยทองคำประดับประดาไปด้วยแก้ว มีทั้งพระราชอุทยานประกอบไปด้วยพืชผล เป็นต้นว่า ข้าวโพดสาลี, พรวัว, ตาล, หวาน, ส้ม, กล้วย, อ้อย, หมาก, พลุ ถึงแม้ว่าพืชข้าวกล่ำก็บังเกิดมีขึ้นในพระอุทยานนั้นทุกประการ

๑. น้ำล้าง = น้ำป่อ

๒. เงินเรียง = แผ่นหรือแท่งเงิน

๓. ลูกหินกวาดกลม

อันนี้ก็ด้วยอานิสงส์ผลที่พระองค์ได้ใส่บาตรพระศาสดา เมื่อครั้งเป็นพระยาศรีโคตบุรุษครั้งโน้น ความอันนี้ก็ลือขานปรากฏไปถึงท้าวพระยาร้อยเอ็ดพระนคร ๆ มีความชื่นชมยินดี และมีความปรารถนาจะใคร่เห็น อันนี้ก็ด้วยอานิสงส์ที่ได้อุ้มบาตรไปส่งพระศาสดาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นแล

อภิเษกพระยาสุมิตตธรรมวงศา

ครั้งนั้นพระยาร้อยเอ็ดพระนคร จึงพร้อมกันนำราชธิดาเมืองละองค์พร้อมทั้งบริวาร นางละ ๕๐๐ คน ข้างพลาย ๑๐ เขือก ข้างพัง ๑๐ เขือก ม้า ๑๐ ม้า พร้อมทั้งความดูแลและนายม้า กับทั้งทองคำอีกเมืองละ ๑๐๐,๐๐๐ ตำลึง เป็นเครื่องราชบรรณาการนำเข้ามาถวาย แล้วพร้อมกันราชาภิเษกขึ้นเป็นพระยาสุมิตตธรรมวงศาธรรมิกราชราชิราชมรุกขนคร ครั้นเสร็จการราชพิธีแล้ว พระยาร้อยเอ็ดพระนครจึงพร้อมกันกลับไปสู่พระนครของตน ๆ

ครั้นถึงฤดูกาลออกพรรษาสังขารปีใหม่ พระยาร้อยเอ็ดพระนครจึงแต่งให้อำมาตย์จำทูลพระราชสาส์น พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการดอกไม้เงินทอง เข้ามาถวายพระยาสุมิตตธรรมวงศาธรรมิกราชราชิราชเอกราช

แต่งทูตและบรรณาการตอบบุรีจันฯ

ครั้งนั้น พระยาสุมิตตธรรมวงศาพระองค์พระราชทานคนใช้แก่อำมาตย์บุรีจันฯ มีหมื่นจรศเป็นต้น กับทั้งทองคำอีกหนัก ๑,๐๐๐ ตำลึง และเสื้อผ้าให้ครบถ้วนทุกคน แล้วพระองค์ทรงจัดนาง ๒ นางไปประทานบุรีจันฯ นางหนึ่งชื่อมงคลตัญญู เป็นเชื้อวงศ์ชาวจุลณี อีกนางหนึ่งชื่อมังคลพาลัง เป็นเชื้อวงศ์ชาวราชคฤห์ พร้อมด้วยข้าทาสบริวารนางละ ๕๐๐ คน ข้างพัง ๒๐ เขือก ข้างพลาย ๒๐ เขือก ม้า ๑๐ ม้า พร้อมทั้งความดูแลและนายม้า เงิน ๑๐,๐๐๐ ตำลึง ทอง ๑๐,๐๐๐ ตำลึง เสื้อผ้าสิ่งละ ๑๐,๐๐๐ พร้อมทั้งเครื่องบังญราชกฤถภัณฑ์มอบให้พราหมณ์ทั้ง ๕ ที่รู้จักใคร่เพ่งเป็นหัวหน้า มีมังคลพราหมณ์หนึ่ง จุลมังคลพราหมณ์หนึ่ง ไชยพราหมณ์หนึ่ง สิทธิพราหมณ์หนึ่ง จิตตวิณพราหมณ์หนึ่ง ทั้ง ๕ นั้นนำมาไปราชาภิเษกบุรีจันฯ ครั้นถึงวันมหาพิชัยฤกษ์อันดี จึงตรัสสั่งให้ออกเรือมาสู่เมืองบุรีจันและให้หมื่นนันทผู้เป็นปราชญ์มาออกเขตเมืองให้บุรีจันฯ (ฝั่งตะวันออก) แต่ปากน้ำกะดิง^๑ มาโดยลำดับ (ฝั่งตะวันตก) แต่ปากห้วยบางบาตร^๒ มาโดยลำดับ เป็นเขตแขวงของบุรีจัน

พระมหากัสสปเถระเจ้าปลุกทายาท

จะยกอนกล่าวครั้งเมื่อพระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อเสร็จการก่ออุโมงค์และประดิษฐานพระอัฐกธาตุที่ภูเก้าพร้าวแล้ว ก็กลับไปสู่เมืองราชคฤห์ พระเถระเจ้ามองเห็นสามเณร ๓ องค์เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในการปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอน มีความเพียรในการกระทำสมาธิวิปัสสนา สามเณรทั้ง ๓ องค์นี้ เมื่อบวชเป็นภิกษุก็ได้สำเร็จพระอรหันต์พร้อมกันทั้ง ๓ องค์ องค์หนึ่งมีนามว่าพุทธรักขิต องค์หนึ่งมีนามว่าธรรมรักขิต อีกองค์หนึ่งสังฆรักขิต พระอรหันต์ทั้ง ๓ องค์ได้มาแต่เมืองราชคฤห์มาอยู่ “หนองกก” ใกล้กับภูเขาลวงฯ

๑. อยู่ฝั่งซ้ายเส้นเขตแดนเวียงจันทน์กับท่าแขก

๒. อยู่ฝั่งขวาเยื้องน้ำกระดิงไปเหนือ เขตอำเภอบึงกาฬหนองคาย

พระอรหันต์ทั้ง ๓ นำกุมารทั้ง ๕ ออกบรพชา

พุทธรักขิต จึงไปนำเอามหารัตนกุมารพี่น้อง แต่เมืองอินทปัฐนครมาบวชในพระพุทธศาสนา แล้วไปอยู่ริมเมืองปากฝั่งแม่น้ำของฝ่ายตะวันออก สอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในที่นั้น หมื่นกลางโรงจึงได้สร้างหอแพให้อยู่ที่นั่นจึงได้เรียกว่า “หอผา” แต่ครั้งนั้นมา

ส่วนเจ้าธรรมรักขิต ก็ไปนำเอามหาสุวรรณปาสาทกุมารพี่น้องแต่เมืองจุฬณีพรหมทัตมาบวช แล้วสอนวิปัสสนาภาวนา อยู่ในเวียงจันทน์ปากท่วยคุดำ หมื่นกลางโรงสร้างวิหารให้อยู่ในที่นั้น

พระสังขรักขิต ไปนำเอาเจ้าสังขวิษขุมารมาบวช อยู่ที่เมืองลาหนองคาย นำเลี้ยง ฟอนม สร้างวิหารให้อยู่ เจ้าทั้ง ๕ องค์นี้เมื่อได้เรียนวิปัสสนาภาวนา กับด้วยพระอาจารย์ทั้ง ๓ ของตนๆ ครั้นบวชเป็นภิกษุก็ได้ถึงพระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์โดยลำดับ

พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นี้มีนามว่า มหารัตนเถระหนึ่ง จุฬรัตน์เถระหนึ่ง มหาสุวรรณปาสาทเถระหนึ่ง จุลสุวรรณปาสาทเถระหนึ่ง สังขวิษขเถระหนึ่ง พระพุทธรักขิต, ธรรมรักขิต, สังขรักขิต ผู้อาจารย์จึงนำเอาสาธุศิษย์ทั้ง ๕ นี้ไปสู่เมืองราชคฤห์ นำเอาพระบรมธาตุหัวเหน่าพระพุทธเจ้า ๒๙ องค์ ธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ พระธาตุฝ่าตีนขวา ๙ องค์ กลับมาตั้งอยู่ที่เมืองคอนราช^๑ นั้นคืนหนึ่ง พระอรหันต์ทั้ง ๔ รู้แจ้งในเหตุการณ์ว่าครั้งเมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เสด็จมาสถิตที่ถ้ำแก้ววชิรปราการระหว่างภูเขา ๒ ลูกถัดละไว้^๒ นั้น พระอรหันต์ทั้ง ๔ จึงได้พร้อมกันไปจาริกพื้น^๓ บ้านเมือง และอุปเท่ห์ที่หนาทังมวลไว้ในแผ่นดิน และพื้นพระธาตุพระพุทธเจ้าที่จะได้ไปประดิษฐานอยู่ในชมพูทวีป และพื้นรอยพระบาทลักษณะพร้อมทั้งศาสนานครนิทานไว้พร้อมสรรพ

ส่วนพระอรหันต์ทั้ง ๓ ที่เป็นอาจารย์จึงส่งศิษย์ทั้ง ๕ ไว้ว่าให้นำพระบรมธาตุที่ได้มานั้นคือพระธาตุหัวเหน่าให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูเขาหลวง ส่วนพระธาตุฝ่าตีนขวานั้นให้นำไปประดิษฐานไว้ในเมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางนั้นให้นำไปประดิษฐานไว้ที่เวียงจันทน์ ๓ องค์ และที่หนองแพ ๔ องค์ ครั้นสิ่งเส็จเสร็จแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๓ ก็กลับคืนไปสู่เมืองราชคฤห์

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาพระบรมธาตุหัวเหน่าของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ภูเขาหลวง พร้อมด้วยพระยาจันทบุรีและพระอัศรมเหสีทั้ง ๓ พระองค์ได้สละเครื่องราชูปโภคอันแล้วด้วยทองคำ และเพชรพลอยของมีค่าเป็นอันมากถวายเป็นพุทธบูชา สร้างเป็นอุโมงค์หินใส่ไว้ ณ ภูเขาหลวง เต้าฝาทัง ๔ ด้านๆ ละ ๕ วา หนา ๒ วา สูง ๔ วา ๓ ศอก มีความพิสดารแจ้งอยู่ในอุรังคธาตุนั้นแล้ว

ครั้งนั้น พระรัตนเถระและจุฬรัตน์เถระ จึงพร้อมกันนำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่ท่าหอแพ ส่วนพระมหาสุวรรณปาสาทพี่น้องนั้น นำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์มาประดิษฐานไว้ที่โพน

๑. นครราชสีมา

๒. ลพบุรี

๓. พื้นในที่นี้หมายถึงประวัติ

จิกเวียงจัว ส่วนมหาสังฆวิฆเณระนั้น นำเอาพระธาตุฝาค้า ๙ องค์ ไปประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย^๑ นำเลี้ยง
พอนมพร้อมด้วยชาวเมืองสร้างอุโมงค์สำหรับพระบรมธาตุนั้นได้พื้นแผ่นดิน ขนาดกว้างด้านละ ๒ วา ๒ ศอก สูง
๓ วา แล้วไปด้วยชะทาลายเงิน จึงเอาแผ่นเงินบริสุทธิ์รองพื้น แล้วนำเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุในผอบทองคำ
นำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์นั้น

ครั้งนั้น พระอรหันต์ป่าไต่ป่าเหนือ ก็เข้าสู่นิพพานเรียงวันคืนกัน มหาสังฆวิฆเณระก็กลับคืนมาหาสุวรรณ
ปาสาทที่น้องที่โพนจิกเวียงจัวแล้วพร้อมกันมาทรมหารัตนเถระเจ้าที่น้องที่หอแพ เพื่อจะได้พากันมาคารวะปฏิพระ
อรหันต์ทั้ง ๒ องค์ที่เข้าสู่นิพพานนั้น

พระอรหันต์ทั้ง ๕ อยู่จำพรรษาในเมืองจันทบุรี พระยาจันทบุรีได้อุปัฏฐากรักษารับสั่งให้อำมาตย์
สร้างวิหารให้พระอรหันต์ทั้ง ๕ อยู่อยู่คี่ละหลัง ครั้นถึงวัน ๗, ๘, ๑๔, ๑๕ ทั้งข้างขึ้นและแรมพระอรหันต์ทั้ง ๕
พร้อมกันไปสู่วัดสวนอ้วยลัยส่งสอนพระภิกษุสงฆ์ในวัดนั้นทุกวันมิให้ขาด พระยาจันทบุรีนำเอาพระธาตุอรหันต์
ป่าไต่ป่าเหนือทั้งที่นิพพานไปแล้วนั้น ฐาปนาไว้กับที่นั้น

ครั้นออกพรรษาแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ มีมหารัตนเถระเป็นประธาน หนีออกไปอยู่โพนภายนอกที่ปาก
ห้วยบางพวน ส่วนมหาสังฆวิฆเณระนั้น อยู่ที่ปากห้วยบางพวนก้ำไต้ ภายหลังพระเถระเจ้าทั้งหลายก็มารวมกันอยู่ที่
ป่าโพนภายนอก มีความสุขสำราญตามสมควร แก้อริยาศัยของตนๆ ครั้นต่อมาพระอรหันต์ทั้ง ๕ ระลึกถึงคาถา ๔
บาท ที่พระมหากัสสปเถระเจ้าแสดงไว้แต่ชาติปางก่อนนั้นว่า

คจจุนติ นรคจจุนติ	โก เว นรโก เว
ญะยยา นรญะยยา	สากนติ นรสากนติ ดังนี้

อธิบายคาถาทั้ง ๔ บทนี้ มีแจ้งอยู่แล้วในหนังสือ พระอรหันต์เจ้าทั้ง ๕ มีความซาบซึ้งในอธิบาย
ปัญหาธรรมทั้ง ๔ บาทเป็นอันดี จึงใคร่ฐาปนาพระอัฐังคธาตุที่ภูก่าพราอีก จึงได้ปรึกษาหารือตกลงกันจะไปสู่
เมืองมรุกขนคร เพื่อถวายพระพรแก่พระยาสุมิตธรรมวงศาให้ช่วยอุปถัมภ์ เพราะแต่ก่อนพระองค์เป็นพระยาศรี
โคตบุตรแล้วจตุตถิมาเกิดเป็นพระยาสุริยวงศาเสวยเมืองสาเกต (ร้อยเอ็ดประตู) จุตติจากเมืองสาเกตมาเกิดเป็นพระยา
สุมิตธรรมวงศา มรุกขนคร พระพุทธองค์ได้ทำนายไว้ว่าพระยาองค์นี้จะได้ฐาปนาพระอัฐังคธาตุที่ภูก่าพราสืบ
รอยมือพระยาทั้ง ๕ และพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย

๑. คงจะเป็นพระธาตุที่โคกลงในน้ำท่าวัดธาตุ หนองคายเดี๋ยวนี้

กัณฑ์ที่ ๖

ปฏิสังขรณ์ครั้งที่ ๑

พระอรหันต์ทั้ง ๕ มาเมืองมรุกขนคร

พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงได้พากันไปสู่เมืองมรุกขนคร เข้าไปบิณฑบาตตามริมแม่น้ำที่พระพุทธเจ้าทรงอธิฐานรอยพระบาทไว้ให้แก่พญาปลา^๑ พระอรหันต์ทั้ง ๕ ครั้นออกจากพระนครได้เอาน้ำให้ทานแก่ปลาทั้งหลาย ณ ที่นั้นแล้วกล่าวว่า "ทิมายุโก โทตุ" ปลาทั้งหลายจึงมีอายุยืนเทอญ คนทั้งหลายได้ยินถ้อยคำของพระอรหันต์ดังนั้น จึงให้ชื่อบ้านที่นั่นว่า "บ้านเชียงยืน"^๒ แต่นั้นมา

แล้วพระอรหันต์ทั้งหลาย จึงได้กลับข้ามแม่น้ำไปฉันข้าวที่ปราสาททั้ง ๕ ว่าเมืองมรุกขนครจะย้ายขึ้นมาตั้งอยู่^๓ ณ ที่นี้ เมื่อพระอรหันต์กระทำกตกิจเสร็จแล้วจึงพากันไปสู่ภูมำพร้าวปฏิสังขรณ์ซึ่งกันและกัน ครั้นรุ่งแจ้งมาหารัตนเดระพี่น้องจึงเข้าไปบิณฑบาตในเมืองอินทปัฐนคร โปรดพระยาอาที่เป็นจุลบิดาของท่านทั้ง ๒

ส่วนมหาสุวรรณปาสาทพี่น้องนั้น ไปบิณฑบาตในเมืองที่ตนเกิดเพื่อโปรดพระยาบุตรตจลณีพรหมทัต และพระนางปัจฉิมเทวี ที่เป็นพระบิดาและพระมารดาเพื่อจะให้มาช่วยธำปนาพระอรุจธคาตุกับด้วยพระยาสุมิตตธรรม

ส่วนพระสังขวิษณเดระเข้ามาบิณฑบาตในพระราชฐาน พระยาสุมิตตธรรมมรุกขนคร^๔ พระยาและพระนางเทวีแก้วทอดพระเนตรเห็นพระสังขวิษณเดระห่มผ้ามีสีประดุกดังสีดอกคำที่พญานาคถวายนั้น ทรงพระปิติเลื่อมใสซาบซึ้งไปในพระขันธสันดาน ประดุกดังลูกราชสีห์ที่พลัดจากพ่อแม่มานานแล้วจึงได้มาพบกันเข้า และมีความกระสันด้วยกันฉนั้น

พระยาสุมิตตธรรมพร้อมด้วยพระราชเทวี บ่มีอาจทรงพระองค์อยู่ได้ มีพระทัยหวั่นไหวเหมือนดังขอลงที่กวัดแกว่งด้วยลมฉนั้น จึงได้เสด็จลงมาจากปราสาทอุ้มพระมหาเถระขึ้นไปสถิตในปราสาทปราสาทแล้วถวายภัตตาหารอันประณีต แล้วพระองค์พร้อมด้วยพระราชเทวีจึงตรัสถามพระมหาเถระว่า เจ้ากูมีอินทรีอันหมดจดสะอาดแล้ว และเป็นที่เจริญตาเจริญใจของโยมยิ่งนัก เจ้ากูลูกแต่ที่ใดมาโปรดโยมเล่า?

สังขวิษณเดระเล่าชาติปางหลัง

ขณะนั้นมหาสังขวิษณเดระจึงทูลว่า อาตมาลูกแต่เมืองเอ็ดประตุโพ้นมาเที่ยวแสวงหาบิดามารดา พระยาสุมิตตธรรมพร้อมด้วยพระราชเทวีจึงตรัสว่า บิดามารดาเจ้ากูอยู่ ณ ที่ใดเล่า พระมหาเถระจึงทูลว่า บิดามารดาของอาตมาอยู่เมืองศรีโคตบองนี้แหละ ข้าทูลต่อไปอีกว่า บิดามารดาของอาตมาภาพหนีจากเมืองศรีโคตบอง

๑ พระบาทเวินปลา ที่เหนือเมืองนครพนม

๒ บ้านเชียงยืนยังอยู่ตรงพระบาท แต่คงมิใช่บ้านเดิม

๓ เมืองเก่าท่าแขก

๔ ว่างแล้ว

ไปมีภรรยาอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ดประตุ เมื่ออาตมภาพคลอดออกมา ท่านทั้ง ๒ ได้ละทิ้งอาตมภาพเสีย หนีมาอยู่ที่เมืองนี้ ขณะนั้นพระยาสุมิตรธรรมและพระราชเทวีไม่ทรงทราบในถ้อยคำนั้นๆ ทรงนั่งหัวเราะอยู่แต่ในพระทัยว่า พระเถระหลงพ่อแม่ ท่านประกอบไปด้วยความทุกข์ ทันใดนั้นมหาเถระจึงทูลถามว่า มหาราชทั้ง ๒ เสด็จมาจากที่ใดมาประทับอยู่ที่นี่ พระราชาจึงไหว้ว่าโยมทั้ง ๒ มิได้มาจากที่ใด โยมหากเกิดแต่ตระกูลวงศ์ในท้องถิ่นเอง มหาเถระเจ้าจึงทูลว่าอาตมภาพมิได้ทูลถามชื่อพระวงศ์ อาตมภาพทูลถามถึงชาติก่อนนั้น พระยาและราชเทวีจึงตรัสว่า เจ้ากูเป็นพระอรหันต์ใหม่หรือ มหาเถระถวายพระพรว่าถูกแล้ว

ในขณะนั้น อัศจรรย์ก็บังเกิดขึ้น เทพดาที่อยู่รักษาภูมิจักรของพระองค์ และเทวดาที่รักษาภูมิกำพร้าทั้งสิ้น จึงพร้อมกันเป่าหอยสังข์ขึ้นประโคมทั่วในพระราชฐานและในที่นั้นๆ เป็นที่สนุกสนานยิ่งนัก คนทั้งหลายได้ยินแต่เสียงสังข์ หาได้เห็นเทวดาไม่ จึงพร้อมกันให้เสียงสาธุการแซ่ซ้องกันไปทั้งพระนคร

แล้วเจ้าสังข์วิเศษเถระจึงถวายพระธรรมเทศนาแต่พระยาสุมิตรธรรม และพระราชเทวีว่า ดูรามหาราช อาตมานี้มาแต่เมืองพระยาจันทบุรี เพื่อโปรดมหาบพิตรทั้ง ๒ พระองค์ เมื่อชาติก่อนโน้นมหาราชได้เป็นพระยาติโคตบุตร ครั้งเมื่อพระศาสดายังมีพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาประทับแรมที่ภูมิกำพร้า พระศาสดาทรงทราบในพุทธวิสัย ครั้นรุ่งเช้าทรงฝากสาวพัสดร์อุ้มเอาถังบาตรเสด็จไปอิงตันรังใต้เมืองเพื่อโปรดมหาราชให้ถึงที่สุขแล้ว พระพุทธองค์จึงได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองศรีโคตบุตร มหาราชได้ถวายบิณฑบาตแล้วปรารณาคำบูชาพระศาสนา เฉพาะพระพักตร์พระศาสดา พระศาสดา มิได้ทรงรับเอาซึ่งบาตรจากมหาบพิตรเสด็จลีลาคืนสู่ที่ประทับได้ตันรัง^๑ มหาราชทรงปีติยินดีอุ้มเอาถังบาตรนำไปถวายพระศาสดาถึงตันรัง

ครั้งนั้นอาตมาเป็นพระยานันทเสน^๒ น้องของมหาบพิตร เมื่อมหาบพิตรจติจากชาตินั้น จึงได้ไปเกิดในเมืองสาเกตนคร เป็นพระยาเสวยราชสมบัติในเมืองร้อยเอ็ดประตุส่วนนางศรีรัตนเทวีก็เคยได้เป็นราชเทวีมาแต่ก่อน ส่วนอาตมภาพ ครั้งนั้นได้เสวยราชสมบัติในเมืองศรีโคตบองได้ ๑๓ ปี พระศาสดาจึงเสด็จเข้าสู่พิพาน แล้วพระอรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน นำเอาพระบรมธาตุหัวอกของพระศาสดาประดิษฐานไว้ที่ภูมิกำพร้า อาตมภาพและพระยาทั้ง ๔ ได้พร้อมกันก่ออุโมงค์ที่ภูมิกำพร้าประดิษฐานพระบรมธาตุหัวอกพระศาสดา ครั้งนั้นพระยาทั้ง ๔ พร้อมด้วยตัวอาตมาได้ปรารณาให้ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา เมื่ออุปสมบทแล้วขอให้สำเร็จพระอรหันต์ เฉพาะหน้าพระอรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน พระอรหันต์ทั้งหลายพร้อมกันอนุโมทนาในความปรารถนาทุกองค์ อาตมภาพจึงได้มาบวชและได้สำเร็จพระอรหันต์ในชาติอันนี้ เมื่ออาตมาจติจากชาติอันเป็นพระยานันทเสน ได้ไปเกิดในท้องแห่งนางศรีรัตนเทวี พระราชเทวีพระยาร้อยเอ็ดประตุ ก็คือมหาราชเจ้ากับพระนางเทวีแก้วบัดนี้แล

ครั้งนั้นเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย พร้อมใจกันอพยพหนีจากเมืองศรีโคตบองมาสร้างเมืองอยู่ที่ป่าไม้ร้าง แล้วจึงพร้อมกันราชกนิษเภกโอรสแห่งนางเทวบุผาขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระยามรุกขนคร เมื่อนางศรีรัตนเทวี

๑ พระธาตุอันสังสุวรรณเขตฝั่งซ้าย

๒ หมายถึงพระยานันทเสน

ประสูติอาตมภาพออกมาได้ ๗ วัน นางก็จุติมาเกิดในวงศ์พระยามรุกขนคร แล้วพระยามรุกขนครได้ขอเอานางมาเป็นพระราชธิดา เมื่อมหาราชเจ้าจุติจึงได้มาบังเกิดเป็นพระราชโอรสพระยามรุกขนคร

แต่ชาติก่อนนั้น มหาราชเจ้าและพระนางเทวีแก้วเป็นพระบิดาและพระมารดาของอาตมาแท้จริง ด้วยเหตุนี้อาตมภาพจึงได้เรียกมหาราชเจ้าทั้ง ๒ ว่าเป็นพระบิดาและพระมารดาหลงมาอยู่ในที่นี้ทั้ง ๒ พระองค์ เมื่อได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาอดีตชาติจากพระมหาเถระวันนั้น มีพระทัยประคุดตั้งว่าระลึกได้ยังพระชาติหนหลัง มีน้ำพระเนตรตกลงมาเฉพาะหน้าพระมหาเถระ

ขณะนั้นอำมาตย์และข้าทาสบริวารในหัตถบาส ได้เห็นน้ำพระเนตรมหาราชทั้ง ๒ หยดย้อยตกลงมามีได้ขาดก็บังเกิดโทมนัสร่ำร้องให้ไปตามๆ กัน มีเสียงอันสนั่นทั่วทั้งท้องพระโรงหลวง ทันใดนั้น นางเทวีแก้วจึงไหว้พระมหาเถระเจ้าว่า เมื่อโยมจุติถึงเจ้ากูเสียแต่เมื่อยังเยาว์อยู่นั้น ใครผู้ใดเป็นผู้อุปถัมภ์เจ้ากูนั้นเล่า พระมหาเถระเจ้าจึงทูลว่า น้ำเลี้ยงพ่อนมพร้อมทั้งนางที่เป็นบาทบริจาริกาพระยาร้อยเอ็ดประตุ พระยาร้อยเอ็ดประตุให้เอามาเลี้ยงไว้

เมื่อบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ ครั้งนั้นนางทั้งหลายกลางคนก็ตาย กลางคนก็หนีกลับคืนไปสู่บ้านเมืองเดิม น้ำเลี้ยงพ่อนมจึงได้นำเอาอาตมภาพอพยพหนีมาอยู่เมืองสุวรรณภูมิ^๑ แต่ยังไม่เลิกอยู่ เจ้าสังฆรักขิตเถระจึงได้นำเอาอาตมาไปบวชและสั่งสอนจนได้สำเร็จพระอรหันต์ท่านจึงได้กลับไปสู่เมืองราชคฤห์ตามเดิม

ขณะนั้นพระยาสุมิตธรรมทรงระลึกถึงพระยาจันทบุรี ที่ได้ทำรูปแปลนและประสาทมุงด้วยผ้าสาฎก พร้อมทั้งดอกบุนนิกมาถวายครั้งนั้นพระองค์จึงตรัสถามพระมหาเถระเจ้าว่าพระอรหันต์มีในเมืองสุวรรณภูมินั้นที่องค์พระมหาเถระเจ้าทูลว่ามี ๑๐ องค์กลับไปเมืองราชคฤห์ ๓ องค์ นิพพาน ๒ องค์ มากับด้วยอาตมานี้ ๔ องค์

พระเถระเจ้าทั้ง ๔ เล่าชาติปางหลัง

ทันใดนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๔ มาจากเมืองอินทปัฐนคร และเมืองจุฬนิพรหมทัตก็เข้ามาสู่ปรางค์ปราสาทกับด้วยเจ้าสังฆวิฆนะเถระนั้นจึงทูลว่า คูรามหาราช มหาบพิตรทรงปรารถนาค้าชูพระพุทธศาสนา トラบเท่า ๕๐๐๐ พระวรราชา และพระยาทั้ง ๕ ที่มาก่ออุโมงค์ที่ภูเก้าปราประดิษฐานพระอุรังคธาตุพระพุทธเจ้าครั้งนั้น ก็คือสังฆวิฆนะเถระโอรสของมหาราชน้องค์หนึ่ง พระยาทั้ง ๔ นั้นก็คืออาตมภาพทั้ง ๔ ที่มาโปรดมหาราชเจ้าบัดนี้แล

ขณะนั้น นางเทวีได้ทอดพระเนตรเห็นพระอรหันต์ ทรงผ้าดอกคำที่พญานาคถวายเข้านั่งเรียงกันโดยลำดับในปรางค์ปราสาทงดงามยิ่งนัก พร้อมทั้งได้ทรงสดับเสียงของพระอรหันต์มาถูกต้องโสตประสาท ก็ยิ่งเพิ่มความปีติขนพองสยองเกล้าประคุดตั้งว่าจะลอยขึ้นไปบนอากาศ

ครั้งนั้น เทวดาทั้งหลายจึงพร้อมกันเป่าสังข์ประโคมขึ้นพร้อมกันทั่วพระราชฐานเป็นครั้งที่ ๒ พระยาสุมิตธรรมวงศาและพระราชเทวีจึงตรัสสั่งให้พ่อครัวจัดโภชนาหารเข้ามาถวายพระเถระทั้ง ๕ ครั้นเสด็จภัตกิจแล้วเสียงสังข์ที่ประโคมก็เงียบหายไป พระราชาจึงตรัสถามพระอรหันต์ทั้ง ๕ นั้นว่า พระยาทั้ง ๕ ได้มาบวชสำเร็จพระอรหันต์พร้อมกันบัดนี้ เจ้ากูองค์ใดเป็นพระยาเมืองใดแต่ก่อนเล่า? พระรัตนมหาเถระจึงทูลว่า อาตมภาพนี้

๑ หมายถึงเมืองพ้อท้าวคำบางที่ช่วยแก้แล้วแก้าคด

คือพระยาสุวรรณภิงคารเคยกินเมืองหนองหารหลวง ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ไปโปรดอาตมาฯ ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระโอรุ์พระศาสดาโดยแท้

พระจุลรัตน์ เป็นน้องของอาตมาคือพระยาคำแดง เคยกินเมืองหนองหารน้อย พระมหาสุวรรณปาสาทเถระนั้นคือพระยาจุฬินพรหมทัต พระจุลสุวรรณปาสาทเถระองค์น้องก็คือพระยาอินทปัฐนคร ส่วนเจ้าสังขวิฆเถระนั้นเล่า คือพระยานครเสน กินเมืองศรีโคตบองแทนมหाराชเจ้าครั้งเมื่อมหाराชเจ้าเป็นพระยาศรีโคตบรูได้จติไปเกิดในเมืองสาเกตนคร

ชักชวนบูรณะพระบรมธาตุ

ทันใดนั้น พระยาสุเมตตธรรมพร้อมด้วยพระราชเทวีและข้าทาสบริวาร ทรงยกและยกกระพุ่มมือขึ้นเหนือเศียรให้เสียงสาธุการ เทวดาทังหลายก็ให้เสียงสาธุการขึ้นพร้อมกันว่า สาธุฯ มีเสียงอันไพเราะยิ่งนักหนา และพระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาฉันทะว่า ฎากำพร้าันได้ชื่อว่าดอยกปนคิริ พระพุทธเจ้าเฉพาะซึ่งมหाराชเพื่อจะไดรูปร่างพระอุรังคธาตุ พระยาสุเมตตธรรมได้ฟังดังนั้นก็มีความเลื่อมใสเป็นอันมาก จึงตรัสว่า โยมจะไปก่อสร้างรูปร่างพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ถวายพระพรลาไปสู่ฎากำพร้า ก็มีในกาลยามนั้นแล

พระยาสุเมตตธรรมนำโยธาไปสู่ฎากำพร้า

ครั้งนั้นพระยาสุเมตตธรรมทรงตรัสสั่งพลเทวอำมาตย์ ผู้ฉลาดด้วยการตงแต่งการงานให้เอากำลั้งรีพลตามพระอรหันต์ไป และให้สร้างวิหารด้านทิศตะวันตก ๒ หลังนอกอาณาเขตขั้ว ๑๐๐ วา ให้พระมหารัตนเถระเจ้าอยู่องค์ละหลัง^๑ ให้สร้างวิหารไว้ได้ ๒ หลัง^๒ ให้พระมหาสุวรรณปาสาทพี่น้องอยู่องค์ละหลัง และสร้างทางทิศด้านเหนือหลังหนึ่ง^๓ ให้เจ้าสังขวิฆเถระอยู่

พลเทวอำมาตย์จึงให้คนทั้งหลายแผ้วถางฎากำพร้าเรียบร้อยแล้ว จึงสร้างยังราชสำนักพระยาสุเมตตธรรมไว้เสมอปากน้ำเซ และสร้างราชสำนักขึ้นอีก ๒ หลังไว้สำหรับพระยาปุตตจุฬินพรหมทัตและพระยาจุลอินทปัฐนคร ก้ำได้ปากน้ำก้ำแห่งหนึ่ง ครั้นเสร็จแล้วพลเทวอำมาตย์จึงกลับคืนไปทูลพระยาสุเมตตธรรม เมื่อพระองค์ทรงทราบ จึงตรัสสั่งให้จัดเครื่องสักการบูชาทุกสิ่งสรรพและให้ตงแต่งเรือพระที่นั่งมงคลปราสาท ๓ ท้ำมกลาง ส่วนรีพลข้างม้านั้นให้ไปในทางสถลมารคทั้งสิ้น ส่วนพระองค์เสด็จทางชลมารค มีกระบวนตามเสด็จเสมอ ๒ ส่วน ไปทางสถลมารค ๓ ส่วน ผู้ที่ตามเสด็จไปในกระบวนให้ตงตัวนุ่งหม้ขาวทั้งสิ้น

พระบรมธาตุแสดงปาฏิหาริย์

ครั้งนั้น ประตุงอุโมงค์ก็ปรากฏเห็นว่าปิดเสียสิ้น เมื่อพระองค์เสด็จถึงแล้วจึงตรัสสั่งให้ตงเครื่อง

๑ ที่วิหารด้านตะวันตกที่ปลูกตงพระศรีทราโพธิ์ไว้้นั้น ชาวบ้านเรียกว่า "โนนพระอรหันต์" มีเนินศิลาแลงสูง แต่เห็นเนินเดียว

๒ ด้านใต้มีที่สังเกต ๒ แห่ง ที่โนนจอมปลวก ข้างฎุฎิเจ้าอาวาส เดียวนี้และที่ตะวันตกถัดไปแห่งหนึ่ง อยู่ริมคลองรอบก้ำแพงทางใต้ มีศิลาแลงแห่งใหญ่ๆ จมอยู่ที่ใ้มนาก

๓ ที่หอพระไสยาสน์

สักการะและมีการมหรสพสมโภชบูชาที่ลานอุโมงค์ พอเวลาเที่ยงคืน พระอัครมเหศวรเจ้าก็กระทำปาฏิหาริย์ เป็นประดุจดั่งเมื่อครั้งพระยาอินทราชาลงมาบูชา วันนั้นประตูอุโมงค์ก็ทากเปิดออกไว้ทั้ง ๔ ด้าน พระยาและนางเทวีแก้วพร้อมด้วยบริวารมีความอัศจรรย์ยิ่งนัก เทวดาทิ้งหลายที่อยู่รักษาในที่นั้น จึงพร้อมกันให้เสียงสาธุการและประโคมด้วยเสียงสังข์ก็ก้องตลอดไปในราวป่าที่นั่น เป็นวาระอันถ้วน ๓

สละคนเป็นข้าโอกาสตั้งบ้านธาตุพนม

พระยาสุมิตตธรรมจึงตรัสสั่งแก่พลเทวอำมาตย์ ให้ไปบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายว่าบุคคลเหล่าใดยังพอใจในการพระราชศรัทธา เราจะให้รับราชการเป็นข้าอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้า เราจะอภัยโทษวันเสียจากราชการบ้านเมือง และยังให้ที่ดินไร่นาไว้แก่เขาเหล่านั้น

ขณะนั้น คนทั้งหลายพวกหนึ่งจึงขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาต่าชะทาย อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะขอรับอาสาหาปลาเลือกไม้เป็นต้นว่า เลือกกระโดนและยางบง^๑ อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะขอรับอาสาทำสวดย้อย อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาสานตะกร้าและเครื่องหาบหาม อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาปั้นบ้างเอาค้ำมาพอก อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสาขุดเอาแหม่นให้ถม อีกพวกหนึ่งขานขึ้นว่า ข้าน้อยจะรับอาสารักษาต้นโพธิ์ห้อยบาตร^๒ หากหนึ่งหาปูนาเป็นเครื่องชะทาย

แล้วพลเทวอำมาตย์ก็ดลเส้นเอาไว้^๓ ได้ ๓,๐๐๐ คนบริบูรณ์ ให้ล่ำมรองเอาเส้นแล้วให้เป็นเจ้าเรียกจับการ จึงนำเส้นเจ้าเรียกจับการเข้าไปถวายพระยาสุมิตตธรรมฯ พระองค์จึงให้เอาพระเนนเงินค่าและเครื่องใช้ในการงานทั้งสิ้น ให้กับพลเทวอำมาตย์ไปพระราชทานแก่คนทั้งหลาย พลเทวอำมาตย์รับเอาไปให้ล่ำมนำไปแจกจ่ายแก่นายด่านนายกองเงิน ๑๐,๐๐๐ ค่า ๑,๐๐๐ (เงินหมื่นค่าพัน) เสื้อผ้า ส่วนคนทั้งหลายนอกนั้นได้รับพระราชทานเงิน ๑,๐๐๐ ค่า ๑,๐๐๐ เสื้อผ้าพร้อมทั้งเครื่องใช้ในการงานเป็นต้นว่า มีด พร้า จก^๔ เสียม ขวานเล็ก ขวานใหญ่ สิว ซี่ ให้พร้อมสรรพ ควบคู่หนึ่ง เกวียนเล่มหนึ่ง เรือลำหนึ่งเสมอกันทุกๆ คน และให้เขาหาลูกเมียญาติพี่น้องวงศ์วานเข้ามาตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ในที่นั้น

สรรพเงินทองข้าวของทั้งหลายที่จ่ายออกพระราชทานนี้ เป็นเครื่องราชบรรณาการพระยาร้อยเอ็ดนคร นำมาถวายแต่พระองค์ปีละ ๒ ครั้ง ด้วยกุศลบุญที่พระองค์ได้ใส่บาตรแล้วอุ้มบาตรไปถวายพระศาสดา และปรารณาคำขุพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ข้างต้นนั้น เมื่อแจกจ่ายพระราชทานเสร็จแล้ว พระองค์ก็เสด็จกลับคืนสู่พระนคร^๕ พร้อมด้วยพระราชเทวีแก้ว คนทั้งหลายจึงได้ก่อสร้างตั้งแต่พลาญอุโมงค์ขึ้นต้นนั้น ขึ้นเป็นพลาญขึ้นถ้วน ๒ เหลือไว้

๑ กระโดนและยางบง สำหรับผสมชะทายให้เหนียว เดียวนี้ก็ยังใช้กันอยู่

๒ ถือกันว่าเป็นโพธิ์ริมน้ำเก่า ได้ธาตุพนม นับถือกันมาจนบัดนี้

๓ จดเอาบุญขึ้นคน

๔ จอบ

๕ บริเวณธาตุน้อยศรีบุญเรือง ห่างธาตุ ๕ ถึง ๘ กม. เพราะเป็นบริเวณเมืองร้างตามริมฝั่ง ๓ ฝั่ง ยาว ๓ กม.

ผู้สืบทายาทจุฬินนครและอินทปัฐมาร่วม

ครั้งนั้น พระยาปุตตจุฬินพรหมทัตพร้อมด้วยนางบังฉนิมราชเทวี พระยาจุลอินทปัฐนครพร้อมด้วยพระราชเทวี เสด็จมาประทับที่ภูกำพำ อมรฤๅษีและโยธิกฤๅษีมาสู่ที่ภูกำพำที่นั่น พลเทวอำมาตย์จึงให้ล่ามรองเข้าไปกราบทูลพระยาสุมิตตธรรม เมื่อพระองค์ทรงทราบก็เสด็จออกมาประทับในพระราชสำนัก แล้วเสด็จไปสู่ภูกำพำ เจริญพระอุรังคธาตุออกมาประดิษฐานบนพานทองคำ

บรรจุพระบรมธาตุใหม่

พระยาปุตตจุฬินพรหมทัต และพระยาจุลอินทปัฐนครพร้อมด้วยฤๅษีทั้ง ๒ จึงเอาอุโมงค์หินยอดภูเพ็กนั้นขึ้นไปตั้งไว้ พระยาสุมิตตธรรมจึงเชิญเอาพระอุรังคธาตุขึ้นไปรூปนาไว้ พบเทวอำมาตย์นำพระเต้าขึ้นไปถวายพระยาสุมิตตธรรมทรงรับเอาแล้วจึงโสรจสงพระอุรังคธาตุ เสนาอำมาตย์ทั้งหลายจึงได้นำเอาพระพุทธรูปเงินและธาตุพระอรหันต์ที่ตนได้ส่วนน้อยมารૂปนาไว้ตามมุมและริมอุโมงค์นั้น

พระยาทั้ง ๓ เสด็จขึ้นไปบนยอดด้วยพระองค์เอง คนทั้งหลายกลางพวกก็ขบร้อง ลางพวกก็ฟ้องรำ ลางพวกก็ตีตีตีเป่าดุริยดนตรี เทวดาทั้งหลายประโคมด้วยเสียงสังข์และให้ฝนตกลงมา บุคคลจำพวกใดชอบข่มเยินฝนก็ตกลงมาถูกต้องบุคคลพวกนั้น บุคคลจำพวกที่ไม่ชอบ ฝนก็ไม่ตกลงมาถูกต้อง บุคคลที่เป็นพยาธิ เป็นต้นว่าเจ็บไข้ หูหนวก ตาบอด ทูดเรื้อน เมื่อได้เข้าไปพร้อมในการกุศลนั้นๆ พยาธินั้นๆ ก็หายสิ้นเสี้ยน แลเทวดาทั้งหลายก็เริ่มไปรยปรายข้าวตอกดอกไม้ทิพย์ลงมาสักการบูชา ทิวบริเวณภูกำพำที่นั่นแล

ตั้งความปรารถนา

พระยาทั้ง ๓ มีพระยาสุมิตตธรรมเป็นประธาน พระองค์ทรงปรารถนาให้ได้เสวยราชสมบัติทั่วทุกพระนครที่มีในชมพูทวีปทั้งสิ้น และให้ได้เป็นผู้ค้ำชูพระพุทธศาสนาตลอด ๕,๐๐๐ พระวาระชา ครั้นจุติให้ได้เสวยสุขในชั้นดุสิต ลงมาพร้อมด้วยพระอริยมตไตรยโพธิสัตว์

ส่วนอมรฤๅษีจึงปรารถนาเป็นพระพุทธรูปบิดาในภายหน้า พระยาปุตตจุฬินพรหมทัต และพระยาจุลอินทปัฐนคร จึงตรัสว่าได้เสด็จออกอุโมงค์ครั้งแรกนั้น มีพระชนมายุได้ ๑๓ พระชนมามีได้ปรารถนาแม้แต่อย่างใด พระอรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธานได้เห็นแจ้งแก่ตาแท้จริง

พระยาปุตตจุฬินพรหมทัต จึงได้ปรารถนาเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย พระยาจุลอินทปัฐนครปรารถนาเป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวา เมื่อพระยาสุมิตตธรรมได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โยธิกฤๅษีปรารถนาบวชเป็นภิกษุในศาสนา และให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์พิเศษ พลเทวอำมาตย์ปรารถนาไปเกิดในเมืองสาวัตถี สืบอายุพุทธศาสนาตราบเท่าถึงเมืองสุวรรณภูมิ ครั้นจุติจากชาตินั้นๆ ขอให้ไปเกิดในชั้นดุสิตลงมาพร้อมพระอริยมตไตรยโพธิสัตว์

ส่วนนางเทวีแก้ว ปรารถนาเป็นเทวีแก้วของพระยาสุมิตตธรรมตราบเท่าจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เข้าสู่นิพพาน นางปัจฉิมราชเทวีปรารถนาเป็นมารดาของพระยาสุมิตตธรรมทุกๆ ชาติ ตราบเท่าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นางเทวีมารดาของพระมหารัตนเดระทั้ง ๒ ในภพภาคหน้าปรารถนาเป็นอัครสาวิกองค์หนึ่งในภพภาคหน้า

ครั้งนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ พร้อมกันอนุโมทนาในพระราชกุศลนั้นๆ ด้วยคำว่าความปรารถนาของ มหาราชทั้ง ๓ ขอจงสำเร็จโดยพระราชประสงค์จงทุกประการเทอญ ขออย่าให้มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมากั้นทางความ ปรารถนาของมหาราชเจ้าแม่แต่น้อยเทอญ ถึงแม้ว่าความปรารถนาของฤษีทั้ง ๒ ก็ดี พระนางทั้ง ๓ ก็ดี พลเทว อำมาตย์ก็ดี ขอให้ได้สัมฤทธิ์ดังความปรารถนาจงทุกประการเทอญ ด้วยอานิสงส์ผลที่เราผู้อรหันต์นี้สร้างมาก็ดี จงให้คำขุณฺหาตีเฝ้าพงศาที่ได้กล่าวพระนามและนามมาแล้ว จงสัมฤทธิ์ทุกประการ เทอญ

ทำพุทธานุชา

ทันใดนั้น พระยาสุมิตตธรรมพร้อมด้วยพระยาทั้ง ๒ ทรงพระโสมนัสยิ่งนัก จึงตรัสว่า สาธุ สาธุ แล้วพระองค์จึงให้แต่งเครื่องอุปฐากพระอัฐรงค์ธาตุ เป็นต้นว่าพานทองคำ ๒ ลูก พร้อมด้วยเครื่องมือ เตาปูน ชองพลู จอกหมาก อุบยา อุบนวด มีด้ามทองคำ รวมทั้งสิ้นหนัก ๙,๐๐๐ บาท พานทองตั้งรองอุบเมียงค์ทองคำลูกหนึ่ง พานนาคตั้งรองน้ำเต้าทองคำลูกหนึ่ง หนักเสมอพานเงิน พานเงินตั้งรองพานทองคำใส่ซองผ้าเช็ดหน้า หนัก ๓,๐๐๐ ตำลึง

พลเทวอำมาตย์นำเครื่องเหล่านี้เข้าไปตั้งไว้ในอุโมงค์ พระยาสุมิตตธรรมพร้อมด้วยพระราชเทวีแก้ว เสด็จเข้ามาทรงจัดเรียงลำดับพานทองคำ จึงกระทบพานแก้ว พระยาสุมิตตธรรมและพระนางเทวีแก้วพร้อมด้วย พลเทวอำมาตย์เห็นเครื่องอุปฐากพระอัฐรงค์ธาตุที่พระยาอินทร์ตกแต่งตั้งเรียกไว้งามสลั่ง จึงพร้อมกันยกขึ้น เหนือเศียรเกล้า แล้วก็มิได้ปรากฏแก่ตาคนทั้งหลาย ผู้มีบุญสมภารเทวดาจึงให้เห็น พระยาและนางจึงได้เสด็จ ออกเวียนประทักษิณ ๓ รอบ แล้วจึงรับสั่งให้ก่อกำแพงล้อมและถวายเป็นเขตแดนไว้กับพระมหาธาตุเจ้า พระราชทาน คนมีกำลัง ๓,๐๐๐ คนมีล้ามหลวง เป็นต้น อยู่เป็นข้าโอกาสหยาดน้ำตราบเท่า ๕,๐๐๐ พระพรรษา แล้วพระองค์ ทรงหลั่งน้ำไว้เฉพาะหน้าพระอรหันต์ทั้ง ๕ แล้วเสด็จมาประทับที่ราชสำนัก พระยาปุตตจุฬณีพรหมทัตพระยา จุลอินทปัฐนคร จึงพร้อมกันเข้าไปกราบทูลลาไปสู่พระนครและที่อยู่แห่งตนๆ

สร้างธาตุอิงฮัง^๑

ครั้งนั้น พระยาสุมิตตธรรม พร้อมด้วยรั้วพลโยธาเสด็จไปทอดพระเนตรดินรังที่ว่าพระองค์ได้อุ้มบาตร นำไปถวายพระพุทธเจ้า เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วทรงเลื่อมใส จึงได้ก่ออุโมงค์สี่เหลี่ยมเหมือนกับอุโมงค์ที่ บรรจุพระอัฐรงค์ธาตุ พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงไปสู่เมืองราชคฤห์ นำเอาพระบรมธาตุสันหลังของพระศาสดามารูปาไปไว้ ณ ที่นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับคืนมาสู่เมืองมรุกขนคร

๑ ทางสุวรรณเขตในอินโดจีนราว ๑๔ กม. มีรูปคล้ายพระธาตุพนม แต่หยากกว่า และไปรุ่งข้างใน

เสด็จไปครองร้อยเอ็ดประตุ

ครั้งนั้น พระยาสุมิตตธรรมจึงตรัสสั่งให้พลเทวอำมาตย์ไปตรวจดูเมืองร้อยเอ็ดประตุ จึงได้เห็นอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายที่มีเหลืออยู่ ๑๐๐,๐๐๐ คน ผ้าขาวดาส ๕,๐๐๐ คน พระสงฆ์ ๕,๐๐๐ องค์ สามเณร ๗๐๐ องค์ พลเทวอำมาตย์จึงกตเวทียมกราบทูลให้ทรงทราบ แล้วพระองค์ตรัสถามพลเทวอำมาตย์ว่าเมืองร้อยเอ็ดประตุเดี๋ยวนี้เขาอาศัยซึ่งเมืองใดเล่า พลเทวอำมาตย์กราบทูลว่าทุกวันนี้เขาได้นำดอกไม้เงินทองและเครื่องบรรณาการไปถวายพระอัครมกุฎหน้า และพระยาภุชงค์นครที่เขาได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายมหาราชเจ้าทุกปีนี้แล

พระยาสุมิตตธรรมละเสียดจากเมืองมรุกขนครไปเสวยราชสมบัติในเมืองร้อยเอ็ดประตุสืบพระพุทธศาสนา ครั้นจุติก็ได้ไปบังเกิดในเมืองพาราณสีแล้วออกบวชเป็นฤๅษี มีนามว่า "สุมิตตธรรมฤๅษี" อยู่ในป่าหิมพานต์ กล่าวอุรังคธาตุนิพพาน ศาสนานครนิทาน ปทลัษณนิทาน สันข้อความแต่เท่านั้น

ผู้แต่งหนังสือ

นิทานอันนี้ พระอรหันต์ทั้ง ๕ แต่งไว้ในเมืองร้อยเอ็ดประตุ วิสสุกรรมเทวบุตรนำเอาไปจารึกใส่ลานทองไว้บนชั้นดาวดึงส์ ครั้นถึงสมัยพระยาจันทพาดิษสร้างเมืองพากหนองคันแทเสื่อน้ำนั้น พระยาโสภณได้เกิดมาโชตนาพระพุทธศาสนา พระยาอภัยภูฏรคามนิสร้างโลหะปราสาทในเมืองลังกาทวีป วิสสุกรรมเทวบุตรจึงได้นำเอาลานทองคำนั้นไปใส่ไว้ในโลหะปราสาท พระพุทธโฆษาจารย์ไปสู่เมืองลังกาจึงได้จำลองเอามาไว้ในเมืองอินทปัฐนครเป็นอันนานมาแล้ว (ยามนั้นพระมหาธาตุที่ภูเก่าพรัาก็เฮื้อ^๑ อยู่)

ความวิบัติของมรุกขนครเดิม

ต่อจากนี้ไป ข้าพเจ้าพนมเจติยานุรักษ์ เดิมชื่อแก้ว อุทุมมาลา ผู้รวบรวมหนังสือนี้ จะได้รวบรวมเนื้อความจากพงศาวดารและตำนานอื่นๆ ที่ท่านผู้รู้ได้จัดบันทึกไว้นามาลงไว้ในอุรังคินิทานนี้ ซึ่งฉบับเดิมท่านมิได้บันทึกไว้ เพื่อให้กุลบุตรผู้สนใจในโบราณคดีและเหตุการณ์ได้ทราบ แล้วบำเพ็ญประโยชน์ตนและท่านเพื่อความมั่นคงและแผ่ไพศาลแห่งพระบวรพุทธศาสนา อันเป็นที่เคารพรักของชาวเราทั้งหลาย

ดังได้ทราบมาว่า พอพระยาสุมิตตธรรมวงศาภุชงค์นคร ได้เสด็จไปครองเมืองสาเกตคือร้อยเอ็ดประตุเดี๋ยวนี้ตั้งได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนั้น เมืองมรุกขนครก็มีผู้ครองสืบต่อมาอีก ๓ องค์ กษัตริย์เหล่านั้นวันองค์หลังพระองค์เดียว ได้พากันรักษามรดกแห่งบรรพบุรุษของตนไว้ได้เป็นอย่างดี คือมีศรัทธาปลาทในพระพุทธศาสนาบำรุงพระบรมอุรังคธาตุที่ภูเก่าพรั่า มิให้เสื่อมโทรมเศร้าหมองประชาราษฎร์ทั้งมวลก็พากันชื่นชมยินดีมีศรัทธาตามอย่างเจ้านายของตนสืบมา

ครั้นอยู่มาประมาณพุทธศตวรรษได้ ๕๐๐ วรรษษา มีพระยาองค์หนึ่งเป็นผู้ครองมรุกขนครองค์สุดท้าย

๑ พระเจ้าศรีธรรมไตรราช กษัตริย์อินเดีย ราว พ.ศ. ๒๐๐ ปี

ถ้านับลำดับวงศ์มาเป็นที่ ๕ พระนามว่า "พระเจ้านิภฎฐราช" เกิดมาในวงศ์ตระกูลศรีโคตบุรหรือมรุกขนครนั้นแล แต่พระเจ้าองค์นี้มีจิตใจกระด้างจากเผ่าพงศาแห่งตน เป็นมิชฌาทีฐไม่เลื่อมใสในคุณแก้วทั้ง ๓ ไม่ประพฤติตนตามจารีตประเพณีอันเป็นธรรม ที่วงศ์กษัตริย์บรรพบุรุษได้เคยทำมา พระยาเจ้าได้รื้อถอนเลืกละบ้านส่วยพระมหาธาตุเจ้า และเข้าโอกาสหยาดทานอันพระยาสุมิตธรรมวงศาหากได้สละให้เป็นทานแก่พระมหาธาตุเจ้านั้น เก็บส่วยอากรเอามาเป็นส่วยไฮแก่ตน และพระองค์ประพฤติผิดจากทศราชธรรมหลายประการต่างๆ

ครั้นอยู่มาไม่นานเท่าไร มีชายผู้หนึ่งได้ปลาผาด่อน (ตะพานน้ำเผือก) มาฆ่าให้พระยาเจ้าเสวย และชาวเมืองผู้มีใครจะทักกรรมอันทำไว้แต่ก่อน ก็ยอมได้รับแจกเนื้อปลานั้นสู่คน เว้นไว้แต่ผู้ไม่มีบาปกรรมอันถ้อยช้า ครั้นตกเวลารাত্রีคืนหนึ่งเมืองพระยาเจ้าอันชื่อว่ามรุกขนครนั้นก็หล่มเป็นบึงสืบมาจนบัดนี้ ยังเหลือแต่ที่เป็นวัดวาอารามและบ้านเรือนของผู้ที่มีได้กินเนื้อปลาผาด่อนเท่านั้น ฝ่ายอาณาจักรทั้งหลายก็พากันแตกตื่นหนีภัยแห่งความตาย ไปอาศัยอยู่ตามเขตแดนของท้าวพระยาบ้านเล็กเมืองน้อยอื่นๆ ตามอรัญญาของตน เมืองมรุกขนครก็กรำร้างเป็นป่าสืบมาแต่ปางนั้น ส่วนเมืองมรุกขนครที่หล่มร้างนั้น ได้แก่ บึงกลอง บึงน้อย บึงขี้เหล็ก ตำบลพระกลางทุ่งอำเภอธาตุพนมเดี๋ยวนี้ ยังมีซากวัดปรากฏให้เห็นพิสุจน์อยู่หลายวัดจนเท่าทุกวันนี้ ครั้นต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ มีพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ด ได้เดินรุดงค์มาอาศัยอยู่วัดพระธาตุพนม มีนามว่าพระอาจารย์โสริฐธมโม ได้ชักชวนชาวบ้านโคกหัวขัว, พระกลางทุ่ง, พระกลางท่าและหนองหอย, บุ่งฮี มีเด้าหาญขณะเป็นต้น พากันไปจับจองสวนและตั้งบ้านขึ้นในบริเวณเมืองมรุกขนครร้างนั้น ได้ให้ชื่อว่าบ้านหลักศิลาและให้นามวัดว่า "วัดศิลามงคล" เพราะถือเอาศิลาจารึกเป็นรูปใบสีมา ซึ่งปักอยู่ในลานวัดเป็นนิมิต ส่วนบ้านธาตุน้อยศรีบุญเรืองที่ตั้งมาก่อนประมาณสัก ๙๐ ปีแล้วนั้น ก็อยู่ในเขตเมืองมรุกขนครเช่นเดียวกัน เดี่ยวนี้เป็นบ้านใหญ่ยาวถึง ๔ กิโลเมตร ส่วนวัดร้างอีกวัดหนึ่ง อยู่ตอนใต้ริมฝั่งตะวันออกบึงกลอง ตรงหัวบึงขี้เหล็ก แต่เก่าเรียกว่าวัดสวนตาล เพราะมีต้นตาลขรสูงโอบเอนเกิดอยู่ในโบสถ์ร้าง พระครูศีลาภิรัต (หมี) สร้างเป็นวัดขึ้นต่อมาอีกครั้ง พ.ศ.๒๔๙๘ พระครูพิทักษ์เจติยานุกิจ (จุม) ได้ตั้งขึ้นอีก คณะสงฆ์จึงให้ชื่อว่า "วัดมรุกขราม" เพื่อรักษาตำนานเมืองไว้

พระธาตุพนม เป็นปูชนียวัตถุ ซึ่งชาวพุทธเราควรเชิดชูและช่วยกันอุปถัมภ์บำรุงไว้เพื่อรักษามรดกอันมีค่าของชาติ-ศาสนา-เพื่ออนุชนสืบไป

กัณฑ์ที่ ๗

ไทยลานข้างอุปถัมภ์

ราชวงศ์ล้านช้างคุ้มครอง

ครั้งถึงสมัยพระยาโพธิสาลราช ครองนครหลวงพระบางเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๕๐ ในวงศ์ล้านช้างแต่ พ.ศ.๒๐๘๓ ถึง พ.ศ.๒๑๐๒ ได้เอนางในเมืองอินทปัฐนครมาเป็นบาทบริจา พระบิดานางนั้นได้ถวายนิทาน พระธาตุนี้แต่พระยาโพธิสาลราช พระองค์เห็นนิทานนี้แล้วพระองค์จึงได้เสด็จมาบูรณะปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ และได้สร้างวิหารขึ้นหลังหนึ่งมุงด้วยตะกั่วลันทั้งหลัง" แล้วทรงเลือกสรรหาเอาข้าโอกาสได้บ้างไม่ได้บ้าง แล้วพระองค์จึงได้บริจาคเพิ่มเติมเข้าให้ครบจำนวน ๓,๐๐๐ คน ครั้งนั้นยังมีลูกข้า ๒ คน เมืองส่วยได้นำเข้าไปถวาย พระองค์ไว้แต่เล็ก ๆ พระองค์เลี้ยงไว้เป็นข้าในหัตถบาล ผู้ที่ชื่อว่า "ข้าพระองค์" ผู้น้องให้กินเรือนหินชื่อว่า "พันเรือน หิน" พระองค์สละโปรดให้เป็นใหญ่ดูแลปกป้องรักษาข้าโอกาส พระราชทานจุมให้ และหลังน้ำไว้แล้วทรงสร้างวัด ขึ้นวัดหนึ่ง ข้างทิศเหนือภูเก้าพร้าให้ชื่อว่า "วัดสมสนุก" ถวายข้าโอกาสไว้ ณ ที่นั้นด้วย และทรงเพิ่มเติมเขตแดน ตั้งแต่ปากห้วยปลาเชื่อม"นั้นให้เป็นเขตแดนของพระมหาธาตุเจ้า จึงได้เสด็จกลับคืนสู่พระนคร

ครั้งอยู่ต่อมาปีหนึ่ง พันเรือนหินจึงได้หนีกลับขึ้นมาและเข้าไปเฝ้า พระยาโพธิสาลราชจึงตรัสว่า กูได้ ให้เชื้อพี่น้องเป็นข้าพระมหาธาตุเจ้าแล้ว กูจักใช้สอยมั่งด้วยราชการอื่น ๆ ไปได้แล้ว เมื่อขอบมาอยู่ก็อยู่ต่างเรือน" แต่ว่าเมื่อออกพรรษาแล้ว ให้มิ่งนำเครื่องไทยทานรูปเทียนของกูไปบูชาให้เป็นปกติเทอญ

ข้าพระองค์ผู้ซึ่งได้แต่งคน ๓๐ คน มาอยู่ดูแลติดหน้าตามหลังพันเรือนหิน แต่พวกที่ส่งข้าวกกหมกปลา ๓๓๐ ขุนกินเมืองมีความสงสัยแก่พันเรือนหิน จึงให้แต่งให้เวียงขาริม ๓๐ เอาการก็ได้เอ็ดขาริม" ตั้งแต่นั้นมาแล

ครั้นมาถึงสมัยพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ผู้เป็นราชโอรสของพระเจ้าโพธิสาล พระองค์ได้เสด็จไปครอง นครเชียงใหม่แทนพระเจ้ามหาพรหมราช (พระเมืองเกษเกล้า) ผู้เป็นพระเจ้าตา (บิดาขนิ) ครั้งเจ้าโพธิสาลราช ผู้พระราชบิดาทิววงศ์แล้วพระองค์ได้เสด็จกลับคืนมาครองกรุงล้านช้างหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ.๒๑๐๒" ครั้นถึง พ.ศ.๒๑๐๓" พระองค์ได้ย้ายลงมาสร้างเมืองจันทบุรีเป็นนครหลวงของชาวล้านช้าง ประทานพระนามว่า "เวียงจันทบุรีศรีสัตนาคน" ถึง พ.ศ.๒๑๑๔ ก็สิ้นรัชสมัยของพระองค์

๑ เข้าใจว่าเป็นวิหารใหญ่ ที่เรียกว่าหอพระแก้วเดี๋ยวนี้ ได้พังลงราว พ.ศ.๒๔๓๐ สร้างขึ้นใหม่ พ.ศ.๒๔๕๕ ถึง ๒๔๙๓-๙๖ ได้บูรณะใหม่สมบูรณ์อย่างเห็น อยู่ในปัจจุบัน

๒ ห้วยเชื่อม เหนือบ้านนาทาม

๓ หมายความว่าไม่เป็นเจ้าเป็นข้ากันต่อไป

๔ "ขาริม" แปลไม่ออก สันนิษฐานตามเรื่องน่าจะแต่งคนสอดแนม

๕ ตำนานพระแก้ว กรมพระยาดำรงฯ ว่า พ.ศ.๒๐๘๕

๖ ตำนานพระแก้ว พ.ศ.๒๑๐๗

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ครองราชสมบัติโดยท่านองคตองธรรม บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขมีสมณชีพราหมณ์นักปราชญ์ราชครูในแว่นแคว้นแดนดินของพระองค์มาก พระองค์ได้ทอดพระเนตรตำนาน (นี้) มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก จึงได้ทรงก่อสร้างพระเจดีย์ใหญ่โลมเจดีย์พระยาศรีธรรมมาโคกที่นั่น (พระธาตุหลวงเวียงจันทน์) และทรงสร้างวัดป่าฤๅษีสัจจนันต์ขึ้นวัดหนึ่ง ทรงสร้างอุโมงค์โลมธาตุพระอรหันต์ที่ป่ามหาพุทธวงศาอีกแห่งหนึ่ง ทรงสร้างวัดขึ้นที่ป่ากันทอนันต์แห่งหนึ่ง และทรงสร้างวัดขึ้นที่หนองยางค่านันต์แห่งหนึ่ง แล้วจึงได้เสด็จไปทรงสร้างพระเจดีย์โลมพระบรมธาตุหัวเหน่าที่ภูเขาหลวง และทรงตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นในที่นั่นแห่งหนึ่ง ทรงสร้างพระอารามขึ้นที่โพนหนองกกแห่งหนึ่ง แล้วพระราชทานข้าโอกาสและเขตแดนทุก ๆ แห่ง

แล้วพระองค์ได้เสด็จไปสู่เมืองมรุกขนคร^๓ ทรงสร้างพระเจดีย์^๔ ไว้ในที่นั้นองค์หนึ่ง พระองค์จึงได้เสด็จไปนมัสการพระบรมธาตุที่ภูกำร่า และทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วพระองค์ทรงพระราชทานจุ่มไว้ในพระพุทธศาสนา แล้วเสด็จไปสู่เมืองรามลักษณ์ ก็ครั้งนั้นแลเจ้าลานข้างได้ทรงทอดพระเนตรเห็นตำนานนั้น จึงเสด็จไปสร้างพระเจดีย์โลมพระธาตุฝาดินที่เมืองหนองคาย และสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งที่หน้าโสมแทนที่ปราสาทซึ่งพญานาคเนรมิต ให้บุรีจันอ้วยล้วยกับนางอินทสว่างลงฮอด จึงได้ชื่อว่า "วัดมโนรมมาจันทบุรี" เพื่อเหตุแล

ปฏิสังขรณ์ครั้งที่ ๒

จุลศักราช ๙๕๘ ปีชวายุสัน พุทธศักราช ๒๑๓๔ ปวอก ถึงจุลศักราช ๙๘๔ ปีเต่าเส็ดพุทธศักราช ๒๑๖๕ ปีจอ รวมเป็น ๒๗ ปี เป็นรัชกาลของพระเจ้าธรรมิกราช ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต ล้านช้าง เวียงจันทน์ สืบวงศ์มาจากพระเจ้าบุรมมหาราช เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๕๗ หากจะนับมาแต่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช องค์มาตั้งเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวง นับแผ่นดินพระเจ้าสุมมงคลโพธิสารเพียงแผ่นดินเดียวก็เป็นลำดับที่ ๖ ๑

เจ้าพระยานครอุปฎฐาก

ในครั้งนั้น เจ้าหน่อเมืองได้ครองนครศรีโคตบูรหลวงทรงพระนามว่า "พระเจ้านครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตบูร" เป็นเมืองขึ้นอยู่กับกรุงศรีสัตนาคนหุต ก็แหละเมืองศรีโคตบูรนั้นภายหลังได้อพยพข้ามโขงมาตั้งเป็นเมืองนครพนม เดียวนี้จึงเป็นเมืองร้างอยู่ใต้เมืองท่าแขกในแคว้นลาว และอยู่ใต้เมืองนครพนม ยังมีซากเมืองร้าง และมีพระธาตุศรีโคตบูร ซึ่งพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงสร้างไว้ ให้เป็นหลักสำคัญอยู่

จุลศักราช ๙๗๕ ปีกาบยี่ ตรงกับพุทธศักราช ๒๑๕๗ ปีชลา เจ้าพระยานครหลวงพิชิต ได้พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ ลงมาปฏิสังขรณ์ คือได้ถือะทวยพระธาตุทั้ง ๔ ด้าน และสร้างกำแพงล้อมพระมหาธาตุ พร้อมทั้งได้ก่อซุ้มประตูกำแพงชั้นกลาง ๒ ประตู และเข้าใจว่าเป็นกำแพงแก้วชั้นในและประตูทั้ง ๔ นั้นด้วย ได้สร้างหอบูชาข้าวพระและแทนบูชาทั้ง ๔ ด้าน สร้างบริเวณวัดและกะตึบคือโบสถ์วิหารที่ก่ออิฐถือปูน แต่จะเป็นหลังใด

๓ เมืองเก่าท่าแขก ฝั่งอินโดจีน

๔ พระธาตุศรีโคตบูร ที่เมืองเก่าท่าแขก

ยังไม่ได้หลักฐาน ส่วนกำแพงชั้นกลางและซุ้มประตูได้ก่อสร้างใหม่เสียแล้วแต่แรม ๑๐ ค่ำ เดือนสาม เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๙๒ หอข้าวพระนั้นยังอยู่ในลานพระธาตุทางด้านตะวันออกและตะวันตก* แต่ชำรุดมากแล้ว แบบหอข้าวพระเป็นรูปบุษบกคล้ายปราสาทผึ้งโบราณมีศิลปะปูนาคูอยู่มาก ส่วนด้านเหนือและด้านใต้เป็นหอพระ จะสร้างสมัยนี้หรืออย่างไรยังไม่ทราบแน่นอน เมื่อสร้างเสร็จแล้วท่านได้จารึกและสาปแช่งไว้ด้วยอักษรไทยน้อย ดังจะนำมาลงไว้ต่อไปนี้

ศิลาจารึกของเจ้าพระยานคร

"สังกราช ๙๗๖ ตัว กาบยี่ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ วัน ๕ เมืองโองได้ ฤกษ์ ๓ ตัว พ่อเฒ่าพระเป็นเจ้าพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตบองเจ้าเป็นประธาน แก่ท้าวพระยาเสนามนตรีทั้งหลาย มีประสาทศรัทธาในอรรถาตุศาสนานพม จึงมาเลิกยกแบ่งดินพระมหาธาตุเจ้า และถือชะทายธาตุทั้ง ๔ ด้าน กับทั้งหอข้าวพระและแท่นบูชาทั้ง ๔ ด้าน และสร้างวัดกับกะตึบ ก่อกำแพงอ้อมมหาธาตุเจ้าทั้งมวล ลวงยาว ๕๔ วา ลวงกว้าง ๕๒ วา รวม ๑๐๖ วา กับปักคูขงเพื่อป้ให้เป็นมะละมีลทีนแก่พระศาสนาพระมหาธาตุเจ้า และให้เป็นที่ปสาทศรัทธาสักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลายหันแล นิพพานปัจจุโยโหตุ ประการหนึ่งข้าขอโอกาสหยาดทาน เขตแดนดินดอนไฮ่น้ำน้ำหนองกองป่าที่ใด อันพระยาสามินตราขปสาทให้ไว้เป็นอุประการแก่พระมหาธาตุพนมเจ้าตั้งแก่ไผอย่าถกอย่าถอน ผิวผู้ใดโลภะตั้นหามาก หากยังมาถกมาถอนดินดอน, ไฮ่นา, บ้านเมือง, น้ำหนองกองป่า ผุ่งนั้นออก อกบายะคะมะเนีย (คือความวินาศฉิบหาย) ให้ถึงแก่มัน" ดังนี้

ศิลาจารึกนี้ ในสมัยหนึ่งได้นำลงฝังไว้ในใต้ฐานพระในหอพระแก้ว ครั้นภายหลังทางราชการสั่งให้อ่านส่งลงกรุงเทพฯ จึงได้ขุดขึ้นมาอ่าน เดียวนี้ติดอยู่มุมกำแพงแก้วพระธาตุชั้นในด้านเหนือ" เจ้าพระยานครหลวงพิชิตนี้ ได้สืบสวนหาข่าวโอกาสข่าวพระมหาธาตุที่กษัตริย์แต่เก่าก่อนได้สละถวายไว้แต่พระมหาธาตุเจ้าทราบว่าเป็นบ้านสะดือ, นาวาง, ตาลเทิง, ผักเพื้อ, ดงนอกและดงใน ซึ่งตั้งอยู่ทางชายฝั่งซ้ายตามลำน้ำเซบั้งไฟ แต่เก่าก่อนเคยเป็นข่าวโอกาสพระมหาธาตุเจ้า พระองค์จึงสละบ้านเหล่านั้นทั้งมวล และเพิ่มเติมไว้ให้พากันอุปัฏฐากพระมหาธาตุเจ้าตั้งเก่า ครึ่งถึงฤดูกาลเกี่ยวเกี่ยวแล้ว เขาทั้งหลายก็พากันนำข้าวพืษภาคและปราสาทผึ้งเครื่องสักการบูชาถวายแด่พระมหาธาตุเจ้า เป็นธรรมนิยมสืบมามิใช่ขาดจนกาลบัดนี้แล

เมื่อได้ทุกข์ร้อนเขาทั้งหลายเหล่านั้นได้ไหว้วอนบนบานของความคุ้มครอง สืบมาจนทุกวันนี้ อนึ่งหมู่บ้านต่างๆ ในเขตแขวงธาตุพนม ทางด้านตะวันตกถึงเขตอำเภอนาแก เขาทั้งหลายพากันถือว่าตนเป็นว่าพระมหาธาตุเจ้ามาแต่โบราณ ได้ส่งข้าวพืษภาคมาบูชาพระมหาธาตุเจ้าทุกปีมิได้ขาดจนถึงทุกวันนี้ ชาวข่าวโอกาสทั้งหลายที่เป็นข่าวพระธาตุ มิได้เสียส่วยอากรมาแต่โบราณ ได้รับยกเว้นจากเจ้าบ้านสมภารเมืองสืบๆ มา

๑ หอบูชาข้าวพระ เดียวนี้ยังอยู่แต่ด้านตะวันออก ส่วนด้านตะวันตกชำรุดมากและอยู่ที่คับแคบ จึงได้จำลองออกไปสร้างไว้นอกกำแพงกลาง ข้างตะวันออกธาตุท่านพระครูหลวงโพนสะเม็ก เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ (เทพรัตน์)

๒ ศิลาจารึกนี้ พ.ศ.๒๕๐๐ รื้อกำแพงแก้วสร้างใหม่ จึงย้ายมาติดตั้งไว้ที่เชิงปราสาทหอบูชาด้านเหนือ ตั้งอยู่หน้าพระธาตุด้านตะวันออก เป็นคู่กับจารึกของพระครูวิโรจน์รัตโนบล ติดไว้เชิงปราสาทด้านตะวันออกปีเดียวกัน

เขาได้ผลัดเปลี่ยนวาระกันมานอนเฝ้าพระมหาธาตุเจ้าคืนละ ๖ คนมิได้ขาด มาล้มเลิกเก็บส่วยอากรและนอนเวร
ราวปลายแผ่นดินพระเจ้ารามธิบดีที่ ๕ แห่งจักรีวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์เรานี้แล

ครั้นต่อมาถึงสมัยพระเจ้าโพธิสารราชโอรสเจ้าพระยานครหลวงพิชิต ได้ครองเมืองสืบมาได้ยกฐานะ
วัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นอารามหลวง ถ้าผู้ใดมิได้รับอนุญาตก่อน จะทอดกฐินมิได้ ถึงฤดูกฐินเจ้าผู้ครองเมืองลง
มาทอดทุกปี เป็นธรรมเนียมสืบมาถึงเจ้าเมืองนครพนมรุ่นหลังๆ เพิ่งจะมาล้มเลิกเมื่อเปลี่ยนการปกครองแบบ
เทศาภิบาลเมืองเป็นอำเภอหลายอำเภอเป็นจังหวัดมีข้าหลวงประจำ ในปลายรัชกาลที่ ๕ นี้แล

ปฏิสังขรณ์ ครั้งที่ ๓

จุลศักราช ๑๐๑๖ ปีกาบส้า พุทธศักราช ๒๑๙๗ ปีมะเมีย จนถึงจุลศักราช ๑๐๗๓ ปีช้วงเฒ่า พุทธศักราช
๒๒๕๔ ปีเถาะ ๕๘ ปี เป็นสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชครองเมืองเวียงจันทน์ล้านช้าง นับลำดับมาแต่ขุนบรม
มหาราชเป็นกษัตริย์ล้านช้างองค์ที่ ๕๓ เป็นพระมหากษัตริย์เวียงจันทน์องค์ที่ ๑๒ พระองค์เป็นโอรสองค์น้อยของ
พระเจ้าต่อนคำ เมื่อขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว บรรดาพระเชษฐภคินีคือเจ้าขมภูและเจ้าบุญชูได้หลบหนีภัยไปอยู่ที่อื่น

ราชครูหลวงโพนสะเม็ก (ชี้หอม)

ก็แหละในนครเวียงจันทน์ขณะนั้น มีพระเถระสำคัญอยู่รูปหนึ่ง เป็นผู้มิถินิหารเคร่งครัดต่อพระธรรม
วินัยแตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นที่ยกย่องนับถือของพระเจ้าเวียงจันทน์องค์ก่อนมาก เป็นผู้มิถิทธิพลจนมีผู้
นับถือและศิษย์โยมมากมาย พระเถระองค์นี้เดิมเป็นศิษย์พระครูลี้มบอง อยู่กะลิมเมืองพาน ได้เข้ามาฝากตัวเป็น
ศิษย์อยู่กับพระครูยอดแก้วสังฆนายกเวียงจันทน์แต่อายุ ๑๓-๑๔ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๑๘๖ อาศัยสามเณรรูปนี้
เป็นผู้มีเขวหนับัญญาจึงเรียนพระไตรปิฎกได้รวดเร็ว จนข่าวลือทราบถึงพระเจ้าเวียงจันทน์ พระองค์จึงได้อภิเษก
ขึ้นเป็นราชาจ้าว (เณร) แต่อายุยังเยาว์และรับอุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี ครั้นอายุครบอุปสมบทแล้ว พระครูยอด
แก้วและพระเจ้าเวียงจันทน์จึงจัดการอุปสมบทด้วยพระสงฆ์ ๕๐๐ รูป ที่อุทกทุกเขปสีมา ณ ทำน้ำเมืองเวียงจันทน์
พออุปสมบทเสร็จแพ็กล้มลง พระรูปอื่นเปียกน้ำหมด แต่พระบวชใหม่ไม่เปียก ยิ่งเพิ่มความอัศจรรย์แก่คนทั้ง
หลายเป็นอันมาก เมื่อท่านบวชได้ ๑ พรรษา พระเจ้าเวียงจันทน์ทรงแต่งตั้งให้เป็นพระครู อาราธนาท่านไปอยู่
วัดโพนสะเม็กในเวียงจันทน์นั้น ประชาชนทั้งหลายจึงเรียกท่านว่า "พระครูโพนสะเม็ก" สืบมาแล เป็นพระอาจารย์
สอนทั้งพระปริยัติและวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่คฤหัสถ์บรรพชิต แต่เจ้าในราชตระกูลลงมาจนถึงสามัญชน เป็นที่
เคารพนับถือของประชาชนมากด้วยเมตตากรุณาใหญ่ยิ่ง

หลบราชภัย

ครั้นถึงแผ่นดินพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เกิดจลาจลด้วยราชสมบัติ พระมเหสีเจ้าขมภูกำลังทรง
พระครรภ์แก่อยู่ ได้พากุมารโอรสอายุ ๑๓ ปี มีนามว่า "เจ้าองค์หล่อ" หนีไปพึ่งท่านพระครูโพนสะเม็กอยู่ ท่าน
เห็นว่าจะไม่ปลอดภัยจึงมอบให้มหาตเล็กคนสนิทและศิษย์โยมมีแสนทิพย์นำบัวเป็นต้น พาเอาเจ้าองค์หล่อหนีไป

ฟังพระเจ้ากรุงเวียงจันทน์เมืองเว้ ต่อมาภายหลังได้กลับมายึดและครองเมืองเวียงจันทน์อีก ได้พระนามใหม่ว่า "พระไชยองค์แ้ว" บ้าง "พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๒" บ้าง

ส่วนพระมหาลีของเจ้ามกุฎมรดาเจ้าองค์หล่อนั้น ท่านพระครูโพนสะเม็กให้ศิษย์โยมนำไปซ่อนไว้ที่กุส๋งหอคำ ที่อยู่ลึกจากฝั่งโขงเข้าไปทางหลังเวียงจันทน์ ต่อมาประสูติกุมารมีนามว่า "เจ้าหน่อกษัตริย์" ภายหลังมาได้รับอภิเษกเป็นเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ครองนครจำปาศักดิ์ ตั้งวงศ์ลงมาตั้งจะกล่าวข้างหน้า เหตุการณ์เหล่านี้เป็นเหตุให้พระเจ้าเวียงจันทน์เกิดระแวงในท่านพระครูโพนสะเม็ก เกรงว่าจะเป็นภัยแก่ราชสมบัติ เพราะมีผู้คนนับถือมากประการหนึ่ง และมีผู้ยุยงให้ขาดความไว้วางใจประการหนึ่ง และท่านพระครูโพนสะเม็กได้ช่วยเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้แก่เจ้านายในราชตระกูลดังกล่าวแล้วประการหนึ่ง ท่านพระครูรู้ตัวว่าจะมีภัยเกิดขึ้นแก่ตน จึงหาหนทางปลอดภัยแก่ท่านเองและศิษย์โยมทั้งหลาย

สร้างเสริมยอดพระธาตุ

ครั้นจุลศักราช ๑๐๕๒ ปีกดส์ง่า ตรงกับพุทธศักราช ๒๒๓๓ ปีมะเมีย ท่านได้ให้คนไปเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์พร้อมทั้งมารดาจากกุส๋งหอคำ มาเข้าในขบวนเรือพยุพ พร้อมด้วยครัวศิษย์โยม ๓,๐๐๐ คน ได้ทูลลาพระเจ้าเวียงจันทน์ลงมาปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม เมื่อท่านล่องเรือมาถึงที่ใด ก็มีผู้เลื่อมใสสมัครเป็นศิษย์โยมมากขึ้นโดยลำดับ ครั้นมาถึงตำบลวังพันลำโสมสนุก^๑ ท่านพระครูได้แบ่งครอบครัวส่วนหนึ่งให้พักอยู่ที่นั่นพร้อมกับเจ้าหน่อกษัตริย์และมารดา ส่วนท่านพระครูและครัวญาติโยมทั้งหลายได้ล่องเรือมาถึงธาตุพนม และได้ขึ้นพักหยุดครอบครัวไว้ ท่านได้ลงมือบูรณะพระธาตุพนมคือต่อยอด ตำนานเดิมว่าสร้างด้วยเหล็กเป็ยกคือเหล็กไหลได้แก่ ตอนเจิงหีบขึ้นไปจนถึงยอดสุด ท่านเริ่มบูรณะแต่พุทธศักราช ๒๒๓๓ ถึงพุทธศักราช ๒๒๓๕ รวม ๓ ปี จึงแล้วบริบูรณ์ฯ

งานที่ท่านพระครูโพนสะเม็กปฏิสังขรณ์นั้น แบ่งออกเป็น ๓ ตอนดังนี้ แต่ดินหีบขึ้นไปถึงกลีบบัวหงาย เป็นอิฐปูนตอนหนึ่ง ต่อจากนั้นขึ้นเป็นรูปโกศหล่อด้วยโลหะเนื้ออ่อนที่เข้าใจกันว่าเป็นเหล็กเป็ยก หล่อเป็นโกศสวมลงในอิฐปูนตอนหนึ่ง จากเหล็กเป็ยกขึ้นไปถึงฉัตรหล่อด้วยทองแดงสวมต่อขึ้นไป ตอนปลายสุดเป็นปมมีรูสำหรับปักฉัตรตอนหนึ่ง ส่วนฉัตรนั้นทำด้วยทองคำฝังพลอยและนิลหัวแหวน โดยรอบทุกชั้นประมาณ ๓๐๐ เม็ด เศษแกนคันทันฉัตรเป็นเหล็ก ก้านฉัตรเป็นเงินฝังพลอยทุกก้านเช่นเดียวกัน ยอดพระธาตุที่ท่านพระครูปฏิสังขรณ์นี้ เดี่ยวนี้อยู่ข้างในเสียแล้ว เพราะกรมศิลปากรหล่อคอนกรีตปิดไว้ข้างใน เมื่อรัฐบาลจอมพล ป.บัญชาให้ขึ้นมาซ่อมพระธาตุ พ.ศ.๒๔๘๓-๔ ส่วนฉัตรนั้นจะทำให้สมัยท่านพระครูโพนสะเม็กมาซ่อมหรือภายหลังต่อมายังไม่ทราบแน่นอน เพราะปรากฏภายหลังต่อมา พ.ศ.๒๓๕๐ ในจดหมายเหตุว่า "เสตฉัตรธาตุหักป็นั้น" แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีท่านผู้ใดมายกฉัตรใหม่จึงเป็นข้อสงสัยอยู่ฯ

๑ เดี่ยวนี้ เรียกบ้านพันลำ อยู่เหนือที่ตั้งว่าการอำเภอบึงกาฬ จ.หนองคาย

ล่องโขงหาที่พึ่งและตั้งวงศันครจำปาศักดิ์

เมื่อซ่อมพระธาตุเสร็จแล้ว ท่านพระครูโพนสะเม็กได้แบ่งครัวจำนวนหนึ่งให้อยู่อยู่ปฏิฐานพระมหาธาตุ นอกนั้นท่านพาอพยพไปจนถึงเมืองบันทายเพชร ประเทศกัมพูชา ภายหลังศิษย์โยมได้รับความเดือดร้อน เพราะเขมรเก็บส่วยค่าเข้าเมืองกับพวกครัวรุนแรง ท่านจึงได้พาอพยพกลับคืนมาอยู่ในเขตประเทศล้านช้างพักอยู่ที่เมืองเชียงแตง^๑ และเมืองโขง^๒ โดยลำดับ ต่อมาท่านพระครูได้มาอยู่ที่นครจำปาศักดิ์ ท่านไปอยู่ที่ไหนก็มีผู้เลื่อมใสติดตามไปเป็นอันมาก ศิษย์โยมของท่านพระครูมีทั้งชาวล้านช้างเขมรและข้าป่าดง ในสมัยนั้นที่นครจำปาศักดิ์มีผู้หญิงปกครอง ผู้ครองเมืองเลื่อมใสในคุณธรรมของพระเถระเจ้า จึงพร้อมกันมอบอำนาจให้ท่านพระครูปกครองแทนสืบต่อมา แต่จุลศักราช ๑๐๗๑ ปีกัตเป้า ตรงกันพุทธศักราช ๒๒๕๒ ปีฉลู ท่านได้ปกครองสมณชีพราหมณ์ และประชาราษฎร ในแขวงนครจำปาศักดิ์ให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยยุติธรรมมาเป็นเวลานาน ครั้นต่อมากการปกครองโดยธรรมไม่เป็นการสะดวก เพราะมีชนอันธพาลคุมกันเป็นพรรคพวก ก่อความเดือดร้อนแก่ประชาชน ถ้าจะปราบปรามโดยอำนาจอาญา ก็จะเป็นการมีวามองแก่ครองสมณเพศ ท่านจึงแต่งตั้งให้แสนท้าวพระยาลาวขึ้นไปเชิญเอาเจ้าหน่อขัตติย์ ซึ่งพักอยู่ตำบลจันทน์ลำโสมสนุกคามอบบ้านเมืองให้ปกครองแทน เวลานั้นมีพระชนม์ครบ ๒๐ ปีแล้ว แต่จุลศักราช ๑๐๗๕ ปีกาฬี พุทธศักราช ๒๒๕๖ ปีมะเส็ง อภิเษกให้ครองเมือง มีพระนามว่า "เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร" ท่านพระครูได้รับสถาปนาเป็น "เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก" สังฆนายกแขวงนครจำปาศักดิ์ อาศัยเจ้าราชครูเป็นผู้มีศีลาจารวัตรและพรหมวิหารธรรมปฏิบัติสัมาเสมอในประชาชนและสมณชีพราหมณ์ จึงเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไปทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่พระราชอาธินติลงมาจนถึงคนเข็ญใจ ท่านจึงได้รับเนรมิตตกนามว่า "ท่านพระครูชีทอม" อีกนามหนึ่งสืบมาจนทุกวันนี้แลฯ

เจ้าราชครูหลวงมรณภาพ

จุลศักราช ๑๐๘๒ ปีกตไข่ พุทธศักราช ๒๒๖๓ ปีชวด เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กอาพาธด้วยโรคชรา ได้สั่งให้เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร (หน่อขัตติย์) เจ้านครจำปาศักดิ์ซึ่งเป็นศิษย์ผู้ใหญ่ ให้นำอัฐิของท่านมาไว้ที่ธาตุพนม ครั้น ณ วันพุธขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ เจ้าราชครูก็มรณภาพ คำนวณอายุได้ ๙๐ ปี เมื่อปลงศพเรียบร้อยแล้ว ศิษย์โยมทั้งหลายมีเจ้าสร้อยศรีสมุทร เป็นต้น มอบให้แสนท้าวพระยาและพระเถระนำอัฐิของท่านมาก่อเจดีย์ไว้ ณ วัดธาตุพนม คนทั้งหลายพากันเรียกว่า "ธาตุท่านโพนสะเม็ก" บ้าง เรียกว่า "ธาตุท่านพระครูชีทอม" บ้าง เรียกว่า "ธาตุพระอรหันต์นายสร้อย" บ้างสืบ ๆ มาจนกาลบัดนี้ธาตุนี้ยังอยู่มุกกำแพงชั้นสองด้านพายัพแห่งองค์พระธาตุพนมฯ เจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กได้ย่อยยับไปแล้วแต่เพียงรูปร่างเหมือนสัตว์โลกทั้งหลาย แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณนั้นยังปรากฏตรึงตราอยู่ในโลกนี้สืบต่อไป สมด้วยในพุทธพจน์ว่า "รูป ชีรติ มัจจัน นามโคตติ น ชีรติ รูปร่างของสัตว์ทั้งหลายย่อยยับไป แต่ชื่อและโคตรยังดำรงคงอยู่" ดังนี้ แล

๑ เดี่ยวนี้เรียก "สะตริงเตง" ชาวเมืองเป็นคนล้านช้างแต่ตกอยู่ในปกครองเขมร แต่ฝรั่งเศสยึดได้จากไทย ร.ศ.๑๑๒

๒ เมืองโขงอยู่กลางดอนโขง ซึ่งเรียกว่า "สิทันดร" อยู่ในเขตลาวได้

บ้านธาตุพนมแตกศึก

จุลศักราช ๑๐๙๒ ปีกดเสียด พุทธศักราช ๒๒๗๓ ปีจอ บ้านธาตุพนมแตกศึกครั้งแรก จุลศักราช ๑๐๙๔ ปีชวายสี พุทธศักราช ๒๒๗๕ ปีมะโรง บ้านธาตุพนมแตกศึกครั้งที่สอง ในจดหมายเหตุมิได้บอกไว้ว่าเป็นสงครามระหว่างเมืองใดกับเมืองใด การแตกสองคราวนี้ ข้าโอกาสพระธาตุพนมได้แตกตื่นหนีลงไปอยู่จำปาศักดิ์เสีย ๒ ส่วน ยังเหลืออยู่ส่วนเดียว

จุลศักราช ๑๑๒๐ ปีเปิกยี พุทธศักราช ๒๓๐๑ ปีขาล เจ้าชัยกุมารเจ้านครจำปาศักดิ์โอรสเจ้าสร้อยศรีสมุทร เกิดวิวาทกับเจ้าอุปราชธรรมเทโวพระอนุชา เกิดปั่นป่วนในนครจำปาศักดิ์ ชาวข้าโอกาสพระธาตุพนมที่หนีลงไปอยู่นครจำปาศักดิ์แต่ก่อนนั้นได้พากันอพยพกลับคืนมาอยู่ธาตุพนมบ้าง พากันค้างอยู่บ้านท่าสะโนและบ้านชะโนดบ้าง ตามอัธยาศัยของตนแลฯ

ราชวงศ์เวียงจันทน์ประสพภัยไทยพนมแตกตื่น

จุลศักราช ๑๑๔๐ ปีเปิกเสียด พุทธศักราช ๒๓๒๑ ปีจอ เกิดสงครามระหว่างเวียงจันทน์กับกรุงธนบุรี เกิดมาแต่เหตุพระวอกับพระตาเมืองหนองบัวลำภู วิวาทกับพระเจ้าเวียงจันทน์เจ้านายของตนแล้วได้อพยพครอบครัวสมัครพรรคพวก ไปอาศัยอยู่แขวงนครจำปาศักดิ์ ภายหลังหมางใจกันกับพระเจ้านครจำปาศักดิ์ พระวอและพวกจึงไปขอขึ้นอยู่กับพระเจ้ากรุงธนบุรีต่อมาพระเจ้าเวียงจันทน์ให้กองทัพตามลงไปตีพวกพระวอที่บ้านดู่บ้านแก แขวงนครจำปาศักดิ์ พวกพระวอสู้ไม่ได้จึงไปขอทัพกรุงธนบุรีขึ้นมาช่วย กองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นมาทั้งทางน้ำและทางบก ยึดได้นครจำปาศักดิ์และเวียงจันทน์ แล้วเชิญเอาพระแก้วพระบางจากเวียงจันทน์ลงไปกรุงธนบุรี สมัยนั้นพระเจ้าศิริบุญสารหรือธรรมเทวงศ์ครองนครเวียงจันทน์ล้านช้าง ปรากฏว่าชาวข้าโอกาสธาตุพนมทั้งหลายพากันแตกตื่นหนีภัยสงครามไปหลบซ่อนอยู่ในที่ต่างๆ กลับคืนมาเพียง ๒๐-๓๐ ครอบครัวนั้นฯ

สร้างข้าวและปฏิสังขรณ์โรงอุโบสถ

จุลศักราช ๑๑๖๘ ปีชวายยี พุทธศักราช ๒๓๔๙ ปีขาล พระเจ้าอนุตรราชหรือเรียกอีกพระนามหนึ่งว่า "เจ้าอนุเวียงจันทน์" ได้พร้อมกันกับเจ้าเมืองนครพนมและเมืองมุกดาหารมาสร้างข้าวจากวัดถึงทำน้ำ ได้แก่นอนริษหน้าวัดเส้นเดิม เพราะชาวบ้านเรียกถนนนี้ว่า "ข้าวตะพานหรือข้าวสะพาน" สืบมาจนกาลบัดนี้หนึ่งในปีเดียวกันนี้ เจ้าพระยาจันทสุริยวงศาเมืองมุกดาหารได้มีศรัทธาปฏิสังขรณ์พัทธสีมาไว้ในวัดพระธาตุพนมได้จารึกอิฐเผาไว้มีเนื้อความดังนี้

คำจารึกอิฐเผา

"สักการล่วงได้ ย้อย ๖๘ ตัว ปีชวายยี เจ้าพระยาจันทสุริยวงศา เมืองมุกดาหารกับทั้งปุตตน์ตตาทภริยา มีอัคคะมหาเสนาเจ้าใหญ่ทั้งปวง มีปัสสาทสัทธาในวรศาสนาอันล้ำยิ่ง จึงให้พระยาหลวงเมืองจันทน์ ขึ้นมาบังคับยหะกับขุนโอกาส พร้อมกันโมทนาเจ้าสังฆราชกับทั้งอันเตวาลิก พร้อมกันริจนาสิมมาสืบชอยมีอรหันตาเจ้าไว้

ขอให้ได้ตั้งใจนิพพานปัจจุโยโหตุฯ" โรงอุโบสถหรือสีมาที่กล่าวมานี้ ก่ออิฐถือปูนไปรอบทั้ง ๓ ด้าน มีผนังด้านหลัง และข้างทั้ง ๒ ด้านละห้อง ใต้เรือสร้างใหม่แต่ พ.ศ.๒๔๖๔ ดั้งเดิมอยู่เดี่ยวนี้อันนี้และต่อมา พ.ศ.๒๕๐๐ รัฐบาลให้ทุนบูรณะ จึงแก้หลังคาใหม่และขยายออกข้างหน้าอีก ๗ เมตร แบ่งเป็น ๒ ห้อง หลังคา ๓ ชั้นลด มุงด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผาเป็นรูปสมบูรณอย่างทีเห็นอยู่บัดนี้

จุลศักราช ๑๑๖๙ ปีเมืองเม่า พุทธศักราช ๒๓๕๐ ปีเถาะ พระเจ้าเวียงจันทน์พร้อมกับเจ้าเมืองนครพนมและเจ้าเมืองมุกดาหาร^๑ ได้เสด็จมาและฉลองขัวคือถนนอิฐหน้าวัดลงไปท่าน้ำ ถนนนี้ก่ออิฐแต่วัดถึงฝั่งน้ำโขง ที่ทำมีรูปเทพารักษ์ ๒ ตนนั่งคุกเข่าทับเท้าทั้ง ๒ อุ้มหม้อหรือถาดรูป ตั้งอยู่สองข้างทางเดินผืนหน้าสู่น้ำโขง ชาวบ้านเรียก "นางเทวา" เป็นรูปยักษ์ชายหญิง ภายหลังถูกน้ำเซาะตลิ่งพังใกล้เข้ามา ทางวัดจึงเลื่อนเข้ามาไว้ห่างฝั่งถึง ๒ ครั้ง (ชั่วระยะ ๖๐ ปี) ครั้งหลังที่สุดเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ ได้ย้ายเข้ามาไว้ที่ซุ้มประตูสร้างใหม่หัวถนนริมตลาด ห่างจากฝั่งโขงมาประมาณ ๑๐๐ เมตร รูปเทพารักษ์คู่นี้จะสร้างพร้อมขัวหรือก่อนนั้น ยังไม่พบหลักฐานแน่นอน ขัวหรือถนนนี้เวลานี้ยาวจากวัดถึงท่า ๔๗๗ เมตรเท่านั้น ในศกนี้ปรากฏตามจดหมายเหตุว่า "เสตฉัตรธาตุหักก็แมนปีนั้น" ดังนี้ จะหักเพราะเหตุใดและใครทำอะไรต่อไป ท่านก็มีได้บันทึกไว้เลยฯ

จุลศักราช ๑๑๗๕ ปีเต่าล้าน พุทธศักราช ๒๓๕๕ ปีวอก พระเจ้านุรุธราช นครเวียงจันทน์ เสด็จลงมาฉลองหอพระในวัดพระมหาธาตุพนม แต่ไม่ทราบว่าเป็นพระหอหลังใด จุลศักราช ๑๑๗๕ ปีกาเข้า พุทธศักราช ๒๓๕๖ ปีระกา เดือนเจียง แรม ๔ ค่ำ เจ้ามหาชีวิตเวียงจันทน์ เสด็จลงมาทำบุญฉลองที่วัดพระมหาธาตุพนมแลฯ

ความไม่เที่ยงของบ้านเมือง

จุลศักราช ๑๑๘๘ ฮวยเส็ด ปีพุทธศักราช ๒๓๖๙ ปีจอ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ กรุงเทพฯ เกิดจลาจลสงครามระหว่างเวียงจันทน์กับกรุงเทพฯ จนถึงจุลศักราช ๑๑๙๐ ปีเปิกใจ พุทธศักราช ๒๓๗๑ ปีจอ รวม ๓ ปีจึงแล้วกัน เจ้าอนุเวียงจันทน์ที่ถูกชาวใต้จับได้ส่งลงไปกรุงเทพฯ บ้านเมืองไพร่ไทยทั้งหลายก็พากันตื่นแตกอพยพหลบภัย เข้าดงเข้าป่าหาหลีกซ่อน ส่วนที่ถูกกองทัพจับได้ส่งไปไว้เมืองใต้ก็มีเป็นอันมากหลาย ต่อมาแควกับไทยได้เกิดวิวาทแย่งชิงเขตแดนกันวุ่นวาย ไทยฝั่งซ้ายน้ำโขงกำตะวันออก ถูกแควเบียดเบียนได้รับความเดือดร้อน จึงพากันอพยพข้ามน้ำโขงมาฝั่งซ้ายขวาน้ำเป็นอันมาก คือเมืองมหาไชยก่องแก้ว เข้ามาอยู่แขวงเมืองสกลนครบ้าง มาอยู่แขวงเมืองนครพนมบ้าง เกิดเป็นหลายบ้านหลายตำบลสืบมา เมืองเซโปน, วังคำ เป็นต้น อพยพมาตั้งตงหวายสายบ่อแกในเขตธาตุพนมนี้ ภายหลังยกเป็นเมืองเรณูนครสืบมา คือบ้านเราเรียกกันว่าเมืองเวเดี่ยวนี้อันนี้แลเมื่อบ้านเมืองมีเหตุการณ์สงครามไพร่เมืองทั้งหลาย ก็เกิดความหดห่อท้อใจมิเป็นอันทำมาหากินสะดวกได้ เกิดข้าวยากหมากแพง พากันกินข้าวโพดเผือกมันอยู่หลายปี สมณชีกี่หวันไหวไปตามญาติโยม สมกับคำโบราณว่า "บ้านเมืองช้อนขุนขวานยาดีไพร่ ความทุกข์ไซ้ตามไหม้อูดเผา" ก็สมจริงแท้แลฯ

๑ เจ้านวงศ์ พระบรมราชา (สุดตา) พระจันทสุริยวงศา (สง)

พระธาตุหนองคายพังลงโขง

จุลศักราช ๑๒๐๘ ปีชวายนสง่า พุทธศักราช ๒๓๘๙ ปีมะเมีย เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ เจ้าเมืองหนองคายได้ลงมาทอดกฐินที่วัดพระมหาธาตุเจ้าแลฯ จุลศักราช ๑๒๐๙ ปีเมืองมด พุทธศักราช ๒๓๙๐ ปีมะเมีย เดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ วันศุกร์ ยามแก่ใกล้ค่ำ พระธาตุใหญ่เมืองหนองคายได้พังลงน้ำโขงแลฯ

พระธาตุเมืองหนองคายนี้ สันนิษฐานว่าเป็นพระธาตุบรรจุฝ้าพระบาทกำขวาที่พระอรหันต์นำมาประดิษฐานไว้ ณ เมืองลาหนองคาย ซึ่งได้กล่าวไว้ในกัณฑ์ที่ ๕ แห่งหนังสือนี้ นำมากล่าวไว้อีก ก็เพื่อให้กุลบุตรเจ้าทั้งหลายสนใจในโบราณคดีได้ทราบไว้ และผู้มีปัญญาจะได้รำพึงถึงอำนาจอนิจจธรรมความแปรปรวนของสังขารทั้งหมดว่า สังขารทั้งปวงในโลกนี้ ล้วนมีความแตกดับเป็นที่สุด ฉันทเดียวกันแลฯ

กัณฑ์ที่ ๘

ไทยสยามบำรุง

ปฏิสังขรณ์ครั้งที่ ๔

ความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมธาตุ

จุลศักราช ๑๒๖๓ ปีช้วงเป่า พุทธศักราช ๒๔๔๔ ปีฉลู เป็นรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ แห่งจักรวรรดิกรุงรัตนโกสินทร์ องค์พระธาตุพนมของเรานี้ คร่ำคร่าเศร้าหมองมาก จนปรากฏว่าตามองค์พระธาตุมีต้นโพธิ์ต้นไทรโตขนาดเท่าแขนลงมา จับเกาะอยู่ตามซอกอิฐปูนทั่วไป ไม่มีผู้ใดจะมีบุญญาภิหารสามารถซ่อมแซมได้ ผู้ใดริเริ่มจะทำขึ้น เวลาเกิดเจ็บป่วยก็โทษเทวอารักษ์พระธาตุว่ามีให้ทำ แม้ขั้นที่สุดรูปและแผ่นศิลาที่ตั้งอยู่ในที่ต่างๆ ตามบริเวณพระธาตุ ก็พากันหวาดระแวงไปหมด ไม่กล้าป็นปายยำเหยียบเลย เพราะปรากฏว่าผู้กระทำเช่นนั้นได้รับโทษทันตาเห็น ต้องเสียเครื่องเช่นคาวหวานเป็นพลิกกรรม ชาวบ้านชาววัดถือกันเช่นนี้หมด ถึงกับพากันบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน จึงไม่กล้าแตะต้องอันใด แม้แต่วิหารใหญ่ที่เล่ากันมาว่าเจ้าอนุวงศ์ปฏิสังขรณ์ไว้อย่างสวยงาม จนเล่ากันว่าผู้ใดเข้าไปในนั้นแล้วจะเหลือเป็นสีทองหมดตัวซึ่งเรียกกันว่าหอพระแก้ว บัดนี้มันก็ได้พังทลายลงเป็นกองอิฐปูนไปหมด ลานพระบรมธาตุก็มีหญ้าขัดหญ้าคาเกิดตามซอกอิฐปูน ชะทายนูกิผุพังกรือ เทบจะหาที่นั่งกราบไหว้มิได้ องค์พระธาตุพนมแล้วดีในยุคนี้เป็นยุคที่เสื่อมโทรมมาก เพราะแต่เจ้าราชครูโพนสะเม็กบูรณะมาห่างกันถึง ๒๐๙ ปี และในตอนหลังนี้ก็มักเกิดศึกสงครามผู้คนอพยพแตกตื่น เจ้านายก็ประสพภัยเช่นเดียวกัน จึงไม่มีแะใจจะทำบำรุงพระศาสนา มีองค์พระธาตุเป็นต้นให้รุ่งเรืองได้

ส่วนความเข็ดขย่ำในพระมหาธาตุเจ้านั้น ถ้าสมจริงก็มีทางที่จะสันนิษฐานได้ว่าโบราณวัตถุที่สำคัญในทางศาสนานั้น เมื่อมนุษย์ขาดสมรรถภาพในการคุ้มครองรักษาแล้ว ชะรอยเทพเจ้าผู้มีความห่วงใยในพระศาสนาทั้งหลาย จะพากันเข้าพิทักษ์เสียเอง เมื่อผู้ใดไม่มีบุญวาสนาสมควรจะทำก็ทวงแทนไว้ จะเป็นอย่างนี้ก็ได้ ฉะนั้นจึงปรากฏว่ามักมีอันตรายแก่ผู้ขาดความเคารวะเสมอ จนเป็นธรรมเนียมประจำของชาวธาตุสี่มาแต่บรรพบุรุษถึงบัดนี้ ในการเคารพพระบรมธาตุ และถือเป็นสรณะประจำชีวิตและครอบครัว เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยกับบนานด้วยปราสาทผึ้งผาไตร จะไปไหนมาไหนก็ต้องขอเอาขี้ผึ้งแลโคลพระธาตุไปเป็นเครื่องวางบนบานให้มีความสุขสวัสดิ วิธีนี้ก็เป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้องค์พระธาตุเป็นอันมากเหมือนกัน

พุทธบุตรไม่อาจุคดาบ

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๔๔ ที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้ มีพระเถระเมืองอุบลเดินธุดงค์มาจำพรรษาอยู่ที่ป่ารอบสระพังโบราณในบริเวณวัดพระธาตุพนมของเรานี้ คือพระครูสีทาวัดบูรพาและพระอาจารย์หนูรูปหลังนี้ต่อมา

ได้เป็นพระปัญญาวิศาลเถรเจ้าวัดสระปทุมกรุงเทพฯ ท่านและคณะได้มาเห็นความเสื่อมโทรมในองค์พระธาตุ ก็เกิดความสลดใจใคร่ที่จะซ่อมแซม แต่มาคิดเห็นว่าอำนาจวาสนาของตนไม่เพียงพอ จึงแนะนำให้ทายกชาว ธาตุพนมลงไปอาราธนาเอาท่านพระครูวิโรจน์รัตโนบลวัดทุ่งศรีเมืองอุบล แต่เมื่อท่านยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระครู อุตรพิทักษ์คณะเดชขอให้ท่านขึ้นมาเป็นหัวหน้าพาซ่อมพระบรมธาตุ ท่านพระครูก็ยินดียิ่งรับขึ้นมาตามความประสงค์ ท่านพระครูรูปนี้ทรงคุณธรรมหลายประการคือ มีขันติ วิริยะกล้าแข็งอดทน บึกบึน มีใจสุขุมเยือกเย็นโอบอ้อมอารี เมตตากรุณาแก่คนทุกจำพวก รู้จักสงเคราะห์อ่อนโยนและบริวารชน รู้จักพูดจาปราศรัยเอาใจคนทั่วไป เมื่อผู้ใดเข้าคบหาก็กเกิดความเคารพรักไม่จิตจาง จนได้นามนิมิตว่า “ท่านพระครูดีโลก” จากประชาชนทั้งหลาย เพราะไม่ว่าใครจะทำอันใดพูดอันใดก็ว่าดีทั้งนั้นไม่ขัดคอ คุณพิเศษอีกอย่างหนึ่งก็คือท่านเป็นช่างเขียนภาพและ ลวดลาย ช่างอิฐปูนและก่อสร้าง จึงเหมาะสมในการมาอำนวยการซ่อมแซมพระบรมธาตุยิ่งนัก

ที่ประชุมกลัวตาย ไม่กล้าให้ซ่อม

ท่านพระครูวิโรจน์ฯ ขึ้นมาถึงธาตุพนม ณ วันเดือนอ้ายข้างขึ้น ขณะแรกท่านได้ประชุมหัวหน้าชาวบ้าน และชาววัดว่าจะให้ท่านพาทำอย่างไร ชาวบ้านทั้งหลายบอกว่าให้ท่านพาปูลานพระธาตุพ้อมมีที่กราบไหว้บูชาเท่านั้น ท่านบอกเขาว่าถ้าเราไม่ได้ทำการซ่อมแต่พื้นดินถึงยอดและแต่ยอดลงมาถึงดินแล้วจะไม่ทำ เขาทั้งหลายไม่ยอมพูด ขัดขวางโดยประการต่างๆ เขาหาว่าท่านพระครูเป็นพระไม่ตั้งอยู่ในธรรมวินัยเพราะจะรื้อพระเจดีย์ตัดโพธิ์ศรีลोक หนังกะเจ้าเป็นบาปหนัก และถ้าปล่อยให้ทำดังท่านพระครูต้องการนั้น เทพอารักษ์ที่พิทักษ์พระบรมธาตุก็จะ รมกวนเบียดเบียนชาวบ้านให้ได้รับความเดือดร้อน ท่านพระครูและคณะของท่านพากันชี้แจงเหตุผลโดยประการต่างๆ ก็ไม่เป็นที่ตกลงกันได้ ท่านจึงแจ้งให้ชาวบ้านทราบ ว่า ถ้าญาติโยมไม่ยอมให้ทำการซ่อมแซมดังที่กล่าวแล้วก็จะ กลับเมืองอุบล ชาวบ้านทั้งหลายเรียนท่านว่าจะกลับก็ตามใจ แล้วพากันเลิกประชุมกลับบ้านของตน ๆ

ต่อไปนี้จะเล่าถึงประเพณีบางอย่างของชาวพนมสมัยก่อน เพื่อเป็นเครื่องประกอบความรู้ในการศึกษา ตำนานนี้ ในกัณฑ์ที่ ๔ แห่งหนังสือนี้ ท่านกล่าวไว้ว่าพอสร้างพระธาตุเสร็จพระยาอินทร์พาเทพเจ้าทั้งหลายลง มาทำทกรรมเอิกเกริกมโหฬารเป็นการใหญ่ยิ่ง ก่อนจะเลิกได้อาณัติให้เทวดามีชื่อ ๖ องค์อยู่รักษาพระบรมธาตุ พร้อมทั้งบริวารทั้ง ๔ ด้านและข้างบนข้างล่างอีก ๒ องค์ กับอาณัติให้เทวดาอีก ๓ องค์ คอยพิทักษ์รักษา พระบรมธาตุศาสนาเป็นหมู่บ้านตาเมือง เทวดา ๓ องค์นี้ แลชาวบ้านเรียกว่าเทศก์ดีหลักเมือง ๓ พระองค์บ้าง เรียกว่าเจ้าเฮือน ๓ พระองค์บ้าง ถือกันว่าเทพารักษ์หลักเมืองใหญ่ยิ่งกว่าอารักษ์ทั้งหลาย มีคนนับถือมาก มีนาง เทียมหรือคนทรงเป็นผู้หญิงประจำสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

เทพเจ้าพร้อมผู้ดีมีธรรมะ

บัดนี้จะกล่าวถึงชาวบ้านที่กลับจากการประชุมกับท่านพระครูที่วัดวันนั้น บางคนก็ยังไม่ถึงบ้านของตน ฝ่ายนางเทียมถูกเจ้าเฮือน ๓ พระองค์เข้าสิงให้บ่นว่าดูค่าอาฆาตมาดโทษหัวหน้าชาวบ้านผู้ขัดขวางคัดค้านมิให้ ท่านพระครูซ่อมพระธาตุ เป็นต้นว่า “อ้ายไฉนบังอาจขัดขวางเจ้ากุ่มให้ซ่อมแซมพระธาตุจะหักคอมัน ท่าน

อยากทำก็ปล่อยให้ทำเป็นไร สู้จะไปขัดขืนท่านทำไม แต่กูเองก็ยิ่งกลัวท่าน” ดั่งนี้ที่กล่าวมานี้เล่าตามท่านพระครูวิโรจน์ฯ กรุณาเล่าให้ฟัง และผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายที่เห็นเหตุการณ์เล่าให้ฟัง จึงนำมากล่าวไว้เพื่อประกอบความรู้ของกุลบุตรทั้งหลาย ฝ่ายชาวบ้านมีเฒ่ามหาเสนาเป็นต้น เห็นเหตุการณ์วิปริตเช่นนั้น ก็เกิดความสะดุ้งตกใจกลัวแต่มรณภัย จึงพากันรีบกลับมาวัด กราบไหว้วอนขอขมาลาโทษต่อท่านพระครูวิโรจน์ฯ นิมนต์ท่านไว้มิให้กลับ เมื่อท่านประสงค์จะทำอะไรก็สุดแล้วแต่ท่านจะเห็นควร ฝ่ายท่านพระครูทราบเรื่องและเห็นอาการเช่นนั้น จึงคิดว่า ความมุ่งหวังของเราจะสำเร็จเป็นมั่นคงคราวนี้แล้ว เพราะแม้แต่ผีสิงเทวดาก็ช่วยเรา จึงทำเป็นที่แสรังว่าจะกลับอุปถัมภ์ให้ได้ในวันรุ่งขึ้น พวกชาวบ้านทั้งหลายไหว้วอนมอบธุระให้ทุกสิ่งทุกอย่างจนเป็นที่พอใจของท่าน เมื่อท่านพระครูเห็นว่าหมดอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในเบื้องต้นจากประชาชนแล้ว ท่านก็รับนิมนต์อยู่ปฏิบัติงานต่อไป

เริ่มพิธีบูรณะ

ครั้ง ณ วันเดือนอ้ายขึ้น ๑๔ ค่ำปีนั้นแล ท่านพระครูพร้อมด้วยศิษย์ที่ติดตามมาก็ได้เริ่มทำความสะอาดพระบรมธาตุ ให้ตั้งเครื่องสักการบูชา ขอขมาคารวะพระบรมธาตุประกาศเทวดาแล้ว ให้คานั่งร้านรื้อถอนต้นไม้ต้นหญ้าและกระเทาะเสวยที่หักพังคร่ำคร่าออก ชาวบ้านทั้งหลายไม่มีใครกล้ามาช่วยเพราะกลัวอาภักษ์ในพระบรมธาตุจะทำอันตราย แม้พระเณรในวัดก็พากันปิดประตูกุฏิหลบหลีกไม่กล้ามองดู เพราะหวาดเกรงอันตรายเช่นเดียวกัน ท่านพระครูเล่าว่าจะหาคนใช้ช่วยเหลืออยากมาก มีแต่ไชยวงศาผู้ใหญ่บ้านดอนกลางคนเดียวเข้ามารับใช้หยิบโน่นหยิบนี่ช่วย ครั้งล่วงมาได้ ๗ วัน มีชาวบ้านมายืนดูอยู่ห่าง ๆ ประมาณสัก ๙-๑๐ คน ครั้งล่วงมาหนาแน่นขึ้นโดยลำดับ ต่อมาถึงเดือน ๓ เพ็ญ ประชาชนกันหลั่งไหลมาจากจารุทิศเหมือนหมูมดหมู่ปลวก จนไม่มีที่พักเพียงพอ เกณฑ์กันตัดหญ้าแข่งปลูกประรำทั่วไปจนถึงริมบึงหน้าวัด เงินทองก็หลั่งไหลมาผิตคาคดหมาย เจ้าเมืองสกลหนองคายก็ปวารณาให้ช่างมาใช้ในงานจนแล้วบริบูรณ์ ได้ทำการฉลอง ณ วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ จนถึงเพ็ญในปีนั้น กากอิฐปูนเศษเหลือที่กระเทาะลงมาจากองค์พระเจดีย์ ท่านมิให้ทิ้งเรียกราดได้ให้ก่อเจดีย์เล็กบรรจุไว้ต่างหากที่ลานพระธาตุตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเรียกว่าธาตุหุ่นเดี๋ยวนี้นี้เกรงจะเป็นที่รังเกียจของผู้เคารพคารวะ แสดงให้เห็นว่าท่านพระครูเป็นผู้ละเอียดลอออยู่มากร่นำสรรเสริญ เพราะชาวบ้านพากันถือเป็นสำคัญมากในการเคารพพระบรมธาตุ แม้แต่อิฐปูนเขาก็นำไปสักการบูชาอยู่แล้ว และตามหัวเมืองต่างๆ ในภาคอีสานวัดใดจะสร้างพระเจดีย์ ก็พากันนำขันธูปเทียนเครื่องสักการะมาไหว้วอน ขอเอาเศษปูนไปบรรจุเป็นสิริมงคลอยู่เสมอจนทุกวันนี้

งานที่ท่านพระครูวิโรจน์ฯ ได้ทำครั้งนี้คือ ได้เซาะชะทหายพระธาตุ กำจัดต้นไม้ต้นหญ้าที่เกาะจับอยู่ออกไปแล้วถือปูนใหม่แต่ภูมิถ้วน ๓ ลงมาจนถึงพื้น ประดับกระຈกปิดทอง ประดับดอกไม้ทำด้วยดินเผาติดแผ่นจังกโทงคำที่ยอดพระธาตุ ซ่อมกำแพงชั้นกลางก่อเพิ่มให้สูงขึ้นอีก ๑ แขน และถือปูนใหม่ ในงานฉลองสมโภชมาบูชาครั้งนั้น เล่ากันมาว่ามีประชาชนและภิกษุสามเณรจากหัวเมืองต่างๆ มาร่วมประชุมหลายหมื่น จนที่พักอาศัย

แออัดยัดเยียด เป็นงานมหัพราลัยงานหนึ่งในสมัยนั้น แต่เป็นที่น่าสลดใจอยู่บ้างในงานนั้น การรักษาความสะอาดไม่เพียงพอจึงเกิดอหิวาตกโรคขึ้นแทรกแซงในบั้นปลายของงาน จึงทำให้ประชาชนเสียชีวิตไปบ้าง ต่างก็พากันรีบกลับบ้านเมืองของตน ๆ ๖

อุบัตหะผีบ้าผีบุญ

ในศกนี้มีเรื่องที่ควรกล่าวไว้ในที่นี้อีกคือ ขณะที่ท่านพระครูกำลังซ่อมพระบรมธาตุอยู่นั้น เกิดอุบัตหะขึ้นโดยมีผู้ประกาศตนว่าเป็นเจ้าผู้มีบุญ คุณสมัคพรพรคพวกตั้งมั่นอยู่ที่อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบล ประภาศว่า ควายคู่และหมูจะเกิดเป็นยักษ์ เงินทองจะกลายเป็นกรวด หินกรวดจะกลายเป็นเงินเป็นต้น ทำให้ประชาชนผู้อ่อนการศึกษาขาดเหตุผลเชื่อถือกันมาก ถึงกับอุตสาห์หอบหินกรวดไปให้เจ้าเสกเป่าให้ แล้วหอบกลับคืนมาสักการบูชาเพื่อให้เกิดเป็นเงินเป็นทอง บางบ้านระยะทาง ๖-๗ คืบก็อุตสาห์พากันไป พวกนี้เรียกว่า ผีบ้าผีบุญ พวกนี้กำเจิบขึ้นจะยกเข้ายึดเมืองอุบล จนทางราชการจัดการปราบปรามด้วยกองทหารจึงสงบเรียบร้อย

เมื่อท่านพระครูวิโรจน์ฯ มาซ่อมพระธาตุประสบกับเหตุการณ์เช่นนี้ กลับได้รับผลคือประชาชนทั้งหลายไม่มั่นใจในค่าน้ำเงินของตน จึงนำมาบริจาคเป็นอันมาก ทำให้การซ่อมพระธาตุสะดวกขึ้นเป็นอันมาก ทำให้การซ่อมพระธาตุสะดวกขึ้นเป็นอันมาก ในด้านการปรับความเข้าใจของประชาชนให้หันมาในทางที่ถูกนั้น ท่านพระครูได้มอบให้ตาผ้าขาวหนู ทำรูปช้างม้าขึ้นแล้วเอาเครื่องไทยธรรมแขวนเป็นต้นเงิน แห่บูชาพระธาตุ เป็นการเรียโรไปในตัว เมื่อรวมขบวนแห่นำมาวางไว้ที่ลานพระธาตุแล้ว ตั้งปัญหาถามให้ประชาชนตอบ เช่นชี้ที่ตาม้าซึ่งทำด้วยกระจกแล้วถามว่านี่อะไร? ประชาชนตอบว่า ตาของมัน ผู้ถามก็ถามต่อไปว่าทำด้วยอะไร? ประชาชนก็ตอบว่าทำด้วยกระจก ถามต่อไปอีกว่ากระจกนี้จะเป็นตาช้างหรือตาม้าจริงๆ ได้ไหม? เมื่อตอบว่าไม่ได้แล้วก็ถามส่วนอื่นๆ ของรูปนั้นต่อไปจนหมด ประชาชนที่มาประชุมก็ตอบปฏิเสธไปตามนัยเดิม ผู้ถามจึงอธิบายว่า นี่แหละท่านทั้งหลาย เขาสือกันว่าหินกรวดจะเป็นเงินก็ดี ควายและหมูจะเกิดเป็นยักษ์ก็ดี ก็เป็นไปไม่ได้ เหมือนรูปนี้ไม่กลายเป็นช้างเป็นม้าจริงๆ ฉะนั้นการทำอุบายเช่นนี้ทุกวันวันละหลาย ๆ เทียว ทำให้ประชาชนหายมวงมลายไปเป็นอันมาก นับว่าเป็นประโยชน์แก่สังคมและพระศาสนามาก น่าสรรเสริญผู้คิดผู้ทำ ที่รู้จักหาอุบายสอนธรรมแก่ประชาชนโดยอาศัยความรื่นเริงในบุญกุศล ผู้ฟังก็ไม่เบื่อ ผู้สอนก็ได้ประโยชน์จากการเรียโร นำเงินมาสมทบทุนซ่อมแซมพระบรมธาตุ

ผู้ทำคุณถูกค้ำ

ในส่วนอุปสรรคนั้น ย่อมมีแทรกอยู่เป็นธรรมดา คือฝ่ายนักปราชญ์ อาจารย์ที่ถือว่าตนมีความรู้จากหัวเมืองต่างๆ ก็มาคัดค้านการทำและตั้งปัญหาถาม ยกคัมภีร์และบาลีฎีกาขึ้นมาโจมตีท้วง ว่าการซ่อมพระบรมธาตุนั้นไม่ชอบไม่ควรด้วยประการต่างๆ ท่านพระครูวิโรจน์ฯ ไม่ค่อยสนใจ ปล่อยให้ท่านพระครูสีทาบ้าง พระอาจารย์หนูบ้าง คอยชี้แจงแก้ปัญหาคือข้อข้องใจแก่ประชาชนนั้นๆ ผลสุดท้ายก็พากันสงบไปเอง

เจ้าบ้านไม่เต็มใจ

ส่วนคฤหัสถ์ที่เป็นเจ้าบ้านสมภารเมืองนั้น ก็มีอยู่บ้าง ถึงกับมีบางหัวเมืองมิให้ประชาชนมาร่วมบุญในการซ่อมพระธาตุ โดยรังเกียจว่าทำลายวัตถุโบราณบ้าง เป็นเครื่องมือของพ่อค้าพานิช ต้องการขายทองขายแก้วบ้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ยังมีเจ้าเมืองสมัยนั้นบางท่านพูดติว่า พระบรมธาตุเดี่ยวนี้นิสวยเหมือนแต่ก่อน เพราะประดับแก้วและทองทำให้เสียโฉมไป ท่านพระครูวิโรจน์ตอบด้วยอุบายอันคมคายว่า “สิ่งที่สำเร็จด้วยแก้วแล้วด้วยคำ จะไม่สวยงาม จะมีอะไรอีกเล่าที่จะสวยเกินกว่านั้นไป” เรื่องก็สงบกันแค่นั้น และยังมีอีกมากเกินนำมากล่าวไว้ในที่นี้ อันนี้เป็นเครื่องเตือนใจของนักการงานทั้งหลาย ให้ทราบว่าการทำงานใหญ่ ต้องมีกำลังใจสูงและเยือกเย็น กล่าวอุปสรรคจึงจะสำเร็จได้ ถ้าหวาดหวั่นต่ออุปสรรคแล้ว จะทำอะไรไม่สืบหน้าไปได้เลย

อภินิหารพระบรมธาตุ

เมื่อท่านพระครูวิโรจน์ฯ ซ่อมพระธาตุเสร็จแล้ว ยังมีเงินเหลือประมาณ ๑๐๐ ชั่ง (๑แสนโบราณ) ได้มอบให้เจ้าเมืองนครพนมเก็บรักษาไว้ ส่วนท่านและคณะได้พากันกลับเมืองอุบล ครั้นกาลต่อมาเมืองนครพนมประมาทปล่อยให้มีการกั๊ยมไปทำทุนหมุนกำไรแล้วส่งไม่ครบ เวลาทางวัดต้องการจึงได้เงินมาไม่ครบจำนวน

ไฟฟ้าประหลาดไม้บ้านเรือน

ครั้นอยู่มา ณ กาลวันหนึ่งเป็นฤดูฝน อสุนีบาดได้ตกลงมาไหม้เรือนเจ้าเมืองและอาคารสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ แม้จนที่สุตโรงช่างมาก็ถูกไฟฟ้าทำอันตราย สิ่งของที่ยื้อแย่งเก็บออกจากเรือนไปไว้กลางทุ่ง ไฟก็ตามไปไหม้หมด ส่วนบ้านเรือนคนอื่นที่อยู่ใกล้ชิดติดกันไฟจะได้ไหม้หามิได้ เป็นที่อัศจรรย์แก่ประชาชนยิ่งนัก บอกเล่ากันสืบ ๆ มา จนกาลบัดนี้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่เจ้าเมืองนครทั้งนั้น เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์แก่พระธาตุพนมเป็นอันมาก ประชาชนเพิ่มความเคารพยำเกรงยิ่งขึ้น ทุกวันนี้คนเฒ่าคนแก่ยังพร่ำสอนลูกหลานของตนมิให้ประมาทในพระบรมธาตุ และเคารพในสมบัติพระบรมธาตุ เพราะถือกันว่า ผู้ได้นำของพระบรมธาตุไป โดยมีขอบธรรม คนนั้นจะถึงความวิบัติในวันหนึ่งข้างหน้า เรื่องนี้เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๔ กับ ๒๔๕๐ ๑

ประวัติท่านพระครูวิโรจน์ฯ สังเขป

เพื่อแสดงกตัญญูทศเวทธรรม แต่พระเถระผู้มีพระคุณควรบูชา จะได้นำประวัติของท่านพระครูวิโรจน์ฯ มาลงไว้ พอเป็นเครื่องรำลึกของกุลบุตรทั้งหลายสืบไป ท่านพระครูวิโรจน์ฯ นามเดิม บุญรอด สกุล สมจิตต์ เกิดในเมืองอุบล ก่อนอุปสมบทได้เรียนวิชาช่างจากสำนักราชบัณฑิต อุปสมบทในวัดมณีวันในเมืองนั้น แล้วได้มาอยู่วัดทุ่งศรีเมืองอุบล และได้เป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น ได้ศึกษาธรรมวินัยจากสำนักวัดมณีวัน ต่อมาได้เป็นพระครูอุตรพิทักษ์คณะเดช เจ้าคณะอำเภอม่วงสามสิบเดี่ยวนี ครั้น พ.ศ.๒๔๔๔ ได้ขึ้นมาซ่อมพระธาตุพนมกลับลงไปได้

๑. เรื่องที่เกิดเหตุนี้ กำลังสืบหลักฐานแน่นอนอยู่

๑๒. ทองคำปลิวประมาณ ๓ แส่นเศษ เงินแผ่นหนักประมาณ ๒๐๐ บาทเศษ

๑๓. เงินบาทประมาณ ๑๐๐ บาทเศษ แก้วเมลิศประมาณ ๒๐๐ เศษ

๑๔. แก้วประดับ ๑๒๐ ทิป โปงทองหล่อ ๑ ใบ มีทองหนัก ๒ แส่น แดมสมภาร เป็นที่ถาวรรุ่งเรือง นำมาซึ่งความเลื่อมใสของเทพยดา

๑๕. และมนุษย์ทั้งหลาย ตราบเท่า ๕๐๐ วัสสา

นิพพานปัจจุโย โทศุ

คำชะทวยโปก : ปูน ๕ ทราย ๗ น้ำอ้อย ๒ น้ำหนิง ๑ ยางโปลง ๙

ชะทวยเพชร : ปูน ๒ ทราย ๕ น้ำมะขาม ๒ น้ำมันยาง ๑

(หมายเหตุ : เลขข้างหน้าหมายถึงบรรทัดในศิลาจารึกเดิม)

เริ่มบูรณะวัด

พุทธศักราช ๒๔๕๕ ภายในมีพระอุปัชฌาย์ทา เจ้าอาวาสเป็นประธาน ภายนอกมีขุนพนมพนาภิรักษ์ (เข้าพิมพ์านนท์) พร้อมด้วยพระอนุรักษเจดีย์ (สา บุปผาชาติ) กำนันพนมเหนือ และหมื่นศีลสมาทาน กำนันพนมใต้ เป็นประธาน และพ่อค้าประชาชนทั้งหลาย ได้ตกลงกันรื้อกองอิฐปูนซากหอพระแก้วออก แล้วก่อสร้างขึ้นใหม่ ตัดระเบียบรอบออก ย่นเข้าเอาเฉพาะตัววิหารเดิม สร้างด้วยเงินทุนที่เหลือจากท่านพระครูวิโรจน์มาซ่อมพระธาตุพนมครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๔๔ และเรียโรจากผู้มีศรัทธา วิหารหลังนี้ ทรวดทรงศิลปะไทยแต่ปล่อยให้ช่างญวนทำตามอำเภอใจ จึงดูเป็นญวนครึ่งไทยอยู่ การสร้างก็พออยู่กันได้ขอไปที่เพดานก็ไม่มีฝีมือก็หยาบ หน้าบันก็ไม่ได้ประดับอะไร

บูรณะกำแพงและบริเวณ

พุทธศักราช ๒๔๕๖ พระปลัดจันท์ ชาวเมืองกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้เดินธุดงค์มากับคณะพระภิกษุหลายรูป มาพักอาศัยอยู่ที่วัดพระธาตุพนม ท่านได้เห็นกำแพงชำรุดทรุดโทรมมาก ก็เกิดความสังเวชใจ จึงได้ชักชวนทายกทายิกาชาวธาตุพนมก่อสร้างขึ้นใหม่จนสำเร็จ กำแพงด้านกว้าง ๔๕ วา ยาว ๖๐ วา ทั้ง ๔ ด้าน สูง ๖ ศอก ลี้นอิฐประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ ก้อน ส่วนอิฐเดิมที่รื้อถอนจากแห่งอื่นมาสร้างไม่นับ สร้างซุ้มประตูทั้ง ๓ ด้าน คือ ทิศเหนือและทิศใต้กับด้านตะวันตก ลี้นอิฐประมาณ ๒๐,๖๐๐ ก้อน กับท่านได้กอบันโดด้วยศิลาแลงขึ้นมาจากบริเวณข้างนอกเข้ามาภายในพระบรมธาตุอีก ๒ บันได ที่ตรงประตูเหนือและใต้สร้างวิหารคดสำหรับเป็น

---

๑. พระวิหารหอพระแก้วนี้ ขึ้นเดิมพระเจ้าโพธิสาร นครหลวงพระบางสร้างไว้ ครองราชย์แต่ พ.ศ. ๒๐๗๓-๒๑๐๒ มุ่งด้วยตะกั่วทั้งหมด มีระเบียงโดยรอบเหมือนหอพระแก้วเวียงจันทน์ ต่อมาเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ เจ้าเมืองนครพนม เจ้าเมืองมุกดาหาร คือ พระบรมราชา (สุดตา) และพระจันทสุริยวงศา (กิ่ง) ร่วมกันบูรณะ มีท้าวขัติยะเป็นนายงาน แต่ พ.ศ. ๒๓๔๙ ฉลอง พ.ศ. ๒๓๕๕ ราว พ.ศ. ๒๔๓๐ พระวิหารหลังนี้ได้พังลงเป็นกองอิฐปูนอยู่กลางวัด พ.ศ. ๒๔๕๔ จึงสร้างขึ้นทับของเดิม พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๕๖ ทางวัดได้บูรณะก่อสร้างให้สูงขึ้น เปลี่ยนหลังคาเป็น ๓ ชั้น ก่อซุ้มประตูทุกช่อง พร้อมด้วยหน้าบันช่อฟ้าใบระกาหันสมัย พ.ศ. ๒๔๗๗ ขุดพบพระทองคำหนัก ๔ กก. ครั้งได้พระวิหารนี้ พระประธานก่อฐานและสร้างนาคปรก ๗ เศียรสวยงามอย่างที่เห็นอยู่บัดนี้ (เทพรัตน์)

กฐิพระอีก ๑ หลัง ที่บนกำแพงมูมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ก่ออิฐถือปูนมุงสังกะสีข้างบนให้พระภิกษุสามเณรอาศัยข้างล่างเก็บของ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๘,๘๐๐ บาท แรงงานพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านนอกนั้นไม่ได้คิดเลย กับปลูกต้นจำปาแดงและต้นจำปีขาวที่บริเวณเหนือพระธาตุอีก ยังอยู่เท่ากาลบัดนี้^๑

วัดที่ท่านพระปลัดจันที่ได้สร้างไว้ นั้น เวลาที่จัดบันทึกนี้ยังอยู่ทุกอย่าง เว้นแต่วิหารเพราะชำรุดมากได้รื้อเสียแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ส่วนกำแพงนั้น โดยมากใช้โคลนก่อเป็นเครื่องประสาน แล้วโบกปูนทับชั้นนอกได้ก่อระเบียบหรือวิหารคดปัจจุบันนี้ ก่อด้วยกำแพงนี้เป็นผนังด้านหลัง แต่ได้ก่อขึ้นอีกให้สูงประมาณ ๕๐ ถึง ๖๐ เซนติเมตร เพื่อให้พอดีวางซื่อรับเสาข้างหน้า ส่วนกำแพงตั้งแต่ประตูหน้าวัดไปจนถึงประตูอุตรทิศเทพอำนาจทางด้านเหนือนั้นได้รื้อก่อใหม่ทั้งหมด เพราะอิฐไม่ดีชำรุดมากจึงรื้อเสีย กำแพงเดิมของท่านหนาส่วนล่าง ๑ เมตรเป็นอย่างต่ำ พระปลัดจันที่เริ่มงานแต่เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ พุทธศักราช ๒๔๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงสำเร็จ รวม ๔ ปี คนงานคราวนี้ให้พระภิกษุสามเณรและชาวบ้าน โดยการขอแรงตามประเพณีที่เคยทำมา มีการจ้างก็เฉพาะคนรับใช้ประจำที่เป็นงานหนักเท่านั้น

อุปสรรคคู่กับงาน

ในขณะที่พระปลัดจันที่และคณะมาบูรณะวัดครั้งนั้น มีอุปสรรคเกิดขึ้นหลายอย่าง เพราะได้สั่งให้รื้อเจดีย์เล็ก ๆ ที่ระเกะระกะอยู่ทั่วไปนั้นออกหมด และที่กำแพงด้านใต้ตะวันตก มุมกำแพงเดี่ยวนั้น มีต้นโพธิ์ใหญ่เกิดหุ้มกำแพงอยู่ ท่านก็สั่งให้กำจัดจึงถูกขัดขวางและฟ้องร้องจากพระเถระบางสำนักเสมอ แต่ท่านก็ชนะทุกครั้งยังมีอุปสรรคที่เกิดจากอุปาทานของพวกนางเทียมหรือคนทรงเจ้าอีก คือเวลาทำความสะอาดวัด ตัดถอนต้นไม้ที่ไม่ต้องการออกตามแผ่นหินที่เป็นของโบราณก็เกิดขัดใจเขา จนถึงกับถูกเจ้าเข้าทรงโกรธดุด่า ท่านนั้นก็พอทำเนา เขายังฟ้องร้องหาว่าเหยียบย่ำและพันแข้งขาของเขาต่าง ๆ นานา แต่ความจริงท่านสั่งคนงานตัดต้นไม้ที่ขึ้นรกเร็วตามบริเวณวัดต่างหาก เป็นเรื่องที่เราผู้ได้รับการศึกษาดีแล้วเห็นว่าเป็นเรื่องขำขันและไม่น่าเกิดน่านี้อะไรทั้งนั้น ในที่สุดฝ่ายทำก็ชนะฝ่ายค้านทุกกรณี เพราะผู้ทำอันใดมีเหตุผลเป็นอรรถเป็นธรรม ย่อมเป็นฝ่ายชนะเสมอ ผู้ที่มีกระแสนิจยังไม่เข้าถึงเหตุผลและขาดการศึกษาให้เข้าใจในหลักโลกธรรมแล้ว จะเป็นผู้มีกำลังใจอ่อนไม่สามารถจะทำอันใดให้สำเร็จได้เลย

ท่านปลัดจันที่ เป็นนักเหตุผลผู้หนึ่งในสมัยนั้น และมีปฏิภาณไหวพริบทันเหตุการณ์และบุคคลได้ดีผู้หนึ่งสามารถในการเทศนาสั่งสอน ชักจูงให้คนมีศรัทธาช่วยเหลือ ปลูกบริษัทให้ร่ำรวยในบุญกุศลได้ดี และได้ชักจูงให้ชาวธาตุพนมออกจากมิฉฉาธิฐิมมาก คือว่าในสมัยนั้นชาวบ้านส่วนมากพากันถือเทวดาอารักษ์ปะปนกับคุณพระมากจนเกือบแยกจากกันไม่ได้ ถือตั้งแต่ผีพ่อแม่ปู่ย่าตาทวดจนกระทั่งพระภูมิเจ้าที่ต่าง ๆ ท่านปลัดจันที่และคณะเป็นพระนักกุดงค์มาก่อน จึงมีอุบายกล่อมเกล่าจิตใจและจูงใจชาวบ้าน ให้หันมามอบกายถวายชีวิตแต่พระรัตนตรัย

๑ ยังเหลือแต่ต้นจำปาแดงวันออกประตูเข้าพระธาตุเหนือโรงแรม จำปาขาว ๒ ต้น ได้โค่นแล้วเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕ เพราะรื้อกำแพงแก้วและปลูกนรอบกำแพง พ.น.

ส่วนเดียวได้ดี เมื่อผู้ใดยอมออกจากลัทธิเดิม ท่านก็ช่วยเหลือ ด้วยการเสกน้ำมันตักลดาบขังส่งให้และรับเอาเข้ามาอยู่ในคุณพระ มีขันธูปเทียนเครื่องสักการะในหิ้งพระแทนหิ้งผี และนำหนังสือที่เขียนพุทธมนต์วางไว้บนนั้น วันพระ ๘ ค่ำ ๑๔, ๑๕ ค่ำ หัวหน้าครอบครัวต้องหาคอกไม้มาบูชา หรือบางทีก็อาจารย์ไปทำพิธีให้ เล่ากันมาว่าท่านปลัดจันที่ได้นำคนออกจากถือผีได้มากกว่าทุกยุคที่ล่วงมา และยังเป็นธรรมเนียมมาจนกาลบัดนี้

ยุคพระครูศีลาภีรัต ปกครองวัด

(พ.ศ. ๒๔๕๘-๗๙)

พุทธศักราช ๒๔๕๘ ท่านพระครูอุปัชฌาย์ทาเจ้าอาวาส เห็นว่าตนชราภาพมากแล้ว จึงแต่งพระไปอาราธนาพระครูหมี่ ซึ่งเป็นคนเกิดบ้านหนองหอย ธาตุพนมเวลานั้น เวลานั้นเดินธุดงค์ไปจำพรรษาอยู่บ้านก้างปลา จังหวัดเลย ท่านพระครูหมี่กลับมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส และรักษาการเจ้าคณะแขวงอำเภอธาตุพนมในปีนั้น ท่านพระครูรูปนี้ ได้ร่วมมือกับพระปลัดจันที่สร้างกำแพงที่ยังค้างอยู่จนสำเร็จ เมื่อเสร็จสร้างกำแพงแล้ว ได้สร้างวิหารบนกำแพงมุขทิศอีสาน เป็นคู่กับวิหารหลังใต้ เพื่อให้พระเณรได้อาศัย ก่ออิฐถือปูนมีมุขกลางคดไปตามกำแพง หน้าหน้าเข้าภายในมุขกระดาน ข้างล่างเป็นกุดตั้งเก็บของ กว้างประมาณ ๕ เมตร ยาว ๑๐ ห้อง ประมาณ ๑๕ เมตร มีระเบียบข้างหน้า วิหารนี้ได้รื้อออกสร้างวิหารคดที่ปักประขาชน ในปัจจุบันนี้เสียแล้วแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘

พุทธศักราช ๒๔๖๒ พระครูคำผู้ช่วยเจ้าอาวาส ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌายะในเขตตำบลธาตุพนม ในสภานี้ได้ทราบข่าว ท่านพระครูหมี่ลงไปธุดงค์ที่กรุงเทพฯ พักจำพรรษาอยู่วัดยานนาวา

พุทธศักราช ๒๔๖๓ ท่านพระครูหมี่ได้รับสมณศักดิ์ที่พระครูศีลาภีรัต เจ้าคณะอำเภอและเป็นพระอุปัชฌาย์ในสภานี้ด้วย ส่วนการก่อสร้างซ่อมแซมวัด ก็ได้ทำสืบมาเรื่อยๆ

บูรณะพระอุโบสถ

พุทธศักราช ๒๔๖๔ ท่านพระครูศีลาภีรัต พร้อมด้วยทนายทนายทนาย คณะสงฆ์และคณะกรรมการอำเภอ มีหลวงพิทักษ์พนมเขตนายอำเภอเป็นต้น ได้พร้อมกันรื้อโรงอุโบสถหลังเดิมเสีย เพราะชำรุดมากแล้ว ได้ก่อสร้างขึ้นใหม่ ก่ออิฐถือปูนมุขกระดาน ซ่อฟ้าและนาคปั้นลมเป็นปูนปั้น หลบหลังใช้ปูนเช่นเดียวกัน พื้นปูกระเบื้องลายซ้อจากไซ่ง่อน ข้างบนตีเพดาน ฝาผนังเขียนภาพพุทธประวัติ และเรื่องลักษณะวงศ์ ยาวแบ่ง ๓ ห้อง ซื่อลุลลายทอง ข้างหน้าปลูกศาลาทรงปั้นหย่า สำหรับเป็นที่พักของนาค สิ้นทรัพย์ประมาณ ๑,๐๐๐ บาท และในสภานี้เริ่มมีมรรคนายก คือ นายเหล็ก แสนเฮี้ย และ ไวยาวัจกร คือ นายธรรมรังษี เพื่อช่วยเหลือกิจการวัด อนึ่ง พระอาจารย์ปลัดจันที่ได้กลับภูมิลำเนาเดิม ในสภานี้และได้เปิดโรงเรียนนักธรรมเป็นปีแรก

บูรณะโรงธรรมศาลา (หอแจก)

พุทธศักราช ๒๔๖๕ ปีนี้ทางวัดได้เริ่มเตรียมรื้อโรงธรรมหลังเดิมซึ่งปรากฏว่าสร้างไว้เกือบ ๗๐ ปีแล้ว

เตรียมหาเครื่องอุปกรณ์การก่อสร้างเป็นต้นว่า อิฐ ปูนและไม้ ไม้ นั้นเป็นไม้ตะเคียนโดยมาก ได้ให้พระเณรขึ้นไป
ขอไม้ตามไร่เก่า ๆ ของชาวบ้านทางเขตอำเภอท่าอุเทนและบึงกาฬต่อกัน ได้ไม้มามาก

พุทธศักราช ๒๔๖๖ สร้างโรงธรรมสำเร็จ โรงธรรมหลังเดิมผนังอิฐ มีซี่ไม้ลูกกรงเป็นรั้ว ข้างบนมุงกระดาน
เสาไม้กลม ข้างในฉลุลายทองตามเสาและซุ้มมีเพดานและดอกดวงเหมือนทุกวันนี้ แต่แคบกว่า การสร้างใหม่ได้
ขยายออกทุกด้าน ผนังก่ออิฐถือปูนโดยตลอด เสาอิฐ พื้นปูกระเบื้องลาย มีมุข ๒ ข้าง ด้านเหนือและใต้ ข้างบน
เพดานติดดอกดวงที่ซุ้มจากของเก่า และทำเพิ่มใหม่มุงกระเบื้องดินเผาซุ้มฉลุลายทองทั้งซุ้มใหญ่และเล็ก ตาม
ระเบียบไม่มีเพดาน สิ้นทรัพย์ประมาณ ๕,๐๐๐ บาท ค่าแรงงานนอกนี้ไม่คิด การสร้างโรงธรรมหลังนี้เป็นภาระ
อันหนักของทางวัดและบ้านในสมัยนั้น โรงธรรมหลังนี้เป็นที่ใช้ประกอบศาสนกิจอยู่ทุกวันนี้ อนึ่งปีนี้น้ำโขงท่วมไร
นาบ้านเรือนราษฎรสูงกว่าทุก ๆ ปีที่เคยมีมา ถนนหน้าวัดจมน้ำตลอดสาย และได้เริ่มก่อรากซุ้มประตูใหญ่
หัวถนนหน้าวัดริมตลาดในศกนี้ และเริ่มวางโครงการขยายถนนหน้าวัดซึ่งเรียกกันว่าข้าวสะพานนั้น ด้วยขยาย
ออกข้างละ ๑ เมตร ศกนี้น้ำโขงขึ้นท่วมข้าวสะพานหน้าวัด

สร้างซุ้มประตูนอก

พุทธศักราช ๒๔๖๗ การก่อสร้างซุ้มประตู ได้จัดทำกันอยู่ตลอดปี ศกนี้น้ำโขงได้ขึ้นท่วมไร่นาและ
บ้านเรือนราษฎรซ้ำอีก น้ำสูงกว่าปีเก่าราว ๒-๓ นิ้ว ชาวบ้านลำบากกันมาก เพราะน้ำท่วมนาเสียหายมากติดต่
อกันมา ๒ ปีเข้านี้แล้ว ส่วนซุ้มประตูนี้ปรากฏว่า พอโค้งเข้าตอนบนได้เกิดราวขึ้น นายอำเภอแนะนำให้รื้อทิ้ง แต่
ท่านพระครูศีลาภิรัตไม่ยอมรื้อ ได้วางคานรับน้ำหนักข้างล่างใหม่ แล้วก่อโค้งเข้าอีก ข้างบนโค้งนั้นหล่อคาน
คอนกรีตเสริมเหล็กขนาดใหญ่อีก ๒ คาน พาดยึดน้ำหนักไว้ ข้างบนตรงกลางก่อเป็นหอพระแต่ฝีมือหยาบมาก
ดังเราเห็นกันเดี๋ยวนี้

ขยายถนนอิฐลงท่า (ข้าวสะพาน)

พุทธศักราช ๒๔๗๐ พอเสร็จซุ้มประตูโขงก็เริ่มขยายถนน และก่อต่อจากซุ้มประตูเข้ามาวัด ทางหน้า
วัดได้ปลูกศาลาใหญ่ไว้สำหรับคนพัก มุงด้วยสังกะสี ก่อเสาวางคาน และขุดบ่อน้ำไว้ใกล้ ๆ ศาลานั้น ๑ บ่อ แต่
น้ำกร่อยคนไม่นิยมใช้เสียแล้ว

พุทธศักราช ๒๔๗๑ น้ำท่วมใหญ่อีกครั้งสูงกว่าทุกปีที่เคยมีมาไหลเข้าลานวัดในกำแพงทางด้านเหนือ
หอพระแก้ว บริเวณวัดรอบนอกท่วมหมด ยังเหลือแต่เนินบริเวณพระธาตุ ข้างนอกกำแพงมีแต่วัวควายชาวบ้าน
มาขออาศัย ถนนหน้าวัดไปถึงศาลาน้ำลึกราว ๘๐-๙๐ เซ็นติเมตร ส่วนกลางถนนระหว่างประตูน้ำลึกมาก จน
เพียงคอผู้เดินเข้าไปบ้าง แต่ไม่มีใครสามารถเดินเข้าไปได้เพราะน้ำไหลเชี่ยว ท่วมอยู่เกือบ ๑ สัปดาห์จึงลด เวลา
น้ำลด น้ำทางใต้ลงเร็วกว่าน้ำทางเหนือจึงสูงกว่าทางใต้ ทำให้น้ำใจนข้ามถนนไปได้ เสียงดังเหมือนน้ำโดนแก่ง
จนถนนก่อขยายใหม่พังไปหลายห้อง ในขณะที่น้ำท่วมนั้น ท่านพระครูได้นำพระเณรไปตัดไม้ขอนตามโคกขลอมมา
วัดเพื่อใช้ทำกุฏิ ท่านพระครูป่วยหนักครั้งหนึ่ง ในกลางพรรษา และอาจารย์วัดคำป่องเคยเป็นกำลังช่วยการทำงาน

คณะท่านพระครูมาเกือบ ๑๐ ปี และเพิ่งลาสิกขาไปเมื่อต้นปีนี้ ได้ป่วยและถึงแก่กรรมในฤดูฝนปีนี้

ขุมนุมลูกเสือในงานนมัสการ

อนึ่ง งานนมัสการพระธาตุพนมปีนี้ฝนตกหนักและถือกันว่าคนมาก ในสมัยนั้นท่านสมุทเทศาภิบาล มณฑลอุดร คือพระยาตรังคภูมิบาล ได้นัดข้าหลวงทุกจังหวัดในมณฑลอุดรให้นำลูกเสือมาขุมนุมในงานนมัสการ พระธาตุพนมปีนี้ด้วย ลูกเสือได้แสดงกีฬาและละครต่างๆ ให้ประชาชนดู มีความครึกครื้นเป็นอันมาก แต่งานคงมีอยู่ภายในบริเวณกำแพงนั้น สนามในกำแพงด้านเหนือหอพระแก้วเป็นที่แสดงกีฬาลูกเสือ กลางคืนก็แสดงละครที่นั่น คนถ้าจะเทียบกับสมัยทุกวันนี้ย่อมสู้สมัยนี้ไม่ได้อยู่เอง เพราะสมัยนี้การคมนาคมสะดวกไปมาได้ง่ายขึ้น คนก็ย่อมมาเป็นทวีคูณ

พิธีพุทธามามกะแข่งสวดคุณาภิวัต

พุทธศักราช ๒๔๗๒ ทางวัดได้เปิดเรียนนักเรียนชั้นโทขึ้นเป็นครั้งแรกในศกนี้ แต่ส่งบัญชีไม่ทันเลยไม่ได้สอบ การก่อสร้างได้แต่งพระเนรไปเลื่อยไม้ที่ตั้งอุ้มเม่า ตำบลน้ำก่ำ เพื่อเตรียมสร้างกุฏิ และได้เริ่มก่อสร้างในปลายปีนี้ งานนมัสการพระธาตุพนมปีนี้ มีพิธีที่ควรกล่าวถึงและจารึกไว้ ก็คือ พระพนมนครานุรักษ์ (ฮกไถ่ พิศาลบุตร) แต่ยังเป็นหลวงนาถประศาสน์ ข้าหลวงนครพนม ท่านผู้นี้ได้วางโครงการอบรมศีลธรรมนำชมเขมมาก คือท่านถึงงานนมัสการพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางนัดประชุมประจำปีส่งไปทุกหมู่บ้านตำบล ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านร่วมมือกับคณะสงฆ์ในวัดนั้นๆ ฝึกซ้อมชาวบ้านทุกเพศทุกวัยให้เรียนคำ และพิธีเข้าพุทธามามกะ เรียนทำวัตรเช้าทำวัตรเย็น หญิงสาวให้เพิ่มเรียนสวดคุณาภิวัตโดยวิธีสรภัญญะ ถึงปีมาทำพิธีแข่งขันกันที่งานนมัสการพระธาตุพนม และได้เริ่มในศกนี้เป็นศกแรก ประชาชนเริ่มไหวตัวตึกคักและสนใจกันอย่างดี จึงได้ถือเป็นธรรมเนียมสืบมาจนเดี๋ยวนี้ แต่ก่อนในเขตจังหวัดนครพนม ชาวบ้านทำวัตรไม่ค่อยได้ ไหว้พระไม่ค่อยเป็น มีแต่เอาดอกไม้บูชาพระแล้วกราบก็หมดเรื่อง ผิดกันไกลกับสมัยนี้ คนเด่าคนแก่และหนุ่มสาวทำวัตรเข้าเย็นได้กันทั่วไปน่าสรรเสริญ ส่วนท่านข้าหลวงเองนั้นเป็นพุทธมามกะตัวอย่างหาได้ยาก คือถึงวันพระท่านพาชาวบ้านไปจำศีลฟังเทศน์มิได้ขาด ไปตรวจราชการตามบ้านนอก ก็หาโอกาสประชุมอบรมกำนันผู้ใหญ่บ้านและราษฎรในวัด ท่านประพฤติให้เป็นตัวอย่างแก่พุทธมามกะทุกแบบวิธี ปรากฏว่าเป็นที่รักของประชาชนและบรรพชิตทั่วไป

งานบูรณะกัณฑ์หน้าตามยุค

ส่วนการบูรณะก่อสร้างนั้น ทางวัดได้ทำถนนหน้าวัดต่อมาเรื่อยๆ ที่ไหนช่างก่อสร้างเสร็จก็ขอแรงราษฎรตามหมู่บ้านต่างๆ มาช่วยถมดินตามช่องถนน ปีนี้ก่อนมาเพิ่งเลยประตูที่ ๒ เล็กน้อยเท่านั้น ถนนนั้นสร้างเสร็จราว พ.ศ.๒๔๗๖ รวมทั้งศาลาบ่อน้ำและซุ้มประตู สิ้นเงิน ๘,๐๐๐ บาท ในการนี้ขุนอรัญราษฎร์ (เรื่อง สุนทรชาติ) เมืองสกลนคร พร้อมด้วยนางคำตัน ภรรยา และขุนสมบัติไพศาล พ่อตา บริจาครวมเป็นเงิน ๑,๒๐๐ บาท นอกนั้นเรียโรจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ส่วนกุฏิเจ้าอาวาสที่ได้เริ่มมาแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ นั้น ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็สำเร็จเรียบร้อย เมื่อเวลายกเสาปรากฏว่าเสาชั้นบนล้มลงทั้งหมด มีผู้บาดเจ็บสามคน ๑ รูป ชวรวาส ๒ คน อาคารสาหัสแต่รอดชีวิตทุกคน ได้รื้อเสารื้อฐานล่างก่อใหม่ และยกใหม่ขึ้นจึงสำเร็จ และได้เก็บไม้เหลือสร้างกุฏิเหนือที่ใช้เป็นโรงเรียนอยู่บัดนี้ในปีนั้น

พุทธศักราช ๒๔๗๗ ปูลานพระบรมธาตุด้วยลาดซีเมนต์ประสมกรวด และบูรณะหอพระในลานพระธาตุ ๒ หอ ปลุกหอระฆังที่มุมกำแพงชั้น ๒ ด้านตะวันออก ทางทิศเหนือ ทิศใต้ ๒ หอ แต่ได้รื้อแล้วทั้ง ๒ หอ เพราะทำไม่แน่นหนาพอ และปลุกหอระฆังที่สนามหญ้า ทางตะวันออกเฉียงใต้กุฏิเจ้าอาวาสบัดนี้ หอระฆังหอนี้ก็ได้อรื้อเช่นเดียวกัน เพราะทำด้วยไม้และขาดหลักวิชาเกรงจะเป็นอันตราย ทางวัดจึงรื้อเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐

พุทธศักราช ๒๔๗๘-๗๙ ได้สร้างหอพระนอนทางด้านเหนือ ด้วยแบบแปลนที่ได้รับอนุเคราะห์จากพระพนมนครานุรักษ์ ข้าหลวงประจำจังหวัดนครพนม ก่ออิฐถือปูน มีระเบียง ๓ ด้าน คือด้านตะวันออก-ตะวันตก และด้านเหนือ หันหน้าสู่ทิศเหนือ หันหลังสู่พระบรมธาตุ มุงสังกะสี ในการสร้างนี้ได้รับทุนจากนายจารย์อ่อน และนางจอน อุ่นกล้า สามภรรยาบ้านธาตุพนมเหนือเป็นเงิน ๔๑๔.๕๐ บาท ทุนของวัดจำนวน ๗๕ บาท ท่านพระครูศีลาภิรตบริจาต ๑๖๐ บาท รวมเงิน ๖๔๙.๕๐ บาท ส่วนเครื่องบนและมุงหลังคาใช้กำลังพระภิกษุสามเณรทั้งหมดถึง พ.ศ. ๒๔๗๙ จึงเสร็จ ภายหลังท่านพระครูศีลาภิรตมรณภาพแล้ว

ธาตุพนมวิปโยค

พุทธศักราช ๒๔๗๙ ท่านพระครูศีลาภิรต เริ่มป่วยแต่ศกก่อน ระหว่างปลายศกก่อนท่านได้ลงไปรักษาอยู่ที่วัดยานนาวา กรุงเทพฯ ครั้นสุดท้ายไปรักษาอยู่โรงพยาบาลศิริราช โรคกำเริบหนักขึ้นจึงนำกลับมาด้วยเครื่องบิน ถึงธาตุพนม รักษากันอยู่ ๑๖ วัน ครั้นถึงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ตรงกับวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ จ.ศ. ๑๒๙๘ ท่านได้มรณภาพที่กุฏิเจ้าอาวาสเดี่ยวนี ้น ห่องมุขชั้นล่าง อายุ ๖๒ ปี พรรษา ๔๐ พรรษา

ประวัติท่านพระครูศีลาภิรต สังเขป

ท่านพระครูศีลาภิรต นามเดิม หมี นามสกุล บุปผาชาติ เกิด ณ บ้านหนองหอยท่า ตำบลธาตุพนม เป็นบุตรนายจันทร์เทศ และนางสุชาดา อายุครบได้อุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดธาตุพนม ต่อมาได้จาริกไปศึกษาคันถธุระ และวิปัสสนาธุระตามหัวเมืองต่างๆ ภายหลังไปอยู่จังหวัดเลย แล้วกลับมาครองวัดพระธาตุพนมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นเจ้าอาวาส เป็นคณะแขวง และอุปฆาตโดยลำดับ ครองวัดพระธาตุพนมได้ ๒๐ ปี ท่านองค์นี้เป็นแม่แรงสำคัญในการบูรณะในสมัยของท่าน เท่ากับวางรากฐานให้เราในปัจจุบันนี้ได้รับความสะดวกขึ้น นี้แหละเราทั้งหลาย สังฆารจะมีสิ่งใดเล่าเที่ยงแท้ถาวร ชั่วชีวิตของบุคคลหนึ่งๆ เหมือนกันกับความฝัน เมื่อแตกดับไปแล้วก็ไม่มียอดเหลืออยู่ มีแต่ผลงานที่ทำไว้ทั้งดีและชั่วเท่านั้น ผลงานที่ดีนั้นเป็นของควรที่ชาวเราจะให้เหลือไว้ ณ โลกนี้ เพื่อเป็นเครื่องระลึกและตัวอย่างแก่นุชนสืบไป

ยุคใหม่สมัยปฏิวัติ

เมื่อหมดยุคท่านพระครูศีลาภีรัตแล้ว พระพนมเจติยานุรักษ์ (แก้ว ป.๖) ได้มาครองเป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะอำเภอสืบต่อมา ได้มีเหตุการณ์หลายอย่างเกิดขึ้นในยุคนี้ เช่นสร้างวิหารคดรอบวัด กรมศิลปากร ช่อมพระธาตุพนมใหม่ ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ และรื้อก่อกำแพงแก้วชั้น ๒ อยู่เดี๋ยวนี้ ได้ปฏิวัติรูปร่างวัด การปกครองและการศึกษาเจริญก้าวหน้ามามาก และมีใครช่วยอะไรมาบ้าง จะจดบันทึกลงในโอกาสหลัง ท่านจะทราบรายละเอียดในเล่มพิมพ์คราวหน้า

ขอความสวัสดีจงมีแต่ท่านผู้อ่านผู้ฟังจงทั่วกัน เทอญ

ประมวลเรื่องสั้น ๙ เรื่อง

พระธรรมราชานุวัตร
(แก้ว อุทุมมาลา)

ต้นฉบับ
พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๓๐

คำนำ

หนังสือ “ประมวลเรื่องสั้น” เล่มนี้ ได้รวบรวมบทความธรรมะของท่านพ่อพระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามลา ป.ธ. ๖) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม เจ้าคณะจังหวัดนครพนม ประธานสภามหาวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขต จังหวัดหนองคาย และประธานศูนย์ประสานงานการพระศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งท่านได้เขียนเรียบเรียงไว้นานแล้ว เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ชั้นราชและชั้นเทพ ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมวิทยาทานในงานฉลองต่าง ๆ และได้จัดกระจายกันอยู่หลายแห่ง แต่ละเรื่องมีสาระสำคัญน่ารู้อยู่หลายประการ เพื่อไม่ให้บทความธรรมะนี้กระจัดกระจายกันอยู่ จนกระทั่งสูญหายไปเป็นที่สุด และเพื่อเผยแพร่เป็นธรรมทาน คณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ ในงานฉลองอายุครบ ๘๐ ปี และสัญญาบัตรพัดยศพระราชาคณะชั้นธรรมของท่านพ่อ พระธรรมราชานุวัตร ซึ่งจะมีขึ้นในระหว่างวันที่ ๒๖-๒๗ ธันวาคม ๒๕๓๐ จึงได้เลือกสรรเอาบทความธรรมะบางเรื่องของท่านมาพิมพ์รวมในเล่มเดียวกัน ซึ่งรวมทั้งหมดจำนวน ๙ เรื่อง รายละเอียดต่าง ๆ ของเรื่อง มีแจ้งอยู่ในหนังสือเล่มนี้

อันที่จริง ท่านพ่อพระธรรมราชานุวัตร ได้ใช้เวลาว่างเขียนบทความธรรมะ สารคดีน่ารู้ และได้เรียบเรียงประวัติตำนานต่าง ๆ ไว้มากมายเรื่องด้วยกัน แต่ในหนังสือเล่มนี้ เราได้ประมวลมาพิมพ์เพียง ๙ เรื่องเท่านั้น นอกจากนี้จะได้พยายามนำมาพิมพ์เป็นธรรมวิทยาทานในโอกาสต่อไป

งานด้านวรรณกรรมของท่านพ่อพระธรรมราชานุวัตร ซึ่งทางคณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์ได้จัดพิมพ์เนื่องในงานนี้ มี ๖ ประเภท คือ

๑. อูรังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม
๒. ประวัติและตำนานต่างๆ
๓. ประมวลเรื่องยาว
๔. ประมวลเรื่องสั้น
๕. ทำวัตรสวดมนต์แปล
๖. กภาพย์กลอนอีสาน

ท่านที่สนใจ โปรดติดตามอ่านและติดต่อที่วัดพระธาตุพนม ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความอุปถัมภ์ ช่วยเหลือให้งานนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ

ธรรมชีวะ

ในนามคณะผู้จัดทำหนังสืออนุสรณ์

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๐

พระธรรมราชานุวัตร

(แก้ว อุทุมมาลา ป.ธ. ๖)

พระธรรมราชานุวัตร นามเดิม แก้ว อุทุมมาลา ซึ่งเรียกขานกันในหมู่ศิษยานุศิษย์แห่งสำนักวัดพระธาตุพนมในภายหลังว่า “ท่านพ่อ” เป็นเชื้อสายข้าโอกาสพระธาตุพนมโดยกำเนิด เกิดที่บ้านหนองหอย ในเขตสุขาภิบาล อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ ด้วยอุดมการณ์อันสูงส่ง แน่วแน่ ด้วยสติปัญญาและจิตใจอันมั่นคง ได้ทุ่มเทเวลาแห่งความสุขในชีวิต พัฒนาสังคม ศิลธรรม วัฒนธรรม ประเพณี แนวความคิดและการศึกษาของประชาชนในภูมิภาคส่วนนี้ บนมูลนิธิแห่งสังฆกรรมของพระพุทธศาสนาภายใต้ร่มเงาแห่งผ้ากาสาวพัสตร์และองค์พระธาตุพนมเป็นเวลาอันยาวนาน นับครั้งสดววรรษ

บัดนี้ แม้อายุกาลแห่งชีวิตของท่าน ได้ยืนยาวมาถึง ๘๐ ปีแล้วก็ตาม แต่สุขภาพร่างกายยังแข็งแรง ผิวพรรณผุดผ่อง เสียงพูดจาแจ่มใส ก้องกังวาน จิตใจผ่องใส หนักแน่น และมุ่งมั่นในอันที่จะบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น ชีวิตและการงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมนั้น ได้ฝ่าฟันกับอุปสรรคและมรสุมร้ายแห่งโลกธรรมนานัปการ ทั้งทางด้านสุขภาพส่วนตัว สภาพแวดล้อมของสังคมเศรษฐกิจ และการเมืองก็ตาม แต่ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย และอานุภาพแห่งพระธาตุพนมที่ต่อกรจะให้เห็นประจักษ์ถึงผลบุญบารมีของท่าน และของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จึงได้ผ่านพ้นจากอุปสรรคและมรสุมร้ายเหล่านั้นมาได้ อย่างปลอดภัยทุกครั้งทุกครั้งไป จนในที่สุด ก็ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ “พระธรรมราชานุวัตร” เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

สิ่งตอบแทนที่ท่านได้มาจากการทุ่มเทเวลาแห่งความสุขในชีวิตของท่าน เพื่อความสุขของชนหมู่มาก ในเวลานี้ นั่นคือ ความอึดใจ ความสุขใจ และความภาคภูมิใจ ในความดีที่ตนได้กระทำแล้ว เวลาแห่งชีวิตอันยาวนานที่ผ่านมา นับว่าไม่สูญเปล่า ได้สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ส่วนรวมมากพอสมควร ซึ่งไม่เพียงแต่จะสร้างวัตถุเท่านั้น แต่ยังได้ปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาลงในจิตใจของพุทธศาสนิกชนในภูมิภาคส่วนนี้ และในขณะเดียวกันนี้ ก็ได้ปลูกฝังศาสนทายาทผู้ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้มากมายอีกด้วย

เพื่อแสดงมุทิตาจิต เพื่อเป็นกำลังใจในการปฏิบัติศาสนกิจ และเพื่อให้พระเดชพระคุณมีอายุยืนยาวสืบไป คณะศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีความเคารพนับถือในท่าน จึงได้พร้อมใจกันจัดงานฉลองอายุ

ครบ ๘๐ ปี ให้ท่าน ที่วัดพระธาตุพนม ในระหว่างวันที่ ๒๖-๒๗ ธันวาคม ๒๕๓๐ และในขณะเดียวกันนั้น ก็ได้ฉลองสัญญาบัตร พัดยศ พระราชาคณะชั้นธรรม และฉลองปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมศาสตร์อีกด้วย

คณะผู้จัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ ได้พิจารณาเห็นว่าผลงานด้านการเขียนและการค้นคว้าของท่าน มีเป็นจำนวนมาก มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่แยกอยู่หลายแห่ง แต่ละเรื่องมีสาระสำคัญ น่ารู้อยู่หลายประการ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประวัติบุคคล แนวความคิดทางด้านปรัชญา ศาสนา ศิลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ฉะนั้น เพื่ออนุรักษ์ผลงานของท่าน และเพื่อเผยแพร่ผลงานด้านต่างๆ ดังกล่าว แก่ประชาชนให้กว้างขวางอีก จึงได้รวบรวมเป็นหมวดเป็นหมู่ และได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มขึ้น ซึ่งมีจำนวน ๖ เล่มด้วยกัน มีความยาวประมาณ ๑,๕๐๐ หน้า นับว่าเป็นการรวบรวมครั้งสำคัญยิ่งในรอบ ๕๐ ปี สำหรับธรรมเทศนา และคำบรรยายของท่านนั้น ขณะนี้ กำลังรวบรวมอยู่ จะจัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่อไป

ด้วยเดชอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และพระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์ ของจงได้ช่วยดลบันดาลให้ท่านพ่อพระธรรมราชานุวัตร มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ และมีอายุยืนยาวนาน เพื่อเป็นร่วมโพธิ์ร่มไทรของคณะศิษยานุศิษย์ ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ตลอดทั้งพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน เทอญฯ

ธรรมชิวะ

ในนามคณะศิษยานุศิษย์

๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๐

การใช้เวลาว่าง

เมื่อจะกล่าวถึงการใช้เวลาว่าง เราควรคำนึงถึงเวลาในชีวิตของเราตามปกติเสียก่อน เพื่อเป็นปัจจัยที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้เวลาว่างยิ่งขึ้น วันหนึ่งๆ มี ๒๔ ชั่วโมง เราอาจใช้เวลาใน ๒๔ ชั่วโมงนั้นเป็นรายละเอียดดังนี้

- ๘ ชั่วโมงเป็นเวลานอน
- ๖ ชั่วโมงเป็นเวลางาน
- ๑ ชั่วโมงเป็นเวลารับประทานอาหาร
- ๓ ชั่วโมงเป็นเวลาเที่ยวเตร่หาความสนุกสนาน
- ๒ ชั่วโมงเป็นเวลาเดินเล่นและออกกำลังกายต่างๆ
- ๓ ชั่วโมงครึ่งเป็นเวลาอยู่เฉยๆ

สมมุติว่า เรามีอายุสัก ๖๐ ปี เราคงใช้ชีวิตเป็นรายละเอียดดังนี้

- ๒๐ ปี เป็นเวลานอน
- ๑๒ ปี เป็นเวลางาน
- ๒ ปี ๖ เดือน เป็นเวลารับประทานอาหาร
- ๗ ปี ๖ เดือน เป็นเวลาเที่ยวเตร่หาความสนุกสนาน
- ๕ ปี เป็นเวลาเดินเล่นและออกกำลังกายต่างๆ
- ๑ ปี ๓ เดือน เป็นเวลาแต่งตัว
- ๘ ปี ๙ เดือน เป็นเวลาอยู่เฉยๆ

ตัวอย่างที่คิดเป็นรายละเอียดไว้นั้น แสดงให้เห็นว่า ในชั่วชีวิตหนึ่งนี้ เราใช้เวลาไปในการนอนส่วนหนึ่งใน ๓ ส่วน เสียแล้ว ส่วนที่เป็นเวลางานและอื่นๆ คงเหลืออยู่เพียง ๒ ส่วนเท่านั้น สำหรับเวลาหลังจากเวลางาน โดยมากเป็นเวลาว่าง สถิติของเวลาว่างจึงนับว่า มีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของชีวิตทั้งหมด ปัญหาเรื่องการใช้เวลาว่าง นับเป็นปัญหาสำคัญ ทั้งในทางส่วนตัวบุคคลและส่วนรวมของประเทศ เป็นเรื่องที่ทุกๆ คนน่าจะสนใจ เพราะผู้ใดที่รู้จักใช้ประโยชน์ของเวลาว่างให้มากเท่าไร ก็เป็นกำไรในชีวิตของตนเท่านั้น

บางคนเข้าใจว่า งานอาชีพที่เป็นงานประจำวัน ก็เป็นงานที่เจริญก้าวหน้าดีอยู่แล้ว แต่ความจริง เมื่อพิเคราะห์ให้ดีจะเห็นได้ว่า ๔ ส่วนใน ๕ ส่วนของงานประจำวัน โดยมากเป็นงานที่ทำซ้ำๆ กับงานที่ทำแล้วๆ มานั่นเอง การทำงานซ้ำๆ ย่อมไม่เป็นการทวีกำลังสมองให้เฉียบแหลมขึ้น นอกจากจะเป็นการฝึกความจำอย่างเดียว เสมือนเครื่องจักรที่หมุนมาอย่างไร ก็หมุนไปอย่างนั้น เช่น ช่างตีเหล็ก เมื่อวานตีเหล็ก วันนี้ก็ตีเหล็ก และพรุ่งนี้

มรณนี้ก็คือเหล็กอีก ในที่สุดช่วงตีเหล็กก็ดูเหมือนมีโอกาสได้ใช้สมองในการทำงานแต่เพียงเล็กน้อย สมองที่ทิ้งไว้เฉย ๆ จึงดูไร้ประโยชน์อย่างน่าเสียดายยิ่ง

เวลาเป็นของมีค่าเพียงไร เป็นสิ่งที่เราท่านย่อมตระหนักแนกกันดีอยู่แล้ว ทุกๆ คนต่างประสงค์ความเจริญก้าวหน้าของชีวิตด้วยกันทุกคน อันความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ต้องอาศัยมีเวลาที่จะก่อร่างสร้างตัวอย่างเพียงพอ ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า เวลาว่างนั้นเกือบจะเท่ากับเวลาทำงานรวมกับเวลาอนนั้นเทียว ฉะนั้น เวลาว่างจึงเป็นเวลาสำคัญในการที่จะสร้างตนเอง เพื่อบรรลุผลสำเร็จอย่างสูงในชีวิตตามที่ตนปรารถนา เช่น ข้าพเจ้า เป็นต้น ได้ถือหลักอันนี้

การใช้เวลาว่าง มีทั้งทางที่พาดัวให้เสื่อมเสียและพาดัวให้เจริญก้าวหน้า การใช้เวลาว่างในทางที่เสื่อมเสียนั้น เห็นกันโดยง่าย ๆ เช่น การเล่นการพนัน ต้มสุราเมรัย นินทาเพื่อนบ้าน มักมากทางกามารมณ์ เหล่านี้เป็นอาทิ สำหรับการใช้เวลาว่างในทางที่เป็นประโยชน์นั้น ได้แก่การออกกำลังกาย การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา การหย่อนใจพอสมควร การทำงานอดิเรกรวมทั้งศิลปะปรัชญา และ ความรู้รอบตัว

คนหนุ่มที่ใช้เวลาว่างไปในทางสนุกสนานเพลิดเพลินอันไร้ประโยชน์ โดยไม่พยายามฝึกฝนตนเองเพื่อความดีงามแห่งชีวิตนั้น ราวอายุ ๓๐ ปี จะรู้สึกเสียใจ ที่ได้เห็นเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน เจริญก้าวหน้าไปกว่าตนมาก ส่วนคนหนุ่มที่หมั่นรำพึงถึงอนาคตแห่งชีวิตและไม่ละทิ้งเวลาอันมีค่าในการสร้างตนเอง มีความกระตือรือร้นในการที่จะศึกษาหาความรู้อยู่ไม่วาย และ ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอ ย่อมเป็นของแน่นอนละว่า ชีวิตของเขาจะต้องมีโชคดีตลอดไป ไม่มีดีแต่เพียงตอนต้นๆ อย่างเดียว

การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ด้วยการฝึกฝนตนเอง แม้จะเป็นเพียงวันละเล็กละน้อย ก็อาจยังคนโง่ให้เป็นคนรู้ดี ทำให้คนที่ปราศจากจุดหมายแน่นอนในชีวิต ให้เป็นคนมีดวงใจอันแน่วแน่ ทำให้คนเฉื่อยชา เป็นคนขยันต่อเวลาและทันสมัยอยู่เสมอ ทำให้คนหมดหวังมีกำลังใจมานะ ทำให้คนสามัญเป็นคนใหญ่คนโต ทำให้คนอ่อนแอเป็นคนแข็งแรง ทำให้คนขลาดเป็นคนกล้าหาญ สรุปว่า สามารถที่จะเปลี่ยนชีวิตบุคคลิกลักษณะ และ ความเป็นอยู่ของทุกๆ คนให้ดีขึ้น

คนที่ชอบพูดว่า เรามีเวลาน้อยนักที่จะใช้ในการสร้างตัว หรือการศึกษาเล่าเรียนใดๆ ทั้งสิ้น การแสดงตนเช่นนี้มีลักษณะคล้ายๆ การพูดว่า จะมีประโยชน์อะไรที่จะฝากคลังออมสิน เพราะเงินรายได้ของเรามีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็การที่ไม่ตั้งต้นสะสมแต่น้อยไว้ก่อน โฉนของมากจะเกิดขึ้นได้อย่างไรเล่า นิสัยการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย คือ ได้มาเท่าไร ก็ใช้จ่ายหมดเท่านั้น ต่อไปถึงผู้นั้นจะมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกเท่าไร ก็ใช้หมดเท่านั้น ต่อไปถึงผู้นั้นจะมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกเท่าไร ก็คงอดใจที่จะใช้ให้หมดไม่ได้ผู้นั้นเอง ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่ไม่ตั้งต้นศึกษาหาความรู้ในเวลาว่างที่มีเพียงเล็กน้อยก่อน ถึงต่อไปจะมีเวลาว่างมากๆ ก็มีแต่จะปล่อยให้เวลาล่วงไป โดยไร้ประโยชน์ตามเคย

เวลาว่างที่มีเพียงเล็กน้อย นอกจากจะใช้ให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาเล่าเรียนตามปรกติแล้ว ยังมีอีกหลายทางที่จะทำให้เวลาว่างนั้นเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น เช่น ใช้เป็นเวลาสำหรับตรวจตราดูงานที่เราทำแล้วให้

เรียบร้อยยิ่งขึ้น หรือใช้เป็นเวลากะแผนการที่จะดำเนินก้าวหน้าต่อไป หรือเพื่อพิเคราะห์เหตุทำให้เราผิดพลาดบกพร่องมาแล้ว และคิดอ่านแก้ไขตัวเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เวลาว่างเป็นเวลาสำคัญในการที่จะทำงานที่ตนชอบได้โดยอิสระ ไม่เหมือนงานประจำวันที่ต้องอยู่ในความบังคับบัญชาและภายในขอบเขตของงานนั้น เวลาว่างจึงเป็นเวลาที่จะขจัดข้อขัดข้องใจต่างๆ ในการทำงานได้ นิสัยของคนจะเป็นอย่างไร สามารถหรือไม่สามารถอย่างไร แพบว่าจะปรากฏให้เห็นได้ชัดในการใช้เวลาว่างนี้ทั้งสิ้น

คนหนุ่มที่ทำงานอาชีพประจำวัน ในระดับเดียวกันและงานเดียวกัน เราจะเห็นความผิดพลาดในระหว่างคนหนุ่มเหล่านั้นได้ยาก ต่อเมื่อได้ปล่อยให้เขาทำงานที่เขาชอบโดยอิสระแล้ว ความผิดพลาดจะประจักษ์แจ้งทันที คนหนึ่งอาจใช้เวลาว่างของตน ในการเสาะแสวงหาความรู้อย่างขะมักเขม้น ส่วนอีกคนหนึ่งกลับอยู่เฉยๆ หรือเที่ยวเตร่ไปในสถานที่ไม่ควรไป หรือหันเข้าหาอบายมุข อนาคตของชีวิตของคนหนุ่มทั้งสอง เราอาจทำนายได้ว่า คนหนึ่งจะเป็นอย่างไร และอีกคนหนึ่งจะเป็นอย่างไร ประวัติชีวิตของบุคคลที่ได้ประสบผลสำเร็จแห่งชีวิตมาแล้ว โดยมากย่อมแสดงถึงการที่บุคคลนั้นได้ใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ ซึ่งโลกยังเป็นหนี้บุญคุณของบุคคลชนิดนี้อยู่มากมายจนทุกวันนี้ คนสำคัญคนหนึ่งของอเมริกากล่าวว่า “ในช่วงชีวิตของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารู้จักคนที่มีชื่อเสียงหลายคน บางคนเป็นทหาร บางคนเป็นนักการเมือง บางคนเป็นนักวิทยาศาสตร์ บางคนเป็นพ่อค้า เมื่อข้าพเจ้าถามถึงเคล็ดลับแห่งความสำเร็จของเขา ข้าพเจ้าได้รับคำตอบเป็นเสียงเดียวกันหมดว่า...ความสำเร็จของเขา ไม่ใช่อยู่ที่เขาเป็นคนมีมันสมองวิเศษพิสดารกว่าคนอื่นฯ เลย หากเป็นเพราะเมื่อหนุ่มๆ เขารู้จักใช้ประโยชน์ของเวลาว่างได้เต็มที่ คือ เวลาหลังจากทำงานประจำวันแล้ว โดยไม่ปล่อยให้เวลาไหลผ่านไปโดยความเกียจคร้านนอนนิ่งๆ หรือเที่ยวเตร่อย่างคนอื่น...ผลงานอันใหญ่หลวงของโลกนี้ เป็นจำนวนไม่น้อยที่สำเร็จได้ด้วยคนที่มีสติปัญญาปานกลาง แต่มีความมานะพยายามอย่างยอดเยี่ยม คนจำพวกนี้ไม่ยอมให้เวลาล่วงไปโดยไร้ประโยชน์เลย”

ตัวอย่างของบุคคลที่ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ได้จริงนั้นมีมากด้วยกัน จะขอยกตัวอย่างเล็กน้อยข้างเหลือักคนหนึ่งชื่อ แอลิซิว เบอรริตต์ ชาวอเมริกัน เป็นคนที่ได้รับฉายาว่า “จอมปราถณ์” ทั้งนี้ นอกจากแอลิซิว เบอรริตต์ จะเป็นช่างตีเหล็กที่มีชื่อเสียงโด่งดังอย่างหนึ่งแล้ว เขายังเป็นผู้เชี่ยวชาญในภาษาต่างๆ ของโลกมากกว่า ๕๐ ภาษาอีกด้วย เขาศึกษาภาษาต่างๆ เหล่านั้นหลังจากงานอาชีพประจำวัน คือ งานตีเหล็กของเขาเสร็จสิ้นไปแล้ว แอลิซิว เบอรริตต์ กล่าวว่า “ทุกๆ สิ่งที่ข้าพเจ้าทำสำเร็จหรือมุ่งหวังจะทำให้สำเร็จนั้น ข้าพเจ้ามีความมานะอดทนและอดกลั้นอย่างจริงๆ ข้าพเจ้าเอาอย่างปลวก ซึ่งสร้างรังของมันจนได้นามว่า จอมปลวก ข้าพเจ้าพยายามไปทีละเล็กทีละน้อย ซึ่งในที่สุด ข้าพเจ้าก็ได้รับผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวง”

ท่านคงเคยได้ยินนาม อับราฮัม ลินคอล์นแล้ว อับราฮัม ลินคอล์นผู้นี้ เมื่อเด็กๆ ถูกเพื่อนหัวเราะเยาะเพราะเขาแต่นิ่งดูหนังสือดีๆ ดื่นๆ ทั้งตะเกียงก็ไม่มีจุด ต้องใช้ฟืนไม้สนจุดแทน ความมานะพยายามอย่างแรงกล้าของ อับราฮัม ลินคอล์น ทำให้ อับราฮัม สำเร็จผลอย่างงามในชีวิต คือ ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีอเมริกา ส่วนเพื่อนๆ ที่เคยหัวเราะเยาะลินคอล์น มาแต่เด็กๆ นั้น ไม่มีใครสักคนเดียวที่จะประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม

ในชีวิตเท่าลिनคอล์น

คนขับรถไฟคนหนึ่งในอเมริกาชื่อ เจมส์อาว เป็นคนขับรถไฟสายชิคาโก เกลสเบอร์รี่ คนๆ นั้นนับว่ามีกำลังมานะและความทะเยอทะยานอย่างเยี่ยม เมื่อสิ้นเวลาทำงานแล้ว เจมส์อาว ใช้เวลาว่างศึกษากฎหมายทุกๆ คืนเป็นเวลาหลายปี ในที่สุดจึงเปิดสำนักงานทนายความขึ้นที่เมืองชิคาโกแห่งหนึ่ง ส่วนงานรถไฟนั้น เจมส์อาว ก็ยังไม่ลาออก เพราะเขาถือว่า งานรถไฟไม่ใช่งานหนักหนาอะไรนัก คือ ทำวันนี้ ๔ ชั่วโมง พรุ่งนี้ ๔ ชั่วโมง สลับกันไป ซึ่งเวลาหลังจากนั้น ยังพอมีสำหรับงานทนายความได้อีกพอเพียง เจมส์อาวได้ชื่อว่าเป็นคนที่สามารถคนหนึ่งในทางการเมือง และในกิจการรถไฟอันเป็นหน้าที่โดยตรงของเขา

พลตำรวจอเมริกันคนหนึ่งชื่อ โรเบิร์ต เอช ฮิบเบิต พลตำรวจผู้นี้ ทุกๆ วันขณะที่ไปเยี่ยมยามและขณะว่างงาน เขาจะต้องมีหัวข้อย่อๆ วิชากฎหมายที่เขาศึกษา ดัดกระเป๋ไปด้วยเสมอ บางทีมีเวลาว่างตอนเย็นๆ ก็อุตส่าห์ปลีกตัวไปเรียนกฎหมาย เขาปฏิบัติอยู่เช่นนี้เป็นเวลา ๗ ปี ก็สอบเนติบัณฑิตได้ เมื่ออายุ ๒๘ ปี เขาจึงลาออกจากหน้าที่ตำรวจ หันมาเป็นทนายความ ชีวิตประวัติของเขาระหว่างเป็นตำรวจ นับว่าน่าชมเชยอย่างยิ่ง เพราะได้ปฏิบัติหน้าที่ตำรวจได้เรียบร้อย ไม่มีการเสียหายหรือบกพร่องในหน้าที่เลย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕ มีเด็กอายุ ๑๔ ปีคนหนึ่งที่กรุงลอนดอน เมื่อลาออกจากโรงเรียนก็เข้าทำงานเป็นเด็กรับใช้อยู่ที่บริษัทใหญ่แห่งหนึ่ง เด็กคนนี้ต่างจากเด็กคนอื่นอย่างมาก คือเป็นคนอยากรู้อยากเห็น ชอบใช้เวลาว่างตรวจสินค้าในห้าง ดูบัญชีรายชื่อสินค้า ตลอดจนวิธีการโฆษณาต่างๆ เมื่อถึงคราวหยุดพักระหว่างฤดูร้อน แทนที่เด็กคนนี้จะไปเที่ยวสวนกุสนานเฮฮาอย่างเด็กอื่น เขากลับไปเที่ยวโรงงานของบริษัท ใช้เวลาว่างเที่ยวดูการทำสินค้าต่างๆ ในโรงงานนั้น เขาได้ขออนุญาตต่อบริษัทเพื่อขอดูกิจการในโรงงานโดยตลอด ค่าขอของเด็กผู้นี้เป็นผลสำเร็จ และทำให้บรรดาผู้ใหญ่ในบริษัทมีความสนใจและพอใจในความเอาใจใส่ของเขาเป็นอันมาก ล่วงมา มิซามิยานเขาก็ได้ตำแหน่งสูงขึ้นและเงินเดือนเพิ่มขึ้น เมื่ออายุเขาได้ ๑๘ ปี เขาตั้งต้นซื้อหนังสือเกี่ยวกับการค้าขายมาอ่าน เพื่อนๆ พวกนี้เยาะเย้ยเขาต่างๆ นานา แต่เด็กหนุ่มมิได้เอาใจใส่ เขายังอ่านมาก ก็ยิ่งมีความรู้มากขึ้นทุกที กำลังใจของเขามันคงยิ่งนัก เขาก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสูงตามลำดับ ทุกวันนี้ (๒๕๔๕) เขาดำรงตำแหน่งกรรมการอำนวยการของบริษัทนั้น ส่วนเพื่อนๆ ที่เคยเยาะเย้ยเขามาก่อน ยังคงดำรงตำแหน่งเดิมอยู่ในความบังคับบัญชาของเขาโดยมาก ความสำเร็จของเขานี้ นับว่าเป็นการเริ่มต้น จากขั้นต่ำที่สุดจนถึงขั้นสูงที่สุด ซึ่งเป็นผลจากการที่เขารู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ได้จริงจังนี่เอง

วิลเลียม แชมเบอร์ นักประพันธ์และผู้พิมพ์โฆษณาที่มีชื่อผู้หนึ่งของอังกฤษ ครั้งหนึ่งได้กล่าวในที่ประชุมคนหนุ่มที่เมืองเอเดนเบอร์ว่า "ข้าพเจ้าเป็นคนศึกษาด้วยตัวเองโดยมาก ข้าพเจ้าได้รับการศึกษาเบื้องต้นเพียงเล็กน้อย แล้วก็เข้าทำงานหาเลี้ยงชีพ ข้าพเจ้าพยายามใช้เวลาว่าง นอกจากเวลาทำงาน เป็นการฝึกตัวเอง ตั้งแต่เวลา ๗ นาฬิกา บางทีก็ถึง ๒๐ นาฬิกา ข้าพเจ้าต้องทำงานเป็นเด็กฝึกงานอยู่ที่ร้านขายหนังสือ ก่อนที่ข้าพเจ้าจะเข้านอน ข้าพเจ้าใช้เวลาว่างเล็กๆ น้อยๆ นั้น เป็นเวลาศึกษาอบรมตน ขอให้ท่านทราบชัดว่า ข้าพเจ้าไม่ได้อ่านหนังสือเล่น ข้าพเจ้าสนใจในวิชาประวัติศาสตร์และเรื่องสารคดีต่างๆ ข้าพเจ้าศึกษาภาษาฝรั่งเศสด้วยตนเอง

ในเวลาก่อนนอนนี้ เตี้ยวนี้ข้าพเจ้าทวนไปคิดถึงเรื่องราวครั้งนั้นแล้วรู้สึกปลื้มใจมาก และนึกเสียดายจริงๆ ว่าข้าพเจ้าไม่มีโอกาสลำบากอีกแล้ว การที่ข้าพเจ้านั่งอยู่ในท่ามกลางห้องรับแขกอันทรูทราและโอโงงนั้น ไม่ทำให้ข้าพเจ้ามีความสุข ยิ่งไปกว่าการที่ข้าพเจ้าไม่มีสตางค์ติดกระเป๋าและอ่านหนังสืออยู่ในห้องใต้หลังคาอย่างแต่ก่อนนี้เลย”

บุคคลสำคัญๆ ขอบใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ด้วยการงานอดิเรก และ งานอดิเรกนั้นมักได้ผลดีอย่างน่าพิศวง เช่น อัลเบิร์ตไอน์สไตน์ นักวิทยาศาสตร์ตัวลือ ใช้เวลาว่างเล็กๆ น้อยๆ ด้วยการเล่น ไวโอลิน แกลดสโตน รัฐบุรุษคนสำคัญของอังกฤษ ขอบฝ่าฝืนและศึกษาภาษากรีก เคลมั่งโซ รัฐบุรุษฝรั่งเศส ขอบในทางศิลปะ มหาเศรษฐีเฮนรีฟอร์ด ขอบเล่นของเก่า โทมัสเอดิสัน นักวิทยาศาสตร์ชอบอ่านเรื่องลึกลับ ขอบทำสวน ขอบตกปลา วูดโรบินสัน ประธานาธิบดีคนก่อนของอเมริกา อีกคนหนึ่ง ขอบขี่ม้าเล่น ขอบล่าสัตว์ เฮอร์เบต ฮูเวอร์ ประธานาธิบดีคนก่อนของอเมริกาชอบอ่านหนังสือ อับราฮัม ลินคอล์น ชอบคุยตลก แฟรงกลินด์ โรสเวลต์ ประธานาธิบดีของอเมริกา ชอบสะสมแสตมป์ มหาเศรษฐี จอห์น ดี ร็อกกีเฟลเลอร์ ชอบเล่นดอกไม้ ชอบเล่นกอล์ฟ ชอบเล่นสเกต ชอบสอนศาสนา ชอบขับรถทำงาน มหาเศรษฐี แอนดรูว์ คาร์เนกี ชอบตกปลา ชอบเล่นออร์แกน ชอบเล่นนกพิราบ ชอบอ่านหนังสือ ชอบแต่งหนังสือ มหาเศรษฐี จอห์น วานาเมเคอร์ ชอบเล่นโครเก้ ชอบเล่นกอล์ฟ ชอบการอ่านหนังสือ ชอบขี่ม้า ชอบเดินเล่น และ บรราวน์ อธิบดีกรมไปรษณีย์คนก่อนของอเมริกา ชอบหุงต้มทำครัว ทำกับข้าว เหล่านี้เป็นต้น

ตามตัวอย่างที่นำมาเล่าสู่ฟังนี้ ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า เวลานั้นเป็นของสำคัญ ในความก้าวหน้าของชีวิต มีผู้เคยคำนวณว่า การอ่านหนังสือดีๆ เพียงวันละ ๑๕ นาทีนั้น ภายในเวลา ๔ ปี ผู้อ่านจะเป็นคนที่ชื่อว่า ได้รับการศึกษาดีผู้หนึ่ง จิตใจจะสูงขึ้น ความคิดอ่านจะดีขึ้น เหมือนคนที่ได้รับการศึกษาจากสถานศึกษาดีๆ คนหนึ่งนั้นเทียว

นี้แหละ ถ้าการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เพียงวันละ ๑๕ นาที ภายใน ๔ ปี ยังมีผลปานฉะนี้ หากท่านได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์วันละ ๖๐ นาที คือ ๑ ชั่วโมง แล้วดูเถิดว่า ท่านจะได้รับผลสำเร็จสักปานใด การที่ท่านหมั่นฝึกฝนตนเองในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอๆ นั้น ต่อไปนิสัยอันนี้จะทำให้ท่านเกิดกำลังใจอันเข้มแข็ง จนสามารถใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่า ๓ เท่า ๔ เท่ายิ่งขึ้นตามลำดับ และอนาคตของท่านก็จะเป็นที่วางใจได้ ตื่นเกิดชาวไทย ขอให้ท่านเชื่อมั่นเถิดว่า “สมบัติอันล้ำค่าของท่าน ซ่อนอยู่ในการใช้เวลาว่างของท่านให้ถูกต้องนี้แหละ” การฝึกฝนตนเอง เป็นสิ่งที่จะทำให้ท่านภูมิใจในสมรรถภาพของท่านเอง เวลาว่างเป็นประหนึ่งบันไดที่จะนำท่านไปสู่ตำแหน่งที่งดงาม เวลาว่างเป็นกำไรที่ท่านจะหาได้อย่างง่ายดายในชีวิตของท่าน

ขอความสำเร็จในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์จงมีแต่ท่าน

หมายเหตุ ขอบอุทิศเรื่องนี้แด่ญาติและมิตรสหายที่หวังความก้าวหน้าทั้งหลาย ทั้งสหธรรมิกผู้ร่วมธรรมวินัยของเรา และชาวพุทธทั้งสองเพศ จงตระหนักไว้ในใจของตนให้ดี เรื่องการใช้เวลาว่าง ย่อมยังคุณค่าให้เกิดแก่ผู้กระทำ ทั้ง

ในทางโลกและทางธรรมเหลือหลาย แม้คำสั่งสอนของพระศาสนาของชาวเราก็ถูกก้องอยู่แล้วว่า “กาลานุกรูบึง ะ ฐ
รัง นิยุญเช” ควรประกอบธุระให้เหมาะแก่กาลเวลา “กาโลมสติ ภูตานิ สัพพาเนวะ สะหุตตะนา” กาลเวลาอย่าม
กินสรรพสัตว์กับทั้งตัวมันเอง ดังนี้

เวลาล่วงไป ล่วงไป บัดนี้เราทำอะไรอยู่

“วัด”

“วัด” คำนี้ได้อ่านและได้ฟังนักปราชญ์ทางภาษามามากท่าน กล่าววิเคราะห์วิจารณ์กันมามาก แต่จำมิได้ว่าใครพูดและเขียนไว้ที่ไหน โดยมากเท่าที่ระลึกได้ เห็นว่ามาจากคำว่า “วัดตั้ง” ในภาษามคธ ซึ่งตรงกับรูปสันสกฤตว่า “วัตร” ผู้เขียนยังสมัครจะเห็นว่ามาจากคำว่า “อาวาส” ในภาษามคธได้อีก เพราะในสมัยก่อนใช้คำนี้เรียกที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรทั้งนั้น แต่ที่มานิยมใช้ว่า “วัด” ในภายหลันั้น คงจะต้องการเสียงสั้น และมีค้อยระวังในตัวสะกด เลยปล่อยยให้เลยตามเลยมาจนเกิดเป็นปัญหาในสมัยหลัง ผิดถูกขอผู้รู้จึงวิจารณ์ต่อไป

ถ้า “วัด” มาจาก “วัตร” หรือ “วัตร” ในมคธและสันสกฤตจริง ก็พอจะมีทางแปลให้เข้ารูปได้ว่า “ที่อยู่อาศัยของผู้ประพฤติพรต” หรือ “ที่อบรมบำเพ็ญศีลธรรม วัฒนธรรม และระเบียบแบบแผนอันดีงาม” เพราะคำว่า “วัตร” แปลว่า “แบบอย่างหรือธรรมเนียมระเบียบแบบแผน” เช่น คำว่า “อุปัชฌายวัตร” หมายถึงระเบียบหรือกฎข้อบังคับ ที่สังฆวิหาก็พึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตน เป็นต้น และยังมีแปลอย่างอื่นอีก ทั้งโดยรูปศัพท์และความหมาย

คำว่า “วัด” ในคัมภีร์ต่าง ๆ ครั้นพุทธกาล เราจะพบในรูปว่า “วิหาร” ซึ่งแปลว่า “ที่อยู่” และ “อาราม” แปลว่า “ที่ที่นมนยินดี” ศัพท์หลังเป็นชื่อสวนและอุทยานด้วย เช่น เขตวนาราม พระอารามประจำกรุงสาวัตถีนิโครธาราม พระอารามประจำกรุงกบิลพัสดุ์ อาวาสกัถี วิหารกัถี หมายถึงที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรผู้บำเพ็ญพรตพรหมจรรย์ตามลัทธิศาสนา

ตามความเห็นของผู้เขียน วัดของเรานั้น ถ้าจัดให้เป็นระเบียบดี ทั้งการปกครอง ควบคุมการอบรมศึกษา ความประพฤติปฏิบัติ มีระเบียบแบบแผนน่านิยมของผู้รู้ โดยฐานะผู้เป็นประมุข ก็คือบิดาหรือพ่อไป ผู้มีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของลูกหมู่ ด้วยพรหมวิหารธรรมเป็นอาวู ลูกหมู่ คือผู้อาศัยอยู่ในวัด ก็มีประมุขเป็นพ่อครู บิดา อาจารย์มีความเคารพยำเกรง ทำตัวเป็นกำลังของท่านให้เบาแรงเบาใจ นี้ด้านบุคคล ในด้านวัตถุนั้นเล่า ถึงของไม่มีวิญญูณจะรับรู้ดีชั่วมิได้ก็ตาม เมื่อถูกปรับปรุงให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ก็ดูงดงามดูดีมี เป็นอาหารอันโอชะของใจอยู่ไม่น้อย เช่น ตบแต่งต้นไม้ ต้นไม้ดอกไม้ ใบ ปลูกได้ระเบียบ ตัดแต่งให้สวยงาม ควรเป็นพุ่มก็ให้เป็นพุ่ม ควรเป็นร่มก็แต่งให้ได้อาศัยร่มเงา ควรรักษาใบถึงสวนไว้ ตลอดอาคารการปลูกสร้าง เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลา มีแผนผังถูกต้อง พร่าวไปด้วยการตบแต่งประดับ มองเข้าภายในโบสถ์ วิหาร ที่กราบไหว้บูชาจัดไว้เป็นระเบียบรับกันกับพระพุทธรูป อันทรงมหาบุริสลักษณะ และอื่นๆ อีก

ถ้าวัดเป็นอย่างนี้ จะอ้างว่ามาจาก “วัตร” ก็สมควร เพราะเป็นที่ระเบียบงดงาม จะเรียกว่า “อาราม” ก็เหมาะเพราะนำผู้มาพบเห็นให้เกิดความเบิกบานแจ่มชื่นเป็นสุขใจ การเข้ามาวัด เห็นสถานที่สะอาดเรียบร้อย ทั้งบุคคลและสถานที่ มองดูแล้วเย็นตาเย็นใจ แม้มีทุกข์โศกกลุ่มอกกลุ่มใจสารพัดอย่างอันเกิดแต่การต่อสู้เกมแห่งชีวิต

สิ่งแวดล้อมอันเป็นระเบียบภายในวัด ตั้งแต่ความเรียบง่าย ความสวยงาม ของศิลปะประดับโบสถ์วิหาร เป็นต้นไป จะดูเอาพิษร้ายในหัวใจอันหม่นหมองและปวดแสบปวดร้าวนั้น ให้ห่างหายกลับฝังไสสตรขึ้นได้ ผู้ลี้หน้างจะมีหวังขึ้นในชีวิต ผู้ถูกอารมณ์อันชั่วร้ายครอบงำ ก็สลัดแอกเป็นไทในชีวิต จึงสมกับคำว่า “วัดคือโรงพยาบาลรักษาใจ”

ถ้าวัดเป็นเพียงที่อยู่อาศัยของภิกษุสามเณร ไม่มีวัด คือระเบียบอันดีงาม ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนก็ต่างถือถือเสรีภาพจนเกินขอบเขต ถืออัตตาธิปไตยคือมีตนเป็นใหญ่ ขอบทำอันใดทำไป จะว่ากล่าวกัน ก็เอาแต่ความเกรงใจกันเป็นเครื่องอ้าง ขาดความสงเคราะห์ห่อนุเคราะห์กันทั้งทางอาภิสและธรรม

โบสถ์ วิหาร อาคาร สถานที่ภายในวัด ทั้งๆ ที่พอจะเสียสละกำลังและเวลาช่วยกันจัดทำได้ แต่ก็ถูกปล่อยไว้ตามยถากรรม พออยู่สืบวันสืบคืน ใจแคบเอาเปรียบวัด คือสถานที่คนอาศัยอยู่เป็นสุขสบาย สกปรกรกรรื้อนั่นมีไข้รู่ระของข้า ได้แต่สอนเขาเพื่อให้ทำ แต่ทำให้เขาดูมิได้อย่างนี้ วัดก็คงเป็นวัด ให้รู้จักภูมิธรรมในดวงจิตของผู้อยู่อาศัยได้ดีว่าหยาบหรือประณีต ฉะนั้น ผู้รู้จึงกล่าวไว้ว่า “ถ้าจะดูสมภารและคนอยู่ในวัด ให้ดูโบสถ์วิหาร ถ้าจะดูช่างสาร ให้ดูงาทั้งคู่ ถ้าจะดูทายกทายิกา ให้ดูเวลากยมือไหว” ดังนี้ จึงจริงเท็จพิจารณาเอาเถิด

แท้จริงวัด เป็นคำศิริมงคล เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ เพราะวัดเป็นแหล่งกำเนิดศีลธรรม เป็นแหล่งความดีความงาม คือวัฒนธรรมของชาติ เป็นโรงงานหลอมหล่อคนให้รู้ค่าของความเป็นมนุษย์ วัดเป็นป้อมเหล็กอันแวดล้อมด้วยปราการโลหะที่กล้าแข็งทนทาน ที่ดำรงรักษาความดีของชาติ และรักษาวัฒนธรรมของชาติทั้งด้านวัตถุและจิตใจ วัฒนธรรมที่วัดรักษาไว้ เป็นวัฒนธรรมแท้บริสุทธิ์ สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษไม่สัมปยุตด้วยสิ่งใด

ถึงกาลจะเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลไปอย่างไรก็ช่างเถิด แต่ระเบียบแบบแผนอันเป็นหลักเป็นประธานของชาติ ที่บรรพบุรุษลงทุนลงแรงสร้างไว้ ด้วยความคิดอันสุขุมลุ่มลึกหลายๆ ศตวรรษ จะเห็นวัดเท่านั้น ปกป้องรักษาไว้ได้ดีกว่าแห่งอื่น ถึงจะถูกดินฟ้าอากาศ แห่งกาลสมัยแผดเผาสักเท่าใดก็ตาม จะถูกมรสุมแห่งวัฒนธรรมทางโลก โลกสมัยใหม่พัดป้อนอย่างไรก็ตาม ขนบธรรมเนียมแบบแผนอันดีงาม ที่วัดเคยปฏิบัติมา จะยังคงบำรุงคงมั่นอยู่ภายในกำแพงวัด หากจะถูกเปลี่ยนแปลงไปบ้าง บางสิ่งบางอัน ก็เป็นเพียงส่วนย่อย หาใช่หลักที่สำคัญอันใดไม่ ฉะนั้น วัดจึงเป็นแอ่งที่เกิด และที่เก็บวัฒนธรรมของชาติที่มั่นคงแข็งแรงสืบมาแต่โบราณกาล

ในด้านวัตถุ เราจะมองเห็นความเป็นตัวเองของเรา ตั้งแต่กำแพงชัฏประตูเข้าไป จนโบสถ์ วิหาร เครื่องสักการบูชา มีความเป็นของเราทุกๆ กระเบื้องนี้ หันมาดูคนผู้อาศัย คือ พระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ผู้ติดต่อกับวัดมีความเป็นของเราเองและเก่าแก่ซึ่งใจมิใช่เล็กน้อย

ในด้านจิตใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นกันเอง ให้อภัย สัมมาคารวะ กราบไหว้ ประณมมือ ไม่ถือโทษ ยิ้มแย้มสงบเสงี่ยม เมตตาปราณี สงเคราะห์ห่อนุเคราะห์ เสียสละ เหล่านี้เป็นหัวใจของไทยเรา จะเห็นแต่ในวัด และคนติดต่อกับวัดเป็นส่วนมาก

ประเทศไทยของเราโชคดี ที่มีวัดตั้งกันอยู่ทุกหมู่บ้าน ตามชนบทหัวเมือง คนทั้งหลายตามที่วัดตั้งอยู่นั้นๆ เสกเป่าเสียดจันตึงต้องการก็มี เช่น สงเคราะห์คนไม่ควรสงเคราะห์ เอื้อเฟื้อคนไม่ควรเอื้อเฟื้อจนเกิดโทษก็มี ถ้า

เข้ามาในนครหลวง อันมีสารพัดสิ่งสารพัดอย่างแต่ดีที่สุดถึงเลวที่สุด ตาสีตาสามัวใช้ธรรมะแก่คนเหล่านั้นไม่เลือก
ถูกนักเลงดีเข้าทำเอาเจ็บแสบก็มีถมไป แต่เป็นเหยื่อของเขายังดีกว่าผู้กินเขา นี่พูดตามทัศนะของนักธรรมะ เพราะ
เรามีได้ก่อเวรเอง ความชั่วผู้ใดทำ ผู้นั้นจะต้องใช้หนี้บาปกรรม วัดเราถ้าจัดการปรับปรุงดี ๆ ให้เป็นแหล่ง
ศีลธรรมที่ถูกทันกาลสมัย จะช่วยแรงสร้างพลเมืองดีเป็นอันมาก

*ความดีของวัด มีเป็นเอนกอนันต์ แล้วแต่ใครจะมองไปในด้านใด แต่ขอจงมองให้ซึ่ง อย่ามองเพียง
ผิวเผินจะเกิดโทษ เดี่ยวจะหาว่าวัดและผู้อาศัยวัดไม่มีประโยชน์*

สงฆ์ไทยต้องการอะไร

คำว่า “สงฆ์ไทย” เราเพิ่งได้ยินหนาหูขึ้นตั้งแต่ใช้ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ ครั้นต่อจากนั้นมาก็เกิดวิกฤตการณ์ในวงคณะสงฆ์ไทย โดยแยกการปกครองส่วนภูมิภาค ส่วนกลางยังคงเดิม แต่เวลาสั่งงานก็คงมีคำสั่งแทนกันตามสายของคณะ คณะน้อยหรือคณะใหม่ (แต่รัชกาลที่ ๕) เรียกตนเองว่า “ธรรมยุติกนิกาย” และให้ชื่อคณะที่มีมาแต่ดั้งเดิมคู่กับประเทศชาติว่า “คณะมหานิกาย” แปลว่า “หมู่ใหญ่ หมู่มาก” ที่ว่าคณะสงฆ์ไทยตามความมุ่งหมายปัจจุบัน ก็คือคณะสงฆ์ไทยแต่ดั้งเดิม ได้แก่ มหานิกายนั่นเอง เพราะธรรมยุติได้ยึดอยู่ในนามเดิมของตนแล้วคณะมหานิกายมุ่งหมายในเอกภาวะใครจะหลีกเลี่ยงคำว่า “นิกาย” จึงชอบเรียกตนเองว่า “คณะสงฆ์ไทย”

ตามสถิติใน พ.ศ. ๒๕๓๓ คณะสงฆ์ธรรมยุติมีวัดอยู่ ๔๙๑ วัด มีพระภิกษุสามเณร ๖,๗๗๕ รูป คณะสงฆ์ไทย หรือมหานิกายมีอยู่ ๑๙,๑๐๑ วัด มีพระภิกษุสามเณรอยู่ ๑๖๘,๕๐๕ รูป ล่วงมาจนถึงบัดนี้ คงเพิ่มสถิติขึ้นหลายสิบวัดแล้ว

คณะสงฆ์มหานิกายนี้มีอยู่ทั่วไป ในพวกทักษิณนิกาย แต่เดิมทั้งในและนอกประเทศ เช่น ไทย ลาว กัมพูชา พม่า ศรีลังกา มอญ เป็นต้น เพราะโดยมากพระมหานิกายไม่ถือพวก จึงเข้าได้กับพระแทบทุกชาติ ในนิกายฝ่ายใต้ที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงควรจัดเป็นสากลนิกายได้ ส่วนคณะธรรมยุติกนิกายนั้น มีรกรากอยู่ในประเทศไทยเป็นส่วนมาก เพราะเกิดขึ้นในประเทศไทยร้อยกว่าปีมานี้ ซึ่งอยู่ในเขตจำกัดไม่เป็นสากล นอกประเทศเห็นจะมีในเขมรไม่กี่วัด และในลาวก็มีแต่ในแขวงปากเซหรือจำปาศักดิ์แห่งเดียว ไม่เกิน ๑๐ วัด นอกนั้นไม่มี

ความจริง นามเดิมของคณะสงฆ์ไทยนั้น ถึงเราได้ตั้งชื่อตัวเอง ก็เหมาะสมอยู่แล้ว มีเขตติดต่อกว้างขวางมาก เข้าที่ไหนเข้าได้ มีสหธรรมิกอยู่ทั่วๆ ไป ทั้งในและนอกประเทศ คำว่า “มหาประเทศมหาอำนาจ” เป็นคำที่มีเกียรติและศักดิ์สิทธิ์อย่างไร ฉะนั้น ส่วนคำว่า “คณะสงฆ์ไทย” หมายถึงเฉพาะในประเทศไทยหรือเผ่าไทยเท่านั้น แคลงกว่าเดิมเป็นไหนๆ อันนี้เป็นมติส่วนตัวของผู้เขียน

๑. **คณะสงฆ์ไทยต้องการอะไร** ข้อนี้เป็นปัญหาใหญ่โตมาก จึงอยากจะขอฝากลูกสงฆ์ไทยทั้งหลายช่วยกันเฉลยต่อไป ความต้องการนั้นจะมีขึ้นได้ ก็เพราะความขาดแคลน ถ้ามีบริบูรณ์อยู่แล้ว ความต้องการจะลดลงสู่ขีดศูนย์เป็นแน่ เมื่อเราจะประมวลความต้องการลงแล้ว ก็คงตอบได้สั้นๆ แต่กินความกว้างว่า “**ต้องการความเจริญ**”

ความเจริญก้าวหน้า ขยายตัวทั้งในด้านการศึกษาและการปฏิบัติ ความสามัคคีทางกายและจิตใจเพื่อเป็นศีลสามัญญตาทิฎฐิสามัญญตา การศึกษาเป็นเครื่องมืออันวิเศษ ไม่มีอันใดวิเศษกว่า ในการที่สร้างสรรค์ความฉลาดสามารถ และการปฏิบัติเพื่อเดินขึ้นสู่ภูมิอันเจริญ ถ้าการศึกษาไม่ดี สิ่งทีกล่าวมาก็ขาดเป็นท่วงๆ คล้ายถนนยุทธศาสตร์ถูกตัดขาดเป็นตอนๆ ฉะนั้น

การศึกษาทั้งด้านคหิโลกและธรรมทั้งที่เป็นธรรมวินัยและบาลี ตลอดภาษาของโลกที่นิยมกันแพร่หลาย รู้สึ้นทัดจัดเจนในขอบประเพณีอันดีของบรรพบุรุษบูรพาจารย์ ที่บริหารชาติและพระศาสนาโดยลำดับ รู้จักคัดเลือกสาระของวิทยาการที่ตนศึกษา เพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ทันกาลทันสมัยและบุคคล อันนี้จะเป็นพลังที่เพิ่มกำลังอำนาจและสมรรถภาพ ให้สงฆ์ไทยนำตนเองและหมู่คณะก้าวขึ้นสู่บันไดแห่งความเจริญได้อย่างมั่นคง

การศึกษาขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคนร่วมมือกันโดยจริงจัง ตั้งแต่ลูกวัด เจ้าอาวาส พระอุปัชฌายะ เจ้าคณะตามลำดับชั้น ถ้าจะรอคอยแต่ผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นเจ้าคณะชั้นสูงคนเดียว เครื่องจักรเล็กๆ น้อยๆ เป็นอัมพาตไปหมด การศึกษาก็ก้าวหน้าไปได้ตั้งใจหวัง ฉะนั้น ลูกสงฆ์ไทยทั้งมวล ตั้งแต่อุบาสก อุบาสิกา สามเณร นวกะภิกษุ เจ้าอาวาส พ่อแม่พระภิกษุ สามเณรและพระอุปัชฌายะ จะต้องร่วมมือร่วมใจกันดิ้นรน ตามจังหวะและหน้าที่ และอำนาจของแต่ละบุคคล ไม่ปล่อยให้เป็นที่พึ่งของเจ้าคณะแต่ด้านเดียว การศึกษาก็สามารถเดินได้ถูกจังหวะและความต้องการของคณะสงฆ์ไทยแน่นอนยิ่งขึ้น

พ่อแม่ของพระเณรควรจะร้อนใจ ในเมื่อพระเณรลูกชายของท่าน ชาติการศึกษาพระธรรมวินัยให้มาก อย่างนี้ทำให้ลูกบวชครองผ้าเหลืองๆ ยืน เดิน นั่ง นอน พุดจาปราศรัย ด้วยอาการละมุนละไมนั้น ปลื้มใจพอแล้ว เพราะสิ่งที่ท่านเห็นนั้น เป็นเพียงอาการภายนอก ซึ่งเป็นของไม่แน่นอน เมื่อใจยังมีได้สว่างพอ ธรรมวินัยยังไม่เข้าถึงใจคน ความเห็นยังคงคลาดเคลื่อนได้อยู่ จึงควรได้รับการศึกษาให้ยิ่งขึ้น จะช่วยสร้างใจให้เข้มแข็งหนักแน่น ในพระธรรมวินัย สามารถจะเป็นที่พึ่งของตัวเองและผู้อื่นด้วย เพราะการศึกษาจะสร้างลูกชายของท่านให้เป็นผู้รื้ออบกว้างขวางในเหตุผลและพระธรรมวินัยอันเป็นที่ละเอียดได้

พระภิกษุสามเณรหนุ่มน้อยทั้งหลายเอ๋ย บุญกุศลมีเพียงแต่บวชเข้ามาบ้าง นอน ๑ คอยเพลจ้งหันและวันสี่หรือเพียงทำวัตรเข้าเย็นได้เท่านั้นดอกหรือ ยังมีอีกมากที่เราจะต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจในพระธรรมวินัยอันกว้างลึก การศึกษานั้นจะพอล้างมันสมองอันโมหะหุ้มห่อมาแล้วหลายภพหลายชาติให้พ่ายแพ้ และมีแสงสว่างคือวิชา และปัญญาเกิดขึ้นแทน จะกลับความคิดที่ส่ายสไป่ในอารมณ์ฝ่ายต่ำของท่าน ให้หันปลายเข็มชี้ขึ้นสูง มุ่งอารมณ์อันสะอาดบริสุทธิ์ท่านจะเป็นบุรุษที่สามารถและสะอาดกายใจ เป็นเพชรเม็ดงามประดับบิดามารดาวงศ์ตระกูล วิชาศาสนา และ ครูบาอาจารย์ มีประเทศชาติเป็นที่สุด ท่านจึงควรร่วมมือกับคณะสงฆ์ไทยด้วยความชื่นใจ ก้มหน้าศึกษาเล่าเรียนด้วยความตั้งอกตั้งใจเถิด

เจ้าวัดและพระอุปัชฌายะ คือบิดามารดาของพระภิกษุสามเณรแต่ละวัด ขออาราธนาให้เป็นห่วงลูกวัด และสัทธิวิหาริกอันแตกาสิกข์ของท่านให้มาก ๆ เท่า ๆ กับท่านเป็นห่วงเพลจ้งหันเถิด ลูกสงฆ์ไทยจะได้พึ่งโอบอุ้มของท่าน สร้างตัวขึ้นมาเป็นกำลังของท่านและสงฆ์ไทย อันเป็นผลสะท้อนให้พระพุทธศาสนาเจริญอีกโสดหนึ่งด้วย

ทายกทายิกาผู้เป็นเสาค้ำของสงฆ์ไทยทั้งหลาย ถ้าท่านช่วยสร้างลูกสงฆ์ไทย ด้วยการทำนุบำรุงให้กำลังคือปัจจัยสี่แก่นักศึกษาลูกสงฆ์ไทย และสนับสนุนให้กำลังใจแก่นักศึกษา ตลอดจนครูอาจารย์ด้วย ถ้าลูกสงฆ์ไทยรูปใดไม่ศึกษาและปฏิบัติ พวกมันปล่อยปะละไม่เหลียวแล งดการอุดหนุน มินานท่านจะได้ครูบาอาจารย์ที่ดีไว้ประจำวัด และท่านก็ได้รับแสงสว่างคุ้มค่าแรงที่ได้ลงทุนไป ลูกหลานที่รักก็จะได้รับแสงสว่างจากอาจารย์ที่ดี

ซึ่งพ่อแม่เขาสร้างนั้นด้วย เพราะการรู้จักเลือกเฟ้นสนับสนุนของทายกต่อพระภิกษุสามเณร เป็นอาวูริพิเศษยิ่งกว่าปรมาณู ที่จะทำลายผู้บวชเข้ามาเกาะพระศาสนาตั้งกาฝาก

เจ้าคณะต่างชั้นขึ้นมาแต่ตำบลและอำเภอ เชื่อว่าเป็นวิญญูชนผู้รู้ดีแล้วทั้งนั้น คงเข้าใจความหมายของการศึกษาได้ดียิ่งกว่าพวกอื่น จึงขอให้เราช่วยกันปรับปรุงสนับสนุนทำนุบำรุงการศึกษาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น มีความพอใจว่าเราดีแล้ว เราฉลาดแล้ว คนอื่นมีดีก็ไม่ได้ ถ้าคิดอย่างนั้น คณะสงฆ์ไทย จะต้องพบกับความเสื่อมโทรมในวันใดวันหนึ่งข้างหน้าเป็นแน่นอน

๒. คณะสงฆ์ไทยต้องการอะไร คณะสงฆ์ไทยยังต้องการนักปฏิบัติค้นคว้าเอาจริงเอาจังเป็นคู่กันไปกับปริยัติ ปริยัติมีตาชดในชนบทที่เจริญ เว้นแต่ตามป่าดงที่ห่างไกลความเจริญ ในการคมนาคมและอื่นๆ ส่วนปฏิบัติยังไม่สมดุลกับปริยัติ ถ้าไม่สมดุลกันจะเข้าทำนองคำพังเพยของไทยอีสานว่า “หาบข้าง ซาแมว” ซึ่งตรงกับคำว่า “หาบข้าง คอนแมว” จนถึงมีรูปติดอยู่กำแพงแก้วรอบองค์พระธาตุพนมมาแต่โบราณ ณ วัดพระธาตุพนม แสดงความลำบากของท่าน ผู้หาบมีไข่เล่น คือข้างอยู่หน้า แมวอยู่ข้างหลัง ทำให้คานหาบ ข้างหลังยาว ต้องใช้มือกดถ่วงอยู่ตลอดเวลา ข้างหน้าสั้นชิดตัว ต้องใช้มือประคองไว้ มิฉะนั้น น้ำหนักข้างจะดึงเอาแมวให้กระดกขึ้นสู่อากาศ แล้วพลัดตกทั้งข้างทั้งแมว

เท่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ อยากจะพูดว่า ปริยัติของเราเป็นเหมือนข้าง เพราะเราทะนุถนอมมานานและกำลังเร่งมือบำรุงอยู่ ซึ่งมีน้ำหนักพอสมควร ส่วนปฏิบัติเป็นแมวตัวเล็ก ๆ จึงควรเพิ่มน้ำหนักแมวให้น้ำหนักเท่าข้าง จึงจะสมดุลกัน ถ้าจะหาบคอนกันก็จะมีน้ำหนักถ่วง เสมอทั้งข้างหน้าข้างหลัง เดินได้สบาย และไม่พลัดตกด้วย

แต่ก่อน ต้นยุครัตนโกสินทร์ขึ้นไปถึงสมัยแรก พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองไทย ต้นตระกูลของคณะสงฆ์ไทย เป็นทั้งนักศึกษปริยัติและนักปฏิบัติ ข้อนี้จะสังเกตได้ตามจุดหมายเหตุทางพระพุทธศาสนาที่ล่วงมา ฉะนั้นสงฆ์ไทยทั้งหลาย จึงควรสนใจและสนับสนุนการปฏิบัติ ให้เคียงคู่กันไปกับปริยัติ เพราะปริยัติเป็นภาคทฤษฎี เป็นตำรา เป็นแผนที่ เป็นเสมือนรายงานปักใหญ่ที่จะบอกให้รู้ตำแหน่งแห่งความจริงของพระธรรมวินัย อันเป็นตัวเป็นแก่นของพระพุทธศาสนา ส่วนการปฏิบัติ นั้น เป็นภาคทดลอง ลงมือตรวจสอบค้นคว้าหาความจริงแห่งพระธรรมวินัย ความยากง่ายก็ต่างกันตามลักษณะ ของหยาบก็ยากอย่างหยาบ ๆ ง่าย ๆ ของละเอียดประณีตก็ต้องใช้ความพยายามประณีตเป็นธรรมดา

ส่วนปฏิเวธ ที่เห็นศัพท์ในปริยัติตาชดนั้น ถ้าปฏิบัติถูกต้องตามครรลองพระอริยเจ้าแล้ว ก็เชื่อว่าธรรมชาติของดวงวิญญาณหรือของจิตคงเข้าถึง จะเป็นตัวแท้หรือเงารังก็ไม่ว่าแล้วแต่อุปนิสัยและองค์มรรคจะเป็นธรรมสามัคคีคือ สมดุลกัน อย่างน้อยก็จะพบเห็นสิ่งและความรู้สึกแปลก ๆ ในด้านดี ที่ตาเนื้อและความคิดธรรมดาสามัญไม่เคยพบ ซึ่งนับว่าเป็นปัจเจกตั้งเฉพาะตัวใครตัวมัน

ฉะนั้น จึงขอคณะลูกสงฆ์ไทยทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จงช่วยกันสนใจและสนับสนุนด้วยการปฏิบัติ และให้กำลังอุปการะเท่าที่ควร อย่างน้อยก็ให้หนึ่งฟังไว้ก่อน เมื่อสิ่งใดตนมิเคยรู้เคยเห็นมิเคยกระทำ ก็อย่าเพ่อตีคลุมว่าเป็นไปไม่ได้ ถ้ามีฉะนั้น คำสอนของสมเด็จพระบรมครูของเรา คือองค์พุทธโรจะ เป็นหมั่นไป เพราะการเมาปริยัติ

ของพุทธบุตร การเมานี้สำคัญมาก ผู้เมาปริยัติ เมาทฤษฎีและสูตรต่างๆ อาจเห็นพวกปฏิบัติเป็นยาเบื่อยามาก็ได้ พวกปฏิบัติ ถ้าได้เมมาแล้ว ก็เห็นพวกปริยัติไม่มีประโยชน์ เป็นผู้เลี้ยงวัวไว้แต่ไม่ได้กินเนื้อและน้ำมันหรือเบญจโครส

ความจริงผู้กินนมก็ควรขบใจผู้เลี้ยง ผู้เลี้ยงก็ควรขบใจผู้กินเนื้อและนม เพราะทำให้มีงานทำและมีอาหารกิน ความมีประโยชน์นั้น ก็มีด้วยกันทั้งสองฝ่าย ต่างแต่ว่าประณีตกว่ากันเป็นชั้นๆ ถ้าเราจะมัดแต่ค่อนแคะกันแล้ว สัตถธรรมทั้งสามก็จะไม่ครบเท่านั้นเอง อย่างลืมนเรื่องตบอด ๗ คน คล่าข้างก็แล้วกัน เกียงกันป่นปี้ ผู้รู้ตัวข้างตลอดก็คือผู้ชี้ข้าง ซึ่งได้แก่องค์สมเด็จพระบรมครูผู้ตั้งศาสนาพุทธของเรา

เวลานี้ ในด้านปฏิบัติ คณะสงฆ์ไทยหมู่หนึ่งกำลังเอาจริงเอาจัง และได้สร้างนักปฏิบัติขึ้นอาจารย์และกัลยาณชนขึ้นมากแล้ว คณะสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ก็พร้อมที่จะสนับสนุนถึงกับก.จ.ภ. ได้วางระเบียบการอุปถัมภ์ควบคุมไว้เพื่ออยากให้การปฏิบัตินี้เป็นปึกแผ่นและสัมพันธ์กันสนิทกับปริยัติธรรมนั่นเอง

ถ้าหากปริยัติกับปฏิบัติกอดคอกันสนิทเมื่อใดแล้ว ในวงคณะสงฆ์ไทยจะต้องเด่นและเจริญเป็นที่สนใจของชาวโลกผู้เป็นบัณฑิตยิ่งกว่านี้ และจะสร้างความถาวรมั่นคงอันเป็นสิ่งที่เราต้องการปรารถนา เพื่อรักษามรดกอันมีค่าและทรงเกียรติ คือ คณะสงฆ์ไทย อันสืบมาแต่บรรพบุรุษหลายร้อยชั่วคนแล้ว และเป็นเครื่องดึงดูดให้คณะสงฆ์มหานิกาย ที่อยู่ภายนอกประเทศ ให้หลังไหลเข้ามาศึกษาปฏิบัติ นำแบบอย่างไปปรับปรุงตัวให้ดีเด่นเคียงคู่กันไปกับเพื่อนร่วมคณะสงฆ์ไทยอีกด้วย

เมื่อนักปริยัติหันหน้ามาสนใจการปฏิบัติ ก็จะทำให้ปริยัติที่ตนเข้าใจอยู่นั้น มีรสชาติและความหมายแจ่มชัดขึ้นอย่างไม่เคยพบเห็นในตำรามาก่อน เพราะปริยัติเป็นภาษาของใจ อันซ่อนอยู่ในส่วนลึกของแต่ละบุคคล ซึ่งพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบก่อนแล้ว วางเป็นแบบฉบับไว้ การปฏิบัติเป็นการตรวจค้นหาความจริงที่ตำราชี้บ่งไว้ นักปฏิบัติยังจะพบอะไรแปลกๆ ซึ่งปราชญ์มิสามารถจะวาดเป็นอักษรไว้ได้อีกมาก เช่น คนอ่านตำราจนเข้าใจซึ้งใจและดูแผนที่จินตนิมิตแล้ว ออกเดินออกตรวจสอภุมิประเทศจริง ยิ่งจะพบความจริงยิ่งกว่าตำราและภูมิศาสตร์บอกไว้ ฉะนั้น

นักปฏิบัติถ้าสนใจและเคารพต่อปริยัติ ก็จะสามารถระบายถ่ายเทความคิดความเห็นที่ตนค้นพบความลึกซึ้งของจิตวิทยานั้น ออกเป็นภาษาที่โลกทั่วไปรู้ตามได้ เพราะภาษาจิต และมโนภาพทั้งหมด ที่พระโยคาวจรจะต้องพบผ่านนั้น พระพุทธองค์บรมครูและพระปัจเจกพุทธชินาสพเจ้าทั้งหลาย ได้พบเห็นมาก่อนและได้ขนานนามไว้หมด จนคนตั้งครีโลกผู้ศึกษาปริยัติได้คุ้นเคยกับชื่อเหล่านั้นแล้ว เช่น สมภาณี ฉาน สมบัติ มรรค ผล นิพพาน ฯลฯ เมื่อขาดปริยัติค้นพบเห็นเข้า จะเรียกชื่อธรรมเหล่านั้นไม่ถูกเลย จะบัญญัติขึ้นใหม่ก็เป็นภาษาใหม่ที่นักศึกษาทั่วไปรู้ตามไม่ได้ เพราะเรียกชื่อผิดจากพุทธนิยาม และเป็นผู้รู้เฉพาะตน (ปัจเจก) ไม่สามารถจะถ่ายเทให้ผู้อื่นทราบได้ทางตำรับตำราและภาษาพูด เช่นเดียวกับนักเดินป่าที่ขาดความรู้ทางภูมิศาสตร์และแผนที่สากลที่โลกเคยสำรวจมาแล้ว แม้เห็นจริงจะนำมาเล่าให้ถูกตามความนิยมของผู้ออกสำรวจเดิมมิได้ฉะนั้น

ฉะนั้น จึงขอวิงวอนทั้งนักปฏิบัติและนักปริยัติ โปรดได้หันหน้าเข้าหากัน ได้มองเห็นคุณค่าของกันและกัน แล้วกอดคอกันจรจรลงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคณะสงฆ์ไทยให้ก้าวหน้าสูงเด่นเพื่อความศิริสวัสดิ์ของคณะ

และอนุชนของคุณะ จนกว่าดินฟ้าสลาย

๓. คณะสงฆ์ไทยต้องการอะไร สิ่งที่คณะสงฆ์ไทยต้องการ ยังมีอยู่อีกคือ นักปกครองที่มีสมรรถภาพ และจิตวิทยาสูงที่เข้าใจทั่วถึงในการบริหารหมู่คณะ ให้เจริญด้วยการศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ สาธารณูปการ ต้องการนักปกครองที่มีทัศนะสูงในการอบรมกล่อมเกลา ลูกหมู่ลูกคณะให้เป็นพระณेरที่ดี และสามารถปกครองเข้าถึงครอบครัวบริษัทบริวารให้อยู่ในความเป็นระเบียบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี รู้จักใช้ธรรมานุภาพให้แทรกซึมเข้าไปในพุทธบริษัทบริวาร อย่างท่านราชาการครุหลวงโพนสะเม็ก พระเถระชาวล้านช้าง ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ซึ่งสามารถควบคุมบริษัทบริวารได้เป็นจำนวนแสนๆ จนสามารถดำรงตำแหน่งสังฆราชของชาวแคว้นแคว้นจำปาศักดิ์ทั้งแคว้น โดยธรรมานุภาพ ถึงได้เนมิตถกนามว่า “ราชครูชี้หอม” มาจนบัดนี้ เวลานี้ คณะสงฆ์ไทยเรายังมีนักปกครองไม่พอใช้ เพราะวัดทั้งหลายจะก้าวหน้าถอยหลัง **ต้องได้นักปกครองที่ดี** มาแต่ชั้นเจ้าอาวาส พระอุปัชฌายะ เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอขึ้นมา ส่วนเจ้าคณะชั้นสูงนั้นเป็นผู้คุมนโยบายและออกคำสั่ง และตรวจตราแนะนำเป็นครั้งคราว ถ้าเจ้าคณะรองๆ ลงไปปล่อยคำสั่งให้เป็นหมันตายด้านอยู่ในแฟ้มและลิ้นชักตู้แล้ว ความมุ่งหมายของคณะสงฆ์ชั้นสูง ก็หยุดชะงักอยู่แค่นั้น การปกครองจึงมีวัดติด้อย วัดเด่น ลามขึ้นไปถึงตำบล อำเภอ จังหวัด เพราะโคนต้น คือเจ้าวัดแต่ละวัดไม่ได้มาตรฐานเสมอกัน ฉะนั้น นักปกครองที่ดี เราต้องการอย่างน้อยสัก ๑๙.๑๐๑ ท่าน เท่าจำนวนวัดของคณะสงฆ์ไทย จึงจะเป็นที่พอใจได้บ้าง

ฉะนั้น ขอเจ้าหมู่เจ้าคณะตั้งแต่ชั้นเจ้าวัดขึ้นมา จงร่วมมือกันสร้างตนเอง ให้เป็นนักปกครองที่ดี เคารพต่อคำสั่งอันศักดิ์สิทธิ์ของคณะส่วนกลาง อย่าได้ถือเป็นโฆษณาขายยา เพราะคำสั่งทั้งหลายนั้น อิงและสนับสนุนธรรมวินัย ออกมาเพื่อธรรมวินัยอันเป็นสัตตสุสาน มีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เมื่อเราร่วมมือกันแต่ชั้นสูงถึงขั้นต่ำ แต่ขั้นต่ำถึงขั้นสูง ชื่อว่าช่วยกันสร้างความต้องการข้อนี้ของคณะสงฆ์ไทยให้สมบูรณ์ขึ้น มีหวังจะวิ่งแข่งกับปรปักษ์ คือ พาทิรัลทธิได้ด้วยความสะดวก และเต็มไปด้วยความหวัง

๔. คณะสงฆ์ไทยต้องการอะไร คณะสงฆ์ไทยยังต้องการนักเผยแผ่และโฆษณาดรรณวินัยที่สามารถมีสมรรถภาพสูง แดกฉานในธรรมวินัย เข้าใจการทำสิ่งที่ลึกให้ตื้น มีวาทศิลป์ ฉลาดในนิรุติ มีสัมปยุตธรรม รู้ตนประมาณ กาล บริษัท ฯลฯ และสามารถนำธรรมวินัยนั้นให้แปรรูปเป็นภาษาสากลและท้องถิ่น แม้ในประเทศของตน นักเผยแผ่ที่ไม่เลือกกาล สถานที่ สามารถจะแทรกซึมเข้าไปได้ในเมืองบ้านนอกและป่าดง อย่างคณะมิชชันนารีของชาวคริสต์ ศบคนและรับอาหารได้ทุกชั้น มุ่งแต่ธรรมไม่มุ่งอามิส ฉิว่าลูกสงฆ์ทั้งมวล ตั้งแต่สามเณรเล็กๆ ขึ้นไปสามารถช่วยกันคนละไม้คนละมือ คือเผยแผ่ด้วยรูปคือลักษณะท่าทาง การนุ่งห่ม ยืน เดิน นั่ง นอน ที่อยู่อาศัย เห็นแล้วให้เกิดความเลื่อมใส เผยแผ่ด้วยเสียง เช่นการพูดจา ปราศรัย การแสดงธรรม ปาฐกถาธรรม เพื่อช่วยกันเผยแผ่ทั้งด้านประพตปฏิบัติจรรยา มารยาท และการอธิบายขยายธรรมะให้เข้าใจ ความต้องการข้อนี้ของคณะสงฆ์ไทยก็จะสมบูรณ์ขึ้นอีก

๕. คณะสงฆ์ไทยต้องการอะไร คณะสงฆ์ไทยยังต้องการนักสาธารณูปการอีกมาก บรรดาสมภาร เจ้าอาวาสทั้งหลาย ซึ่งอยู่ตามซอกหัวยธารเขาจนถึงพระนคร ถ้ารู้จักเข้าใจว่าวัดนั้น เป็นอาราม คือสถานที่ปลูก

ความชื่นชมยินดี ให้เกิดแก่ผู้ได้มาพบเห็นแล้วปรับปรุงบริเวณและอาคารสถานให้เป็นระเบียบไม่เกะกะ รักความสะอาดและรู้จักดัดแปลงธรรมชาติให้น่าดู ตามลานวัด รู้จักตกแต่งที่กราบไหว้บูชาให้เป็นระเบียบและเกิดความศักดิ์สิทธิ์ โดยได้พบได้เห็น ได้ยินมา จดจำนำไปแก้ไขวัดของตนๆ แม้นยากจนไม่ถึงกับมีโต๊ะทอง หลังคาโบสถ์ วิหารมุงด้วยกระเบื้องเคลือบก็ตาม ถ้าเข้าใจตกแต่งก็จะเป็นวัดที่เกิดความสุขใจ น่าอยู่น่าเข้าชมให้หายกลัดกลุ้ม รุมร้อนด้วยเพลิงกิเลสไปได้

เรื่องสงฆ์ไทยต้องการอะไรนี้ เขียนขึ้นจากความรู้สึกที่นึกได้ เป็นความรำพึงเพื่อฝันและความเข้าใจของผู้เขียนเอง ถ้าสงฆ์ไทยส่วนมากมีเห็นพ้องด้วย ก็หวังได้รับอภัย ถ้าเห็นด้วย โปรดช่วยกันคิดช่วยกันทำ ทุกหนทุกแห่ง เกียรติของคณะสงฆ์ไทยก็จะกระหึ่มครึ้มครางขึ้น เหมือนมโหรีทีกที่เจ้าพนักงานประโคมให้รัวลิ้น ในท่ามกลางความเจียบสงัดที่วิหารอันศักดิ์สิทธิ์ หรือปราสาทราชฐานอันสูงเกียรติ ความเจริญก้าวหน้าก็จะได้เร่งฝีเท้าก้าวยาวเร็วๆ ถี่โดยลำดับ ก็จะถึงจุดหมายเร็วขึ้น เมื่อเจริญถาวรมีประสิทธิภาพและคุณภาพสูง สมดุลกับปริมาณที่เรียกว่า “มหานิกาย” แล้ว มหาสังฆานูภาพก็เป็นเงาตามตัว

**เมื่อคุณภาพดีและเข้มแข็ง เพราะได้บรรลุความประสงค์ทั้ง ๕ ที่กล่าวมาแล้วนี้ จะไปวัดกอะไรถึงปรับักษ์
เช่นลัทธิทำลายศาสนา พาทิศศาสนา พาทิรนิกาย ลัทธิอื่นใด เพราะสงฆ์ไทยมีลูกหลานที่เข้มแข็ง ทรงคุณภาพสูง
มีวิชาความรู้ ความประพฤติดีเป็นอาวูช และเป็นป้อมค่ายอันแข็งแรง เสมือนป้อมเหล็กและทองแดง ที่ยืนหยัด
อยู่ในสนามรบ ฉะนั้นแล**

การวรรกรรม

ความเคารพ ความเคารพ คือ การแสดงจรรยา มารยาทอันดีงามของสาธุชนหรืออารยชน สาธุชนคือ คนผู้มีจิตใจงาม ภูมิธรรมในใจสูง มีมารยาททางกายสุภาพอ่อนโยน ไม่แข็งกระด้าง มีวาจาสุภาพละมุนละม่อม ร่าเริงนุกและจับใจ ผู้ได้ยินได้ฟัง อารยชน ก็หมายเอาชนผู้ดีผู้เจริญด้วยระเบียบแบบแผน มีจิตใจสูงมารยาทงดงามเช่นเดียวกัน แต่อารยชนทางธรรมนั้น หมายถึงชนชั้นพิเศษ คือผู้มีจิตใจสูงเหนือชาวโลกธรรมดาสามัญ นับแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป

๑. การแสดงความเคารพ

นิยมกันหลายแบบตามลัทธิของชาติและศาสนา โดยเฉพาะชาวพุทธชาวไทยเรา นิยมการกราบไหว้กันตามฐานะ

๑.๑ กราบ คือการนั่งกับพื้น ผู้ชายนั่งคุกเข่า วางมือทั้ง ๒ ปูราบลงกับพื้น ศอกทั้ง ๒ แขนงพื้น และก้มศีรษะลงให้จรดกับหลังมือทั้ง ๒ นั้น เรียกเบญจางคประดิษฐ์ แปลว่า “ตั้งองค์ ๕ ไว้” คือฝ่ามือทั้ง ๒ ศอกทั้ง ๒ จรดพื้นหน้าผาก ๑ รวมเป็น ๕

ส่วนสตรีเพศ ให้นั่งท่าเทพธิดา คือนั่งคุกเข่าทับขาทั้ง ๒ แล้วกราบเบญจางคประดิษฐ์เช่นเดียวกัน จัดเป็นการแสดงความเคารพถูกต้องตามแบบวิธี

การกราบนี้ ให้กราบบุคคลคือผู้สูงอายุ เช่น ปู่-ย่า-ตา-ยาย-บิดา-มารดา เป็นต้น กราบผู้หลักผู้ใหญ่ในราชการและผู้เกิดในสกุลสูง ที่เป็นสมมติเทพ เช่น พระราชา-ราชินี เรียกว่า วยวุฒะ ๑ และพระโอรส-ธิดา ของกษัตริย์ ซึ่งเรียกว่า ชาติวุฒะ ๑ ใช้กราบพระภิกษุสามเณร ผู้ทรงศีลทรงธรรม ซึ่งเรียกว่า คุณวุฒะ ๑ และปูชนียวัตถุ อันเป็นอนุสาวรีย์ระลึกถึงบุคคลนั้นๆ ด้วย

๑.๒ ไหว้ คือกิริยาที่ยกมือขึ้นแสดงความเคารพ ใช้เวลาที่พบเห็นผู้ที่เราเคารพนับถือ เวลาเรานั่งอยู่กับยกพื้น เช่น นั่งเก้าอี้อยู่ก็ตี พบกันตามทางก็ตี ยกมือทั้ง ๒ ประนมไว้เพียงหว่างคิ้ว แล้วลดลงหน่อยหนึ่ง ยกมือทั้ง ๒ ไหว้แล้วลดลงมาไว้เพียงหน้าอก ประคองไว้ เช่นไหว้พระเถระผู้ใหญ่รายงานตัว เสร็จแล้ววางไว้ปรกติ

ข้อที่ควรระวัง เวลาเข้าหาพระเถระผู้ใหญ่ อย่างนั่งให้ใกล้เกินไป-ห่างเกินไป ให้นั่งพอดี พุดจาให้ได้ยิน ถ้อยคำของกันและกัน อนึ่ง อย่างนั่งตรงหน้า ให้นั่งหลีกเลี่ยงๆ นิดหน่อย

การเข้าหาพระเถระ เมื่อคุกเข่ากราบ ๓ ครั้งแล้วก็รายงานตัว และบอกความประสงค์ที่เรามาพบท่าน เพื่อประสงค์อะไร พุดให้ชัดถ้อยชัดคำ อย่างนั่งท้าวแขนหรือเอนเอียงต่อหน้าท่าน เวลาพูดท่านพูดด้วยหรือเราพูดกับท่าน ต้องสำรวมกาย ขึ้นพระราชาคณะต้องประนมมือรับ ต่ำกว่านั้นลงมา เพียงเราวางมือไว้บนตักท่าเตรียมพร้อมไว้ทุกเมื่อ

๒. ไปลา-มาคอบ

ยังมีความเคารพอีกแบบหนึ่ง ที่กุลบุตรกุลธิดา ผู้หวังความเจริญก้าวหน้า จะต้องเอาใจใส่คือ “การไปให้ลา-มาให้คอบ” ซึ่งโบราณชาวเราเรียก “ไปให้ลา-มาให้คอบ” เรื่องนี้สำคัญมาก เด็กรุ่นนี้ขาดการศึกษา เปรียบอันดีไม่ถึงเป็นสำคัญ จะพาให้ตนเองและจริยธรรมอันดีเสียไป

การไปลา-มาคอบ ก็คือการแสดงคารวะต่อผู้หลักผู้ใหญ่หรือหัวหน้าหมู่คณะหรือสกุลนั่นเอง ผู้ปกครองหมู่เช่น บิดามารดา ครูบาอาจารย์หรือใครก็ตาม ย่อมมีการรับผิดชอบในสุขทุกข์ของผู้อยู่ได้ปกครอง เป็นห่วงใยในการอยู่กินหลับนอน และ การศึกษาอบรมสาระทุกข์สุขดิบ ผู้ใหญ่ที่ดีทั้งหลายต้องมีใจเช่นนั้น

ฉะนั้น เมื่อเราจะเข้าไปอยู่ได้ปกครองก็ดี จะนำคนเข้าไปอยู่ภายใต้ปกครองท่านก็ดี เวล่านำเด็กหรือผู้อยู่ได้ปกครองเข้าไป จะนำตัวไปมอบหรือฝากฝังให้ดูแลสุขทุกข์ปกครองแทน เมื่อได้รับความยินยอมและเห็นชอบ จึงเข้าไปอยู่อาศัยได้ มิใช่เข้าไปอยู่ตามอำเภอใจ จะเป็นบ้านเป็นวัดเช่นเดียวกัน ผู้เข้าไปอยู่เฉยๆ โดยมีได้บอกเล่าขออนุญาตจากผู้ปกครองในที่นั้นๆ วัฒนธรรมเราถือว่า “คนถ้อย” อากาที่เรากลับเล่าแก้สลับให้ท่านอนุญาตนั้นแล โบราณเรียกว่า “คอบหรือคอบ” เป็นธรรมเนียมและมารยาทอันดีงามของสาธุชน

ไปลา เมื่อผู้ใดอาศัยอยู่ในที่ใด กับผู้ใดก็ตาม เวลาจะหนีไป จะเป็นการชั่วคราวหรือไปมิกลับก็ตาม ต้องบอกลาเป็นกิจลักษณะถึงความประสงค์จะไปและเวลาจะกลับด้วย ในทางวัด ถ้าจะไปเลยโดยมิกลับมาอีก ต้องมีพานดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการะด้วย เวลาเข้าฝากเป็นศิษย์ เป็นลูกวัดก็เช่นเดียวกัน

มาคอบ เมื่อลาไปธุระซึ่งเป็นเวลาแรมมือแรมคืน เวลากลับผู้ใหญ่ต้องเป็นห่วง อยากรู้ อยากราบว่า การไปนั้นได้รับความสะดวกหรือลำบากอย่างไร ฉะนั้น เวลากลับผู้น้อยที่ดีต้องเข้าบอกให้ทราบ ว่า “ได้กลับมาแล้ว” เมื่อท่านถามสุขทุกข์ก็รายงานให้ทราบ ถ้าเป็นชาวบ้าน ก็เข้ากราบพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่เป็นการคอบและเยี่ยมเยียนท่านด้วย ชื่อว่าเด็กดี เพิ่มความรักความเอ็นดูมากขึ้น

เด็ก ๆ ทั้งหลายในตระกูลที่ดี แม้แต่จะไปโรงเรียนและเวลากลับถึงบ้าน เขาก็ฝึกกันให้เข้ากราบผู้ปกครองเป็นการรายงานตัวว่า “หนูขอลาไปโรงเรียนหรือกลับมาแล้วด้วยความสบายดี” เหล่านี้เป็นธรรมะที่พ่อแม่และผู้ปกครองทั้งหลายควรจะสนใจ อย่าถือเป็นของเล่น จะทำลายมรดกอันดีงามของบรรพบุรุษ

๓. คารวะต่อสถานที่

๑. สถานที่ราชการ เช่น ที่ว่าการอำเภอ ศาลากลางจังหวัด สถานีตำรวจ ศาลาเทศบาล โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ผู้ไปยังสถานที่ดังกล่าว ต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย ไม่แสดงกิริยาหยาบโลน ไม่พูดคำเหลวในสถานที่เหล่านั้น อันเป็นสถานที่สำคัญของชาติ ต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของสถานที่นั้นๆ ไม่ตามอัธยาศัยของตัวเอง

๒. สถานที่สาธารณะ เช่น ถนนหนทาง ตลาด เราต้องคารวะประชาชนด้วยการแต่งกายสุภาพเรียบร้อยไปปรากฏตัว ไม่ทำและพูดอันใดให้เป็นที่เกิดกิตติขวงหูตาของสาธารณชน ไม่ทำลายสมบัติส่วนรวมของชาติ

เช่น ทำลายถนน สะพาน ศาลา บ่อน้ำ เป็นต้น ผู้ทำลายชื่อว่าปล้นความสุขของประชาชน หรือทำลายประชาชน เป็นบาปหนักแก่ผู้ทำ

๓. วัดวาอาราม อันจัดเป็นกุศลสถาน เป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน ที่พากันเสียสละ สร้างและทะนุถนอมไว้ เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของประชาชน เป็นแหล่งเพาะปลูกจริยธรรมหรือวัฒนธรรมอันดีงามของชาวบ้าน จะถือว่าเป็นโรงเรียนอบรมศีลธรรมแก่ชนทุกชั้นทุกวัยก็ไม่ผิดอันใด จะจัดเป็นโรงพยาบาลรักษาโรคใจของชาวบ้านก็ถูกพูดสั้นๆ ก็คือว่า วัดนั้น จุดมุ่งหมาย นักปราชญ์สร้างไว้เพื่อให้เป็น **“โรงงานหล่อหลอมคนให้ดี”**

วัดจึงเป็นแดนเคารพคารวะของประชาชน ใครทำลายและลบหลู่ดูหมิ่นดูแคลน จึงถูกสาปแช่งให้เป็นมนุษย์ชั้นต่ำเลย นั่นเปรตหรือผี เป็นกรรมบาปหยาบช้าแก่ผู้มันทั้งชาตินี้และชาติหน้า

การเคารพวัด ก็เท่ากับเคารพพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนา ที่ทรงตั้งศาสนาไว้ด้วยความหวังดีต่อชาวโลก และเคารพพระธรรมวินัย อันเป็นคำสั่งสอนด้วยความหวังดีของพระพุทธองค์ และชื่อว่า เคารพต่อพระสงฆ์ ผู้เป็นสาวก ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ รวมเรียกว่า เคารพพระรัตนตรัยนั่นเอง วัดเป็นสถานที่แสดงถึงเกียรติของพระพุทธเจ้า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงต้องเคารพ การเคารพวัดนั้น ควรทำดังนี้

๑. เวลาจะเข้าไปในวัด ต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อยตามแบบนิยม เวลาเข้าไปในวัดต้องเคารพด้วยกาย คือ รักษาจรรยา มารยาทอันดี เคารพด้วยวาจา คือ รักษาปาก ไม่พูดคำหยาบโลน กักขฬะ สามทาว เสียดลี และค่อนแคะชวนวิวาท เคารพด้วยใจ คือ สำนึกถึงความดีของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมนุษย์วิเศษที่โลกบูชา เพื่อจงใจเราให้สงบเยือกเย็นเป็นคนดี

๒. ไม่ก่อความเหี้ยมโหดดุร้ายทารุณ เช่น ฆ่าตีกัน กล่าวคำอาฆาตมาดร้ายผู้อื่น คอยปล้นแย่ง ชิงทรัพย์ของผู้อื่น ไม่เข้าไปยิงนก ตกเบ็ด วางเครื่องดักสัตว์ เช่น ลอบ ไซ เป็นต้น ในเขตวัด อันเป็นการเหยียดหยามพระรัตนตรัย และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

๓. ไม่นำเครื่องฆ่า เครื่องประหาร เข้าไปในวัด เช่น หอก ดาบ ปืน และเครื่องจับสัตว์อื่น ๆ

๔. ไม่นำสุรา ยาเมา ฝิ่น กัญชา เข้าไปกิน ไปขายในวัด และ ไม่เล่นการพนันในวัด อันเป็นการขัดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แม้จะร่ำรวย ก็ชื่อว่าผิดธรรมะ เพราะรวยขึ้นในท่ามกลางความฉิบหายของเพื่อนมนุษย์

๕. ไม่ขว้างปาสัตว์ในวัด และ ไม่ทำลายรูปปูชนียวัตถุของวัด เช่น พระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ ไม้ศรีมหาโพธิ์ และ ถาวรวัตถุอื่น ๆ อันเป็นสมบัติของพระศาสนา แม้แต่นั่งนอนเขียนขีดในที่ ไม่สมควรก็ควรละเว้น

๖. ต้องเคารพต่อสมบัติของวัด เช่น ต้นไม้ดอกไม้ ผล และอาคารสถานที่ ไม่มีกัง่ายทำลายโดยตรง และโดยอ้อม

๗. ไม่ปล่อยสัตว์ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ แพะ สุนัข เข้าไปทำลายสมบัติของวัดและทำความสกปรกในวัด เป็นการทำลายพระศาสนาโดยอ้อม เช่น ทำลายต้นไม้ สิ่งก่อสร้าง เสียค่าจ้างทำความสะอาดเป็นการสิ้นเปลืองสมบัติของพระศาสนาให้ร่อยหรอ เป็นบาปกรรมแก่ผู้กระทำ

๘. ไม่สวมหมวก ใส่รองเท้า เข้าไปจากภูติวในคารวสถาน เช่น ต่อหน้าพระพุทธรูป ลานพระสถูป

เจดีย์ และเวลาเข้าไปในโบสถ์วิหารและอาคารสถานที่พระศาสนา เป็นการไม่เคารวะ เป็นโทษทั้งชาตินี้และชาติหน้า โบราณไทยเราจึงถือและอบรมนุตรหลานให้สังวร

๙. อย่าเกี่ยวพาราสีและทำมิตีมีรัยในวัด เป็นบาปหนัก เวลาค้าคินผ่านวัด มิควรส่งเสียงอึกทีกครึกโครม เพราะเป็นภัยแก่ความสงบของนักบวชผู้ต้องการความเงียบสงัด

๑๐. เวลาพักในวัด ต้องเคารพต่อสถานที่ จะนั่งนอน หรือ ชุกชนใด ๆ ก็รู้กาลเทศะ อย่าทำความสกปรกในที่พัก เวลาจะหนักก็ต้องทำความสะอาด

๑๑. วัดร้าง วัดร้างที่ยังคงเป็นสภาพที่ให้อำนาจ ก็มิควรเข้าไปประพาดิกรรมชั่วในที่นั้นเช่น นำวัว ควาย สุกร เข้าไปฆ่า หรือเอาเป็นปอนเล่นการพนัน เป็นต้น

๑๒. อย่ารุกรานหรือโลกเอาดินวัด ผู้ใดอยู่ใกล้วัดก็ดี อาศัยที่วัดปลูกพืช เช่นทำสวนหรือหาประโยชน์ หรือ ปลูกบ้านเรือนอาศัยก็ดี มิควรจะโกงสิทธิ์ของวัด เช่นโกงค่าเช่าเอาเปรียบในสัญญา เป็นต้น ท่านจะเสียความเป็นสาธุชนและชาวพุทธที่ดีโดยไม่รู้ตัว ฯลฯ

การเคารพวัดยังมีอีกมาก ผู้ขาดความเคารพวัด ตามคัมภีร์เปรตวัตถุ ท่านขึ้นบอกว่า เป็นบาปตกนรก เป็นเปรตจำพวกต่าง ๆ อีกด้วย จะว่าโกหกก็เชิญไปเปิดพระไตรปิฎกก็ได้ ผู้เคารพวัด ชื่อว่าเคารพพระรัตนตรัย เป็นกำไรคือจะเป็นคนดีมีจิตใจสะอาดปราศจากคำครหาของผู้รู้ (บัณฑิต) ประชาชนไม่เป็นศัตรู มีแต่มิตรแวดล้อม จุติแล้วไปเกิดสุคติเป็นเทวนบุตรเทวดาตามกำลังบุญนั้น ๆ

ถ้าท่านรักตัวท่าน ก็มิควรรักแคบๆ แต่ตัวท่าน เพราะท่านอาศัยบ้านเมืองอยู่ ต้องรักบ้านเมืองด้วย บ้านเมืองจะสงบสุข ก็เพราะอาศัยศาสนากลมเกลียวอบรม ฉะนั้น จึงควรช่วยศาสนา และพากันรักษาไว้เพื่อลูกหลานอีกด้วย ถ้าท่านกลัวลูกหลานเหลนของท่านจะเป็นผีเป็นยักษ์ ก็ควรรักษาหลักธรรมไว้ให้เขา คือร่วมใจกันประพาดิธรรมะ เคารพธรรมะ ใจความก็คือเคารพศาสนาและรักษาศาสนา อันมีเครื่องหมาย คือวัดไว้ให้ดี เพราะวัดเป็นดุจเรือนคลังที่บรรจุคุณพระพุทธรูป-พระธรรม-พระสงฆ์ เมื่อขาดวัด หมดวัดแล้ว ก็เหมือนเครื่องบินไม่มีสนาม หรือเรือที่ไม่มีท่าจอดจะนั่นแล

๕. คนหายาก

คนที่มีจำนวนน้อยหาจะพบแต่ละครั้งแต่ละคนนั้นลำบากมาก เรียกว่า คนหายาก เหมือนสิ่งของ เช่นเพชรพลอยที่มีน้ำดี ๆ ทองคำที่แท้มีเนื้อบริสุทธิ์ ก็หายาก เพราะไม่มีดาษดื่น ราคาสูง ถ้าหาง่ายราคาก็ถูก คนก็เช่นเดียวกัน ถ้าหาง่ายค่าตัวก็ถูก ถ้าหายากค่าตัวก็ยิ่งสูง ฉะนั้น

คนหายากในโลกนี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสมี ๒ จำพวกคือ

๑. บุพพการี ผู้ทำคุณก่อน

๒. กตัญญูทเวที ผู้รู้จักคุณและตอบแทน

อธิบาย ผู้ที่จะยื่นมือเข้าไปอุปการะผู้อื่นก่อนนั้น มิใช่ทำได้ง่าย เพราะต้องเป็นคนใจกว้าง มีเมตตากรุณา

เป็นพันอศยาคัยหวังจะปลดเปลื้องทุกข์ผู้อื่น ทำบุญบำรุงให้เขามีความสุขจริงๆ จึงเข้าไปอุปัชฌายะได้ ผู้อุปัชฌายะ โดยความจำเป็นก็มีมาก อุปัชฌายะด้วยเมตตาจิตจริงๆ หายาก

ส่วนผู้ได้รับอุปัชฌายะจากเขาแล้ว จดจำคุณเขาไว้ในใจ เมื่อตนมีโอกาสก็ตอบแทน นั้นหาได้ยากยิ่ง กว่าบุพพการี เช่น เราเห็นพ่อแม่เลี้ยงลูก ๙ คน ๑๐ คน จนใหญ่สูงมีหลักฐาน มีดาษขึ้นไป แต่ลูกตั้ง ๙ คน ๑๐ คน เลี้ยงพ่อแม่มิได้ มีมากเหลือเกิน

ครูบาอาจารย์ สอนศิษย์และอุปัชฌายะศิษย์ ให้เจริญด้วยวิทยาคุณ ได้เป็นร้อยๆ พันๆ แต่ศิษย์ตั้งร้อยๆ พันๆ นั้นแล จะระลึกถึงคุณหรือตอบแทนคุณครูบาอาจารย์ก็ยากนักยากหนา จะมีแต่ละคนก็หาได้ยากอย่างยิ่ง มิเชื่อสังเกตดูเถิด เพราะฉะนั้น โบราณจึงว่า “เลี้ยงลูกทาน เลี้ยงหลานปล่อย” คือปลอบใจตนเองในเมื่อผิดหวัง

เทศน์แล สมเด็จพระบรมครูชาวพุทธ ผู้มีจิตใจอันสูงจึงตรัสว่า “ผู้มีกตัญญูกตเวทิตะ เป็นคนดีหายาก ผู้จะอุปัชฌายะผู้อื่น ให้พ้นทุกข์พ้นยากก็หายาก”

เมื่อใครจะมีดีสักร้อยอย่างพันอย่างก็ช่างเถิด ถ้าขาดกตัญญูกตเวทิตะ เป็นอกตัญญูกตเวทิตะ มีรู้คุณหรือ เนรคุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์หรือผู้มีคุณทั้งหลายเสียแล้ว นักปราชญ์เหี้ยมดผู้หนึ่งว่า “เป็นคนเลวมิควรคบ ผู้ใดคบ ผู้นั้นต้องเข้าใจภายหลัง”

เพราะคนเนรคุณนั้น แม้มีดีตั้งพันอย่างก็จริง แต่ขาดดีสำคัญที่เป็นตัวเด่น คือ กตัญญู ผู้รู้ กตเวทิตะ ตอบแทน คุณดีอื่นๆ นั้น ถูกอกตัดัญญูหรือเนรคุณกลืนหรือลบให้ฉิบหายหมด

ขอลูกบุตรภรรยา ธัญญาชยหนุ่มน้อยทั้งหลาย ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต จงพากันสร้างหรือ บำเพ็ญรักษา “สาธุธรรม” คือธรรมที่ทำให้คนดีเด่น อันได้แก่ “กตัญญูกตเวทิตะธรรม” ที่กล่าวมาแล้ว อย่า ประมาทสาธุธรรมนี้ จะช่วยท่านให้พ้นทุกข์ยากลำบากใจ ห่างหายจากเคราะห์เข็ญเวรภัยทุกอย่าง ถึงคราวทุกข์ยาก เข็ญใจ ก็มีผู้อยากเข้าช่วยปลดเปลื้อง ถึงคราวป่วยก็มีผู้อยากรักษา เพราะเขาทำคุณกับท่านไม่เสีย เหมือน ตบมือที่ปากถ้าลืก เสียงนั้นจะสะท้อนมาหาผู้ตบ หรือส่องหน้าในกระจกเงา หน้าจะย้อนกลับมาให้ผู้ส่องเห็น

ส่วนคนเนรคุณนั้น เป็นคนมีค่าตัวน้อย จะฉิบหายจากญาติมิตร และ ความรุ่งเรืองก้าวหน้า หากตกทุกข์ ก็ไม่มีใครเหลียวแล ถ้าป่วยเจ็บก็ไม่มีใครเขาอยากเอื้อเฟื้อ เพราะทำคุณกับคนเนรคุณเหมือนทว่านเกลื้อหรือ ทราญลงในแม่น้ำ มีแต่จมหายไป ทว่านฟูมิได้ ฉะนั้นแล

คัดจากหนังสือคารวะธรรม พิมพ์แจก

ที่วัดพระธาตุพนม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘

หัวใจนครพนม

“หัวใจ” มีความหมาย ๒ อย่างคือ

๑. หทัยวัตถุ ได้แก่เนื้อหัวใจ ที่มีรูปร่างเหมือนดอกบัวตูม ตั้งอยู่กลางทรวงอกซีกซ้าย มีหน้าที่สูบโลหิตที่เสียเข้ามาฟอกให้สะอาด ด้วยลมอากาศ อันปอดสูบเข้าไปช่วย และฉีดส่งโลหิตที่สะอาดบริสุทธิ์ให้วิ่งไปตามวิถีเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายเป็นรูปธรรม

๒. มนะ หรือ มโน เป็นตัวนามธรรม ไม่มีรูปร่างให้เห็นได้ด้วยมังสัจจะ มีคำไวพจน์เรียกแทนหลายอย่างเช่น จิต วิญญาณ เป็นต้น

“หัวใจ” ที่ตั้งใจจะพูดนี้ จะพูดในด้านนามธรรม เพราะคนเราและสัตว์สำคัญที่นามธรรม นามธรรมหนีจากรูปธรรมไปแล้ว รูปธรรมก็ไร้ค่าและความหมาย กลับกลายเป็นธาตุ ดิน ไฟ น้ำ ลม ไปตามสภาพของเขา แต่เจ้านามธรรมนี้ที่สำคัญมิใช่เล็กน้อย ชอบเกาะอยู่กับรูปธรรมเสมอ เพราะรูปธรรมเครื่องอาศัยให้ตัวนามธรรมแสดงปฏิกิริยาหรือปรากฏการณ์แก่โลก

ทุกชีวิตที่ลุกได้ไปเป็น ต้องมีหัวใจของตัวเองเป็นผู้ถือบังเหียนบ่งการ ฉะนั้น ร้อยคนก็ร้อยดวง พันคนก็พันดวง ใจดวงหนึ่งๆ ก็ยึดครองในอัตรานี้ๆ ว่าเป็นของเราของเขา เกิดความหวงแหนห่วงใยในตนในตัวเองยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ถ้ารักแต่ตัว ห่วงแต่ธาตุ ๒ ของตัวรุนแรงเข้า อะไรรๆ ก็กอบโกยเข้าหาแต่ตัว เลยเกิดเป็นความคับแค้น

ความคับแค้นเห็นแก่ตัว เป็นการบั่นทอนความก้าวหน้าสังคมมนุษย์ เพราะเรามีได้อยู่ในโลกผู้เดียว และเราผู้เดียวก็เกิดในโลกมิได้ด้วย อย่างน้อยเราต้องอาศัย ๒ คน คือ ธาตุตัวผู้และธาตุตัวเมีย ฉะนั้น มนุษย์จึงต้องเห็นแก่ผู้อื่น อย่างน้อยก็บิดามารดา เพราะบิดามารดาได้แบ่งเลือดเนื้อเชื้อไขให้แก่บุตรธิดา แล้วยังพุ่มพักทะนุถนอมเลี้ยงดูให้เป็นผู้เป็นคน ปรนปรีหรือให้มีชีวิตให้รอดพ้นอันตราย สั่งสอนอบรมให้รู้ดีรู้ชั่ว ฯลฯ

ถ้าคนเรารักและบูชาแต่บิดามารดาโดยมิเหลียวแลถึงคนอื่นบ้าง ก็ถูกนับว่าแคบอยู่อีก บิดามารดาก็เกิดจากปู่ย่าตายายอีกที ปู่ย่าเล่าก็มีได้ให้กำเนิดแต่เฉพาะบิดามารดาของเรา ยังกำเนิดอีกหลายชีวิต บิดามารดาของเราก็เช่นเดียวกัน ท่านมีหน้าที่ประทานกำเนิดแก่ชีวิตโดยอิสระเสรี เราจะไปผูกขาดแต่เราคนเดียวมิได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น สุขความทุกข์ของปู่ย่าตายาย ต้องเนื่องด้วยชีวิตหลายๆ ชีวิตที่ท่านให้กำเนิด เหมือนกับชีวิตท่านเหล่านั้น เนื่องด้วยเราเช่นเดียวกัน

ฉะนั้น คนเราจึงจำเป็นต้องรักญาติพี่น้องวงศ์วาน ด้วยการอุทิศทุนจุนเจือตามกำลัง ผู้ใดเพิกเฉย โลกผู้ดีจึงตราหน้าว่า คับ เห็นแก่ตัว

ถ้าคนเรารักและบูชาญาติวงศ์วานของตัวเองโดยมิเหลียวแลคนอื่นจากนั้นบ้าง ก็ยังถูกตราว่า แคบอยู่อีก แต่ดีกว่าพวกตันๆ เหตุไรจึงว่าแคบ

ญาติพี่น้องท่านอยู่อาศัยโลกนี้พวกเดียวหรือ เปล่า ต้องอาศัยเพื่อนชาวบ้านชาวเมืองช่วยอุดหนุนกำลังใจ การอยู่ การกิน การไปมาและเที่ยวเตร่ เป็นต้น ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ลำพังญาติเราพวกเดียวยังแคบมาก ตั้งบ้านเรือนก็ไม่ได้แค่นั้น แม้แต่เสือเข้าบ้านสักตัวหนึ่ง ก็ไล่แทบมืออก นั่นละซี เราจึงควรคิดให้กว้างออกไปอีกว่า อยู่ด้วยกันมีคุณพ้องอย่าง ดังโบราณเราว่า คือ “คุณหนึ่งนั้น ข้ำมน้ำพายเหือ คุณหนึ่งนั้นเห็นเสือเอ็นบอก คุณหนึ่งนั้นควายคอกเข้านา คุณหนึ่งนั้นวาจาถามข่าว ฯลฯ”

หมายความว่า เราจะไปทิศใดหันเหนือรวดเร็วและสะดวกสบายทุกวันนี้ ก็เพราะอาศัยมนุษย์อยู่ร่วมกันมาก ๆ มีผู้เก็บผักขาย พายเรือจ้าง รับจ้างเดินรถ เดินเรือ แม้ทางอากาศคอยให้ความสะดวกอยู่ทุกหัวระแหง นี่เป็นคุณที่หนึ่ง เวลาเมื่อเหตุร้ายอันตรายเกิดขึ้น จะเป็นเสือสาบคาย ฆ่างร้าย สุนัขบ้า สัตว์มีเขาเขี้ยวที่เป็นภัย มนุษย์เทียมโหดใจร้ายกลายเป็นใจร มีมากคนก็มากหุมากตา ป่าวประกาศโฆษณาให้รู้ทั่วกัน เช่นหมูนกบางจำพวกที่มันอยู่กันเป็นฝูง เวลาเมื่อเหตุอันตรายจะเข้ามาถึง ตัวหนึ่งร้องขึ้น ตัวสองตัวสามรับกันต่อ ๆ ไป พร้อมกันนั้นโอบบินทะยานสู่ฟ้า ยกแก่การที่จะทำอันตราย คนเราก็นั้นเหมือนกัน ถ้าอยู่ลำพังคนเดียวหรือหมูน้อย ๆ เพียงหยิบมือ ก็มีตามีหูเพียงหยิบเดียว จะสู้อะไรไหว อันตรายมาถึงประตูบ้านแล้ว จึงลี้มตาไหลง การหากินก็คับแคบเที่ยวเตร่ก็ไม่สนุก เพราะเห็นแต่ป่าและหน้าคนเดิมจนจืด นี่เป็นคุณข้อที่ ๒ ข้อข้อที่ ๓ ก็เช่นเดียวกับคุณข้อที่ ๒ แต่ท่านพูดไว้เกี่ยวกับสมบัติจะเป็นอันตราย ถ้ามีมิตรสหายเป็นหูเป็นตาช่วย ก็ปลอดภัย เพราะได้ผู้บอก คุณข้อ ๔ ท่านเล็งถึงความจำเป็นของมนุษย์ ถ้าอยู่คนเดียวก็มักหงอยเหงาเปล่าเปลี่ยว ถ้าน้อยคนก็ไม่ได้ไปกว่าคนเดียวที่มากนัก เพราะมนุษย์เป็นสัตว์หมู่ อยู่ด้วยกันมาก ๆ ไปไหนมาไหนก็พูดจาปราศรัยกัน ปรึกษาหารือหรือถ่ายทอดความรู้ ความคิดกัน เพลิดเพลินเจริญใจดีกว่าอยู่กับวัวควายแม้ตั้งล้าน ๆ แต่พูดกันไม่รู้เรื่อง เราทำดี มันทั้งหลายก็ไม่ยกย่อง เราทำชั่ว เขาทั้งหลายก็ไม่ตักเตือน จะมีอะไร

ฉะนั้น มนุษย์จึงเห็นความสำคัญในกันและกัน อย่าหวงความรักความเมตตาไมตรีไว้เฉพาะตัวและญาติพี่น้อง เพราะเราและญาติจะอยู่เป็นสุขได้ ก็เพราะอาศัยบ้านเมืองหลายผู้หลายคน เช่น หมูไม่เ็นป่า ถ้าลำพังต้นเดียว เกิดอยู่กลางทุ่ง ถึงจะใหญ่โตก็เตี้ยต่ำ เวลาลมมากก็โค่นได้ง่าย ถ้าไม่โค่นก็กิ่งเล็กใหญ่จะต้องหัก ถ้ามีหักโค่นก็ถูกรังควานย่ำแย่ ถ้ารวมกันเข้าเป็นดงดอน หลายพันหลายหมื่นต้น ลมพัดก็แบ่งกำลังกัน แรงก็เป็นเบา เพราะอาศัยกันต้านทานตามกำลัง แม้นต้นหญ้าก็ได้อาศัยต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ก็ได้อาศัยต้นหญ้า สัตว์ที่มีพิษเขี้ยวเขวถึงกำแหงขนาดใหญ่ ก็ยังวิ่งเข้าพึ่งป่าดง ช่วยเพิ่มความเกรงขามแก่คนเป็นมหันต์ คนจะเข้ากัดพืดก็ขามขยาด แม้จะเข้าไปถูกระอึกก็เกรงกลัว ขนพองสยองเกล้า อย่างน้อยก็กลัวเปรตผี ฯลฯ

นี่แหละหนาเพื่อน ความกว้างขวางของจิตใจได้หมู่ได้พวกมาก รู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ด้วยยางใยไมตรี มีเอื้อเพื่อแบ่งปันโอบาปราศรัยให้ถูกกาลเทศะและจิตใจของกันและกัน รู้จักเสียสละทำประโยชน์แก่เขา (ได้ย้อนกัน) วางตัวเป็นกันเองเสมือนญาติ ย่อมสามารถคุมจิตใจหมิ่นแสบ ให้เข้ามารวมจับอยู่ในที่อันเดียวกัน

กิริยาที่จิตใจมาสมสรชุมนุมกันยึดอยู่ในจุดเดียวกัน มีรสนิยมนั้นอันเดียวกันนี้ ภาษาพระเรียกว่า “สามัคคี” “สามัคคี” หมายถึงก้อนกำลังมีที่มาของจิตใจแต่ละดวงของประชาชนมาจับกลุ่มเข้ากัน ตำราบอก

“มีอำนาจตะเบาะเซ่ขีดขลังนัก จะใช้ถล่มภูพานในเขตนครพนมให้พังทลายก็ได้ จะขุดดินให้เป็นแม่น้ำอีกเท่ากับแม่น้ำโขงก็ได้ ฯลฯ”

ชาวนครพนมทั้งหลาย เราจงช่วยกันปั้นหัวใจของเราและอนุชนให้อยู่ใน “สามัคคี” รู้จักแยกส่วนตัวออกจากส่วนรวมอย่าให้ปนกัน แต่อย่าลืมว่า สามัคคีก็เหมือนวัตถุอื่นๆ เหมือนกัน เช่นเรามาดีของหลายๆ ร้อยหลายๆ พันขึ้น ต้องมัดให้เป็นหมวด หมวดละเก้าละสิบก่อน แล้วนำหมวดหรือมัดเล็กๆ นั้นมามัดรวมเข้าเป็นมัดใหญ่ วัตถุนั้นๆ จึงจะแน่นหนา และ ทนทานได้ ถ้าปล่อยให้กระจัดกระจายกันอยู่ก็ดังว่านั่นแหละ

ชาวนครพนม แม้จะต่างบิดามารดา ต่างวงศ์สกุล ต่างหมู่บ้านอำเภอ ก็มีได้ถือแปลกอันใด เพราะเข้าใจสามัคคี ส่วนน้อยส่วนใหญ่ได้ติดงล่าวมาแล้ว วงศ์สกุล หมู่บ้าน ตำบลนั้น เป็นเพียงหน่วยย่อย ที่ธรรมชาติมีแบ่งไว้แต่ละสกุล และหมู่บ้าน ไปฝึกหัดควบคุมให้คุ้นเคยกับ “ความสามัคคี” ค่ายหน้า ถ้าเพียงลำพังหมู่ย่อยๆ ยังผูกมัดไม่เป็นแล้ว สามัคคีส่วนใหญ่จะเกิดได้อย่างไร ฉะนั้น “หัวใจนครพนม” จึงอยู่ที่ทุกคนผู้รู้จักสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในครอบครัว วงศ์ญาติ หมู่บ้าน ตำบล ฯลฯ โดยลำดับ แล้วเราก็นำมาร้อยเข้าเป็นพวงในพวงนครพนมให้กลมกลืน ชาวนครพนมมีโชคที่อยู่บ้าง ที่บรรพบุรุษบูรพาจารย์ได้เล็งเห็นความสำคัญของสามัคคี ได้สร้างอนุสาวรีย์อันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ไว้คือ “พระธาตุพนม” พนม เป็นสัญลักษณ์ของชาวนครพนมและชาวอีสานทั้งมวล และเป็นของส่วนรวมของชาวพุทธทั่วโลกด้วย แต่เราอยู่ใกล้ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการทำนุบำรุงมรดกอันนี้ไว้ให้มั่นคงรุ่งเรือง มิฉะนั้นจะถูกชาวโลกตำหนิ เหมือนศิษย์ก้นกุฎิที่เพิกเฉยต่ออาจารย์ ย่อมถูกรุกรานเมื่อละเลยต่อหน้าที่ฉะนั้น

อม สาธุ สาธุ ขอให้ “สามัคคี” อันเป็นหัวใจของชาวนครพนม จงงอกงามเจริญอยู่คู่กับพระธาตุพนม

อม นิยมมทานิยม ขอให้ชาวนครพนมจงชื่นชมต่อกันและกัน ช่วยปั้นเหนี่ยวลูกนครพนมทั้งหลายให้ก้าวหน้าสู่อารยะ

อม พระอุรังคธาตุพระศาสดา จงเสด็จลงมารักษาลูกนครพนม ให้อุดมสมบูรณ์ด้วยคุณทรัพย์และธนทรัพย์ จนนับประมาณมิได้เทอญ

อม สวามิตติ.

“เสี่ยว” นั้นดังฤา?

“เสี่ยว” เป็นภาษาท้องถิ่น เป็นคำศிரิมงคลศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์รัตรึงใจของไทยเหนือคือชาวล้านช้างและลานนา หากคำแปลในภาษาไทยกลางได้ยาก จะว่าตรงกับสหายหรือมิตร คำว่าสหายก็หมายถึงผู้ร่วมการงาน มิตรก็เพียงผู้มิไม่ตรีจิตอันสนิทเท่านั้น เห็นใกล้อยู่กับคำว่า ปียสหาย สหายที่รักดังดวงใจ ปียมิตร ผู้มิไม่ตรีจิตอันสนิทแนบแน่น หรือเพื่อนร่วมน้ำสาบาน เอาละ เห็นจะพอฟังกันได้

“เสี่ยว” เป็นคำที่เรียกมิตรตั้งชีวิต จะต้องรักกันจนวันตาย บิดามารดาญาติวงศ์พงศาของเสี่ยวผู้ผู้รัก เป็นเสี่ยวกันแล้ว จะต้องรักกันนับถือเสมือนบิดามารดาและญาติมิตรของตนเองโดยสนิทใจ รักและไว้วางใจ ผู้เกี่ยวข้องกับมิตรเสมือนของตนเอง นับแต่วันที่ได้ “แยกเสี่ยว” เป็นต้นมา “เสี่ยว” จึงตรงกับคำว่า “มิตรแท้” ในคติปฏิบัติ คือจะต้องร่วมสุขร่วมทุกข์ มีอุปการะต่อกัน แน่ประโยชน์และมีความรักใคร่

คนจะเป็นเสี่ยวกันได้ต้องเป็นผู้มีอายุใกล้เคียงกัน มีอัธยาศัยและรสนิยมละม้ายกันจึงจะคบกันได้ยึดยาวทั้งมิได้เกี่ยวข้องเป็นญาติ ไม่เลือกเพศ ภาษา ขอแต่ได้ขอบพ้ออัธยาศัยกันก็ “แยกเสี่ยว” กันได้ ถ้าเป็นเสี่ยวกันแล้ว ต้องทำตัวเป็นกันเองหมด ทั้งญาติวงศ์ พ่อแม่ของเสี่ยว ก็จะถูกเรียกว่า “พ่อเสี่ยว แม่เสี่ยว” หรือเรียกพ่อแม่เฉยๆ ก็ได้ พี่ ป้า น้า อา ก็เรียกตามตำแหน่งนั้นๆ จะมีแปลกก็เพิ่มคำว่าเสี่ยวต่อท้าย เช่น “เสี่ยว เลื้อย น้องเสี่ยว ฯลฯ” ผู้เป็นเสี่ยวกันจะต้องถือญาติแต่ละฝ่ายของเสี่ยว เสมือนของตัวจริงอย่างสนิทใจ ฝ่ายญาติของเสี่ยวแต่ละฝ่ายก็จะถือเสี่ยวของญาตินั้นๆ เสมือนญาติของตัวด้วยความสนิทใจ

ผู้เป็นญาติกันก็ดี ผู้มีอายุสูงเกินสมควรก็ดี ไม่นิยมแยกเสี่ยวกัน เพราะผู้เกี่ยวข้องเป็นญาติ ย่อมมีความรักนับถือกันอยู่แล้วตามฐานะ ส่วนผู้มีอายุสูงย่อมอยู่ในฐานะที่ควรเคารวะของผู้้น้อย มิบังควรจะไปตีตนเสมอ ถือว่าเสี่ยวความเคารวะ

ก่อนจะเป็นเสี่ยวกันนั้น จะต้องทำพิธี “แยกเสี่ยว” เสียก่อน การแยกเสี่ยวก็คือการผูกมิตรหรือการขอมิตรขอไมตรีกันนั่นเอง การแยกเสี่ยวเกิดจากตนเองและผู้อื่นทั้ง ๒ สถานคือ

๑. เกิดขึ้นจากตนเองนั้น เมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายเกิดขอบพ้ออัธยาศัยกันแล้ว ก็ชวนกันเป็นเสี่ยว เมื่อตกลงยินยอมพร้อมใจเป็นเสี่ยวกันแล้ว ก็หามือหาวนเป็นมงคล ประชุมญาติมิตร ทำพิธีผูกข้อต่อแขน ให้ศีลให้พรกันตามทำเนียบ แล้วเลี้ยงดูปู่เสื่อกันตามประเพณี เรียก “สู่ขวัญเสี่ยว” ซึ่งมีพิธีละเอียด อยู่ในพิธีกรรมต่างๆ ของชาวอีสาน

๒. เกิดจากผู้อื่น บิดามารดาก็ดี พี่หญิงพี่ชาย หรือผู้ปกครองตลอดสามีภรรยาครูอาจารย์ เห็นผู้ใดปุนลูกหลาน ปุนน้องหรือปุนสามีภรรยา ปุนศิษย์ที่ตนรัก เป็นผู้มีความประพฤติและอัธยาศัยเป็นที่ต้องตาต้องใจ (ถูกตาถูกใจ) เขามีไข่มุกหลานพี่น้องของตัว แต่อยากให้เป็นลูกหลานของตัวเองเป็นทองแผ่นเดียว ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน จึงชักชวนติดต่อให้เป็นลูกเสี่ยวหลานเสี่ยว พ่อเสี่ยว แม่เสี่ยว (เสี่ยวของผัว เมียเรียกพ่อเสี่ยว เสี่ยวของเมีย ผัวเรียกแม่เสี่ยว) ฯลฯ เมื่อเขายินดีลูกเป็นต้นของเราที่ยินดี เป็นอันตกลงทำพิธีแยกเสี่ยวกันได้ ผู้หลักผู้ใหญ่และ

เสี่ยวต่อเสี่ยว มีของขวัญผูกใจกันเป็นที่ระลึก จะเป็นสร้อยแหวนหรือว้าวายแล้วแต่อาชีพ บางทีพ่อแม่ไปเห็นเด็กต่างเมือง เกิดรักชอบก็แสร้งเป็นเสี่ยวให้ลูกของตน ฯลฯ สั่งให้ไปเยี่ยมเยียนกัน

การสมานมิตรย่อมมีอยู่ทุกชาติภาษา เป็นอารยธรรมมีมาช้านาน นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยกย่องสรรเสริญว่า เป็นมงคล แต่จะเป็นมงคลก็เพราะได้กัลยาณมิตร คือ ผู้ดี ฉะนั้น โบราณจึงกล่าวไว้ว่า “คบคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อ” หรือ “คบคนดีมีศรีแก่ตัว คบคนชั่วพาทัวร์ชน” คนผู้รู้จักเลือกมิตรหรือเสี่ยว จึงประสบแต่ความเจริญรุ่งเรืองถ่ายเดียว ผู้เลือกเสี่ยวผิดก็จะโทษนั่นสไปตลอดชาติ

มิตรกินความกว้างกว่าเสี่ยวมากนัก มิตรหมายถึงผู้หวังดีทั่วไป ฉะนั้น บิดามารดาก็ได้ชื่อว่าเป็นมิตรของกันและกัน สามิภรรยาก็ได้ชื่อว่าเป็นมิตรของกันและกันได้ ศิษย์กับครู ต่างก็เป็นมิตรแก่กัน ฝ่ายใดมีอำนาจจิตสูง ก็สามารถจูงฝ่ายมีอำนาจจิตอ่อน ให้คล้อยตามได้ทั้งดีทั้งชั่ว ส่วนเสี่ยวนั้น หมายถึงคนป่วนเดียวกัน จะเป็นเสี่ยวได้ก็ต้องมีการขอดมิตรและลั่นวาจา ให้คำมั่นสัญญาจะร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

การมีเสี่ยวมีสหายมีมิตรมากๆ ก็เท่ากับสร้างหูดตาแข่งขา และกำลังไวมากๆ นั้นเอง เพราะเมื่อมีอันตรายมิตรสหายทั้งหลายย่อมเป็นหูเป็นตา ฯลฯ บอกให้ทราบและช่วยให้พ้นภัย ดัง กวาง เต่า และนกกระเต็น เป็นสหายกัน ปฏิญาณเป็นเสี่ยวกัน พอถูกวางถูกรั่ว (แฮ้ว) ที่นายพรานดักไว้ นกกระเต็นไปพบเข้าก็รีบบินมาบอกเต่า เต่ารีบคลานไป เอาพินแทะกัดเชือกสายบ่วงที่รัดคั้งกวางผู้เป็นสหายรัก นกกระเต็นคอยไปดักจิกตีนายพราน ตั้งแต่ประตูบ้านจนถึงป่า เพื่อไปกั้วกวางหน่วงเหนี่ยวให้ชักช้าตามทาง เพื่อให้เต่าทำงานเป็นผล ป่านยังเส้นเดียวจะขาด นายพรานซึ่งถูกนกรังควานตลอดทาง ก็มาถึงพอดี กวางกระโดดเชือกขาดวิ่งเข้าป่าไป แต่เคราะห์ของ ๓ สหายยังไม่สิ้น เจ้าเต่ามีความบรมข้ำเป็นนิสัย คลานตัวมดเต็มหนิภัยไปไม่ถึงไหน ก็ถูกนายพรานตะครุบยัดใส่ถุงยามนำไปข้องกิ่งไม้ไว้นี้กว่าหวานหมู แล้วก็ติดตามกวางไป เพราะกวางเป็นห่วงเต่าสหายรัก จึงวิ่งทำที่เป็นเจ็บขากระดูกกระเผลกตามมฤคมายา นกกระเต็นเห็นนายพรานตามกวางไปพอสมควร จึงรีบบินสกัดหน้า บอกกวางให้รีบกลับไปช่วยเต่า กวางรู้ชั้นเชิงดีจึงวิ่งกลับย้อนมาหาเต่าโดยเร็ว เขาเขาสอดเข้าสายยามยกจากกิ่งไม้วิ่งเข้าป่าลึกไป สัตว์ทั้งสามก็ปลอดภัย สงเคราะห์อันเคราะห์กันไปจนกว่าชีวิตล่วงไปตามยถากรรม

โอม พระศรีรัตนตรัย

โอม พระศรีตรีรัตน

โอม พระเดชพระญาศรี

โอม คุณศีลธรรม

จงประสิทธิ์พรชัยให้โลกเป็นมิตรต่อกัน

จงกำจัดต่อธรรมบาปมิตรให้ดับไปจากโลก

จงเสกโลกนี้ให้ประสบสุขนिरทุกข์ นีรภัย

สุขกายสุขใจทั่วแหล่งหล้า

จงน้อมนำสาธุชน ให้พบแต่ความสุขสงบเป็นนิจเทอญ.

น้ำใจผู้นำ

ผู้นำคือใคร

ผู้นำ คือคนผู้เป็นหัวหน้าหมู่คณะ หัวกับหน้าอยู่ร่วมกัน อวัยวะของคนหรือสัตว์ตั้งแต่กายท่อนบนขึ้นไป มาถึงสุดหัวไหล่ มีลักษณะคอด ถือสมมติว่า คอ แม่บทของภาษาไทย ใช้เรียกวัตถุที่มีลักษณะเช่นนั้น คอ ทั้งนั้น เช่น คอขวด คอหม้อ คอระฆัง เป็นต้น เลยคอดขึ้นไปมีลักษณะโป่งเกือบกลม แบ่งเป็นหน้าครึ่งหนึ่ง ข้างหลังเรียกว่า ท้ายทอย ภาษาท้องถิ่นของไทยอีสานเรียก “หงอนตัน” ข้างบนเรียก ขม่อม ส่วนปลีกย่อยยังมีอีกมาก ไม่ขอพูดถึง

คนเราก็คือ สัตว์ก็ตี จะไปไหน เอาหัวและไหล่ไปก่อนทั้งนั้น เพราะในหัวนั้น มีของสำคัญยิ่งหลายอย่าง เช่น ก้อนมันสมองซึ่งเป็นที่รวมเส้นประสาท และมีตาคู่หนึ่งสำหรับเป็นเครื่องส่องทางไปมาและดูแลอันตราย มีหู คู่หนึ่งสำหรับฟังเสียงร้ายดี มีจมูกสำหรับหายใจปรนปรือชีวิตให้เป็นอยู่ และสุดตมกลืนร้ายดี เพื่อประโยชน์แก่ การฟอกเลือดให้ดีแล้วส่งไปเลี้ยงร่างกาย และถ่ายเทออกไป มีปากสำหรับเป็นสื่อติดต่อ และกินอาหารเลี้ยงสังขาร ร่างกาย ทวารสำคัญถึง ๗ ใน ๙ ซึ่งเป็นประตูไหลหลังออกแหล่งของเสียทั้งหลายในร่างกาย และเป็นที่เข้าไป ของอารมณ์ภายนอก มีรูปเป็นต้น ฉะนั้น หัวกับหน้าจึงเป็นของสำคัญ เมื่อจะไปไหนต้องนำอวัยวะทั้งหมดไป คน และสัตว์ถ้าเสียหัวเสียหน้าแล้ว จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ คนจึงรักและถนอมหัวอย่างยิ่ง และไทยเราถือหัวเป็นใหญ่ จะ ปลงจะวางก็เลือกที่ ว่าที่นั่นสูงสะอาด จึงปลงวางไว้ บางทีถึงฆ่ากันตาย เพราะไปสัมผัสหัวกันก็มี ผู้ฝึกใช้อำนาจจิตให้มีฤทธิ์ รักษาหัวเป็นพิเศษ แม้จะลอดที่ได้ดูหรือมีของต่ำ เช่น ผ้าชิ้นพาดอยู่ ก็มิได้ ผิดครมุนต์ คาถา จะเสียม ของเคารพนับถือก็ก้มหัวลงไหวและยกไว้บนหัว เช่น เรียกพระที่ตนเคารพว่า “เจ้าหัว” ก็คือเจ้านั่งอยู่ บนหัวนั่นเอง เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินว่า เจ้ายังขม่อมบ้าง เจ้าย่ำขม่อมบ้าง ยัง แปลว่าหยุดอยู่ ย่ำแปลว่าเหยียบย่ำ พระเจ้าอยู่หัวบ้าง เพราะเทิดทูนหัวหน้า ที่ตนเคารพนับถือ

คนผู้นำหน้าหมู่คณะ เรียก หัวหน้า มนุษย์สัตว์ ผู้จิตใจสูง ย่อมเคารพรักหัวหน้าที่ทั้งนั้น เพราะเสีย หัวหน้าผู้นำคนเดียว อีกร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน โกฎิ ก็หมดที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยว บางทีก็พากันฉิบหายหมด พญา ข้างหัวหน้าโหลงข้าง ตามโบราณผู้รู้ ว่า ข้างบริวารรักหึงหวงมาก ทะนุถนอมกระทั่งอาหารการกินเลือกสรรให้กิน หล้าอ่อนสองใบกับยอด ผิดถูกก็ยกไว้ให้ผู้เล่า ปลา ก็มีพญาปลา นกก็มีพญานก สัตว์ทุกประเภทมีพญา ก็คือ หัวหน้านั้นเอง หมู่คณะที่ไม่มีหัวหน้า ผู้นำ ผู้ควบคุม จะอยู่สวัสดิ์ได้อย่างไร

ธรรมของบริวารผู้ตาม ก็คือจงรักภักดี กตัญญูตเวที เคารพเชื่อฟัง และตามไปด้วยความเชื่อมั่น เพื่อ ความเจริญส่วนตัวและส่วนรวม

ธรรมของหัวหน้า คือพรหมวิหารธรรม เมตตารักเสมอลูก เอ็นดูกรุณาคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ชื่นชมยินดี เมื่อบริวารได้ดี พ้นทุกข์ยาก อยู่เย็นเป็นสุข อุเบกขาวางใจเป็นกลาง ไม่ติใจไม่เสียใจเมื่อบริวารวิบัติ เพราะกรรมเวรของเขา คอยบำบัดทุกข์บำรุงสุขอยู่เป็นนิตย์ แนะนำสั่งสอน เพราะเมตตากรุณา วางกฎเกณฑ์ข้อ

ห้ามเป็นระเบียบวินัย กติกา เพื่อเป็นรั้วป้องกันมิให้เบียดเบียนกัน อบรมบ่มนิสัย เพื่อช่วยสนับสนุนให้เกื้อกูลกัน ผิดข่มขู่ ถูกกี้ยกย่อง อันนี้เป็นเครื่องมือของการปกครองกัน

แม้อันตรายมีมาเฉพาะหน้า หัวหน้าที่ไม่ยอมทิ้งเอาตัวรอดผู้เดียว ชีวิตก็อาจสละแทนบริวารที่ดีได้ โบราณจารย์ ได้ยกเรื่องชาตกมาไว้เป็นแฉ่งใจ และ แบบอย่างซาบซึ้งจับใจมาก คือ เรื่องพญาวานรพาบริวาร ๕๐๐ ออกหากินอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ขณะเดียวกันนั้น พระเจ้าพาราณสีเสด็จประพาสป่า ประทับอยู่ในบริเวณใกล้เคียง พวกบริวารของพระองค์ เห็นฝูงลิงมากมาย ก็เกิดคะนองมือสนุกขึ้นมา พวกมันรุ่มล่อมจะจับทำอันตรายแก่ฝูงลิง ฝูงลิงทั้งหลายแตกตื่นหนีภัยอันตรายอลหม่าน พญาลิงนำบริวารเข้าสู่สมุทพุ่มไม้ที่เห็นว่าจะปลอดภัย ฝูงชนที่ทำตัวเป็นพรานบริวารพระเจ้าพาราณสี รุ่มล่อมหนาแน่นทั้งสามด้าน เหลือด้านเดียวคือฝั่งแม่น้ำ พวกลิงเข้าที่คับขันไม่มีทางหนี เห็นแต่ทางฝั่งแม่น้ำตรงกันข้าม จะลงว่ายน้ำก็เท่ากับกระโจนเข้าปากมฤตยู พญาลิงส่งสารบริวารมาก คิดได้ก็เลยเอาเถาวัลย์มาผูกขึ้นผูกยอดไม้สูง กระโดดด้วยกำลังแรง พอดีมือเกาะกิ่งไม้ฝั่งโน้น ก็สุดเชือก จึงเหนี่ยวกิ่งไม้ไว้แน่น ทอดตนเป็นสะพานให้บริวารไต่เชือกและตัวข้ามไปได้หมดทั้ง ๕๐๐ พันภัย ส่วนตัวเองเหนื่อยอ่อนเต็มที หหมดแรงปล่อยมือก็ตกลงสู่น้ำ พวกคนทั้งหลายเห็นการเสียสละของพญาลิง เพื่อบริวารเช่นนั้น ก็เกิดมโนธรรมกรุณาเอ็นดู จึงนำพญาลิงไปสู่สำนักพระเจ้าพาราณสี กราบทูลพฤติการณ์แต่ต้น จนปลายให้ทรงทราบ ท้าวเธอเห็นเหตุการณ์แปลกประหลาด จึงตรัสถามความในใจของพญาลิงว่า “ท่านเสียจริตหรือทำไมจึงรักชีวิตผู้อื่นยิ่งกว่าตัว ยอมรับอันตรายแทนหมู่ลิงทั้งหลาย” พญาลิงทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระบาทเป็นหัวหน้าลิงทั้งหลายในดงนี้ พวกเขายอมยกให้ข้าพระบาทเป็นหัวหน้า ก็หวังให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่เขาทั้งหลาย จึงยอมเชื่อฟังและติดตามแวดล้อม เมื่อมีภัยอันตราย สมควรละหรือ ที่หัวหน้าจะเอาตัวรอด ข้าพระบาททำไม่ได้ ถึงตัวจะตายก็ตายผู้เดียว ชีวิตเดียว เมื่อบริวาร ๕๐๐ รอดพ้นอันตราย ข้าฯ ก็สุขพอลแล้ว ข้าฯ ได้บำเพ็ญธรรมะของผู้เป็นหัวหน้าบริวารแล้ว ถึงจะตายก็เป็นสุข เพราะอิมใจในการประพฤติธรรมนี้” ดังนี้

พระเจ้าพาราณสีได้ทรงฟังดังนั้น มีพระโสมนัสตื่นตันพระทัยในธรรมของพญาลิง จึงให้อนุเคราะห์พยาบาลให้หายเจ็บปวดแล้ว ประทานอภัยแก่ฝูงลิงและญาติลิง ด้วยการประกาศพระราชโองการ มิให้ทำอันตรายแก่ฝูงลิงนั้นสืบไป

หัวหน้าอย่างนี้มีค่าตัวสูงควรกราบไหว้บูชา เป็นคนหาได้ยากในโลก หัวหน้าที่ดีทั้งหลายจึงเป็นเสมือนกระโถน คอยรองรับความทุกข์ของบริวาร และเป็นพานทองคำคอยรองรับความสุขของเขาเช่นเดียวกัน

ผู้นำจึงควรสร้างตนให้เป็นผู้มีสายตายาว หูยาว มองเห็นและได้ยินไกล เพื่อกำจัดภัยแก่บริวารและนำบริวารไปให้ปลอดภัย

อันน้ำใจของผู้นำนี้ มีอีกเรื่องหนึ่งในอรรถกถาพระธรรมบทว่า มีโจร ๕๐๐ ถูกตำรวจหลวงจับมาได้ทั้งฝูง มีความผิดอาญาแผ่นดิน โทษถึงประหารชีวิต แต่เจ้าพนักงานประสงค์จะให้โจรฆ่ากันเอง เป็นเชิงเนื้อมันย้ำมัน จึงประกาศว่า “พวกโจร ๕๐๐ นี้ ใครผู้ใดจะสมัครเป็นแพฆฆาตฆ่าโจรนักโทษทั้ง ๔๙๙ คนนี้ได้ ผู้นั้นจะพ้นความตาย และจะตั้งให้เป็นแพฆฆาตหลวง มีเบี้ยหวัดเงินเดือนกินไปจนตาย” โจรผู้เป็นหัวหน้าคิดว่า “โจร

ทั้งหลาย ที่เป็นสมมุติเรามีความไว้วางใจเรา เชื่อเราเป็นผู้นำ ก็เข้ามาฝากสุขทุกข์กระทั่งชีวิตไว้กับเรา เราทำมิได้ ยอมตายดีกว่า” จึงนิ่งเสีย

ในหมู่โจรนั้นมีแกะดำแทรกอยู่ คือมีโจรผู้หนึ่ง ตาเหล่ เหลือกเหลือก หนวดเคราแดงผิปรกติ มีน้ำใจเนรคุณคับแคบ ชอบเอาตัวรอด นึกว่าคนเราเอาตัวรอดเป็นยอดดี บุญคุณเจ้านายเพื่อนฝูง มิใช่ธุระของเรา เราจะพันตายและเป็นสุขครั้งนี้ จึงยกมือขึ้น รับขันอาสาฆ่าเพื่อนโจรทั้งหมด เจ้าพนักงานแยกเขาออกไปเป็นเพศฆาตทันทันที เขาได้ประหารโจรที่เหลือรวมทั้งนายผู้มิดุคนนั้นด้วยรวม ๔๙๙ คน เขาได้เป็นเพศฆาตหลวง อยู่กินสบายจนตาย

เรื่องนี้ถึงเป็นเรื่องของโจรเลวร้ายก็จริง แต่มีธรรมะที่ซึ่งใจของหัวหน้าโจร เป็นสิ่งที่ควรสักการบูชาอยู่ ส่วนโจรหนวดแดงนั้น ได้สร้างรอยต่างของผู้เป็นบริวารไว้อย่างน่าสะอิดสะเอียนอย่างยิ่ง

เพื่อให้เรื่องนี้เป็นแง่ใจ จึงควรที่ผู้นำจะต้องมีความรู้ความสามารถในการปกป้องรักษาลูกหมู่ให้พ้นภัย และทะนุบำรุงให้สุขให้เจริญสวัสดิ จำเป็นจึงต้องหมั่นประชุมปรึกษาพิจารณาให้เกิดปัญญาสามารถอยู่เสมอ จึงจะได้จารีกรอยน้ำใจอันงามไว้กับแผ่นดินคือจิตใจของมหาชนรุ่นนี้และต่อไป

ศิริมงคลคาถา

คารโว จ นิวาโต จ เอตมมมงคลมุตตม

ความเคารพ ๑ ถ่อมตน ๑ เป็นมงคลสูงแล.

๑. คารโว ได้แก่ ความเคารพ ความหนักแน่นในธรรมะและบุคคลวัตถุที่มีคุณภาพดีแก่ตนและผู้อื่น เป็นวัฒนธรรม คือ อารมณ์ที่เชิดชูจิตใจ ให้แจ่มใสเบิกบานเติบโตใหญ่กว้างด้วยความดี ทำให้กาย วาจา จิตใจเจริญขยายตัวด้วยอารมณ์อันงดงาม

ความเคารพนี้ เป็นเครื่องประดับกาย วาจา ใจ ของผู้ปฏิบัติ ให้งดงามและสุขสงบ ประดับให้สังคมเรียบร้อยงดงาม มีบรรยากาศอบอุ่นด้วยญาติมิตร เป็นยาเย็นที่หยั่งไปอยู่ในส่วนลึกแห่งหัวใจของบุคคลผู้ได้พบเห็น

การวะ เป็นมนต์ขลัง ให้เกิดความเสน่ห่มตตาแก่บุคคลผู้ทำและผู้รับ ให้เกิดรักและนับถือซึ่งกันและกันอย่างดีมีค่า ยังเป็นการแสดงกตัญญูการรู้คุณค่าของผู้ถูกเคารพ และเป็นกตเวที คือ ประกาศความดีของผู้รับ และเคารพนั้น ให้ปรากฏแก่เทวดาและมนุษย์ผู้มีใจสูงได้ชื่นชมยินดี (สะออน-มูทิตา)

คำว่า มงคลหรือมังคละ หรือมงคลนั้น คือความก้าวหน้าเจริญขยายตัวของอารมณ์ในจิต ความเคารพที่ว่าเป็นมงคล ก็เพราะถ้าบุคคลปฏิบัติแล้ว ทำให้จิตใจเจริญด้วยคุณธรรม ภูมิธรรม คือ ความรู้ ความขยันหมั่นเพียร ความรัก ความเอ็นดู ความสุข ความสงบเยือกเย็น

๒. นิวาโต คือ การถ่อมตัว ด้วยการไขระบายลมกิเลสออกจากหัวใจ ลมเสียลมร้าย ที่บุคคลหวังความสุข ความเจริญในโลกนี้ต้องไขออกไป คืออุปกิเลส ๑๖ แต่จะนำมาแสดงแต่เพียงเล็กน้อย คือ อติมานะ ดูหมิ่นผู้อื่น ปลายศัตตวิเสสเมอท่าน ถัมภะ หัวคือ หัวรั้น แข่งขัน ไม่ลงตนสารัมภะแข่งดีกับเขา ทิฐิมานะ เห็นผิดคืออันในทางผิดว่าแต่ตัวถูก อิจฉาริษาเขา ออกตัญญู ไม่รู้คุณค่าคนที่ทำแก่ตน แก่ชาติ ศาสนา เหล่านี้เป็นต้น กิเลสเหล่านี้ เป็นลมบูดเน่า ชังอยู่ในหัวใจ ทำให้เกิดเบ่งใส่ผู้อื่น เช่นเมียยกตนเทียมผัว ลูกยกตนเทียมพ่อแม่และเบ่งใส่พ่อแม่ ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาเบ่งยกตนเทียมนาย ต่อหน้าสรรเสริญ ลับหลังนินทา ลูกศิษย์ยกตนเทียมครูบาอาจารย์ และเบ่งใส่ครูบาอาจารย์ พุทธบริษัท ทั้งคฤหัสถ์และนักบวช ยกตนเทียมพระพุทธเจ้า เทียมพระอริยสังฆเจ้า ประชาชนเบ่งใส่ประมุขของชาติและรัฐบาลไม่มีการเคารพคารวะประพฤตินอบน้อมถ่อมตัวต่อสังคมก็ยุ่งและพังทลายเป็นที่สุด เมื่อยังไม่ฟังก็อยู่กันอย่างขุ่นๆ เศร้าๆ น้ำใจแห้งเหี่ยว

ฉะนั้น นิวาตะ คือการระบายลมเบ่งภายในทั้งหลายออกเป็นความอ่อนน้อมถ่อมตัว จึงเป็นมงคลสิ่งที่น่าจิตไปสู่ความสุขความเจริญ

เพราะความเคารพก็ดี ความนอบน้อมตัว ถ่อมตัวต่อกันก็ดี เป็นยาเย็นยาหอม บำรุง หู ตา และใจ ให้สดชื่นอัมเิบเติบโต ด้วยศีลธรรมเป็นของฝากของขวัญ ที่มนุษย์ขั้นผู้ดี มีหัวใจสูงใช้แจกจ่ายแบ่งปันกันเป็นประจำคืนวัน

ความเคารพนบถ่อมตัว เป็นมนต์ขลังยาต้านศักดิ์สิทธิ์ เรียกดูจิตใจของผู้ได้พบเห็น ได้ยินได้ฟัง ให้เกิดความรักใคร่ไฝ่ฝัน เอ็นดูเมตตาปรานี และ นับถือโดยไม่จัดจาง

ความเคารพถ่อมตัว เป็นกุญแจทองคำที่จะเปิดประตูใจ ให้คนผู้ปฏิบัติเสกสวด ได้เข้าไปนั่งในหัวใจของผู้พบเห็นและได้ยินได้ฟัง ถ้ากำหนดเป็นนิจมาก ๆ และถูกกาลเทศะและบุคคล คาถาคือเคารพนบถ่อมตัวนี้ เป็นอำนาจช่วยให้คนผู้ประพฤติเสกร่ายมนต์นี้บ่อย ๆ เป็นเจ้านายหัวใจของผู้สมาคมคบค้าได้แล

ผู้ปรารถนาจะกำจัดศัตรูโดยไม่ต้องถืออาวุธ คือ ความนอบน้อมแทงเข้าไปทางตา ทางหู ของศัตรูเพื่อปราบศัตรู อันสิ่งอยู่ในใจผู้อื่น ก็สามารถขับไล่ศัตรูนั้นออกไปได้ และมีมิตรจิต มิตรใจ จะเกิดมาแทนที่โดยไม่นาน

นิวาตะ การถ่อมตนที่ว่าเป็นมงคลนั้น เพราะการถ่อมตนเป็นมนต์ขลัง ที่จะนำผู้ประพฤติเข้าคนได้ ทุกจำพวก และเรียกร้องเอาความรักนับถือและพึงพอใจจากนักปราชญ์ บัณฑิต ทำให้ได้กัลยาณมิตร ให้เราก้าวหน้าไปสู่ความเจริญทุกอย่างที่ปรารถนาแล

นักปราชญ์ได้ร้อยกรองคาถามหาเสน่ห์มหานิยมไว้ เพื่อให้กุลบุตรกุลธิดา ผู้สนใจให้ทองปนภาวนาให้พระธรรม คือ นโม คารวะ นิวาตะ ความเคารพนบถ่อมถ่อมตน ผุดเกิดขึ้นในกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นมนต์ขลังและศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันศัตรูอันตรายที่เกิดจากคนและสัตว์ แม้แต่ภูตผีปีศาจเทวดา พระธรรม คือ นโม นิวาโต คารโว ๓ องค์ ผู้ใดปลุกเสกขึ้นให้มีในหัวใจ บ่นบริกรรมเป็นนิจ ผู้นั้นจะศักดิ์สิทธิ์ มีมิตรมาก เพื่อนหลายแล คาถานั้น ว่าดังนี้

จงอ่อนน้อมถ่อมตนให้คนรัก

อย่าเห่อศักดิ์ทงตัวจะมัวหมอง

เพราะถ่อมลงสูงระหงเป็นพงษ์ทอง

แต่จงทองไฝ่สูงถูกจุงลง

มียศศักดิ์สูงเยี่ยมจงเจียมจิต

อย่ามัวคิดฟุ้งเพื่อละเมอหลง

รู้ประมาณดีจริงเกียรติยิ่งยง

ยิ่งถ่อมลงยิ่งเฟื่องกระเดื่องนาม

มนต์คาถานี้ผู้ใดขึ้นใจเอาได้ ภาวนาทุกวันทุกคืน จะเป็นที่รักแก่คนและเทวดา และ จะมีญาติมิตรบริวารมาก ศัตรูจะมีน้อยเสื่อมถอยโดยลำดับแล

เจ้าคุณพนมมคณาจารย์ (ขม ธมฺมธโร) ได้เลื่อนสมณศักดิ์จากพระครูนครพนมคณาภิรักษ์ จากพระมหาขม และ จากพระขม ธรรมดาสาธุ เป็นพระครูสัญญาบัตร พระราชาคณะ ย่อมเป็นที่ชื่นชมยินดีของญาติมิตรศิษยานุศิษย์ และ ครูบาอาจารย์ผู้บังคับบัญชา ผู้มีมุทิตาธรรม คือความสะอาดผ่องใสอยู่ในใจอันนี้ เป็นธรรมชาติของโลกียชนทั้งหลาย การแสดงออกซึ่งความรู้สึกยินดีนั้น เลยเป็นการเฉลิมฉลองคือยกย่อง ให้อาหารอันมีโอชะ

เอรีดอ้อยทางจิตใจ แก่เจ้าคุณพระพนมคณาจารย์ และ เป็นการแสดงกตเวทิตี คือประกาศความดีของเจ้าคุณให้ปรากฏแก่ หู ตา ของเทวดาและมนุษย์ ทั้งนี้ ก็เพราะพระธรรมคือกัตถัญญ ๑ มุกิตาธรรม ๑ เป็นตัวจักรหลักให้เกิดปฏิการิกตเวทิตี

ธรรมทั้ง ๖ นี้ เป็นตัวยาอันศักดิ์สิทธิ์ ตบแต่งให้คนใจดีใจงาม แสดงพฤติกรรมออกมาทางกาย วาจา มีแต่ดี ๆ งาม ๆ ทั้งนี้ จัดเป็นสิริมงคลประการหนึ่ง

แท้ที่จริง เจ้าคุณพนมคณาจารย์นี่นั่น เป็นผู้สมควรแก่การบูชาโดยประการทั้งปวง เพราะมีมงคลอันได้ประพุดติมาแล้ว โดยลำดับคือ

๑. มีความขยันขันแข็งในหน้าที่การงาน ทั้งการศึกษา การสอนพระปริยัติธรรม และหน้าที่ปกครองปรับปรุงศาสนาวัตถุมิได้หยุดยั้ง

๒. มีสติปัญญา รักษาตนให้พ้นภัยมาโดยลำดับ ตั้งแต่เป็นสามเณร พระหนุ่ม พระแก่ จึงปลอดภัยมาโดยลำดับ ไม่ตกเป็นเหยื่อแห่งอารมณ์ภัย ที่เกิดจากทวารทั้ง ๖ จึงเจริญมาด้วยอายุ พรรษา วิทยฐานะ สมณศักดิ์

๓. สุจริตธรรม เป็นการทำงานสะอาดปราศจากโทษอันบัณฑิตจะพึงครหา และตนเองก็ติดตนเองไม่ได้ เพราะศีลธรรมเป็นเครื่องทอหุ้มตน

๔. นิสัมมการ เป็นผู้ใคร่ครวญพิจารณาสุขุมละเอียดก่อนแล้ว จึงทำ พูด คิด

๕. คารโว ท่านมีความเคารพ ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการปฏิบัติดีชอบ สวดมนต์ ภาวนา เป็นไปติดต่อกัน เคารพต่อการศึกษาสำเหนียก ให้มีความรู้ความคิดก้าวหน้า และ ทันทสมัย เคารพต่อปฏิสังขรณ์ การต้อนรับแขก

๖. นิวาโต ท่านมีการประพุดติอ่อนน้อมถ่อมตน ต่อผู้น้อย ผู้ใหญ่ และผู้ที่เสมอกัน มิเคยปรากฏว่าเบ่งอยากดั่งเป็นพอดี

๗. สันตุฎฐิ มีสันโดษ มีความพอใจตามที่มีและได้ไม่ทะเยอทะยานในลาภยศให้ปรากฏน่าเกลียด ได้กิตติไม่ได้กิตติ เมื่อได้มาก็ยินดีรับ ไม่ปฏิเสธเมื่อไม่ได้ ก็มีทุรนทุรายเสียใจเป็นทุกข์

จัดว่า เป็นคนพอดีพองาม สมควรแล้วที่ได้เป็นทายาทของวัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัดหลักในตัวเมืองนครพนม เคยมีผู้ใหญ่ทางสงฆ์อยู่ประจำมานาน

คนเรานั้น ถ้าพอดี จึงงามในสายตาของสามัญชนในโลกนี้ ถ้าเกิดดีหรือเกินคน ก็น่าเกลียดน่ารำคาญ ถ้าไม่พอดีหรือไม่พอดคน ก็พุดด้วยยาก น่าสงสาร

ฉะนั้น จึงขออนุโมทนา และตั้งจิตอธิษฐานด้วยกุศลเจตนา ให้เจ้าคุณและญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ จงเจริญสุขรุ่งเรืองตลอดไป จนกว่าจะหมดทุกข์ยาก เกิด แก่ เจ็บ ตาย คือถึงพระนิพพาน เทอญ

คนฐู่-คนถ้อย

ฐู่ คือ รู้ฉลาด บาลีว่า “บัณฑิต” รู้อย่างไร รู้สิ่งที่ควรรู้ สิ่งที่ปราชญ์รู้ และฉลาดในการปฏิบัติตามผู้นั้น จึงเรียกว่า “คนฐู่” ถ้าจะตีก็มีคำสั้นๆ ว่า “คนถ้อย” คำว่า “ถ้อย” เป็นคำอวมงคลเพราะประมวลความเลวร้าย ทั้งหมดลงในคำว่า “ถ้อย” นี้

สิ่งที่ควรรู้ คืออะไร คนเรามีตนตัวคือรูปกับนาม รูปนั้นเป็นวัตถุหยาบๆ เกิดจากดิน น้ำ ไฟ ลม สามารถจะรู้ได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย นามนั้นเป็นอรูป คือไม่มีรูปปรากฏให้ประสาททั้ง ๕ สัมผัสได้ เป็นของลึกลับแทรกสิ่งอยู่ในรูป ครองรูปมิให้สลายชั่วระยะหนึ่ง ได้แก่จิตหรือวิญญาณที่คอยชักหุ่นรูปให้เคลื่อนไหว รูปนี้เกิดจากปรมาณูเล็กๆ เท่านั้นมันงาใสๆ ติดอยู่ปลายขนทรายจามรที่สลัดแล้ว ๗ ครั้ง ต่อมาก็เติบโตขึ้นตามวัน คืบเดือน ปี ที่ปัจจัยปรุงแต่ง เบื้องต้นเจริญขึ้นเต็มที่แล้วก็เจริญลง (เสื่อม) จนถึงสลายไป เหมือนดวงเดือนบนท้องฟ้าที่แบ่งเป็นข้างขึ้นข้างแรม ฉะนั้นแล

ลักษณะของรูปจึงเป็นอย่างนี้คือ อุปาหะ เกิดขึ้น รุติ ตั้งอยู่ รั้งคะ แดกสลายไป แจงให้ละเอียดคือเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วก็ตั้งต้นใหม่แล้วๆ เล่าๆ นำรำคาญ เหมือนเดือนขึ้นไปแล้วเพ็ง แรมไปแล้วดับ แล้วก็ตั้งต้นเป็นเดือนใหม่ไปเรื่อยๆ การเวียน เกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วๆ เล่าๆ นี้แลเรียก “วัฏฏสงสาร”

วัฏฏะ แปลว่า หมุนเวียน สังสาระ แปลว่า ท่องเที่ยว รวมเข้าเป็น วัฏฏสงสาร แปลว่า “เที่ยววนเวียนอยู่ในวงล้อแห่ง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีเบื้องต้นและที่สุด”

ในระหว่างการเวียนว่ายตายเกิดนี้ วิญญาณของสัตว์ ย่อมทุกข์บ้าง สุขบ้าง มากบ้าง น้อยบ้าง แล้วแต่เหตุคือ กรรม อันได้แก่ ความประพฤติของแต่ละคน กุศลกรรม เป็นเหตุดี แต่งให้ดี อกุศลกรรมเป็นเหตุชั่ว แต่งให้ชั่วให้เลว

ฉะนั้น นักปราชญ์จึงให้ประกอบกุศลไว้มากๆ ให้ลึกลับอันอกุศล ถ้าทำจิตใจหลุดพ้นหมดจดจากโลก โกรธ หลง อันเป็นรากเหง้าแห่งอกุศล กงแห่งการวนเวียน ย่อมหักทลาย คือ หยุดหมุนเวียนหมดสุขทุกข์ กลายเป็นเฉยๆ นั้นแหละเป็นจุดสุดยอดที่ผู้รู้ปรารถนา จึงควรรู้เรื่องตัวเองว่าตกอยู่ใน “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทุกกลมหายใจ” แต่ส่วนมากไม่รู้ และ ไม่อยากรู้ ถ้าพยายามศึกษาก็รู้ รู้แล้วก็สว่างปลอดโปร่ง

สิ่งแวดล้อมก็ควรรู้ เราอาศัยบิดามารดาเกิด ถ้าขาดท่านทั้ง ๒ เกิดไม่ได้ เว้นแต่พวกโอบปาติกะ คือ ผุดเกิดเป็นตัวที่เดียว ได้แก่พวก เทวภูมิ นรก เปรต อสุรกาย และ พวกหนอนบางชนิด ที่เกิดจากของเน่าๆ บุดๆ แม้ไม่มีแม่หลวงวันใส่ไข่ข้างก็เกิดได้ จะขอกล่าวแต่พวกมนุษย์ที่เกิดในครรภ์เท่านั้น

ภายใน เราได้จากครูบาอาจารย์ท่านได้สั่งสอนอบรมบ่มนิสัย ด้วยการเสียสละ ด้วยความเมตตากรุณา คือ สอนดี ไม่ปิดบังวิชา อบรมดี ยกย่องสรรเสริญ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ ด้วยอามิสและธรรม ถ้าไม่มีท่านเหล่านี้แล้ว ตาในเราบอดมืด โอ! ท่านเหล่านี้ ควรเรอบูญจากบารุง เคารพ เชื่อฟัง ตั้งใจศึกษา เอาใจใส่ ประพฤติดี ตอบสนอง ช่วยป้องกันอันตราย เป็นต้น เพราะถือว่า เป็นพ่อชั้น ๒ ศิษย์รู้อย่างนี้ ทดแทนคุณอย่างนี้เรียก ศิษย์ผู้ ถ้าไม่รู้ ไม่ทดแทนเรียก ศิษย์ถ้อย

สิ่งที่ควรรู้อย่างมีอีกคือ รัฐบาลและพระราชฯ ผู้ปกครองบ้านเมือง ให้อยู่เย็นเป็นสุข พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์ธรรมให้เกิดความสว่างไสวในความดีงาม ห้ามปรามความชั่ว ถ้าเราศึกษาให้รู้และตอบสนองตามฐานะของเรา ชื่อว่า เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ เป็นลูกที่ดีของศาสนา ถ้าเราไม่ศึกษาให้รู้หน้าที่หรือคุณของท่านเหล่านั้น และไม่รู้ที่จะตอบสนอง ก็จะตกอยู่ในตำแหน่ง “ถ้อย” ทำตัวเป็นเสี้ยนหนามของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ รัฐบาล และพระมหากษัตริย์ ทำตัวเป็นเสี้ยนหนามของพระศาสนา ขาดทั้งทุนบุญทั้งกำไรตลอดชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านเชื่อไหมว่า ท่านจะมีความสุข อย่าหวังเกิดท่านที่รัก เมื่อเราถ้อย ก็ไร้ค่าหมดราคาแล้ว จะมีอะไร เป็นโอกาสให้เกิดความสุข มีแต่निया โทษ ทุกข์ จะรุมล้อมล้อม เหมือนแมลงหวี่ตอมเด็ก หรือแมลงวันตอมซากสัตว์เน่า กลิ่นเหม็นฟุ้งกระจาย สนุกเมื่อไรเล่า

คำว่า “ถ้อย” เห็นจะกลายมาจาก “ถอย” คือ จิตใจถอยจากความรู้ความดี เลยกกลายเป็น “ถ้อย” ขอคำว่า ถ้อยๆ จงระเหยเป็นอากาศธาตุไปเสียจากสังคมมนุษย์เกิด ขอคำว่า ผู้ผู้ผู้ตี จงทวีมากมูลเพิ่มพูนขึ้นในสันดานของท่านและเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหมดทุกๆ คนเทอญ.

พระธาตุพนม

รองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญสุขภักดิ์

ต้นฉบับ

พิมพ์ครั้งที่สอง พุทธศักราช ๒๕๓๒

องค์การค้ำของครุสภา

พระธาตุพนม

พระธาตุประนมหรือพระธาตุพนม เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำโขง พระธาตุองค์นี้มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งเคารพสักการบูชาของพี่น้องชาวไทย-ลาวมาทุกยุคสมัย ความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุเกิดจากคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา ที่สัมพันธ์กันไปกับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคมของภูมิภาคนี้อย่างลึกซึ้ง ความสัมพันธ์ทั้งหมดเป็นหลักฐานมาในรูปตำนาน ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนถึงเหตุการณ์ร่วมสมัยในปัจจุบัน

ในขณะเดียวกัน เงื่อนไขและปัจจัยขององค์ประกอบต่างๆ ข้างต้น ก็เป็นมูลเหตุของการพัฒนาการรูปแบบขององค์พระธาตุตามลำดับกาลที่ผ่านมามีด้วย ดังนั้นเนื้อหาและความหมายขององค์พระธาตุ จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขของประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม กับประวัติศาสตร์ศิลป์/สถาปัตยกรรมไปพร้อมๆ กัน

๑. การพัฒนาทางประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม

ประวัติพระธาตุพนมจะเป็นการพัฒนาาร่วมกัน ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในช่วงเวลาที่สำคัญอยู่สองช่วงตอน คือ ๑. สมัยประวัติศาสตร์ และ ๒. ประวัติศาสตร์สมัยใหม่จนถึงปัจจุบัน

ประวัติขององค์พระธาตุในช่วงที่ ๑ นั้น มีหลักฐานอยู่ในตำนานพระอูรังคธาตุ ซึ่งเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ขององค์พระธาตุโดยตรง ตำนานนี้เดิมเรียบเรียงขึ้นโดยพระยาศรีไชยขมพู ในสมัยของเจ้าสุริยวงศา พระราชาธิบดีแห่งล้านช้างในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๖ - ๒๒๓๕ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ อาญาพระอุปราชา จึงได้จำลองคัดลอกขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ความในตำนานจะแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกจะเป็นตำนานและส่วนหลังจะเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ ในส่วนที่เป็นตำนานนั้น จะเป็นการพรรณนาถึงการสถาปนาพระพุทธศาสนาในภูมิภาคที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ในลักษณะสากล การกำเนิดชุมชนและผู้นำชุมชนที่จะเป็นผู้นำพระพุทธศาสนา และการสถาปนาพระธาตุเจดีย์ ในลักษณะของการสร้างเงื่อนไข ให้มีการสถาปนาพระธาตุพนมเป็นเป้าหมายสุดท้าย เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ก็ดำเนินอยู่ในเงื่อนไขที่สำคัญๆ ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาอย่างเป็นสากลด้วย

ประวัติพระธาตุพนมตามตำนานในช่วงแรก จะเริ่มมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลหรือสมัยก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน พระองค์พร้อมด้วยพระอานนท์เสด็จมายังภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ในบริเวณเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ท่าแขก นครพนม สกลนคร และอุดรธานี พระองค์ได้ทำนายถึงการเกิดเมือง ซึ่งจะเป็นชุมชนที่ค้ำชูพระพุทธศาสนาที่สำคัญ อาทิเช่น ณ หนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) ดอยนันทกักริ (หลวงพระบาง) เมืองมรุกขนคร (บ้านหลักศิลา ต.พระธาตุพนม อ.ธาตุพนม) เป็นต้น พระองค์ได้บอกถึงการกลับมาเกิดของ

พญาศรีโคตรบูร ซึ่งเป็นผู้ที่อัญเชิญพระพุทธเจ้าไปรับบาตรในเมืองของตน เสร็จแล้วก็ถือบาตรมาส่งพระพุทธเจ้า ถึงดอยกัปปนคีรี หรือภูเก้าพร้า อันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าในขณะนั้น ด้วยผลบุญอันนี้เอง เมื่อพญาศรีโคตรบูรได้กลับชาติมาเกิดครั้งที่สองเป็นพญาสมิตธรรมเจ้าเมืองมรุกขนคร ก็จะมีโอกาสเป็นผู้สถาปนาพระอัฐจธาตุ ณ ภูเก้าพร้า อันจะเป็นผลบุญให้หลุดพ้นจากวัฏสงสารไปได้

พระพุทธเจ้าได้เรียกพระมหากัสสปะมาจากนครราชคฤห์มาสั่งเสียว่าเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ก็จงนำพระอัฐจธาตุ (กระดุกส่วนนอก) ของพระองค์มาสถาปนาไว้ ณ ภูเก้าพร้า ในขณะที่เดียวกันระหว่างการเสด็จไปในที่ต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น พระองค์ก็ประทับรอยพระบาท (ไว้เป็นสัญลักษณ์ของสถาปนาพระพุทธศาสนา) ณ พระบาทโพธิ์ฉันทน์ พระบาทเวินปลา พระธาตุเชิงชุม และดอยนันทกักรัตถ์ด้วย (บริเวณหนองคาย-สกลนคร-หลวงพระบาง)

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว ในปี พ.ศ. ๘ พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้อัญเชิญพระอัฐจธาตุมาจากอินเดียมาลงที่ดอนแท่น (อ.พรรณานิคม สกลนคร) เพื่อจะเดินทางต่อไปยังภูเก้าพร้าตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งไว้ พญาสุวรรณภิงคาร เจ้าเมืองหนองหานหลวงได้ขอให้พระมหากัสสปะประดิษฐานพระอัฐจธาตุไว้ ณ องค์เจดีย์ ที่ได้สร้างเตรียมล่วงหน้าไว้แล้ว แต่พระมหากัสสปะปฏิเสธ เพราะเป็นการฝืนคำสั่งของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม พระมหากัสสปะก็ได้ให้พระอัครราชทูตบรรจุไว้ ณ พระธาตุนาเวจ หรือนารายณ์เจงเวงทดแทนความประสงค์เดิม

เมื่อพระมหากัสสปะมาถึงบริเวณภูเก้าพร้าแล้ว ก็มีท้าวพญาจากแคว้นแคว้นที่สำคัญ ๕ แคว้นในภูมิภาคนั้น มาขอร่วมบุญสร้างอุบมุงประดิษฐานพระอัฐจธาตุด้วย โดยก่อกำแพงองค์ละด้านในทิศที่แคว้นของตนตั้งอยู่ ดังนี้

๑. พญาจุลณีพรหมทัติ ผู้ครองแคว้นบริเวณหลวงพระบางสิบสองจุไทย ก่อด้านทิศตะวันออก
๒. พญาคำแดง ผู้ครองแคว้นหนองหานน้อย ก่อด้านทิศตะวันตก
๓. พระยานันทเสน ผู้ครองแคว้นศรีโคตรบูร ก่อด้านทิศเหนือ
๔. พญาอินทปูลนคร ผู้ครองแคว้นเขมรโบราณ ก่อด้านทิศใต้

พระมหากัสสปะได้อำนวยการก่อสร้างโดยให้ใช้อริยดิบนขนาดเท่าฝ่ามือของท่านเป็นเกณฑ์มาตรฐาน ท้าวพญาทั้งหลาย จึงให้ขุนนางที่ตามเสด็จจัดการปั้นอิฐดิบนขนาดมาตรฐานขึ้น ช่วยกันก่อกำแพงอุบมุงกว้างด้านละ ๒ วา (ของพระมหากัสสปะ) สูงขึ้นมาด้านละ ๑ วา เป็นรูปห้องลูกบาศก์สี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนพญาสุวรรณภิงคารเจ้าเมืองหนองหานหลวง ซึ่งเป็นผู้ประสานงานแต่แรก ได้เป็นผู้ก่อยอดรูปฝ่าสี่สูงขึ้นไปอีก ๑ วา ส่วนในอุบมุงนั้นจะขุดลึกลงไปอีก ๒ ศอกของพระมหากัสสปะอีกเช่นกัน

ผนังของอุบมุงเปิดประตูไว้ทุกด้าน ฉะนั้นเมื่อก่อสร้างเสร็จแล้วจึงสามารถนำเอาไม้พิน คือ ไม้คันธธสม ขมพูนินโครธ และไม้รังมาใส่ได้ทุกประตู แล้วเผาอยู่เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน อุบมุงจึงสุกดีแล้วจึงนำหินหมากคอม (คงจะเป็นก้อนกรวดแม่น้ำ) มาถมหลุม หลังจากนั้นท้าวพญาทั้ง ๕ จึงบริจาคสิ่งของมีค่าจำนวนมากบรรจุไว้ในอุบมุงเป็นพุทธบูชา ต่อจากนั้น พระมหากัสสปะจึงอัญเชิญพระอัฐจธาตุประดิษฐานไว้ในอุบมุง ปิดประตูไว้ทั้งสี่ด้าน

ขณะนั้นเอง องค์พระธาตุศิลาแก้วที่หอหุ้มออก เสด็จมาประดิษฐานอยู่บนฝ่ามือของพระมหากัสสปะเป็นนิมิตเตือนพระมหากัสสปะให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้นำพระอัฐมมาประดิษฐานหรือบรรจุไว้ ณ ภูกัปปาเท่านั้น มิได้ตรัสสั่งให้สถาปนา เสร็จแล้วพระธาตุจึงเสด็จกลับไปสู่ที่ประดิษฐานในอุบมุงตามเดิม

หลังจากนั้นท้าวพญาทั้งห้าก็ให้ข้าราชการไปนำหลักหินมาจากเมืองสำคัญที่เป็นประวัติพุทธศาสนาจากอินเดียและลังกา (เมืองกุสินารายณ์ เมืองพาราณสี เมืองตักศิลา เมืองลังกา) มาปักไว้ที่มุมทิศทั้งสี่ ทั้งยังสร้างรูปอัญมณี (สัตว์ประหลาด) ไว้ที่มุมทิศตะวันออกด้านเหนือ-ใต้ด้วย ส่วนพระยาสุวรรณภิงคาร ให้สร้างรูปม้าอาชาไนยไว้โดยให้หันหน้าไปทางทิศเหนือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าพระธาตุเสด็จมาทางทิศนั้น และพระพุทธศาสนาจะเจริญจากเหนือลงใต้ ส่วนพระมหากัสสปะให้สร้างม้าพลาหกไว้ตัวหนึ่งคู่กันให้หันหน้าไปทางทิศเหนือ เป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่า ต่อไปในอนาคตพระศาสดาโคตรบูร (องค์ถือบาตรให้พระพุทธเจ้าเมื่อกลับชาติมาเกิด) จะได้สถาปนาองค์พระธาตุ เพื่อสืบศาสนาต่อไป

เมื่อพระอรหันต์และท้าวพญาทั้งห้าเสด็จกลับไปแล้ว พระอินทร์และเหล่าเทพทั้งปวงก็เสด็จลงมาฉลองพระธาตุเป็นการใหญ่ พระอินทร์ได้มอบให้พระวิสุกรรมเทวบุตรและพระธรรมกถิกเทวบุตรลงมาสลักลายผนังอุบมุงทั้งสิ้น โดยใช้มีดสลักลาย (มีดควัก) ดำแก้วมรกตยาว ๘ วา ส่วนพระธรรมกถิกเทวบุตรนั้นได้ถือขวดแก้วน้ำทิพย์ลงมาด้วย เทพทั้งสองสลักผนังภายนอกแต่เวลาเที่ยงคืนถึงค่ำ โดยเริ่มสลักจากผนังด้านทิศตะวันออกก่อน ก่อนที่จะสลักลายนั้นก็ใช้น้ำมันรำจวดลาย (ทาลวดลาย) ขึ้น หลังจากนั้นจึงสลักเป็นรูปและความหมายดังต่อไปนี้

ด้านทิศตะวันออก	สลักรูปพญาจุลณีพรหมทัตติทรงช้าง รูปราชบุตรทรงม้า
ด้านทิศตะวันตก	สลักรูปพญาคำแดงทรงช้าง รูปเสนาอำมาตย์ขี่ม้า รูปบริวารในหมู่ลายดอกมันทาลี่
ด้านทิศเหนือ	สลักรูปพญานันทเสนทรงช้าง พระอนุชาทรงม้า รูปบริวารในหมู่ลายดอกไม้
ด้านทิศใต้	สลักรูปพญาอินทปัฐนครทรงช้าง รูปพระอนุชาทรงม้า รูปเสนาอำมาตย์ในหมู่ลายดอกไม้

พร้อมทั้งสลักรูปพระยาสุวรรณภิงคารไว้ในผนังทุกด้าน ผนังส่วนบนนั้นสลักรูปสี่สุนันทเทวบุตร สิมหามายาเทวบุตรและวิสาขาเทวบุตร ผู้ลงมาทำความสะอาดอุบมุงแต่แรกก่อนการสลัก และมีส่วนร่วมในกระบวนการสลักเรียงรายไว้ทุกด้าน

หลังจากนั้นก็สั่งให้พระวิสุกรรมเทวบุตรสลักประวัติพระธาตุพนมไว้ในผนังห้องอุบมุงทั้งหมด เป็นต้นว่ารูปพระอินทร์ นางสุชาดา นางสุจิริรา นางสุนันทา นางสุธรรมมา นางโรหิณี นางสารวัตติเกสี นางปติบุผา นางคันธาลวดี ล้วนแต่สลักไว้ ณ ผนังด้านทิศตะวันออกทั้งสิ้น เทพเหล่านั้นอยู่ในท่วงท่าที่นำดอกไม้เสด็จมาบูชาองค์พระธาตุ

ผนังด้านใต้จะเป็นรูปเทพผู้ร่วมสลักลายทั้งหมด ซึ่งมีรูปพระวิสุกรรมเทวบุตร รูปพระธรรมกถิกเทวรูปรูปพระสี่สุนันทเทวบุตรและพระรูปสิมหามายาเทวบุตร ล้วนอยู่ในท่วงท่าประนมหัตถ์สักการะองค์พระธาตุเช่นกัน

ส่วนผนังภายในด้านทิศเหนือจะเป็นภาพบุคคลทั้งหลายที่มีส่วนในการบรรจุพระธาตุในครั้งนี้ คือพญาทั้งหกเริ่มจากพญาศรีโคตรบูรลงมาถึงพญาทั้งห้า รวมทั้งรูปนางศรีรัตนเทวีมเหสีของพญาศรีโคตรบูรด้วย เบื้องบนก็จะเป็นรูปพระมหากัสสปะและรูปพระอรหันต์ทั้งห้าสหายบาตรพนมมี

ผนังด้านที่เหลืออยู่นั้นเป็นรูปหมู่เทพและเทพธิดาที่เสด็จลงมาบูชาพระธาตุรวมทั้งรูปของท้าวจตุโลกบาล รูปสุริยและจันทเทวบุตร รูปพระวิสุทธกรรมที่ลงมาสู่ภูเก้าห้า งานสลักภายในอุบมุงทั้งหมดนั้นสลักตั้งแต่ยามค่ำจนถึงเที่ยงคืน จึงแล้วเสร็จสมบูรณ์

ความในตำนานอุรังคธาตุได้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๕๐๐ ในลักษณะของการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นมาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการสร้างพระธาตุเจดีย์โดยคนท้องถิ่นขึ้นมาเองแล้ว อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่ง ก็ยังสืบเนื่องกันมาตามพุทธพยากรณ์ ในขณะที่เดียวกันอีกส่วนหนึ่งก็เป็นผลสืบเนื่องกับการเข้ามาสืบพระศาสนาของพระมหากัสสปะอยู่อีก ในช่วงนี้เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) และมรุกขนครก็เกิดขึ้นตามพุทธทำนายแล้ว ซึ่งจะเป็นชุมชนที่จะรองรับเงื่อนไขการสถาปนาพระธาตุพนมต่อไป

พระมหากัสสปะเมื่อกลับถึงเมืองราชคฤห์ได้บวชสามเณรสามรูปจนบรรลุพระอรหันต์ทั้งสามองค์ บวชเป็นพระภิกษุ เป็นพระพุทธรัชิต พระธรรมรัชิตและพระสงฆรัชิต เดินทางมายังบริเวณแคว้นศรีโคตรบูรเพื่อนำเอากุมารทั้งห้าองค์ ซึ่งเป็นชาติกำเนิดใหม่ของท้าวพญาที่ได้สร้างอุบมุงประดิษฐานพระธาตุไว้ คือพญานันทเสนเกิดเป็นสังขวิชากุมาร พญาสุวรรณภิงคารและพญาคำแดงเกิดเป็นเจ้ามหารัตนกุมารและเจ้ารัตนกุมาร ส่วนพญาอินทปัตถนครและพญาจุลณีไปเกิดเป็นเจ้ามหาสุวรรณปราสาท และเจ้าจุลสุวรรณปราสาท

พระอรหันต์ทั้งสามได้นำพระกุมารทั้งห้ามาบวชอยู่ในแขวงเมืองจันทบุรี (หนองคันแทเสื่อน้ำ) เมื่อพระกุมารทั้งห้าบรรลุพระอรหันต์แล้ว พระอรหันต์ทั้งสามก็นำพระบรมธาตุมาให้พระยาจันทบุรีสร้างเจดีย์ไว้ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง อาทิเช่น พระธาตุบังพวน พระธาตุหนองคาย พระธาตุที่เวียงคุก เป็นต้น ครั้นพระอรหันต์ทั้งห้าระลึกชาติปางก่อนได้ มีความปรารถนาจะสร้างพระธาตุพนม จึงไปขอความอุปถัมภ์จากพญาสุมิตตธรรมวงศาเจ้าเมืองมรุกขนคร ซึ่งเป็นชาติกำเนิดใหม่ของพญาศรีโคตรบูรดังกล่าวมาแล้ว บุคคลทั้งหลายจึงได้ร่วมกันสถาปนาพระอุรังคธาตุแต่นั้นเป็นต้นมา

ในระหว่างการก่อสร้างนั้น พญาจุลอินทปัตถนครและพญาจุตจุลณีพรหมทัตเสด็จมาพร้อมกับเทวี อมรฤษีและโยคีฤษีก็มาด้วย จึงได้ร่วมกันสรรงนำพระธาตุ โดยพญาทั้งสามเป็นผู้นำขึ้นไป สรรงองค์พระธาตุซึ่งบรรจุอยู่ในเจดีย์หิน (ยอดภูเพ็ก) ณ ยอดดอกคารในขณะนั้น หลังจากการสถาปนาแล้ว พญาสุมิตตธรรมวงศาได้ทำกัลปนาและให้จำนวนคน ๓,๐๐๐ ไร่เป็นข้าพระธาตุไว้ด้วย หลังจากนั้นพระองค์ก็ได้สร้าง “พระธาตุอุรังคัง” โดยบรรจุพระบรมธาตุส่วนสันหลังไว้ในอุบมุง ณ บริเวณที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จพักได้ต้นรัง เมื่อครั้งเสด็จมาทรงบาตรที่แคว้นศรีโคตรบูรด้วย

ประวัติพระธาตุพนมได้เริ่มต้นอีกครั้งหนึ่งในสมัยประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ล้านช้างที่หลวงพระบางและเวียงจันทน์ โดยเริ่มแต่สมัยพระเจ้าโพธิสารแห่งหลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๐๗๓-๒๑๐๓) ได้เสด็จมาทำกัลปนา กับ

สร้างหอพระแก้วไว้ในบริเวณวัด และดูเหมือนว่าจะเป็นการสร้างวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย ต่อมา สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๑๑๔) แห่งเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่สำคัญองค์หนึ่ง เป็นผู้สร้างพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ทับเจดีย์เก่า สร้างเจดีย์ศรีโคตรใต้เมืองท่าแขก พระองค์ได้เสด็จมานมัสการองค์พระธาตุและวางระเบียบปฏิบัติแก่ข้าวัดที่พระบิดา (พระโพธิสาร) ได้ทรงถวายไว้

ในปี พ.ศ. ๒๑๕๗ พระยานครพิชิตราชธานีศรีโคตรบูรหลวง (เจ้านอเมือง) เจ้าเมืองศรีโคตรบูรหลวง (ใต้เมืองท่าแขก) ได้มาปฏิสังขรณ์สร้างถาวรวัตถุในบริเวณลานประทักษิณ อาทิเช่นกำแพงแก้ว ชุมประตูด่างๆ หอบูชาข้าวพระบริเวณและพระวิหาร เป็นต้น

ในสมัยเจ้าโพธิสาร ราชบุตรเจ้าพระยานครฯ ได้วางกฎไว้ว่าให้เจ้าเมืองจะต้องมาทอดกฐินที่วัดพระธาตุทุกปี ซึ่งเป็นธรรมเนียมสืบมาจนถึงเจ้าเมืองรุ่นหลัง จนเมื่อเปลี่ยนระบบการปกครองประเทศในพระราชอาณาจักรเป็นแบบจังหวัดอำเภอแล้วจึงได้ล้มเลิกประเพณีนี้ไป

พระเจ้าสุริยวงศา (พ.ศ. ๒๑๔๑-๒๒๓๕) เติริยมจะทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมครั้งใหญ่ ถึงกับทรงให้แต่งตั้งอรรักษ์ธาตุขึ้น แต่ตามการศึกษาของนายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ นักวิชาการของกรมศิลปากร กลับปรากฏว่า พระองค์เสด็จสวรรคตก่อนการบูรณะสักสองสามปี ดังนั้น การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ จึงตกเป็นภาระหน้าที่ของเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กในเวลาต่อมา

เดิมทีนั้นเจ้าราชครูหลวงเป็นเถระชั้นผู้ใหญ่ เจ้าอาวาสวัดโพนสะเม็ก นครเวียงจันทน์มีคนนับถือมาก เพราะเป็นอาจารย์บอกรรณธรรมกัมมัฏฐานแก่ชาวเมืองและเจ้านายในราชตระกูล หลังจากสิ้นรัชสมัยของเจ้าสุริยวงศาแล้ว มีขุนนางขึ้นชิงราชย์ของกษัตริย์องค์ต่อมา เจ้าราชครูได้ช่วยพาพระมหาเถสีที่ทรงครรรภ์อยู่ไปหลบซ่อนไว้ ส่วนราชโอรสนั้นนำมาอยู่ทางฝั่งไทย เจ้าราชครูเกรงจะมีภัยถึงตน จึงได้หลบภัยออกจากเวียงจันทน์พร้อมทั้งราษฎรจำนวน ๓,๐๐๐ มาปฏิสังขรณ์ พระธาตุพนมอยู่ถึง ๙ ปี (พ.ศ. ๒๒๓๖-๒๒๔๕) ลำพังการต่อยอดพระธาตุก็อาจจะกินเวลาถึง ๓ ปีอยู่แล้ว

การปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในครั้งนี้ นอกจากจะเปลี่ยนรูปของยอดเป็นทรงรุ่งแบบทรงเจดีย์ลาวโดยทั่วไปแล้วก็ยังประดิษฐานพระบรมธาตุในแก้วผลึกในภาชนะทองเป็นชั้นๆ บรรจุไว้ในเจดีย์หิน (ยอดภูเพ็ก) แล้วจึงบรรจุอยู่ในอุบสัมฤทธิ์ไว้บริเวณบัลลังก์ฐานยอด นอกจากนั้นก็ยังมีการฝังพระโลหะ โลหะมีค่า แก้ว เงินตรา และอิฐมีจารึก ฯลฯ ในจำนวนไม่น้อยกว่า ๑๖,๐๐๐ ชิ้น ส่วนใหญ่อัดแน่นตั้งแต่ในส่วนที่เจ้าราชครูมาปฏิสังขรณ์จนถึงยอดบน

เจ้าราชครูหลวงได้ตั้งหลักแหล่งครั้งสุดท้ายที่นครจำปาศักดิ์ และท่านมรณภาพ ณ วันพุธขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ พ.ศ. ๒๒๖๓ มีอายุได้ ๙๐ ปี โดยที่เป็นที่เคารพบูชาของประชาชนทั้งสองฝั่งโขง เจ้าสร้อยศรีสมุทรและศิษย์จึงได้แบ่งอิฐส่วนหนึ่ง มาก่อเจดีย์ขนาดเล็กไว้ ณ บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระธาตุด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๙ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑ ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เริ่มเป็นยุคการเปลี่ยนแปลงมาสู่ยุคประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เป็นการเปลี่ยนศูนย์กลางอุปัถม์จากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงมาเป็นศูนย์กลางฝั่งซ้ายของ

ลำน้ำนั้น ซึ่งมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางหลักของดินแดนฝั่งซ้ายทั้งปวง

ในปีนั้น เจ้าอนุวงศ์ ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์เป็นองค์สุดท้ายได้ร่วมมือกับเจ้าเมืองนครพนม (พระบรมราชา สุดตา) และเจ้าเมืองมุกดาหาร (พระยาจันทสุริยวงศา กิ่ง) ได้บูรณะปฏิสังขรณ์กันทั้งวัดเป็นเวลาหนึ่งปี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๕-๒๓๕๖ เจ้าผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ ได้เสด็จมาฉลองและทำบุญวัดพระธาตุพนมเป็นปีท้ายๆ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๓๗๑ เกิดศึกสงครามระหว่างล้านช้างกับกรุงเทพฯ ชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงระส่ำระสาย ถ้าไม่ถูกกวาดต้อนไปกรุงเทพฯ ก็หนีเข้าป่าเข้าดงไป ข้าราชการที่มีหน้าที่ทำนุบำรุงวัดพระธาตุก็ขาดจำนวนไปมาก องค์พระธาตุและอาคารศาสนสถานต่างๆ จึงทรุดโทรมไป อาทิเช่น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๐ พระวิหารหลวง (หอพระแก้ว) ซึ่งพระเจ้าโพธิสารได้สร้างไว้แต่เดิม ซึ่งได้รับการทำนุบำรุงจากราชวงศ์ล้านช้างต่อๆ มานั้น ก็ทรุดโทรมพังทลายลงมาเป็นกองอิฐอยู่กลางวัด

องค์พระธาตุพนมเองก็ขาดผู้ทำนุบำรุงรักษา มีกาฝากต้นโพธิ์ต้นไทรขึ้นตามซอกอิฐแตกประปราย เศร้าหมองไม่เจริญศรัทธาเช่นอดีตกาลที่ผ่านมาเลย

ต่อมาอีก ๑๔ ปี คือในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ซึ่งอยู่ในช่วงตอนปลายในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) จึงได้เริ่มศักราชใหม่ หรือประวัติพระธาตุพนมในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ โดยเริ่มเข้าสู่การอุปถัมภ์ของศูนย์กลางในภูมิภาค ซึ่งอยู่ภายใต้ระบบการปกครองจากศูนย์กลางกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง

พระอุปัชฌาย์ทา วัดบูรพาฯ เมืองอุบล พระอาจารย์มั่นและพระอาจารย์เสาร์กับคณะ ได้จุดธูปมาจำพรรษาอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุพนม แลเห็นองค์พระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก จึงแนะนำให้ชาวบ้านไปเชิญพระครูอุตรพิทักษ์คณะเดช วัดทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี ซึ่งเป็นพระช่างที่เก่งทั้งทางวิปัสสนากัมมฐาน และเป็นทั้งช่างเขียนคนสำคัญอยู่ในขณะนั้น ให้มาช่วยบูรณะพระธาตุพนมให้มีสภาพดีขึ้น พระครูอุตรา (บุญรอดสมจิต) ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูวิโรจน์รัตโนบล เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ได้เดินทางมาพร้อมกับคณะโดยทางเกวียน ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอ้าย ในปีเดียวกัน

เดิมที่ชาวบ้านและทางวัดเกรงความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุมาก มีความประสงค์แต่เพียงให้ทำความสะอาดและถนอมความรกรกทั้งหลายออกไป แต่พระครูวิโรจน์ต้องการจะบูรณะทั้งองค์ ตกถล่มกันไม่ได้ พระครูวิโรจน์จึงเตรียมเดินทางกลับ ต่อมาชาวบ้านยอมจำนนเพราะคนทรงเทวดาอารักษ์ขององค์พระธาตุอนุญาตให้ทำเช่นนั้น ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ไม่มีชาวบ้าน หรือพระเถรองค์ใดกล้าร่วมมือลงแรงบูรณะองค์พระธาตุแต่ต้นมือ พระครูวิโรจน์กับคณะสาธุศิษย์จึงต้องลงมือทำกันเอง โดยที่ไม่มีทุนรอนอะไรเลย เป็นคราวประจวบเหมาะแก่ที่เกิดคดีผีบุญที่อุบลราชธานี ประชาชนเกรงไปตามคำทำนายของผีบุญที่ว่าของมีค่าทั้งหลายจะแปรสภาพเสื่อมค่าไปในขณะเดียวกันของธรรมดาๆ เช่นหินกรวดทรายจะกลีบกลายเป็นเงินเป็นทอง ชาวบ้านตื่นกลัวมากจึงมีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคของมีค่ามาเป็นทุนให้พระครูวิโรจน์บูรณะองค์พระธาตุเป็นจำนวนมาก จนเกินงบประมาณที่ต้องการ มีเก็บไว้ให้เป็นทุนบูรณะในครั้งต่อมาอีก

ในหนังสือประวัติศาสตร์อีสานของนายเดิม วิชาคย์พจนกิจ ได้ให้รายละเอียดการบูรณะในครั้งนั้นอย่างสั้นๆ แต่เห็นภาพพจน์ที่ชัดเจนว่า

"ในวันแรกท่านให้พระเณรที่มาจากอุบลฯ ๑๐ รูป ตั้งเครื่องสักการะทำการสัมาคารวะพระรัตนตรัย แล้วให้พระเณรที่ติดตามทั้ง ๑๐ รูปนั้น เอาไม้พาดเจดีย์ทำความสะอาด คนในบ้านก็ดี พระเณรในวัดก็ดี ไม่มีใครกล้ามาร่วม ท่านว่าพระเณรในวัดก็พากันปิดประตูกุฏิไม่กล้าส่องมองดู เพราะว่าเทวดาจะหาว่าเป็นใจกับท่านพระครูฯ และก็ทำต่อไปเรื่อยๆ ทุกวันๆ มีแต่เฒ่าชั้ววงศา ผู้ใหญ่บ้านดอนกลางเท่านั้นที่มารับใช้ช่วยเหลือ พอผ่านไปได้ ๗ วัน เห็นชาวธาตุมายืนมือขัดหลังดูภายนอก ต่อมาได้ ๑๕ วัน คนหลังไหลมาจากสารทิศทั้งฝั่งซ้ายฝั่งขวา ฝั่งขวา เจ้าเมืองท่าแขกยกหินปูนที่ภูเขาเหล็กไฟให้ทั้งลูก เกณฑ์คนเป็นพัน ขนส่งจากเชิงเขาถึงฝั่งแม่น้ำโขงทางยาว ๔ กม. โดยย็นเรียงแถว เจ้าเมืองสกลนครและหนองคายปวารณาให้ช้างใช้ลากเงิน ประชาชนภิกษุสามเณรเฒ่าแก่หนุ่มลามไหลมาจากทุกทิศ เงินทองก็ได้พอควร ทำงานได้ประมาณ ๒ เดือน ถึง เดือน ๓ เพ็ญได้ฉลอง

การบูรณะองค์พระธาตุนั้น คือท่านได้ทำดังนี้ ขุดกะเทาะสทายเก่าออกโบกใหม่ ประดับแก้วปิดทองส่วนบน ติดดาวที่ระฆังแม่แผ่นดินทองคำหุ้มยอดเรียวย้อย ปูลานพระธาตุซ่อมแซมกำแพงชั้นใน ชั้นกลางทาน้ำปูนพระธาตุ กำหนดให้มีการงานขมขมให้พระธาตุเป็นกิจลักษณะประจำปี สืบมาจนทุกวันนี้ เงินเหลือประมาณแสนเศษ (เงินแสนบาทเวลานั้นกับเวลานี้เทียบกันแล้วเป็นเท่าใด ท่านผู้อ่านก็จงคิดดู) ได้ฝากไว้เป็นทุนกับเจ้าเมืองนครพนม เพื่อบูรณะต่อไป" (น.๖๑๐-๖๑๑)

การบูรณะพระธาตุพนมของพระครูวิโรจน์ฯ นั้น มีความสำคัญเท่าๆ กับการบูรณะของท่านราชครูหลวงโพนสะเม็ก เมื่อ ๒๐๐ ปีที่แล้ว เป็นการฟื้นฟูบูรณะชีวิตจิตใจของชุมชนขึ้นใหม่ หลังจากที่ซบเซาไปแล้วร่วมศตวรรษ

หลังจากนั้นต่อมาอีกห้าปี คือใน พ.ศ. ๒๔๔๙ พระครูวิโรจน์ได้กลับมาสร้างซุ้มประตูหน้าวัดให้อีก ในปลายปีนั่นเอง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้เสด็จมาพักแรมที่บริเวณวัดในระหว่างเดินทางมาตรวจราชการภาคอีสาน พระองค์ท่านมีศรัทธาเลื่อมใส ได้สร้างระฆังถวายองค์พระธาตุสองลูก ทั้งยังให้ย้ายอำเภอบริเวณที่ตั้งไว้ที่ตำบลธาตุพนม (ร.ศ. ๑๒๖) อีกด้วย

การบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมครั้งสำคัญ หลังการปฏิสังขรณ์ของท่านพระครูวิโรจน์ฯ อีกครั้งหนึ่ง อยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ เป็นงานบูรณะที่ดำเนินการโดยรัฐบาลจากส่วนกลางกรุงเทพฯ โดยตรงเป็นรัฐบาลหลังเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยมอบให้หลวงวิจิตรวาทการซึ่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นดำเนินการ หลวงวิจิตรวาทการได้ทำการต่อยอดครอบยอดเดิม (ของราชครูหลวงโพนสะเม็ก) ขึ้นไปอีก ๑,๐๐๐ เมตร จากเดิมซึ่งสูงอยู่แล้ว ๕๓ เมตร กรมศิลปากรได้ใช้คอนกรีตเสริมเหล็กเสริมเป็นโครงสร้างสูงขึ้นไป เพื่อหวังผลให้ชาวล้านช้างหรือผู้ที่อยู่ไกล เห็นได้โดยสะดวก การดำเนินงานนั้นอยู่ในระหว่างปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งประเทศไทยกำลังอยู่ในระหว่างสงครามบูรพากับฝรั่งเศสที่ยึดครองดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง บางครั้งทางฝ่ายฝรั่งเศสก็นำเครื่องบินมาทิ้งระเบิดหรือสังเวยการณ์ แต่เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรที่มาดำเนินการทั้งหมดก็ปลอดภัยทุกคน

การต่อยอดในครั้งนี้ทำให้เกิดรูปทรงขององค์พระธาตุขึ้นใหม่เป็นรูปสัญลักษณ์หรือมโนภาพขององค์พระธาตุที่ติดต่องเป็นมโนภาพอยู่ในสังคมหรือชุมชนมาตราบเท่าทุกวันนี้

อีกสองปีต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ทางรัฐบาลก็ได้นำกิ่งโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ ซึ่งสมเด็จพระมหาวิระวงศ์ สังฆนายก รูปแรก ที่ได้มาจากอินเดียมาปลูกไว้ ณ วัดพระธาตุพนมนี้ เป็นจำนวนหนึ่งในห้า ซึ่งได้นำไปปลูก ณ ปุชณียสถานที่สำคัญๆ ทุกภูมิภาค ภาคกลางปลูกที่วัดพระศรีมหาธาตุเองสองกิ่ง ภาคใต้ปลูกที่วัดบรมธาตุนครศรีธรรมราชหนึ่งกิ่ง และภาคเหนือปลูกที่วัดพระธาตุอุทัยสุเทพอีกหนึ่งกิ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ พลโท หลวงสวัสดิสฤษุทธ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มาเป็นประธานยกยอดฉัตรทองให้แก่องค์พระธาตุ ฉัตรสูง ๔.๕๐ เมตร ฉะนั้น รวมความสูงทั้งหมดขององค์พระธาตุในขณะนั้น ก็สูง ๕๗.๕๐ เมตร ก่อนหน้าการยกฉัตรในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ทางราชการได้ยกฐานะของวัดพระธาตุพนมขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด “วรมหาวิหาร” แล้ว

หลังจากนั้นต่อมาองค์พระประมุขของชาติในบรมจักรีวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชก็ล้วนแต่เสด็จมาทรงประกอบศาสนกิจ ณ วัดพระธาตุพนมทั้งสิ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จมาทำพิธีสมโภชองค์พระธาตุ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ทรงถวายสักการะที่ลานบรมธาตุด้านทิศตะวันออก และได้ทรงถวายผ้าสีชมพูหม่ององค์พระธาตุด้วย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ทั้งสองพระองค์ก็ทรงเสด็จมาบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ทรงพระสุหร่ายสงพระสุคนธ์องค์พระธาตุ นำสวดมนต์และประทับฉัตรเวียนเทียนรอบพระบรมธาตุทรงปลุกต้นราชพฤกษ์

ระหว่างนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (กิตติโสภณ) เสด็จนำผ้ากฐินพระราชทานมาทรงทอด ณ วัดพระธาตุพนมในวันที่ ๑ พฤศจิกายน

สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ เสด็จมานมัสการพระบรมธาตุเมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

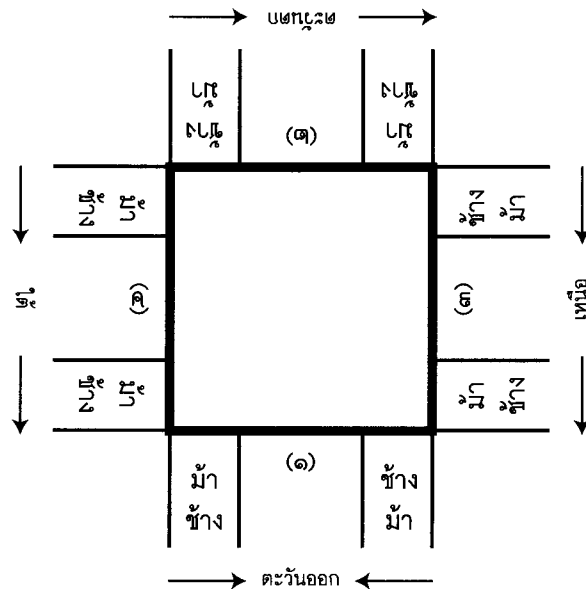
ฯลฯ

๒. การพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ศิลป์/สถาปัตยกรรม

ตามการศึกษาที่ได้ดำเนินมาแล้วในข้อที่ ๑ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในบริเวณดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงระหว่างไทย-ลาว ในปัจจุบันนั้น มีผลต่อการพัฒนาการทางรูปแบบของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมโดยตรง ฉะนั้นการศึกษาในหัวข้อที่ ๒ นี้ จึงมุ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าผลดังกล่าวนั้นปรากฏแบบออกมาในรูปใด มีพลังสร้างสรรค์อย่างไรบ้าง และโดยที่มีเจตนาดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงจะใช้กรอบโครงช่วงเวลาของการพัฒนาการตามหัวข้อที่ ๑ เป็นตัวนำไปพลางก่อน แล้วจึงจะสรุปความตามข้อเท็จจริงในตอนท้ายต่อไป

ตามการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากรในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๙ นั้น พบหลักฐานอย่างเด่นชัดว่า อาคารที่ขนานว่าพระธาตุพนมนั้น ได้สร้างทับกันมาอย่างสลับซับซ้อน อาคารที่ควรจัดว่าสร้างอยู่ใน

ช่วงแรกๆ น่าจะเป็นอาคารใจกลางเรือนธาตุชั้นใน และเรือนธาตุชั้นนอก (ชั้นที่หนึ่งและชั้นที่สอง) ตามลำดับ อาคารที่อยู่กลางน่าจะเป็นอาคารที่สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๑๒๐๐ เป็นอาคารก่อสร้างด้วยอิฐสุกไม่ขัดสอดิน ก่อกำแพงหนา มาก เปิดทางเข้าด้านทิศตะวันออก ใช้กรอบประตูหิน ช่องประตูมีขนาดราว กว้าง ๑.๑๖ เมตร สูง ๒.๓๓ เมตร มีรางโสมสูตรหินฝังออกทางด้านทิศเหนือ

แผนภาพ แสดงระเบียบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแผนภาพประดับผนังเรือนธาตุชั้นแรกพระธาตุพนม

รูปแบบแผนผัง และลักษณะการก่อสร้าง ทำให้เข้าใจว่าอาคารนี้เคยใช้เป็นเทวสถานมาก่อน ในช่วงที่อารยธรรมเขมรก่อนสมัยเมืองพระนคร แผ่เข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาคารที่สร้างร่วมสมัยกับเทวาลัยนี้ ก็มีปราสาทภูมิโพน ในจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีรายละเอียดของการก่อสร้างอิฐที่คล้ายคลึงกันคือไม่มีการขัดอิฐ อย่างสายพัฒนาการแบบเขมรรุ่นถัดมา แต่ก็มีรายละเอียดของการเข้ากรอบประตูหินที่ต่างกันมาก คือของอาคารอิฐพระธาตุพนมเป็นแบบเว้าร่องเดียวง่าย ๆ ไม่มีการเข้าเดียวแบบบากของปราสาทภูมิโพน ถ้าพิจารณาตามกฎการพัฒนากการ กรอบประตูหินของเทวาลัยอิฐก็น่าจะสร้างก่อน แต่ก็มีตัวแปรของสภาพท้องถิ่นที่เป็นไปได้ว่ามีความล่าช้าทางการช่าง ถึงแม้ว่าจะอยู่ร่วมสมัยเดียวกันก็ตาม

อาคารที่สร้างในช่วงสองสมัยแรก เป็นอาคารอิฐที่มาสสร้างทับเทวาลัยอิฐในช่วงแรกก็คือฐานเรือนธาตุทั้งสองชั้นขององค์พระธาตุที่รองรับยอดอยู่ภายนอก มีแผนผังรูปจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑๖.๐๐ เมตร สูงจากระดับลานประทักษิณ ขึ้นไปจรดขอบบัวคว่ำชั้นแรก ๘.๐๐ เมตร ต่อจากนั้นจึงเป็นเรือนธาตุชั้นที่สองสูงขึ้นไป ๑๒.๐๐ เมตร

ลักษณะของการใช้เชิงบัวคว่ำมาเสริมต่ออาคารทั้งสองขนาดให้เข้ากันเช่นนี้ อาจจะเป็นการดัดแปลงให้อาคารเดิม ที่มีมาก่อนต่อยอดทรงรุ่งครั้งแรกสุด กลายเป็นรูปทรงเจดีย์ในคติศาสนิยมสมัยประวัติศาสตร์ยุคล้านช้าง การออกแบบอาคารในส่วนเรือนธาตุนั้น จะถือระบบแกนอย่างเคร่งครัด โดยใช้แกนทิศตะวันออก-ตกเป็นแกนประธานหลัก ถึงแม้ว่าแผนผังอาคารจะเป็นรูปจัตุรัสก็ตาม สถาปนิกจะออกแบบรูปด้านอาคารในลักษณะของโครงสร้างใหญ่เหมือนกันหมดทุกด้าน เว้นแต่โครงสร้างของภาพสลักอิฐเท่านั้นที่ใช้แบบต่างกันไป ตามคติที่กำหนด

ประการแรกสถาปนิกจะใช้ซุ้มประตูยอดซุ้มวงเดือนอยู่กลางด้านทุกด้าน ถัดออกมาทั้งสองข้างจะเป็นแถบลายสลักสลักกับเสากลมหัวเม็ดจำนวนสามต้น ท้ายสุดจึงเป็นแผงภาพขนานทั้งสองข้าง

ซุ้มประตูของเรือนธาตุชั้นล่างจะมีแถบลายทางดิ่งกับเสากลมรับปลายซุ้มข้างละต้น ยอดจั่วหรือซุ้มวงเดือนข้างบนจะมีระเบียบที่ซับซ้อน เนื้อที่ภายในหน้าซุ้มจะแนบชิดติดผนัง ส่วนวงโค้งสี่หีบของตัวซุ้มจะไปหนุนออกมาจากระนาบของผนัง ปลายวงโค้งจะขมวดเป็นกันหอยกลมในตำแหน่งที่ปลายวงโค้งจรดกับปลายขมวดนั้น จะสลักรูปสิงห์ประดับไว้ ส่วนในตำแหน่งของช่องประตูจะวางรูปเป็นกรอบถัดจากรั้วแถบลายเข้ามา เนื้อที่ส่วนที่เหลือจะจัดแบบคล้ายประตูจริง มือกลาเป็นสันกลาง กลางอกเลาจะใช้ลายรูปขมมเปียกปูน วางห่างกันเป็นระยะๆ ส่วนเนื้อที่ในตำแหน่งบานประตูจะสลักลายเต็มทั้งสองข้าง

การวางตำแหน่งโครงภาพทั้งหมดจะถูกกำหนดจากคติความเชื่อโดยตรง ภาพในซุ้มจะนำในตำแหน่งกึ่งกลางด้านจะเป็นรูปเทพประจำทิศตามคติฮินดู รูปในทิศตะวันออก น่าจะเป็นพระอินทร์ ถึงแม้ว่าจะถูกใบกปูนทับไปแล้วก็ตาม เพราะรูปในซุ้มจะนำด้านทิศตะวันตกตรงกันข้ามจะเป็นรูปพระวรุณทรงหงส์ ด้านทิศเหนือจะเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ (สุบรรณ) และด้านทิศใต้จะเป็นรูปพระยมทรงมทิงศา นอกจากรูปเทพประธานแล้ว ก็มีตัวรูปประกอบอื่นๆ ตามประเพณี เช่น เทวดาเหาะ พราหมณ์เทพเจ้าฝ่ายๆ เป็นต้น

ภาพในผนังแต่ละด้านจะมีระเบียบที่คล้ายคลึงกัน โดยใช้แถบรูปฤษีนั่งชันเข่าพนมมือเป็นขอบภาพบนล่าง ของผนังทุกด้าน องค์ประกอบของแผงภาพในแต่ละแผง ก็จะใช้ตัวรูปสำคัญอยู่ในตำแหน่งส่วนบนและส่วนล่างของภาพ แล้วอาศัยลายก้านขดทั้งแผงเป็นฉากของท้องเรื่อง องค์ประกอบทั้งหมดประสานเข้าด้วยกันอย่างสนิทสนม อย่างไรก็ตาม โดยที่มีการกำหนดทิศทางของตัวรูปตามแผงภาพในแต่ละด้านไว้แล้วอย่างแน่นอน ตัวรูปในแต่ละด้านจึงมีรายละเอียดในส่วนดังกล่าวต่างๆ กันไป

แผงภาพด้านซ้าย (ทิศใต้) ของรูปด้านทิศตะวันออกตัวรูปด้านบนจะทรงม้า ตัวรูปด้านล่างจะทรงช้าง ระเบียบการทรงช้างทรงม้าของแผงภาพด้านขวา (ทิศเหนือ) จะสลับระเบียบกัน แต่จะหันหน้าเข้าหาแกนกลางด้วยกัน ระเบียบการทรงช้างทรงม้าของตัวรูปในแผงภาพด้านทิศเหนือก็เป็นระเบียบเดียวกันกับทางทิศตะวันออก แต่ทิศทางของตัวรูปและสัตว์พาหนะจะหันหน้าทางเดียวกันมาทางทิศตะวันออก ซึ่งก็เป็นระเบียบเดียวกันกับระเบียบขององค์ประกอบแผงภาพด้านทิศใต้ และหันหน้ามาทางทิศตะวันออกด้วย

ระเบียบขององค์ประกอบในแผงภาพด้านทิศตะวันตกก็ใช้ระเบียบเดียวกันกับของผนังด้านอื่นๆ แต่

จะหันทิศทางของตัวรูปไปทางทิศเหนือ ต่อเนื่องกับทิศทางของตัวรูปในทิศนั้นเข้าหาแกนตะวันออกทั้งหมด

ระเบียบที่ต่อเนื่องในลักษณะไขว้ทแยงซึ่งทยอยไล่กันมาสู่แกนทิศตะวันออกพร้อมกันนั้น เกิดจากระเบียงง่าย ๆ สามระบบที่ประสานกันคือ ประการแรก จะเป็นระบบไขว้ทแยงสลับตำแหน่งของตัวรูปในแผนภาพแต่ละด้าน ประการที่สอง ทิศทางของตัวรูป จะมีทั้งแบบที่หันหน้าเข้าหากันและแบบที่ไล่ไปในทิศทางเดียวกัน ประการที่สาม ทิศทางตัวรูปทั้งหมดจะมุ่งเข้าหาแกนตะวันออก แต่จะยึดทิศเหนือเป็นแนวร่วมที่สำคัญกว่าด้านทิศใต้ ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากคติทักษิณาวรรตก็ได้

เรือนธาตุชั้นที่สองนั้นลดชั้นเข้าไปจากธาตุเรือนธาตุชั้นล่าง แต่ก็ใช้ระเบียบเดียวกันถึงแม้ว่าแผนภาพและรายละเอียดส่วนใหญ่จะถูกบิดป่วนทับไปหลายส่วนแล้วก็ตาม แต่ในขณะที่ทำการศึกษาในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๗ อยู่ นั้น แผนภาพผนังด้านตะวันออกส่วนทิศเหนือ และแผนภาพผนังด้านทิศเหนือส่วนตะวันออก ก็ยังเป็นภาพสลักอิฐเดิมอยู่ เป็นตัวรูปค่อนข้างใหญ่ประมาณหนึ่งในสามของเนื้อที่ โดยมีกลุ่มลายเป็นพื้นฉากหลังทั้งหมด

ภาพทั้งหมดของผนังเรือนธาตุทั้งสองชั้นสลักบนผนังอิฐสูง องค์ประกอบบางส่วนที่ดูนูนมากก็เตรียมเป็นเค้าโครงมาแต่ต้น เช่นเสากลมและสันลายบางส่วน เทคนิคการก่อสร้างแบบแนบชิดสนิทผิว โดยการใช้สอดดินบาง ๆ เป็นตัวประสาน ความนูนของภาพสลักอิฐจากผิวในนั้นน้อยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๐๐ นิ้วขึ้นไป โดยทั่วไปแล้วนับว่ามีมือการสลักที่ดี เข้าใจธรรมชาติของอิฐที่มักจะเปราะแตกในขณะที่สลัก จึงเข้าใจว่าคงจะใช้น้ำหล่อในขณะที่ทำงาน ในขณะที่เดียวกันรายละเอียดของตัวลายต่าง ๆ จะเดินเส้นขอบทั้งหมดและปลายลายจะขมวดเพื่อจะแก้ปัญหาให้ขอบลายแตกไปได้ง่าย ๆ นับว่าช่างสลักกลุ่มนี้มีฝีมือกับประสบการณ์ที่ดีพอ

ลักษณะของการก่อสร้างอาคารอิฐแบบนี้เป็นแบบที่ใช้ในสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรทั่วไปทั้งในอีสานอย่างไรก็ตาม เทคนิคการก่อสร้างแบบนี้มิได้ใช้ลำพังแต่ของสกุลช่างเขมรเท่านั้น สกุลช่างจามในอินโดจีนก็ใช้เทคนิคดังกล่าวนี้ด้วย

ส่วนแบบของซุ้มประตูทิศนั้นไม่มีในศิลปะแบบเขมร แต่ดูคล้ายเป็นแบบที่ได้อิทธิพลมาจากงานสถาปัตยกรรมจามโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวสิ่งทีที่สลักประดับอยู่ที่ชายซุ้มนั้นเป็นสิ่งแบบศิลปะจามากกว่าสิ่งทีเขมร ในขณะที่เดียวกัน พวกเสากลมและแถบภาพสลักลายประดับผนังนั้น ก็ดูออกจะเป็นระเบียบที่ได้อิทธิพลมาจากงานสถาปัตยกรรมจามด้วยเช่นกัน ถึงแม้ว่าแบบของเสากลมจะค่อนข้างยาวทวารวดีอยู่มากก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ว่าเป็นแบบส่วนท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลหรืออยู่ร่วมสมัยกับทวารวดีกลุ่มไบเสมาสลักภาพขาคดเมืองฟ้าแดด รุ่ง ภาพพระนางพิมพ์พิลาป ซึ่งมีอายุอยู่ราว พ.ศ. ๑๕๐๐ อีกประการหนึ่ง ระเบียบของการสลักลายลงบนแถบท้องไม้เชิงผนัง ก็เป็นระเบียบในงานสถาปัตยกรรมจามอีก อาทิเช่น งานสถาปัตยกรรมจาม รุ่นปี พ.ศ. ๑๔๑๘ ในกลุ่มดงเดือง เมืองควนนาม ภาคกลางของเวียดนาม แต่ระเบียบแบบนี้ก็ใช้ในงานสถาปัตยกรรมสมัยก่อนพระนคร อาทิเช่น ปราสาทภูมิปราสาท ที่กำพงธม แบบกำพงพระ อายุอยู่ในปี พ.ศ. ๑๒๔๙ แต่ลายดอกสี่กลีบมีใบดอกรองรับในแถบลายของพระธาตุพนมนี้ เป็นลายแบบเก่าที่ซึ่งไม่เคยใช้ทั้งในงานศิลปกรรมของเขมรและจามโดยตรงที่มีลักษณะลาย (มิใช่ระเบียบ) โกล่เคียงที่สุดนั้น อาทิเช่น ลายดอกสี่กลีบประจำยามของฐานศิวิลศิลปะจาม

แบบมิเชิน อี๑ ราวปี พ.ศ. ๑๒๕๐ ลงมา

ในการทำงานเดียวกัน ระเบียบและแบบของลายตามแผนภาพทุกด้านนั้นก็มิใช่ลายแบบเขมรแต่มีเค้าโครงของจามมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาดำตัวรูปที่ทรงม้าทรงช้างนั้น ก็คือภาพเหมือนพระราชาทูหน้าเผ่าของชุมชนพื้นเมืองอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะโดยหน้าต่างาพื้นๆ อย่างคนพื้นเมือง การแต่งกายเปลือยอกตามประเพณีของคนในแถบเมืองร้อน โดยทั่วไป มิได้ทรงเครื่องอลังการ แต่ก็เห็นประเพณีการรับวัฒนธรรมแบบอินเดียนของคนชั้นสูงของสังคม ที่ข้าราชการบริพาร จะต้องอัญเชิญเครื่องสูงตามเสด็จไปด้วย

ถ้าตัดยอดเจดีย์ทรงรั้งและเชิงบัวคว่ำออกไปแล้ว รูปทรงอาคารในช่วงนี้ก็คือทรงปริมาตรซ้อนกัน ปริมาตรที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมเขมรและจามในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๑๒๕๐-๑๔๒๐ ทั่วไป ฉะนั้น โดยสรุปแล้ว อาคารช่วงที่สองในสมัยแรกของพระธาตุพนมนี้ ก็คงสร้างระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๔๐๐ เป็นระยะที่จามกำลังรุ่งเรืองอยู่ในภาคกลางของประเทศเวียดนาม และเขมรกำลังสร้างอาณาจักรใหม่ในประมาณช่วงของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕-๑๓๙๓) ซึ่งงานสถาปัตยกรรมเขมรที่พนมกุเลนในช่วงนั้น ก็รับอิทธิพลจามมาก (หรือใช้ช่างจามสร้างเลยก็ได้) เช่น ปราสาทตำไรกราบ ซึ่งมีเค้าโครงแบบเดียวกันกับพระธาตุพนมในช่วงนี้

อย่างไรก็ดี นอกจากรูปเทพในศาสนาฮินดูตามหน้าบันประตูทิศแล้ว ก็อ่านเรื่องราวของแผนภาพอื่นๆ ได้ยากมาก เพราะเป็นแบบแผน ที่เน้นระเบียบของแบบในเรื่องเดียวกัน คือ การออกล่ำสัตว์ของพระราชานำพาใหญ่ เพราะจะมีสัตว์ จดุมบาท อาทิเช่น กวาง เนื้อทราย หมูป่า ฯลฯ ต้องคมอาวุธ อยู่ในกลุ่มลายในขบวนเสด็จของท้าวพญาทุกแผนภาพ ส่วนตัวรูปในแผนภาพชั้นเรือนธาตุที่สองนั้น อาจจะเป็นยักษ์ตามคติอินเดียก็ได้

ถ้านำหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ/สถาปัตยกรรมมาเทียบเคียงกับความในตำนานแล้ว จะเห็นได้ว่ามีอายุต่างกันมากความในตำนานคงมิใช่อายุจริงทางประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องแต่งตามเจตนาเพื่อสร้างเงื่อนไขการสืบพระศาสนาตามคติพื้นเมืองในขณะนั้น และผู้แต่งตำนานก็ได้เห็นพระธาตุพนมในส่วนนี้อย่างเจตนา จึงนำภาพไปจินตนาการผูกเป็นเรื่องขึ้น แม้แต่รายละเอียดของตัวรูปที่เข้าใจว่าเป็นยักษ์นั้น ก็ผูกให้เป็นรูปเทวดาผู้มีส่วนสลักภาพทั้งหมดไว้ นับว่าผู้แต่งหรือพระยาศรีไชยชมพูนิจินตนาการสูงมาก ท่านเป็นศิลปิน และตำนานอุรังคธาตุในส่วนนี้เป็นงานศิลปกรรม

รูปทรงขององค์พระธาตุพนมในช่วงประวัติศาสตร์นั้น ไม่สามารถจะแจกแจงในลักษณะของการพัฒนาการเป็นขั้นตอนได้ เพราะหลักฐานข้อมูลที่มีอยู่นั้น เป็นรูปเบ็ดเสร็จหรือรูปสุดท้ายของการพัฒนาการในช่วงนี้แล้ว นั่นก็คือผลงานการสร้างเจดีย์ต่อยอดเป็นทรงเสริจสมบูรณ์ในสมัยของท่านราชครูหลวงโพนสะเม็กนั่นเอง ไม่ว่าจะมีการต่อขั้นบัวคว่ำระหว่างเรือนธาตุที่สองจะมีมาก่อนหน้านี้หรือไม่ก็ตาม การนำทรงเจดีย์แบบหลวง อาทิ เช่น ในส่วนยอดของพระธาตุหลวงเวียงจันทน์มาสวมให้เข้ากับอาคารเดิมขององค์พระธาตุพนมจนลงตัวเป็นเจดีย์องค์ใหม่แนวศิลปสถาปัตยกรรมของลาวอีสานนั้น จัดว่าเป็นนฤมิตรกรรมในชั้นสูง ที่วางรากฐานให้แก่แบบสถาปัตยกรรมแบบไทยอีสานในเวลาต่อมา

การเริ่มรูปทรงในยุคประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของพระครูวิโรจน์รัตโนบลนั้น เป็นการปฏิสังขรณ์ถาวร

ทางพงให้สะอาด ทำนุบำรุงองค์พระธาตุให้มั่นคงถาวร และโดยที่ท่านพระครูเป็นช่างที่มีฝีมือ จินตนาการของท่านก็คือการประดับใส่อาภรณ์องค์พระธาตุให้งดงาม การพัฒนาในช่วงนี้จึงเน้นที่การตกแต่งประดับด้วยกระจกสีเป็นดอกดวงในส่วนยอด และแถบลายหน้ากระดานผนังเรือนธาตุ และลวดลายในเงื่อนไขของแบบกระจกตามส่วนต่างๆ แต่แผงภาพของเรือนธาตุชั้นที่สองส่วนใหญ่ จะถูกโอบกอบทับไม่อาจจะรู้ได้แน่นอนว่าได้ทำในสมัยของพระครูวิโรจน์ หรือทำมาก่อนหน้านี้แล้ว หรืออาจจะเป็นการกระทำต่อเนื่องมาหลายช่วงตอน เพราะภาพถ่ายเก่าในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ก็ยังแลเห็นลายสลักอิฐในส่วนบานประตูได้ชัดอยู่ด้วย แม้แต่การปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๓-๘๔ ก็เว้นอาคารส่วนนี้ไว้ในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (และพยายามที่จะนำเอาปูนที่โอบทับออก) ได้แต่ต่อยอดหุ้มยอดเดิมขึ้นไปอีก ๑๐ เมตร พุงเปรียวชะลูดเสียดฟ้า ที่มุ่งสร้างเอกลักษณ์ใหม่ทั้งในการเมืองและวัฒนธรรม

อาคารส่วนอื่นๆ ตั้งแต่หอรธรรมและหอพระแก้ว กำแพงแก้วรอบใน รอบนอก หอบูชาข้าวพระ หอระฆัง ฯลฯ ก็พัฒนาไปตามกระแสวัฒนธรรมใหม่นี้ทั้งสิ้น

๓. การบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๒

พระธาตุพนมได้ล้มหลายลงทั้งองค์ เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เวลา ๑๙.๓๐ น.เศษ องค์พระธาตุได้ล้มฟาดลงมาทางทิศตะวันออก องค์พระธาตุนั้นหลายหักออกเป็นสามส่วนใหญ่ๆ คือส่วนฐานชั้นแรกแตกทับตนเอง และบางส่วนก็กระเจядันออกทางทิศตะวันตกด้วย ส่วนที่สองประมาณเรือนธาตุชั้นที่สองกับฐานบัลลังก์จะล้มกองไปตามทางด้านทิศตะวันออก พังทับกำแพงแก้วรอบไปหมด ส่วนยอดซึ่งเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กยาวประมาณ ๒๐ เมตร (ความสูงใหม่ ๑๐.๐๐ ม. ระยะของความสูงเดิมจากฐานบัลลังก์ขึ้นไป) ล้มฟาดหอรธรรม หอพระแก้วรอบหลายลงไปทั้งสองหลัง หอพระแก้วเหลือแต่เพียงมุขด้านหน้าไว้เท่านั้น ส่วนพระอุโบสถซึ่งอยู่ด้านทิศใต้ของหอพระแก้วรอดพ้นอันตรายไปได้อย่างหวุดหวิด เพราะอาคารทั้งสองตั้งชิดกันมาก (เพียงระยะ ๕.๐๐ เมตร เท่านั้น)

ตามการศึกษาของคณะอนุกรรมการเพื่อรักษาสภาพเดิมขององค์พระธาตุพนมและบริษัทวิศวกรรมที่เข้ามาศึกษาหาสาเหตุภัยพิบัติครั้งนี้ได้ตั้งสมมุติฐานไว้ ๓ ประเด็นคือ

๑. ฐานรากขององค์พระธาตุทรุดตัวไม่เท่ากัน ทำให้อาคารเสียความทรงตัว
๒. วัสดุก่อสร้าง ซึ่งเป็นอิฐ บางส่วนเสื่อมคุณภาพไม่สามารถรับน้ำหนักที่เท่าด้านอื่นทำให้เสียศูนย์ จึงพังทลาย

๓. เกิดจาก Internal lateral pressure ของวัสดุในองค์พระธาตุพนม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความขึ้นจนผนังอิฐบางส่วนทนไม่ได้ แตกร้าวล้มในที่สุด

การศึกษาสาเหตุในข้อที่ ๑ นั้น ได้จ้างบริษัทวิศวกรรมชุดศึกษาชั้นดินลงพบชั้นกรวดในระดับความลึก ๒๐.๐๐ เมตร ซึ่งจัดว่าเป็นชั้นฐานรากที่ดีมาก และไม่มีการทรุดตัวของชั้นดินโดยรอบเลย ประเด็นนี้จึงตกไป

ในข้อที่ ๒ และ ๓ นั้นมีเค้าความจริงอยู่มาก แต่มีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในกรณีทั่วๆ ไป เป็นพฤติกรรมต่อเนื่องที่สร้างสมติดต่อกันมาไม่น้อยกว่าสามสิบสี่ปี กล่าวคือ เมื่อมีการต่อยอดโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กซึ่งเป็นโครงสร้างขนาดใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๔๔ นั้น ไม่มีการเสริมความแข็งแรงฐานเรือนธาตุทั้งสองชั้นใหม่ ทั้งที่ฐานทั้งสองต้องแบกน้ำหนักเพิ่มขึ้นอีกมหาศาล ความมั่นคงเท่าที่มีอยู่ได้กลับเป็นความรอบคอบของท่านราชครูหลวงโพนสะเม็ก เพราะเมื่อครั้งที่ท่านจะทำการต่อยอดนั้น ได้ยึดอิฐดินภายในโพรงอาคารเดิมจนทึบตันรับน้ำหนักได้เป็นอย่างดี และลำพังอิฐก่อสร้างอาคารในส่วนที่ติดอยู่นั้น (ช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๐ - ๑๔๐๐) มีความแข็งแรงเกือบเท่าคอนกรีต ความแข็งแรงทั้งหมดนี้จึงแบกน้ำหนักของยอดอาคารใหม่ได้เป็นอย่างดียิ่ง นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ผู้ทำงานด้านโบราณคดีในคราวบูรณะนี้ให้ความเห็นอย่างน่าพิจารณาว่ายอดที่เสริมขึ้นใหม่นั้น เปิดช่องระบายอากาศทุกด้าน ช่องเหล่านี้เป็นทางให้น้ำฝนลาดเข้าไปได้ด้วย แต่ไม่ได้เปิดทางระบายน้ำไว้ เมื่อน้ำเข้าไปในช่องเหล่านี้ก็จะไหลไปกองอยู่ ณ มุมใดมุมหนึ่งที่ไม่ได้ระดับ น้ำเหล่านี้จะค่อยๆ ซึมเซาะอิฐให้เสื่อมสภาพไปอย่างช้าๆ

ผู้เขียนได้เข้าไปศึกษาพระธาตุพนมก่อนล้มในครั้งสุดท้ายเมื่อปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เห็นว่ามีรอยร้าวของผนังอิฐด้านทิศตะวันออกมากกว่าปรกติ มีอาการฉีกปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ระหว่างวันที่ ๘ - ๑๑ นั้น มีฝนตกติดต่อกันมีลมพายุพัดมาจากฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ด้านหน้าด้านทิศตะวันออกเข้ามาเป็นระยะ ๆ ในลักษณะของการโยกหลักอยู่ตลอดเวลา ผนังอิฐด้านทิศตะวันออกส่วนเหนือจึงเริ่มปริร้าว แล้วทรุดตัวลงในวันเวลาดังกล่าว ทำให้ยอดเสียดเสียศูนย์ล้มฟาดไปทางทิศตะวันออกทันที

อาการที่ล้มฟาดของยอดคอนกรีตเสริมเหล็กนี้ได้จุดดึงเอาส่วนฐานบัลลังก์และเรือนธาตุชั้นที่สองไปด้วย จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ยอดจะพังทลายคล้ายถูกฝานเฉือนในส่วนที่ติดกับเรือนธาตุ และเรือนธาตุชั้นที่สองก็ถูกเฉือนออกจากเรือนธาตุชั้นแรก เรือนธาตุชั้นแรกจะแตกกระจายออกเป็นกองอิฐแล้วดันบางส่วนไปโถมทับประตูระเบียงคดด้านทิศตะวันตกด้วย

การบูรณะองค์พระธาตุพนมให้ฟื้นคืนสภาพเดิมนั้นได้แต่งตั้งคณะบุคคล ซึ่งเป็นนักวิชาการแขนงต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญการของกรมศิลปากรหรือวางนโยบายและหลักปฏิบัติในการบูรณะองค์พระธาตุในครั้งนี้ แนวความคิดของคณะอนุกรรมการฯ ในครั้งแรกนั้น ใครจะนำเอาส่วนที่แตกหักทั้งหมดมาประติดประต่อก่อรูปขึ้นมาใหม่ แต่เมื่อได้ไปสำรวจซากสลักปรักพังในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ประกอบกับเงื่อนไขของเวลา สภาพการณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมแล้วจึงได้เปลี่ยนแนวความคิดให้สร้างขึ้นใหม่ด้วยวัสดุและโครงสร้างที่แข็งแรงใหม่ทั้งองค์ตามแบบครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เพราะเป็นสัญลักษณ์ที่ประชาชนคุ้นเคยอยู่แล้ว ส่วนลายอิฐประดับต่างๆ ถ้าเก็บของเดิมได้มากกว่าร้อยละสิบก็ขอให้นำไปประดับตำแหน่งเดิมอีก ส่วนที่เหลือบางส่วนควรจะนำไปใส่ไว้ในองค์เจดีย์ที่สร้างใหม่ บางส่วนเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ซึ่งควรจะสร้างแสดงของที่เก็บได้ในงานโบราณคดี หรือแม้แต่สร้างเจดีย์ใหม่บรรจุไว้

กรรมการชุดหลัง ๆ ซึ่งแต่งตั้งขึ้นหลังสมัยที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ก็ได้วาง

นโยบายอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง ตั้งแต่การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของวัดตลอดจนถึงรูปแบบของอาคารสำคัญ ๆ อาทิเช่น หอพระแก้วหรือโบสถ์ที่จะย้ายออกแล้วสร้างขึ้นใหม่ด้วย แต่งานทั้งหมดก็ไม่มี การปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องแต่อย่างใด งานที่แล้วเสร็จเป็นงานก่อสร้างองค์พระธาตุพนมและบริเวณรอบกำแพงแก้วชั้นนอก - ในเท่านั้น

การก่อสร้างพระธาตุพนมองค์ใหม่ นอกจากจะคำนึงถึงหลักทางวิศวกรรม คติความเชื่อ ตลอดจนถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์/สถาปัตยกรรมแล้ว ก็เป็นงานอุทิศถวายแด่องค์พระธาตุ โดยไม่คิดค่าตอบแทน หรือผลกำไรตามประเพณีไทยเดิมทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่งานตรวจฐานชั้นดิน การออกแบบทางวิศวกรรมขององค์พระธาตุ โดยไม่คิดค่าตอบแทน การรับเหมาก่อสร้างโดยไม่คิดผลกำไร เมื่อมีเงินเหลือจากราคาประมูลก็คืนเงินส่วนที่เหลือกลับคืนให้ทั้งสิ้น นับเป็นการร่วมแรงร่วมใจอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ขององค์พระธาตุ เพื่อการสืบพระศาสนาตามคติและเจตนาเดิมอย่างแท้จริง

องค์พระธาตุในส่วนโครงสร้างนั้น พิจารณาตั้งแต่ชั้นฐานรากโดยมีการขุดเจาะศึกษาชั้นดินลึกลงจนถึงชั้นกรวดดังกล่าวมาแล้ว ผู้ออกแบบจึงใช้เข็มคอนกรีตอัดแรงยาวประมาณ ๒๐.๐๐ เมตร (ไม่สั้นกว่า ๑๘.๐๐ ม.) ลงไปจนถึงชั้นกรวด ซึ่งเป็นหลักประกันความมั่นคงได้ฐานได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนโครงสร้างขององค์พระธาตุ ใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กตามขนาดใกล้เคียงกับของเดิม ตามแบบของกรมศิลปากรฐานเรือนธาตุส่วนล่างสร้างคร่อมอาคารในสมัยที่หนึ่งช่วงแรกไว้ทั้งหมดและบรรจุอิฐบางส่วนขององค์พระธาตุไว้ด้วย ในส่วนระหว่างฐานบัลลังก์กับเรือนธาตุชั้นที่สอง ในตำแหน่งของอุโมงบรรจุพระธาตุเดิมก็จะอัญเชิญองค์พระธาตุใส่อุโมงโลหะอันใหม่บรรจุไว้ตำแหน่งเดิมด้วย

การก่อสร้างในส่วนโครงสร้างได้แล้วเสร็จตามสัญญา ในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ หลังจากนั้นหน่วยงานของกรมศิลปากร จึงเข้าดำเนินงานประดับตกแต่งตามส่วนต่างๆ สามส่วน กองโบราณคดีดำเนินการในส่วนฐานเรือนธาตุชั้นที่หนึ่ง โดยนำเอารูปสลักอิฐเดิมประกอบกับอิฐเสริมใหม่ประดับตามตำแหน่งเก่าเข้าด้วยกัน วิทยาลัยช่างศิลป์ของกรมศิลปากรรับดำเนินงานในส่วนที่สอง คือเรือนธาตุชั้นที่สองทั้งหมด ซึ่งเป็นงานปั้นลายอิฐปั้นดินนำไปเผาแล้วนำมาประดับใหม่ งานประดับลายในส่วนยอดทั้งหมดเป็นงานหล่อลายปูนประดับปิดทอง ส่วนยอดฉัตรนั้นกรมอนุรักษ์กระทรวงการคลังได้รับงานไปดำเนินการ

ลายประดับต่างๆ นั้น กรมศิลปากรใช้แนวเดิมที่ดำเนินการมาแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ - ๘๔ คือ เป็นลายภาคกลางประดิษฐ์เป็นพื้นเพไทยอีสาน ช่างบางท่านซึ่งเคยมาทำงานในระหว่างปี พ.ศ. นั้นก็มีโอกาสมาร่วมงานครั้งใหม่ด้วย

นอกจากจะบูรณะองค์พระธาตุแล้วก็ยังได้ดำเนินการในส่วนของกำแพงแก้วชั้นในลานวัดรอบองค์พระธาตุ ทำชั้นชลาบันฐานหอพระแก้วเดิม ซึ่งยังไม่ได้สร้างจนบัดนี้ งานบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุแล้วเสร็จเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๒ ลี้นงบประมาณได้รับจากทางราชการ ๕ ล้านบาท รวมทั้งจากการบริจาคของประชาชนที่มาในวัด ส่วนภูมิภาคและทั่วประเทศเป็นเงิน ๑๔ ล้านบาทเศษ

ก่อนหน้านี้ทางวัดได้สร้างองค์พระธาตุจำลองให้ประชาชนได้บูชาแทนองค์เดิม ณ ลานวัดด้านทิศ

เหนือเมื่อวันที่ ๒๓ - ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘ และหลังจากได้ขุดพบองค์พระธาตุในวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ แล้ว ก็ได้สร้างพระเบญจาประดิษฐานไว้ มีพิธีสมโภชตั้งแต่วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ จนถึงวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๙ รวมเจ็ดวันเจ็ดคืน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้เสด็จมาในงานสมโภช โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระบรมสารีริกธาตุ ในวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ อันเป็นวันแรกของพิธีสมโภช

งานสถาปนาองค์พระธาตุพนมที่ได้บูรณะใหม่ได้ทำเป็นทางการ โดยสมเด็จพระสังฆราชเสด็จมาเป็นประธานพิธียกฉัตรทอง เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๒ ในมงคลฤกษ์ระหว่าง ๑๔ นาฬิกา ๑๙ นาที ถึง ๑๔ นาฬิกา ๔๙ นาที ทรงประพรมน้ำพระพุทธมนต์และเจิมฉัตรทองคำ แล้วทรงถือสายสุทธยกเชิญฉัตรขึ้นประดิษฐานบนยอดองค์พระธาตุ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ เสด็จมาบรรจุพระบรมธาตุ ในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๒ ในเวลา ๑๔.๑๙ นาฬิกา อันเป็นมงคลฤกษ์ ทรงจับสายสุทธทุกพระองค์ อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานทางทิศตะวันออกในตำแหน่งเดิม

บรรณานุกรม

ตำราฐานานุกาพ, สมเด็จพระญาณสังวร ปภส. ตำนานพระพุทธเจดีย์. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

..... นิทานโบราณคดี. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๑.

เทพรัตนโมลี, พระ. ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนม. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๒.

..... ประวัติย่อพระธาตุพนม. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๑๔.

..... อรุณคະนิทาน. พระนคร : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๒.

น. ณ ปากน้ำ. สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. พระนคร : โอเดียนโสต, ๒๕๑๖.

ประชุม ตำนานพระธาตุ ภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเอิบ อุมภิมย์ ณ เมรุวัดมิ่งกุฎกษัตริยาราม วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๑๓.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, บทนำเสนอ อรุณคະ. วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๑.

เมืองโบราณ. ฉบับพระธาตุพนม. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๘.

วิจิตรวาทการ, หลวง. ของดีในภาคอีสาน. กรมศิลปากร, ๒๔๘๔.

วิทยาลัยครูมหาสารคาม. อรุณคະ : ตำนานพระธาตุพนม. พิมพ์เนื่องในการสัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน, โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑.

ศิลปากร. กรม. จดหมายเหตุการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๒๒.

ศิลปากร. กรม. โบราณสถานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. ม.จ. ศิลปะในประเทศไทย. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

..... ศิลปะสมัยลพบุรี. กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

เสนอ นิลเดช. พระธาตุพนม. วารสารสถาปนิก ฉบับที่ ๑ (พฤศจิกายน) ๒๕๑๘.

องค์การค้ำของครุสภา. พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔, ๒๕๐๖.

..... พงศาวดารล้านช้าง. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒, ๒๕๐๖.

..... พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔ ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓. ๒๕๐๖.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. พระธาตุพนม. โบราณคดี ๖ ฉบับที่ ๒ (๒๕๑๘) ๘-๒๑.

..... พระธาตุพนม หลักฐานใหม่บางประการ. วารสารเมืองโบราณ ๒ ฉบับที่ ๔ (๒๕๑๙) ๖๕ - ๗๑.

..... แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรม สกุลช่างเขมรและศรีวิชัย : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

Bernard Philippe. Groslier Indochina : Art in The Melting-Pot of Races. London : Methuen) 1962.

Jean Boisselier. รายงานการสำรวจทางโบราณคดีในประเทศไทย. (วันที่ ๒๕ กรกฎาคม - ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๗) หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล. ศิลปากร ๙ เล่ม ๓ (๒๕๐๘) ๓๑-๗๐.

Piriya Krairiksh. Semas With Scences from The Mahanipata-Jatakas in the National Museum At Khon Kaen : Fine Arts Department, 1974.

Reginal Le May. The Culture of South East Asia, London : George Allen and Unwin, 19๐6.

Reginal Le May. A concise History of Buddhist Art In Slam Rutland, Vermont & Tokyo, Japan : Charles E. Tuttle, 1971.

ประมวลภาพย้อน

พระธรรมราชานุวัตร
(แก้ว อุทุมมามาลา)

ต้นฉบับ
ฉบับพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๓๐
สวัสดี ป๋องกัน
ตรวจชำระคำประพันธ์

คำนำของผู้ตรวจชำระ

ในพิธีงานฉลองอายุครบ ๘๐ ปีของท่านพ่อพระเทพรัตนโมลี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม เจ้าคณะจังหวัดนครพนมในครั้งนี้ ศิษยานุศิษย์ทั้งหลายได้มอบหมายภาระหน้าที่เกี่ยวกับการตรวจชำระ คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของภาคอีสานที่เป็นประเภทคำร่าย (ฮ่าย) กาพย์ และกลอน ซึ่งพระเดชพระคุณท่านพ่อฯ ได้นำมาชำระพิมพ์เป็นวิทยาทานบ้าง และท่านได้ประพันธ์ด้วยตนเองบ้าง ซึ่งพิมพ์มาหลายครั้งแล้ว แต่การพิมพ์ทุกครั้งมิได้จัดวรรคตอนให้ถูกต้องตามแบบของฉันทลักษณ์ ศิษยานุศิษย์วัดพระธาตุพนมมีความประสงค์อยากจะให้ชำระโดยให้จัดวรรคตอนให้ถูกต้องในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังตรวจชำระอยู่นี้ ก็ได้ทราบบว่าท่านพ่อฯ ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นที่ “พระธรรมราชานุวัตร” อีก ถิ่นนับได้ว่าในปี ๒๕๓๐ นี้ ท่านพ่อฯ ได้โชค ๓ ประการด้วยกัน คือ ประการแรกมีโชคที่มีอายุยืนมาได้ ๘๐ ปี ประการที่ ๒ มีโชคได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมศาสตร์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๓๐ ประการที่ ๓ คือ มีโชคได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ “พระธรรมราชานุวัตร” เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ จึงเป็นอันว่า งานพิธีคราวนี้เป็นการฉลองใหญ่

ข้าพเจ้าผู้ได้รับมอบหมายภาระหน้าที่ในการตรวจชำระคำประพันธ์ ที่นักปราชญ์ในสมัยก่อนได้ประพันธ์ไว้นี้ จึงเป็นการยากที่จะทำให้อ่านถูกต้องครบถ้วนได้ เพราะแต่ละเรื่องได้พิมพ์มาหลายครั้งแล้ว ถ้อยคำสำนวนอาจตกบกพร่องไปมาก ข้าพเจ้าพยายามจัดวรรคตอนให้เป็นไปตามรูปแบบและประเภทของคำประพันธ์ บางคำบางตอนขาดไปหรือผิดสัมผัสไปบ้าง ข้าพเจ้าได้แก้ไขเพิ่มเติมเองบ้าง เพื่อให้ได้ความ แต่มิได้แก้ไขมากนัก เพราะเกรงว่าจะไม่ตรงกับเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์เดิม และเพื่ออนุรักษ์ของเดิมไว้

หนังสือเล่มนี้ นับได้ว่าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้มีความประสงค์จะศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ด้านวรรณกรรมของอีสาน และอาจนำไปใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง ในการตรวจชำระคราวนี้ อาจมีข้อขาดตกบกพร่องบ้าง หวังได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

สวัสดิ์ ป้องกัน

ผู้ตรวจชำระ

พระธรรมราชานุวัตร

พระธรรมราชานุวัตร นามเดิม แก้ว อุทุมมาลา ซึ่งนิยมเรียกขานกันภายในหมู่ศิษยานุศิษย์ แห่งสำนัก วัดพระธาตุพนม ในภายหลังว่า “ท่านพ่อ” เป็นเชื้อสาย ข้าโอกาสพระธาตุพนมโดยกำเนิด เกิดที่บ้านหนองหอย ในเขตสุขาภิบาล อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๕๐ ด้วยอุมมการณ์เพื่อส่วนรวมอันสูงส่ง แน่วแน่ และด้วยจิตใจอันมั่นคงหนักแน่น เมื่อเสร็จภาระการ ศึกษาที่กรุงเทพมหานครแล้ว ก็กลับมาตุภูมิ ได้ทุ่มเทเวลาแห่งความสุขในชีวิต เพื่อพัฒนาสังคม, ศิลธรรม, วัฒนธรรม, แนวความคิด, ขนบธรรมเนียมประเพณี และการศึกษาของประชาชนในภูมิภาคส่วนนี้ อย่างจริงจัง บนมูลฐาน แห่งศีลธรรมของพระพุทธศาสนา ภายใต้ร่มเงาแห่งผ้ากาสาหวัดสตรี และองค์พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์เป็นเวลา อันยาวนาน นับครั้งศตวรรษ

บัดนี้ แม้อายุกาลแห่งชีวิตของท่าน ได้ยืนยาวมาถึง ๘๐ ปีแล้วก็ตาม แต่สุขภาพร่างกายยังแข็งแรง ผิวพรรณผุดผ่อง เสียงพูดจาแจ่มใส กอঁงกั้ววาน จิตใจผ่องใส หนักแน่นมั่นคง เต็มเปี่ยมด้วยเมตตากรุณา และมุ่งมั่น ในอันที่จะทำประโยชน์ส่วนรวมต่อไปอีก ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ในช่วงระยะเวลา ๘๐ ปีที่ผ่านมา ชีวิตและการงานของท่าน ได้ฝ่าฟันกับอุปสรรคนานัปการ แต่ ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย และอานุภาพขององค์พระธาตุพนม ที่ต้องการจะให้เห็นประจักษ์ถึงผลบุญบารมี ของท่าน ซึ่งได้สั่งสมมานาน จึงสามารถผ่านพ้นมาได้ อย่างปลอดภัยทุกครั้ง ทุกคราว จนในที่สุดได้รับ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมราชานุวัตร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ ใน โอกาสที่ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ในครั้งนี้ ไม่เพียงแต่นำมาซึ่งความปิติยินดี และสิริมงคลแก่ บรรดาศิษยานุศิษย์ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งที่อยู่ในเขตจังหวัดนครพนม และในกรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่ยังนำมาซึ่งความปิติยินดีและสิริมงคล แก่คณะสงฆ์และญาติโยมชาวอีสานทั้ง ๑๗ จังหวัดอีกด้วย

สิ่งตอบแทนที่ท่านได้มา จากการทุ่มเทเวลาแห่งความสุขในชีวิตของท่าน เพื่อประโยชน์และเพื่อความ สุขของชนหมู่มากในเวลานี้ นั่นคือ ความอิมใจ ความสุขใจ และความภาคภูมิใจ ในความดีที่ท่านได้กระทำแล้ว เวลาแห่งชีวิตอันยาวนานที่ผ่านมา นับว่าไม่สูญเปล่า ได้สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ส่วนรวมมากพอสมควร ซึ่งไม่เพียง แต่จะสร้างสรรวัตถุให้เจริญรุ่งเรืองตามยุคตามสมัยเท่านั้น แต่ยังได้ปลูกฝังศีลธรรมและวัฒนธรรม ลงในจิตใจ ของพุทธศาสนิกชนในภูมิภาคส่วนนี้ และในขณะเดียวกันนี้ ก็ได้ปลูกฝังศาสนทายาทผู้ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธ ศาสนาไว้มากมายอีกด้วย

เพื่อแสดงมุทิตาจิต เพื่อเป็นกำลังใจในการปฏิบัติศาสนกิจ และเพื่อให้ท่านมีอายุยืนยาวสืบไป คณะ ศิษยานุศิษย์ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีความเคารพนับถือในท่าน จึงได้พร้อมใจกันจัดงานฉลองอายุครบ

๘๐ ปีให้ท่าน ที่วัดพระธาตุพนม ในระหว่างวันที่ ๒๖-๒๗ ธันวาคม ๒๕๓๐ และในขณะที่เดียวกันนั้น ก็ได้จัดงานฉลองสัญญาบัตร พัดยศ พระราชาคณะชั้นธรรม และฉลองปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมศาสตร์อีกด้วย

คณะผู้จัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ ได้พิจารณาเห็นว่าผลงานด้านการเขียนและการค้นคว้าของท่าน มีเป็นจำนวนมาก มีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว แต่แยกกันอยู่หลายแห่ง แต่ละเรื่องมีสาระสำคัญอยู่หลายประการ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์, โบราณคดี, ประวัติบุคคล แนวความคิดทางด้านปรัชญา, ศาสนา, ศิลปกรรม, วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ

ฉะนั้น เพื่ออนุรักษ์ผลงานของท่าน และเพื่อเผยแพร่ผลงานในด้านต่างๆ ดังกล่าว แก่ประชาชนให้กว้างขวางออกไปอีก จึงได้รวบรวมเป็นหมวดหมู่ และได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มขึ้น ซึ่งมีจำนวน ๖ เล่มด้วยกัน มีความยาวประมาณ ๑,๕๐๐ หน้า นับว่าเป็นการรวบรวมครั้งสำคัญยิ่งในรอบ ๕๐ ปี สำหรับประเทศไทยและคำบรรยายของท่านนั้น กำลังรวบรวมอยู่ จะจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมวิद्याทานในโอกาสต่อไป

ด้วยเดชอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และองค์พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์ ขอจงได้ช่วยดลบันดาลให้ท่านพ่อ **พระธรรมราชานุวัตร** มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ มีอายุยืนยาวนาน เพื่อเป็นร่วมโพธิ์ร่มไทรของคณะศิษยานุศิษย์ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ตลอดทั้งพุทธศาสนิกชนทั่วไป ตลอดกาลนานเทอญฯ

ธรรมชีวะ

ในนามคณะผู้จัดพิมพ์

๑๗ ธันวาคม ๒๕๓๐

กาพย์ปฐนทลาน และ ทลานสอนปู่

สุภาษิตล้านช้าง

เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)

ตรวจแก้ชำระครั้งแรก

พระพนมเจติยานุรักษ์ (แก้ว กั้นโตภาโส)

ตรวจแก้ชำระครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๔

พระเทพรัตนโมลีตรวจแก้ชำระพิมพ์ครั้งที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐

ย้าย

○ นโมนมา วันทาขาบไหว้ ยอดให้นาโด ภัยโยปางก่อน เห็นบ่อนิทาน ขอวานวอนไหว้ ขอให้มี
ปัญญาแผ่กว้าง เหมือนสร้างสำเนา เอาไปชี้ข้าม น้ำกว้างคองคา เกตวยาวย่าน ข้ามผ่านสมุทร สุดขอบขมภู อืด
เมืองโลก เห็นคนทุกข์โศก ไปด้วยไมทา โลกามักมาก อยากรได้แวนหลาย อยากรใหญ่กว่าเพื่อน อยากรเลื่อนข่มเหิง
เติงคนผู้น้อย ภายสร้อยส้วยหอม ผู้เข้าหอมเห็น มีใจอืด อูสุกายหน้า ผู้เข้าชื่อว่า พุทธโฆษานักปราชญ์ ฉลาดเห็น
คลอง หม่นหมองกายหน้า จึงกล่าวกาพย์กล่า ไว้ถ้ำสอนทลาน นิทานบ้านนอก ต้านบอกคัมภีร์ ที่มินิกาย บอ
ทลานนิเทศ ในเขตสงสาร.

กาพย์กลอน ๗

○ ผุ่งลูกทลานจื้อจำเอาไว้
ไผจื้อได้เมื่อน้ำย้อมเย็น
หลัวและพินอย่าได้สองนั่ง
เชื่อนั่งตำอย่าได้นั่งสูง

เชื้อลุงตาให้ยาปานแก้ว
ปู่สั่งแล้วทลานหล้าจื้อจำ
ทำเป็นขุนให้มีใจกว้าง
อย่าอวดอ้างความสู้บ่ถาม

ความโดงามถามขุนผู้
มักหลันขู้ให้ถามดอมเมีย
มักเป็นเพียให้ถามพี่น้อง
ใจใสสองกันแล้วจึงไป

ไม้ลำเดียวล้อมฮั้วบ่ไขว่
ไพร่บ่พร้อมแปลงบ้านบ่เป็น
พินเห็นโตอย่าอำเชิงไว้
บาดโทษต้องมันบั้นใส่โต

ใจพาโลอย่าหามาเปรียบ
อย่าเทียบแท้ผู้บ่ปีตี
ข้าลัทหนีอย่าเอาหลายเพื่อ
จวันกินเมื่ออย่าไว้ในเฮือน

คนใจเบือนอย่าเป็นพี่น้อง
มันจักเป็นล่องค่องคือเกี่ยวสองคม
น้ำเต็มหมอดไฟไปได้
พินนั่งให้โตยอนั่งหัว

การจำตัวหาไม่ปได้
ฝูงเพื่อนใกล้เขาปมีกลัว
เมียบกับผัวอย่าทำใจเชื่อ
บาดกลางเทือมันเมื่อใจซัง

ความโมหังมันมาเล่นต้อง
พี่แลน้องบ่แม่นใจเดียว
เพิ่นเที่ยวหาอย่าได้เขียวค้ำ
ไปทางต่ำในป่าดงหลวง

เขาควายโกนอย่าเฮ็ดตามพัว
ทังสาดคล้ายอย่าได้ปุเฮือน
คนใจเบือนอย่าเอาเป็นมิตร
ทุจจริตมีสามสี่อัน

อัศจรรย์ปัญญาถ้วนห้า
คันพันขวานให้เหลียวเบ็งฟ้า (ปุเนอหลานเออย)
คันยงหน้าเหลียวเบ็งปลายป็น (ปุเนอหลานเออย)
เดิงศาลาอย่าจาเมียทาน

ความฮู้น้อยอย่าผ่านครองเมือง
ผัวเพิ่นยังอย่าซันเป็นซู้
ไผ่มักสู้ไปสู่อบาย
ตายเกิดมาเป็นเวรบ่แคล้ว

ปู่สังแล้วหลานหล้าจื่อจำ
ทันอันโตใสใจอันนั้น
ซู้เขี้ยวซังพันซันอย่าเหลียว
เที่ยวทางไกลเหลียวหลังเหลียวหน้า

คิดซู้ซันดีแล้วจึงนอน
หัวเรียงหมอนอย่าวอนหาซู้
คิดซู้ซู้ค้ำปู่สังสอน
นอนยามหนาวเบียดสาวพึงเกลียด

เพิ่นเคียดแล้วอย่าได้กล่าวโย
โพลามลูกอย่าเอาผอยมาอ้อย
ซังเพิ่นย้อยให้ลิกแต่ไกล
เสียงชะโนดดังกล่าวเสียงซ้อง

คิดบ่ต้องให้มันเพียรถาม
ความมัวหมองอย่าถามผู้เคียด
กบเขียดซ้องต้องหัวใจ
สาวซุชขายเสียดตายแต่ต่าง

เป็นแม่ฮ้างเฮาจิงถามหา
ความไกลตาให้ฟังดูถี้
คิดพันพิบ่แม่นความเดียว
เที่ยวสงสารมันวนเวียนคอบ

ฮอกโตไม้ลิงเดินใต้ขอน
จอนฟอนโตฮั่วหมี่หมั้นบ่ดิง
ลิงโตนหนีซันนี้ฮ้ำฮ้อง
เตาะต่อยต้องตั้งซันเมื่อฎ

ของศัตรูให้ดูปานแก้ว
ความหมุ่นี่แล้วด้วยปัญญา
ฮักเมียโตให้ฮักพ่อลุงตา
ฮักนาโตให้ฮักพ่อบ้าน

ใกล้หัวล้านอย่าด่านกคะซุม
เพิ่นหมโตอย่าโงทางต่าง
ย่างกลางบ้านอย่าคาดเครื่องหลาย
กลายพระสงฆ์ยกมือบไหว

เคี้ยวหมากแล้วเอานวดมาสี
ได้เมียผู้ดีปานแก้วคุณล่าง
ได้เมียผู้ซังปานแก้วคุณเฮือน
ได้เมียผู้บิดเบือนปานกุมหมุในคอก

ได้เมียผู้ฝากปานแก้วไม้ทางปลาย
เป็นคนชายอย่าชู้ชายไวย
อย่าชู้เฮ็ดใจโดคปานฆ่าชายโสม
อย่าได้เฮ็ดใจโหลงเสมอคนผีบ้า

อย่าได้เฮ็ดจ้วงเจี้ยปานฆ่าหลงทาง
เตียงยามคำอายนั่งหนทาง
เด็กกลางคืนอย่าชู้เที่ยวบ้าน
เข้าเถื่อนกว้างเลี้ยงหมู่หมูหมา

ตกหมูขุนช้อยขุนเกือม้า
ตกหมูฆ่าช้อยฆ่าพายโชน
ตกหมูโจรช้อยหามไทเหล่า (ปู่เนอหลานเนอ)
เป็นคนเปรียบนกเง่างอยหนอง

อย่าปูนปองนกลางขาล้วน
บาดแก้ถ่วนมันไม่มีเลิง
เป็นคนชายฮ่าเฟิงให้ถ่อง
เป็นตั้งจ้องหุบแล้วแตกมา

เป็นคนในโลกาอย่าเทียมตันเตื่อ
มีหมากเชื้ออยู่ที่แคมชล
มันมีผลสุกแดงเฮืองเฮือ
หมากเตื่อนันดูอาดตกหนา

แมงมีมาเกิดในเหลื่อลัน
สุกแต่ตันถึงเท่าฮอดปลาย
เป็นคนชายฮ่าเฟิงให้ถี่
อย่าได้เฮ็ดลันลันจำจันปัติ

อันปัติมีสามสี่ห้า
มีเขื่อนบมีฝา (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
มีนาบมีฮ้อง (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
มีปองบมีฝา (นั่นก็ปัติหนึ่ง)

มีวัดบมีพระสงฆ์ (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
มีถบมีบ่อนห้อย (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
แคนดวงเดียวหมอลำพอฮ้อย (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
ช้อยผู้เดียวเจ้าเฮือนสิบคน (นั่นก็ปัติหนึ่ง)

เฮือเหล้มเดียวไปไสเหม็ดบ้าน (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
ย่านผอกพันมาเล่นชุนตอ (นั่นก็ปัติหนึ่ง)
เพิ่นบ่ขอโตเล่ามาให้
บาดให้แล้วค้างอยู่เอิมเอิม (นั่นก็ปัติหนึ่ง)

อันถ้อยนั้นมิห้าสี่สาม
เพิ่นบ่เอ็นโตหากมาขาน (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
เพิ่นบ่วานโตหากมาช้อย (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
เพิ่นบ่ให้โตซ้าลักเอา (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)

บ่อนโตเซาพาโลซี้ใส่ (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
ตื่นชื้อเข้าใส่ทางหลวง (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
เว้าตีกตองว่าเพิ่นเป็นฮ้าย (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
ย้ายคำเว้ายั้งตั้งแต่โต (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)

เว้าโมโยกโตแหงนขึ้น (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
เว้าขึ้นลันเฮ็ดหน้าบ่อาย (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)
โตผู้ต่ำเว้งจุงผู้สูง
บาดโตจุงมันซ้าบ่เล่น (นั่นก็ถ้อยหนึ่ง)

โสมกันเข้ามีสามสี่ห้า
ท้าวกำพราหลานหล้าสี่ชาย
อธิบายคำสอนกูปู
ให้ฮู้ฮิตคลองอยู่คลองกิน

หลานเป็นคนเป็นขุนกับเจ้า
เฮือเหล้มน้อยแวงฮัวแวงเต็ม
เกลือใส่ในแวงเค็มแวงจิด
กลางเพื่อมิตกลางเพื่อฮ้องแวง

น้ำบกแห้งมดได้กินปลา
น้ำมากมาปลาได้กินมด
กตเข้าหั้นมีห้าสี่สาม
ฝูงนงสามจ้อจำเมื่อหน้า

เป็นกำพร้าอย่าให้เพิ่นขัง
ปลูกเคหยังอย่าให้ไกลักวัน
ปลูกเขื่อนฮ้านอย่าใกล้ทางหลวง
ปอนโตขวงอย่าได้ไปต้อง

ฮักพี่น้องฝูงหมู่วงศ์
ฮักลุงตาอาวอาเชื้อโคตร
เสื่อผ้าห่มอย่าเลิกจากคิง
ได้เมียผู้ดีเหมือนสบโกลขวาง

เมียเป็นนางผัวนุ่งผ้าใหม่
นางแสงใหญ่กล้าซ้ำแสงเหลือ
ได้เมียบดีเหมือนสบโกลเหล็ก
เมียปากเก็ก ๆ ผัวนุ่งผ้าพ้อย

นาแสงน้อยกล้าซ้ำบ่พอ
ไปขอกินชู้วันเพิ่นเว้า
เมียเข้าบ้านหมาเห่าแซว ๆ
(อันหนึ่ง) เมียวอนอย่ายิน ฮึดกินอย่าคร้าน

คันเข้าบ้านอย่าด้านความอาย
เป็นคนชายอย่าชู้คิดไกล
เป็นปอนได้ออย่าให้เสียคุณ
เพิ่นทำบุญโตอย่าทำบาป

ไปอาบน้ำวังใหญ่สีขา
สระหัวเสียหายค่าโคกเศร้า
แล้วจึงว่าค่านูญค่าทาน
ให้ลูกหลานจ้อจำเอาไว้

ไผผู้ได้ให้เว้าสืบไป
เป็นคนโนให้เฮียนความฮู้
เฮ็ดชู้หลู่เขาบ่มียา
เฮ็ดช่าง่าเขาบ่มียาน

ไปเที่ยวบ้านให้เบิ่งหนทาง
คนตาฟางให้หลีกมันก่อน
ปอนผู้ใหญ่อย่าได้ไปแทน
เพิ่นหวงแทนอย่าได้ไปต้อง

ของพี่น้องอย่าได้ไปขอ
ปอนบ่พอมันฮู้ผิดแฉก
เว้าแหกบ้านมันบ่มีเฮียง
เว้าแหกเมืองมันเป็นสุญเศร้า

งามแต่เข้าเฮ็ดนามีเหมือง
งามแต่เมืองมีเจ้าผู้หนึ่ง
ล้ากว่านั้นน้อยผ่อนกันลง
เงินเต็มตงอย่าเว้าอวดอ้าง

ผู้เพิ่นกว้างมีมากกว่าโต
ใจโมโทพาโลมักมาก
ปากไปก่อนมันฮู้เป็นกรรม
บ่เฮ็ดนำมันฮู้เป็นบาป

บ่ซาบพาบเมื่อหน้าเมื่อหลัง
เพิ่นขังโตหมั้นเที่ยวไปเว้า
บ้านสุญเศร้ามีแต่มาหลายคน
อยู่หลายคนมันดึกว่าน้อย

เว้าจ้อยจั้นมันถุ่นมันน้น
อยู่น่ากันมีคุณพันสิ่ง
คุณหนึ่งน้นข้ามน้ำพายเฮือ
คุณหนึ่งน้นเห็นเสื่อเอ็นบอก

คุณหนึ่งนั้นควายคอกเข้านา
คุณหนึ่งนั้นวาจากามเหตุ
คนหนึ่งนั้นจบเพทคูบา
คุณหนึ่งนั้นราชายศใหญ่

คุณหนึ่งนั้นได้ไต่หนทาง
คุณหนึ่งนั้นได้วางของฝาก
คุณหนึ่งนั้นได้ปากยืมของ
คุณหนึ่งนั้นฉีปองขอไข่

คุณหนึ่งนั้นได้ใช้เบ็งตา
ปู่พญาจาแต่พ่อเว้า
เว้าจ้อยจันบอกแต่พ่อเคียง
อันให้เพียงมีคุณพันเศษ

ตั้งสังเขตมันยี่ดียวไกล ฯลฯ
ตโตตั้งจาไปบทใหม่
หลานใหญ่แล้วให้จ้อคำสอน
เป็นอาภรณ์นิคมบ้านนอก
อยู่ชอกเขตคราวมือคราวคืน

คุณเขามีนำกันฮ้อยสิ่ง
คุณหนึ่งนั้นฝากข้างกับควาย
คุณหนึ่งนั้นไปกรายแห่วจอด
คุณหนึ่งนั้นสอดแล้วขอนอน

คุณหนึ่งนั้นไปวอนขอเข้า
คุณหนึ่งนั้นไปเว้าขอเกลือ
คุณหนึ่งนั้นยืมเฮือข้ามน้ำ
คุณหนึ่งนั้นยืมข้าทั้งพาย

บาดโตกรายไปทางหลายเส้น
เว้าบได้ข้าเล่าคินถาม
เป็นความงามทนบอกให้ชื้อ
จื้อได้แล้วจึงได้ไต่ไป

ตามวิสัยกายโตกายหน้า
ท้าวกำพราหลานหล้าสี่ชาย
อธิบายปู่สอนสั่งไว้
คิดชอกใช้จึงได้จึ่งเห็น

ตาเว็นเย็นแก่ต่ามาแล้ว
ตาเว็นค้ำให้เจ้าไห้วอน
ดอกไม้ซอนเทียนตามติดได้
นบนอบไหวกกไม้เทิงหัว

นบฮอบตัวอินทร์พรหมอยู่ฟ้า
เทพดาหย่อมหญ้าภูเขา
ทังห่มเงาบ่อนโตเขาอยู่
นบให้คูนางธรณี

ฝากอินทรีปะไว้ม่มสูง
ตีนสูงเข้าหุงเข้าหุงปลา
เอาบุชานบหาคุณแก้ว
บุชากแล้วจึงพร้อมกันกิน

เมื่อจักไปให้นบมือไหว
ลาสมไม้ นางธรณี
ขอให้มีฤทธิแก่กล้า
เป็นดังพราเชนใหม่คบบาง

ไปนำทางตาเหลียวไปป่า
เหลียวไปคว่าคบบ่อนของกิน
เกิดเทิงดินเห็ดหวายดอกหวาน
ไปถึงบ้านให้ฮ้อยให้ขอ

ให้ยอมมือให้มาเจีงคิ้ว
เห็นเพื่อนหัวแมน่สิ่งของกิน
เพื่อนอยู่ดินให้เจ้านั่งเว้า
แมน่ผู้เฒ่าคนบุญนักราชญ์

ผู้ฉลาดเพิ่นให้ทานหลาย
ผู้นั่งคนค้ายให้หน้อย
เจ้าอย่าค้อยแคงปากแคงใจ
ขอไปไกลจักได้ไปหน้า

คบबाटหล้าแมน่คบฉิงสาว
โสมพอพาวเพียงโตเ็นน้อง
อยู่ในห้องแ่พ่อประมาณ
ให้หลานเ็นแม่เฒ่าหัวนาย

พบคนชายหัวขาวผมหงอก
ปู่บอกไว้ให้เ็นหัวตา
พบพระยาให้ว่าจอมเจ้า
ขอทานข้าวไปใส่แลงกาย

เห็นคนชายหัวักกลายอย่าข้า
เห็นเมื่อหน้าขอขบนบกิน
อย่าถวิลลักหอนเพื่อนคู่
ไปสอดหมู่ให้สู่กันกิน

อย่านินทาตีเตียนวิวาท
อย่าอย่างอาดประมาณคนชาย
มันฮักกายเหมือนโตทุกปอน
อย่าฝอนข้าถือตำฮอลง

ชายประสงค้บุญหลายเหลือมาก
บ่อยากปากเหมือนเจ้าเตเม
คนสัพเพ्यानมาพุ่มเพื่อ
เพิ่นหากเฮือเห็นหม้อนาฮก

ยามคนตอกนันต์เหลือล้น
ย่านปากพันยอเพิ่นยอโต
อุบโสบโสบใส่ไว้ก่อน
ปู่ซิเว้ามันบ่อนมันฮอม

ให้เจ้าฮอมสัตว์จูงยาวอึง
บ่มีตึงมือตึงบ่มี
คัวคิไปมันไวปานม้า
ปู่ไปค้ำมันบ่มีหัว

มีแต่ตัวแบนดินไปได้
นกจับไม้แม่ไก่แม่กา
นมบ่มีเลี้ยงลูกยังใหญ่
สัตว์โตโตบ่มีกระตุก

เอาไผ่ผูกเป็นยั้งห่อโต
โพธิสัตว์เกิดมาปางก่อน
บ่ท่อนเว้าอวดอ้างยอสูง
บุญหากจงไปหาจึงได้

ตั้งเที่ยงไว้มีศีลสัตว์
บ่ฆ่าสัตว์มากินกับข้าว
ของมีเจ้าบ่ได้ข่มเหง
เมียของเขาบ่ให้จับต้อง

บ่เกี้ยวข้องถือหลายตีวะพาง
ศีลสัตว์อันนี้เป็นเค้า
ปู่ซิเว้าชักออกในธรรม
ให้ลูกหลานจื่อไว้ในอก

หม้อนาฮกมันอยู่ในใจ
หม้อไฟแดงมันอยู่ในปาก
หม้อทุกข์ยากมันอยู่ในมือ
ไผ่บ่ถือปู่สอนสั่งไว้

ไผ่ไปได้กาพย์ปู่สอนหลาน
ย่านแต่เป็นนิทานมะลางปางก่อน
ขาเก็บได้ลูกอ่อนพึ่งพอน
เอามาสอนในเฮือนปากเกียง

ขालี้ยงไว้ชาลูกคิงตน
สองฝั้วเมียเดินไพรปากกว้าง
ปะลูกไว้ในอุ่ดอมพอน
งูเห่าหลอนขึ้นมาขบตอด

พิษฟุ้งซอดทั่วเนื้อเลยตาย
พึ่งพอนเห็นกายลุนขบได้
คาบไปไว้ต่อหน้าคิไฟ
สองฝั้วเมียเดินไพรมาสอด

พอนเล่นสอดเกี้ยวแข่งเกี้ยวขา
โลहितแดงไหลลงเหลือปาก
ลูกอ่อนน้อยตายย่อนพิษงู
เขาคิดดูพึ่งพอนขบลูก

จับผูกได้ลวดฆ่าพอนตาย
ความจิบหายกายโตสองเล่า
แล้วจึงเห็นเห่าห้อมตายขอกคิไฟ
กินแทงใจเสี่ยพอนทั้งลูก

ความอันนี้มาผูกสงสาร
ให้ลูกหลานจื้อจำดีมาก
ภาคหนึ่งนั้นเป็นดั่งมดแดง
แยงไปไปขอบดั่งเวียนสออบ

มันหากคอบของเก่าเลิงเลิง
เจิงปีเดือนวันยามม้อคอบ
ตาเวินลอบตกต่ำพอลง
หาของแพงอาหารกับข้าว

พากันเต้ากินข้าวแลงเสี่ย
อย่าช้าเสี่ยไปหาการเหลัน
กินข้าวแล้วหาเวียกทหาร
หลานผู้ญิงหาใหม่หาฝ้าย

หลานผู้ชายจักตอกเหลาหวาย
อันเป็นสายฝั้นเชือก ฝั้นปอ
อย่าอ้อแอซอแซปากเว้า
ฝ่าเสียนเจ้ามันอยู่บังตา

เหลียวไปมาเดือนด้าคำมิด
บักดูฮัวอย่าเปิดอย่าไซ
ยอโคนคัดใส่โลตอกหลิม
ย่านคนถิมไฟใส่หลังเสียน

ฝ่าบักดูในเสียนอัดแจบ
อย่าจับแบบป้องเอี่ยมป้องลม
เอาโลกกลมคัดเสี่ยให้มัน
เว้าจ่าจันมันถิกชู้คน

เว้าจ่าจันมันถิกชู้หน้า
พบบาดหล้าโตเว้าทานขวัญ
เขายืนชันพึ่งเอาให้ได้
พระบาทไต่บ้านใหญ่เมืองหลวง

คนทั้งเมืองไปโสมเฝ้าเจ้า
เสนาเค้าเมืองแสนเมืองจันทร์
ใจเข้มขันพะลันเป็นแก่
ความแผ่เท้าโสมอาษาโสมญา

แต่งแปลงตาเสนาหลายพวก
พวกหนึ่งไว้จอบด้านกลางเวิน
พวกหนึ่งไว้ตระเวนกลางคิน
พวกหนึ่งไว้ไปยืนใต้หล่าง

ฟังเสียงต่างระหัดติดัน

เจ้าเป็นคนให้มิใจกว้าง
เอาหูห่างฟังบ้านฟังเมือง
แสงไฟเสื่องกะบองอย่าขาด

เอ็ดเสียงอาตกระฮือกระแสม

คนไปแนมคนเห็นเขาย้าน
คนเที่ยวบ้านเขาย้านเล่นหนี
เข้าไปเสือนอนมิดนอนหมี่

ทั้งเสียงปี่เสียงแคนอูดเอ้า

พระบาทเจ้าเป็นเสพบรรนอน
เด็กออนซอนพอนอนอยู่แล้ว
เจ้ากวาดแผ้วเมี้ยนพำหลาใน

บ่อนดีไฟอย่าให้มันสก

กวาดเก่าปัดคันไฟปะไว้
บายถั่วยได้ตักข้าวหมาลง
ให้เจ้าว่า “มูมะมูนขึ้นอิมลันเหลืองาย”

เป็นคนขายให้เฮียนเอาไว้

ปู่หากได้นำเจ้าเศรษฐี
สมบัติมีเงินค่านับโกฏี
โชดบอกให้หลานแก้วจื้อเอา

เข้าไปนอนให้ยอมอ่อนบ

จบเพทว่า “พุทธัง อัมมัง สังขัง” นั้นแม่นแก้วทั้งสาม
ผู้เพิงามอินทร์พรหมอยู่ฟ้า
ทั้งลุ่มหล้านางธรรณี

ขออย่ามีโภยภัยมาตอง

นอนในห้องสวรรค์
มีสาดหมอนหัวซอนลงแล้ว
ตาหน่วยแก้วป็นขึ้นเมื่อเทิง

คิดฮ่ำเพ็งบ่อนสร้างบ่อนแปลง

สมพอแสงพอโตเฮ็ดได้
คิดชอกใช้จึ่งให้กลับไป
เทพะดาตนใส่วิเศษ

จบเพทหน้าสี่องค์ลงมา

ฮักษาทวารเอาลมซ่อนไว้
ย้านใจขาดทิวไปวอยๆ
พอยฮักษาในขันธทั้งห้า

ผ้าทิพย์อ่อนจุกบ่อนหัวใจ

ภายในโตกลับไปสอดๆ
กลับไปสอดเจิงเท่าเที่ยงคืน
ตาอยากมีมันนอนบ่ตื่น

ขึ้นทั้งอยากปากว่า

“พุทโธเห็นโตมึงแล้ว”
ตาหน่วยแก้วข้าเหล่ากลับไป
ตามนิสสัยภายโดนอนแนบ

หลับจนแจบไปสอดค่อนคืน

ตามินติงพิคคิงปากว่า
“อัมโมเห็นโตมึงแล้ว”
ตาหน่วยแก้วข้าเหล่ากลับไป

ตามวิสัยเจิงเถไถลัสูง

ตามินมุงไถขันหัวเมือง
เจ้าลูกเบืองนั่งขึ้นแต่งบ่อน
เป็นใจอ่อนมันฮู้ทวนอน

ผ้าหม่มหมอนม้วนตีพับเค็ง

ทางดินเชิงให้ลากไว้ลุ่ม
ทุกซุมหมู่เจ้าเทพะดา
ลาขึ้นเมื่อไหวธาดุเกษแก้ว

ปิดข่วงแผ้วพระธาตุเจดีย์
ฮืดคองมีเพิ่นละบได้
คนผู้โตมกนอนตื่นสวาย
เทพะดาหนหวายด่าบ้อย

ให้สุดส้อยตกตำคำลง
ปู่ประสงคืบอกหลานให้เผี่ยน
เจ้าอย่าเฮียนมกนอนตื่นสวาย
ทั้งญิงชายผู้ใหญ่ผู้น้อย

เพิ่นหากบ้อยดั่งนั้นชู้คน
อายุจนขึ้นได้สิบปี
ให้นอนดีตื่นเด็กลูกเข้า
อินทร์พรหมเจ้าเพิ่นสั่งเพิ่นสอน

เพิ่นให้พรอันดีวิเศษ
ตั้งสังเขตได้ฮ้อยชาวปี
เป็นเศรษฐีให้มั่งมูนขึ้น
ลีนกว่านั้นบุญกล้ากว่าหลัง

ฟังเอาเยออย่ามกนอนแท้
เห็นเพิ่นนอนอย่างอนดั่งเพิ่น ให้นอนต่างเพิ่น
เห็นเพิ่นหลับอย่าหลับดั่งเพิ่น ให้หลับต่างเพิ่น
เห็นเพิ่นตึงอย่าตึงดั่งเพิ่น ให้ตึงต่างเพิ่น
เห็นเพิ่นตื่นอย่าตื่นดั่งเพิ่น ให้ตื่นต่างเพิ่น

เฮียนลูกเข้าหนึ่งข้าวใส่บาตร
บูชาธาตุหาแก้วทั้งสาม
ในอาฮามสถานพระเจ้า
ในเค้าไม้ต้นใหญ่โพธิ์ศรี

ในเจดีย์พระธาตุคู่แก้ว
ในป่อนอยู่เทิงหัวโตนอน
กลางเทือหลอนพ้อคนทุกข์ไฮ้
เพิ่นขอได้เจ้าให้ทานไป

ตามนิสัยของโตมีน้อย
บาดสุดส้อยแมนสามเณร
มหาเถรเถรตนใหญ่
หมุหมาไก่เปิดกาเป็นเค้า

ให้ทานข้าวประเสริฐหนักหนา
อุปมาดั่งคนทุกข์ไฮ้
ได้ให้ข้าวเป็นทานแก้กา
บริวารยังมีพ้อฮ้อย

เจ้ายังน้อยให้จ้อจำเอา
เป็นสำเนาในปุมพิภาค
ผู้ฉลาดเพิ่นแต่งแปลงมา
หาคำสอนใส่ใจเฮียนฮ้อย

ปู่หากได้แต่สิบ ๆ มา
เป็นวาจาสสหอมฮวงฮ้า
หอมสิ่งดอกคืดเค้าก้านก่องบัวทอง
หอมสิ่งดอกกกของฮังผายอมป่า
หอมสิ่งคนผ่าไม้ท่อนแก่นจันทน์แดง

เป็นของแพงเจ้าขุนนักปราชญ์
ผู้ฉลาดเหมือนน้ำเต็มไห
योไปมาប់ตักบ่เฟือด

เต็มบ่เหือดเหมือนน้ำทะเล
คนเสเพลได้ความและน้อย
ใจคืดค้อยปากนั้นผันแป
หัวใจโกนสิ่งบั้งไม้ไผ่

ลมพัดใส่ใบหูออกปาก
การที่ยากได้เฝ้าแต่หน้า
ให้เฝ้าหน้าวาจาช่องเนื้อ
บ่ไขเชื่อนักปราชญ์ใจตัน

อัศจรรย์ปู่สอนหลานน้อยๆ
ย่านต่ำค้อยทำบาปทำกรรม
ย่านบ่ยาในคลองศีลห้า
ไปภายหน้าทำโทษใส่โต
เป็นโมโหบาปเวรบ่ย่าน

ปู่จัดด้านเมื่อหน้าต่อไป
โทษปานามาสัตว์บาปฮ้าย
มักยักยักกับข้ากินกัน
ตั้งหญิงหมั้นฆ่าลูกในท้อง

เป็นบาปฮ้ายเวรคอบภายลูก
ปู่จักปู่สอนหลานจำไว้
ปู่หากได้ในธรรมบพ
ปู่บ่ปดสืบตูดวงพ้อ

ความย่นย่อในเรื่องนิทาน
ฝูงลูกหลานจื้อจำเอาไว้
พระยอดไต้ยังไผดโลกา
ยังภูณาไผดสัตว์หลายหมู่

เสด็จอยู่วัดเขตวัน
พระจอมธรรมอาศัยเมืองแก้ว
ลือโลกแล้วชื่อสาวัดถิ
ในธานีมีกะดุมกิด

คนปะณีตเจ้าซั้งเจ้ามี
กะดุมกิดผิวเมียบ่ไข
สองเฒ่าได้มีลูกชายเดียว
ชายเฉลียวใจบุญเลี้ยงแม่

พ้อแก่แล้วลดชาติมรณา
แม่ปริษาลูกชายจี้จี้
แม่อยากให้มีลูกมีเมีย
เว้าซำเซียลูกชายบ่พร้อม

แม่หากน้อมหลายเล่าหลายที
ลูกชายดิขอเพียรเลี้ยงแม่
จนเฒ่าแก่ถึงเท่าวันตาย
อธิบายแม่บ่บอกให้รู้

เจ้าอดสู้เลี้ยงแม่คนเดียว
สี่เสลียวทนความลำบาก
ทนทุกข์ยากการหน้าการหลัง
เมียเขายังช่อยการทางบ้าน

บาดเจ้าด้านเมียได้ช่อยแสง
ลูกใจแข็งทนแม่บ่ได้
แม่หาให้ลูกบ่ยินดี
สาวบุญมีลูกโทบ่านได้

ช่อยอยากได้คนนั้นแม่นตา
แม่ไปจาขอตามใจลูก
เอามาผูกเป็นไก้สืบเฮือน
อยู่หลายเดือนขวบปีไปหน้า

หญิงบาปกล้ากลายเป็นหมัน
หญิงอากรรมหาลูกบ่ได้
แม่บ่บ่ไขเวียงว่าลูกชาย
ตระกูลโตบ่มีลูกน้อย

บาดกายซ้อยมันส้วยมันสุญ
เสียดระกุกสิบวงษ์เมื่อหน้า
เจ้าลูกหล้าหาใหม่เป็นเมีย
ละมันเสียดึงหมันอย่าเลี้ยง

แม่ปากเกลี้ยงเวียนเว้าบ่เซา
ฝ่ายลูกชายคิดหลังคิดหน้า
น้อยบ่ซ้าความเล่นถึงหู
สาวบุญชูญิงหมันสะไ้

มันคิดได้ตึกฮ่อมตึกทาง
ย่านผัววางถืมโตเป็นฮ้าง
มันจึงอ้างว่าต่อผัวตน
เฮาหากจนบ่มีลูกน้อย

บาดกายซ้อยเฮาเฉ่าหมันหมอง
หาผู้บ่เลี้ยงดูบ่ได้
ซ้อยอยากได้เมียน้อยสืบเชื้อน
จักผิเฝื่อนหามาให้เจ้า

ซ้อยอยากเว้าความนี้แต่เหิง
คิดเลิง ๆ ย่านเจ้าบ่ชอบ
ผัวจึงตอบตามเจ้าข้างตอง
ญิงจงหลงเข้าไปเที่ยวบ้าน

ไปกล่าวต๋านโอมลูกไทเดียว
มาให้ผัวอยู่เป็นเมียแม่บ่ช้อย
เว้าอื่นอ้อยโตซ้อยบ่หึง
คิดค้ำนึ่งอยากมีลูกน้อย

กรรมของซ้อยบังเกิดเป็นหมัน
บุญนำทันเจ้ามีลูกน้อย
ของเฮื่อนซ้อยขอมอบเป็นสิทธ์
บ่ให้ผิตตามคำซ้อยเว้า

ลูกของเจ้าเป็นต้นสืบเชื้อน
ซ้อยขอเฝื่อนฝากโตพ้อม้วย
เขาเห็นด้วยยอมให้ตั้งหมาย
คนทั้งหลายขึ้นชมยออย่าง

พวกพี่น้องชมว่าดีจริง
เป็นผู้ญิงหาเมียแม่บ่ช้อย
เว้าอื่นอ้อยหาลูกคู่ขวัญ
สมใจหวังมอบผัวตั้งเว้า

นางเมียเค้าคิดเหลวภายลุน
เขามีบุญเกิดมีลูกน้อย
กูตั้งซ้อยเขาแท้บ่สงค้
บ่ควรหลงตึกตองกลแก้

ใจบั้นแบ้งเกิดอิสสา
แบ่งวาจาตั้งคนใจกว้าง
ไปมาท้วงทักเสือกินของ
ดูทำนองฮักยาคีค้อย

นางเมียน้อยความฮู้บ่ทัน
คิดสำคัญฮักปานแต่เลี้ยง
สาวปากเกลี้ยงซิบอกสัญญา
ในคัพภาระดูเจ้าขาด

อย่าประมาทบอกข้าไว ๆ
ข้าเต็มใจอยากเพียรลูกน้อย
สาวสำน้อยชมชื่นยอมือ
เหตุตนถื่อเชื่อใจเหลือล้น

อยู่มาพันได้ขวบสามเดือน
ขาดระดูถื่อภารนางเว้า
นางเมียเค้าทำหน้าขึ้นชม
ของเผ็ดขมฝาดเค็มขอเว้า

การเหล่่นเต้นนางหล้าอย่าทำ
ให้จำนำฮักษาลูกน้อย
เว้ากับข้อยการอยู่การกิน
อย่าถวิลข้าตงแต่งให้

นางคนไ้ตามแท้ซู้ฮัน
ฮักจรรย็ใจญิงแสนแห่ง
มันฮู้แนมีทอ้งฮือสิ
ทำวีธีวางยาหลุก

เฮ็ดจั้งซันถ้วนคอบสองที
นางใจดีถักกลเขาหลอก
ฝูงเพื่อนหยอกเหล่่นฝุ่นนากัน
เขามาเห็นถามการมีลูก

นางบอกให้หลุแท้สองหน
เป็นจนใจกรรมเวรของข้า
เขาบ่ซ้าถามเหตุเมียบ่หลวง
นางบ่อำเล้าไปตามเรื่อง

ฝูงเพื่อนเบื้องซึบออกทางผิด
ญิงฮ่วมฝัวคิดดูอย่าไ้
เฮาบอกให้เมื่อหน้าจ้งจำ
อย่าเล้าบอกมันมีลูก

ลูกของเจ้ามันบ่สงค้
นางคนหลงคิดดูให้แจ้ง
คิดแม้งแม้งจำไว้ใส่ใจ
อยู่นานไปทรงค้พกาฮัก

นางเว่นหลีกเมียบ่ค้ำบ่กลาง
อยู่ในปลายทอ้งโตเอกเอัน
นมไปเต้นจะจ่างหัวดำ
คาดเป็นกรรมเมียบ่หลวงเขาฮู้

ปิดบ่ได้คนอยู่เฮือนเดียว
นางใจเขี้ยววางยาหลุก
ยาไปถักลูกน้อยในกา
เวทนาลูกตายในทอ้ง

นางฮอ้งให้เจิบปวดเหลื่ออก
เลือดไหลตงพิษยาฟุ้งซัน
ฮ้อนสะฮ้อนดินตันไปมา
เหตุค้พกาเจ็ดเดือนเกือบถ้วน

นางจันม้วนตายแท้บ่สงค้
นางจ้งใจผูกเวรเมียบ่ค้ำ
นางจ้งเว้าตามเหตุจ้งใจ
ฮือจ้งฮือต้วะภูฆ่าลูก

ยามึงถักลูกน้อยในอก
ลูกถูกตงตายไปสองเทื่อ
ซ้าซ้านี่ฆ่าลูกทงกู
กูจักตายเหตุมึงทำฮ้าย

กูยักฮ้ายขอผูกกรรมเวร
ขอทำเข็ญลูกมึงกูฆ่า
ซ้าขนาดหล้าขอฆ่าตัวมึง
เหตุใจจ้งจ้องกรรมเป็นบาบ

ลดจากคาบไปเกิดเป็นแมว
อยู่ในแถวหมู่เฮือนพี้นอง
ฮู้เหตุมันฝัวเกิดโทโส
ฮือฟาโลมึงฆ่าลูกน้อย

ฮือคนถ้อยค้บพิชค้บพันธุ
กรรมมาทันมึงตายหานี้
ว่าท่อนั้นศอกเขาทงหมัด
ซัดทงแสงถิบลงทงเคียด

ชื่อเอียดเกลียดตายเมี้ยนขาดใจ
นางตายไปถือเอากำเนิด
เกิดในไข่แม่ไก่เหือนเดียว
เหียวสงสารคอบเลิงเวรต้อง

แตกจากห้องเปลือกไข่ตามกาล
บ่มีนานเติบโตขึ้นใหญ่
พอมันไข่มีมุ้งทองออกมา
แม่วิวฬารตัวเป็นเมียน้อย

คานก้อมก้อยคาบไข่ขบกิน
สมถวิลจ้องเวรกันไว้
มันฮ้องให้เสียลูกหัวสาว
พอถึงคราวที่สองไข่ไข่

แมวดโตใหญ่กินแท้ดังหลัง
อนิจจังเวรนำบ่มั่ว
มาเกลือกกลัวตามได้ตั้งหวัง
ตติยงที่สามมันไข่

แมวลอบไล่เต็นคาบกัดคอ
เฮ็ดจอนจอกไข่ดิงบ่ได้
ไข่ฮ้องให้ขอผูกกรรมเวร
มึงทำเชิญลูกกูกินไข่

ยังบ่ใหญ่สองเทือภายหลัง
ตติยงกินกูทั้งลูก
ขอผูกหมั้นเวรน้อย่าหาย
คันกูตายเกิดเมื่อภายหลัง

ขอได้เข้ากินลูกทั้งมึง
แม่ไก่เวรเหม็ดคำใจขาด
กับจากชาติไปเกิดเป็นเสื่อ
นอนเอือเสื่อป่าไผ่ดงกว้าง

แมวอยู่บ้านกินไก่สมใจ
อยู่นานไปพอเท่าเหม็ดข้าว
ลดข้าวแล้วไปเกิดเป็นกวาง
ในดงหลวงฮ่วมเสื่อเมียเค้า

เหตุสองเจ้าเวรเกี่ยวบ่หาย
กวางสืบสายเติบโตมีลูก
เวรเขาผูกคอดลูกบ่นาน
เสื่อใจพาลผู้เป็นเมียเค้า

เฮ็ดเค้าเมาเต็นคาบลูกกวาง
กวางมิดคี่เล่นหนีฮ้องให้
กวางบ่นไข่เสียลูกหัวสาว
คันถึงคราวกวางมานมีห้อง

เวรเล่นต้องลูกออกทีหลัง
เสื่อจอบบึงคาบกินจนได้
กวางจ่มไข่เสียลูกสองหน
กวางเหลือทนคิดถึงลูกน้อย

น้ำตาย้อยสองข้างห่มเหง
คิดบ่เซาฮ่าไฮเมื่อหน้า
น้อยบ่ข่ามานข่าที่สาม
กวางเม่งามถ้วนเดือนออกลูก

เสื่อตัวผูกเวรนั้นเล่นมา
เห็นมิดคากำลังมีมุ้งทอง
เสื่อจอบจ้องเต็นคาบกัดคอ
เฮ็ดจอนจอกวางดิงบ่ได้

กวางฮ้องให้ขอผูกกรรม
มึงมาทำกินลูกสองเทือ
ข่าเทือนี้กินลูกทั้งกู
คันกูตายเกิดเมื่อภายหลัง

ขอได้เข้ากินลูกทั้งมึง
กรรมมาถึงสิ้นคำใจขาด
ตายจากชาติไปเกิดเป็นผี
ยักษ์ฉนิคือเมียแม่น้อย

อยู่ปากว่างในเขตพงไพร
เสื่อจ้งไฮกินกวางทั้งลูก
เหตุผูกเวรไว้ต่อกัน
เป็นสำคัญสืบเมื่อภายหน้า

เสื่อใจกล้ำลตชั่วกายลุน
ยังเป็นบุญถือเอากำเน็ด
มันได้เกิดในท้องแห่งคน
ปฏิสนธิ์ตระกูลป่ต่ำ

ในเขตหล้าเมืองสาวดี
เป็นผู้ดีสอนสาวขึ้นใหญ่
มันจึงได้ผิวสร้างเป็นเฮือน
กรรมมาเดือนปลูกเฮือนนอกบ้าน

บ่หน้าย่านเฮือนเพื่อนหลายหลัง
กรรมมันยังกับเมียแม่น้อย
นางหล้าส้อยมีลูกสืบเดือน
กรรมไปเดือนยักษ์ฉนิมันผู้

พอมัมท้องนางยักษ์มาเจิง
ทำเป็นเชิงตั้งมันเป็นเสี่ยว
มันขอเหนี่ยวอุ้มจูบกุมาร
ปานเสียงหวานตั้งคนเฮาแท้

มันป็นแปยกขึ้นจิกกิน
ยักษ์ทมิฬจิกกินเด็กน้อย
มันก่อก้อยกินแล้วเล่นหนี
เห็นเสียทีผิวเมียฮ้องให้

ปากบ่ได้เสี่ยลูกชายกก
ตกตลิ่งตั้งคนเป็นบ้า
ข้าบาดหน้าออกลูกที่สอง
ยักษ์ฉนิปองยาดกินจนได้

แม่ฮ้องให้เสี่ยลูกสองคน
กรรมไปดลตั้งคนไปบอก
พอลูกออกนางยักษ์มาเจิง
เป็นเลิง ๆ ตั้งเดียวสองเพื่อ

นางหล้าเมื่อมานลูกที่สาม
คันสืบเดือนชวนผิวเข้าบ้าน
ไปออกลูกเฮือนแม่ในเมือง
นางบุญเฮืองสั่งคนเฮือนไกล

อยู่บ่ได้ย่านยักษ์มาเห็น
เคยเป็นเข็ญยักษ์กินลูกน้อย
กรรมของข้อยลาแม่ทั้งหลาย
จักผันผายเฮือนหลังออกลูก

ใจยังผูกเฮือนย้าวอยู่ไกล
ขอลาไปสมควรจักตัว
กล่าวเท่านั้นสองเจ้าเข้าเมือง
ตามคำเคื่องแห่งตนจาไว้

ออกลูกได้พอขวบสองเดือน
เห็นสมควรเดือนผิวกลับบ้าน
สองปากด้านเด็กด่วนตามทาง
เว้ากันพลางทั้งอุ้มลูกน้อย

ตาเว็นค้อยแดดฮ้อนเหลืออด
พากันทนมาเจิงสระน้ำ
อยู่จิมไกลฮิมวัดสี่พันญญ
นางบุญชูให้ผิวอุ้มลูก

นางปะลูกลงอาบสีโค
อาบไว ๆ ขึ้นมาบ้ำข้า
อุ้มลูกหล้ายืนนิ่งถ้าผิว
ผิวค่อยลงสีโคอาบน้ำ

จ๊กกล่าวด้านเงียกขิดนี้
เงียกขบปีตีกเวรตักน้ำ
พระบาทเจ้าองค์เวสสุวรรณ
จึงบ่ทันวันนางออกลูก

จำเพาะหน้าวันนั้นออกเวร
มันหลังเห็นฮีบมาบ้ำข้า
จำเพาะหน้าขึ้นสู่เฮือนหลัง
บ่เห็นสิ่งถามคนชาวบ้าน

มันปากด้านเสียงม่วงเสียงใส
เสียวข้อยไปที่ใดเดเจ้า
เขาจึงเว้าบอกเหตุตามกาล
เพิ่นย้ายมารยักขิดกินลูกน้อย

ลาฝูงข้อยออกลูกเฮือนหลัง
ยักขิดได้ฟังถ้วนตามโดยฮีบ
มันเดินถึบตันอยู่ฮิมสระ
นางฉะวาเห็นยักขิดมาใกล้

จำหน้าได้เอ็นผิวทังแสง
ฮ้องเสียงแข็งยักขิดมาฮอดแล้ว
นางฮอดแก้วยีนยั้งบ่ไหว
นางสีไวทนอนอยู่บ่ได้

ทังฮ้องให้บปเล่นคินหลัง
ฮ้องเสียงดังเวย ๆ ยักขิดฮ้าย
มันกำก้ำยเข้าวัดทังแสง
ยักขิดใจแข็งไล่ตามทังฟ้า

มาฮอดด้าวเขตวัดอาฮาม
ยักขิดเล่นตามเทวดาท้ามไว้
ยักขิดจ่มไปยีนถ้าบ่หนี
นางสมลิจุ่มลูกบปเล่น

เงียกแก่นให้ทันยอดสัดดา
กลางศาลาหมู่คนฟังเทศน์
ผู้วิเศษยังเทศน์สั่งสอน
นางคนจรย้านยักขิดกินลูก

เหตุมันถูกมาแล้วสองหน
เล่นผ่าคนถึงองค์พระเจ้า
มันจึงเว้าขอโผดกุมาร
ขอให้ทานชีวิตเด็กน้อย

ยักขิดไล่ข้อยมันเล่นตามหลัง
เว้าให้ฟังสันสายปากผ่าว
พระกล่าวด้านเงียกขิดแล้ว
ให้หาตัวยักขิดนี้มาพร้อม

พระจึงน้อมสองข้างสั่งสอน
บอกกรรมเวรทอนหลังให้แจ้ง
สองฮู้แล้วใจขึ้นขมบาน
สมาทานถือเอาศีลห้า

จำเพาะหน้าตนลัทธิพญญา
พระฮิดูให้เขาเป็นเสียว
พระน้อมเหนียวสองข้างฮักกัน
พระจอมธรรมส่งเขาเมื่อบ้าน

สองบ่ค้ำนเพียรเลี้ยงเซ็งกัน
เวรนำทันเหม็ดลงเพียงนั้น
เว้าสั้น ๆ เห็นฮ้อมทางกรรม
เฝือกกระทำฆ่าสัตว์เป็นบาป

ตายละคาบเวียนแก้ตอบกัน

อัศจรรย์เป็นเวรบ่แล้ว
พระยอดแก้วตัดให้จึงหาย
ปริยายจบลงเพียงนี้

เฮากล่าวชี้สอนลูกสอนหลาน
ตามนิทานข้าสัตว์โทษฮ้าย
ควรยกย้ายเพียรวันชู้คน
บุญกุศลใฝ่มั่นสร้างไว้

หากจักได้ไปสู้ผู้เดียว เจ้าเอย.

อทินนาโลกเอาของท่าน
ให้เจ้าย่านวันหลีกวันไกล
ไผ่ทำไปพาโตต่ำต้อย
พาเป็นข้อยคอบจิตใจโต

ใจโมโทพาโลมักมาก
ไปปากด้านเอาสิ่งของเขา
เอาเงินค่าของเพื่อนไปค้า
หนีเมื่อหน้ามันหลุมมันจน

มันบ่ถมของเพื่อนเป็นดอก
มันแตกออกเป็นกิ่งเป็นง่า
ค้าของเพื่อนสำหรับสำคัญ
กรรมธรรมศาลเตี้ยตั้งไว้

เพื่อนหาได้สักซีพียาน
สาบานโตผู้นั้นผู้นี้
เว้าพุนพีเหนือได้ก็เห็น
เขียนเป็นเกณฑ์ฮอดขวบให้แทน

คั่นกลายแดนเกินขวบเป็นสอง

จับเข้าของจั่วควายข้างม้า
จับข้อยข้าฝูงหมู่หญิงชาย
ของบ่หลายจับเมียทั้งลูก

คำอันนี้มาผูกสงสาร
ผิดโบลานหนังสือทั้งผูก
เมียอยู่บ้านกับลูกบ่เห็น
ผัวเฮ็ดเซ็ญกรรมเวรมาใส่

เป็นกรรมใหญ่ตั้งนั้นจับหาย
คั่นผัวตายลงหม้อนะฮก
ไปตอกอยู่เจ็ดปีขนาด
เขามาปาดเอาชิ้นเถื่อนหนึ่ง

ยังแต่โตกระดุกจ่างห่าง
ยังแต่ก้างกระดูกต่อกัน
นายกุมกัณฑ์เอาขึ้นมาแจก
ถามกระแทกมิ่งกูเท่าใด

เอาปัจจัยเงินค่าของเพื่อน
กายเขตขวบมาได้จักปี
ตายเป็นผือออกมาเที่ยวเทศ
เป็นผีเผดกระดูกแก่นแขง

ขึ้นแดงๆ บ่มีสักหยาด
เพื่อนกุมปาดเอาหมดทั้งมวล
ตามกระบวนมิ่งเว้ากับเพื่อน
เผดจึงเมี้ยนโตนั่งให้ดี

สบบ่มีแ้วยาววากากซาก
อ้าปากเว้าเหม็นเน่าสะอาก
ยะคางเว้าลั่นลั่นทั่วๆ
ควี้เคียวหาไปมาแก่งไหล่

ไล่หมู่แสบมือแก่งแมงวัน
ทูลข้าหลวงจอมธรรม์พระบาท
ยมราชพระบาทจอมหัว
ตัวผู้ข้าอยู่ในเมืองคน

ได้ไปขอเงินเก่าซึ่ง
เจ้าของนั่งจดหมายลายชื่อ
ได้แล้วจ้อสอดขวบให้แทน
คั่นกลายแดนให้แทนอย่าแคว

เว้ากันแล้วผู้ข้าเอาเมื่อ
ได้ชี้เสือกลายทางข้ามน้ำ
เสือกหล่มซ้ำของเหล่าจมเสียด
เลยปะเมียบ่คืนหาบ้าน

ไปกล่าวด้านลืออยู่เมืองไกล
พันวิสัยเจ้าหนีบ่เห็น
เชิญมาถึงกรรมเวรตายซ้ำ
เลยล่องล้ำกลายเขตสำคัญ

กรมทณฑ์เพิ่นเอามาพร้อม
มานั่งล้อมอ้อมหอมเอาคร้ว
ของเสียนตัวเพิ่นเอาเสียดเสียด
ไปอยู่เลี้ยงเป็นข้อยค่าเงิน

บ่เส็กเสริญแม่นความเพิ่นว่า
บาปมาเต้าผู้ข้าขายเมีย
บาปมาเสียดผู้ข้าขายลูก
เป็นดั่งเชือกผู้ไว้กับคอ

ขอให้พ้อมมีแต่ท่อนี้
หนีเมื่อหน้าขอโผดสว่างหาย
หลายปีเดือนขอให้ลงเกิด
เอากำเนิดขอเกิดเป็นคน

ขอชนขวยทำบุญเลี้ยงเจ้า
ข้าวใส่บาตรหยาดน้ำมาเถิง
ใต้พระเพลิงเทียนตามประทีป
ดอกไม้กับเข้าบ้านบูชา

ให้ทานยาปูนพลูหมากเคี้ยว
บ่ลับเลี้ยวใจคุดใจอ
ขอให้พ้อมมีแต่ท่อนี้
ไหวพุ้นพีเจ้ายมพิบาล

เสียดทหารกุมภันท์มาพร้อม
มานั่งล้อมบันขึ้นเผดคน
เอามาขายเป็นสิบเอ็ดพูด
น้อยใหญ่ันั้นชั่งให้ท่อนั้น

บันเจ็ดพูดปะไว้ถ้าเมีย
สามพูดเสียดปะไว้ถ้าลูก
พูดหนึ่งนั้นให้หุ้มมันเอง
ขายละเลงบาปหนาสาโทด

แล้วจึงโผดมันไปตามกรรม
ให้คนนำแนมมันไปเกิด
เอากำเนิดในท้องอีชู
คนปุยอู้อีชูข้อยเพิ่น

กลายเขตขวบสิบเดือนออกมา
เป็นทาสาพี่น้องเมียเก่า
เป็นคนเล่าขึ้นบ่มีหลาย
เป็นคนขายดำข้าวตักน้ำ

สะสอยล้างเครื่องแจกของท่าน
มีประมาณเป็นข้อยเจ็ดชาติ
แล้วจึงคาดมาเกิดชาวเมือง
เป็นคนเสียดพอกินพอยอยู่

ปู่หากได้ฟังธรรมพระเจ้า
เข้าไปเขตองค์พระสถิตา
เทศนาแม่บันถวนสี่
บอกให้ตีแม่บันถวนสอง

ปู่ตีกตองฮับสองเอาได้
เอามาไว้สอนลูกสอนหลาน
เป็นสถานพระลานใหญ่กว้าง
เป็นสิ่งน้ำสร้างแก้วใสส่องเย็นดี

คนผู้มีปัญญาฮาเฟิงเห็นดี
หลานทั้งสี่ให้จ้อจำเอา
บ่อนโตเขามีหออันกว้าง
ไม้ไขว่กว้างให้เจ้าข้ามเสีย

ในกามเมียบ่เป็นอย่าใกล้
มันจักได้อาบติสังฆา
จากลงเว็นพอมันเดินสอด
ตาเว็นลอบลับเหลี่ยมกลางคืน

เข้าไปฮีนพอเพื่อน้ำถึง
เพิ่นเชิงโทษมันมันโค้งใส่โต
ญิงโมโหพาโลมกโลก
เป็นตั้งโสกควายเกือกหนองตม

ปะไปนมมาหาปางสว่าง
จิตใจต่างเอาไปฟัง
ตั้งนิทานปู่เห็นปางก่อน
ชายทูตบ่อนมันอยู่แจสวน

ตามขบวนเป็นคนทุกข์ไฮ้
นอนห่มไม้ปะไปเพื่อยโต
ลิงโคมันใหญ่ยาวเหลือด้าม

ปลายลึงค์จำหัวเขายังยาย
สายตาวันลับลงมิดขุ่ม
เข้าไปในคุ่มขอข้าวขอเกลือ
ขอโสมเหนือเจือลงโสมใต้

เข้าขอได้หมู่บ้านชู่ช่วง
นางเฮือนหลวงเทวีเหลียวมาด
เห็นคาคลาดสะตั่งสอดคิง
ดิงตกใจปานไม้หักทับ

จับปลาบั้งปลายเอาปลาจี้
มกมอกหมีเข้าบ้านทอขา
หาใบตองมาสองท้อหุ้ม
ท้ออุ่มลุ่มยื่นให้ประทาน

ปากเสียงหวานว่าโตทานข้าว
ปากบอกเว้าขายทูตให้นอน
มือชี้ชวนเนอ ๆ นอนหัน
เว้าท่อนั้นลูกฟ้าเลยไป

เยื้องย่างไปแต่งพาเหวยเข้า
เอ็นสาวแก้วช่างไชยออกไป
เทวีในสนมหนุ่มน้อย
นั่งพอส้อยเฝ้าเจ้าเหวยพา

ขายทูตหาบ่อนนั่งกินข้าว
ได้ท้อเข้านางนาฏแต่งลง
นางประสงค์เป็นของท่อนี้
ทั้งบั้งจี้หมกมอกแจวบอง

ของพาเหวยแต่งลงในหัน
ขายทูตบั้นกินแล้วอึมนอน
ยังกรรมเวรแต่อยากกินน้ำ
ห้ามกันไว้คองถ้านางเมือง

พระบุญเชื่องเหวฬพาเลยแล้ว
เทวีแก้วปัดแผ้วเลยนอน
นอนในเวรสนมหนุ่มน้อย
หน้าขึ้นช้อยสำน้อยสีคน

นอนจำจนบรรทมพระบาท
นอนแทบราชพระเจ้าอยู่หัว
ตัวนางเมืองผู้แต่งท้อข้าว
คิดถึงเจ้าชายทูตคนขอ

ตาเห็นพอแต่วันหัวค่ำ
คิดหน้าหน้าบายเต้าคันทิ
เชือกยาวสี่ผูกคนหย่อนให้
ชายทูตได้กินแล้วอ้อมพอ

นางจึงยอสาวยเชือกดิ่งขึ้น
ใจสะอื้นเห็นแต่เต็มตา
หาข้าวแลงมากินอ้อมปาก
เคี้ยวหมากแล้วไฟมอดเดือนดำ

ชายทูตชำนาญนอนคอยอยู่หัน
เด็กสะบันงาเข้าห้องนอน
เด็กออนซอนพระเจ้าหลับแสบ
นางมับแมบแขนผ้าซูดลง

ฮอดชายโง่งตามใจมักโลก
เป็นดั่งโง่งชายบาดยินดี
นางเทวีมีใจมักมาก
เป็นดั่งทากจับหน้าว้างหลัง

ผิวใตยังมีใจปะเปิด
บังเกิดฮ้อนด้วยเหตุตัญหา
พากันนอนทั้งสองชายทูต
กายคูดตั้งไปฮอดดองคว

นางตื่นตัวพากันลุกนั่ง
กอดคอสั่งเจ้าฮีบขึ้นโง่ง
ถึงเจ็ดวันให้เข้ามาอีก
เว้าท่อนั้นนางฮีบขึ้นโง่ง

ค่อยเยาะหยิ่งเข้าในผ้ากั๊ง
ไปนอนฮั้งอยู่ที่บรรทม
พอประสมอาบน้ำในอ่าง
ฮุกบ่อนหว่างสีเนื้อโคคาว

แพลัวขาวฮุกหลังผัดไหล
แพลัวใหญ่ฮุกบ่อนคอคาง
แล้วจึงย่างออกมาละชั้น
น้ำเข้าหมื่นใสสาดทาลง

เข้าหมื่นผงเนียมหอมแบ่งปัน
ทาจนไว้ชื่นสัวใหม่งาม
สีใสหัวขึ้นป้องสะตือ
งามเฮื่องฮือคือสาวสวรรค์

ปากพระจันทร์ฮุบนิ้วมือก้อย
แหวนสำน้อยฮุบนิ้วมือนาง
ป้องคองางยันต์คำมาคล้อง
เกล้าก้านป้องปักปิ่นมวยผม

พอประสมจอนคำฮุบฮอด
หมากตันลอดก้องแขนยันต์คำ
แพรกะสาผ้าไบบึงเบียง
เบียงฮุ่มมือเคยเฒ่าฮู้วัน

พระจอมธรรมยังบรรไปตื่น
นางยกยื่นเอาแก้วแยงเงา
บ่อนไคเหนงน้ำมันจันทน์ไล่
บ่อนไคไค่น้ำมันจันทน์ทา

แซมมาลาสดหอมดอกเกด
นางเอ้เพศเข้าสู่โงศ
เทวีนำสนมน้อยใหญ่
เอ้อโอดใส่ชู้ด้านชู้ทาง

นางเฮือนหลวงไหลเข้าลีลาศ
พระบาทเจ้าบรรดื่นออกมา
เข้าไปหาหอมังสัวมอบ
ชำระแล้วทรงผ้าจักรคำ

เสื่อบ้างคำใหม่คำบักป้อง
เอ้อโอดหยั่งซ้องหน้านางเมือง
ถือเครื่องเสื่องเทวีหมอบเฝ้า
เอ้แต่เข้าถือฮิตบุษาน

พระภูบาลใจหวานขึ้นส่าง
เข้านั่งหว่างด้อยแก้มด้อยนม
นางสนมขึ้นชมว่าเจ้า
ป้ได้เว้าการฮ้ายแห่งตน

อกุศลตนทำปิดไว้
พระบาทไต่หยอหย่องว่างาม
ป้ได้ถามถึงการลับเลี้ยว
โใจบาปเกี่ยวการนั้นป้เป็น

ยังบ่เห็นกับตาต่อหน้า
พรั่าพินน้ำมันบ่เห็นชอย
พลอยฮักแพงเหมือนดังแต่ก่อน
นอนกลางเวินเทวีนิ้วดเจ้า

เข้าเทียบเจ้าชู้คู่สองคน
นอนกลางคินสนมหนุ่มน้อย
หน้าขึ้นช้อยช้าน้อยสี่คน
เป็นวนเวียนปนกันบ่ขาด

ตั้งคาคัดไว้คาคัดเดือนสามเทื่อ
เจ้าหากเชื่อใจแท้ฮิลี
นางเทวีผู้หลั่นชายทูต
เวรบ่หลุดมีท้องสามเดือน

เพิ่นบ่เห็นนางหากบอกว่า
เข้าเทียบเจ้าพระบาทจอมหัว
ตัวข้าน้อยหนักเหน้อยเมื่อยลง
คือดวงใจบุตราพระบาท

เข้าอำนาจในท้องบ่นาน
ถือกุมารกษัตริย์อ่อนน้อย
หนังสือค้อยมันอยู่เบื้องขวา
ขอราชาให้ทอดพระเนตร

ตั้งวิเศษแม่นแท้ดีหลี
พระภูมิให้หัยบมาไกล
กอดคอดีให้นางนอนลง
เอาหัวปลงใส่ตักเพลาผ้า

มือลูบหน้าลูบนมสองเต้า
เป็นศรีเสรา้แม่นแท้ดีหลี
โจอมเทวีเข้าในผ้ากั๊ง
ไปนอนฮั้งอยู่ที่บรรทม

เจ้าจูบชมฮักยิ่งกว่าเก่า
เหตุนางเล่ามีลูกกุมาร
เจ้าประทานให้คนสืบบ้าน
ให้นางด้านเอกสิ่งฮางวัล

ให้เขาทันกั้มมาอยู่เฝ้า
ตราบต่อเท้าเข้าขบลิบเดือน
บั้นสะเทือนกล่าวถึงชายทูต
มันผูกเข้ามาเสพนางเมือง

พระบุญเฮืองบ่เห็นมิดหมี่
มันคิดถึบ่ชอดบ่ฟู
เป็นอุตลูลิงโคมันใหญ่
มันเข้าใส่คือนั้นหมั้นควา

ผิตบาทลาวพระยาทูตใหญ่
มันแตกไขเปื่อยเน่าเหม็ดโต
แมงวันโฮงชี้ข้างไขใส่
เป็นหนอนโตเจาะบ่อนปูนใน

เจาะหัวใจตายไปจากโลก
ไปทุกข์โศกในหม้อเวจี
อัคคีไฟลุกลามไหม้หน้า
น้ำอันนั้นแม่น่ท่อนเหล็กแดง

ลูกเป็นแสงเหมือนคนเผาจุด
ชายทูตไหม้ไหลไปไหลมา
จักกล่าวจางมานในท้อง
ลูกในท้องมันถ้วนลิบเดือน

บอระบวนนางปวดท้องลูก
เอาเชือกผูกแขวนถ่วงแขวนฮาว
ป่าอาสาเข้าโจมตีแฮ้
ปวดจั่นแท้วางเบ่งสมแสง

ลูกตะแดงขวางโตบ่ออก
ออกแต่เลือดเขาะขอดในโต
โพธิสัตว์เกิดมาใช้ชาติ
วเรนางนารถได้เล่นชายโงง

นางเป็นโงงบ่มีคนฮู้
ลักเล่นขูบ่ชอดบ่ฟู
ของศัตรูบาปหนาสาโหด
ต้องโทษฮ้ายมันเข้าสังฮอม

คนแสงมอมได้ถือหาบข้าง
ข้ามน้ำกว้างได้ขี่เฮือแถม
พลายเลือดแนมกุมเอาใจขาด
มรณาคตายจากโลกา

มรณาคตายไปจากโลก
ไปทุกข์โศกในหม้อเวจี
ชายทูตหนีไปมาบ่ได้
ไหลมาใกล้ก็ยกอดสมกัน

นายกุมภัณฑ์ซึกเหล็กชวนใส่
ผูกคอไว้เป็นต้องอันเดียว
ศรีเจลิยวผ่วนางทางบ้าน
ใจสะท้านฮ้องให้ตีทวง

ในเฮือนหลวงปานไฟจุดเอา
พระบาทเจ้าโศกเศร้าโศกา
จัดคนมาแปลงทียบหอแก้ว
ศพคาบแล้วตีเสพสมกัน

ตีฆ้องจันตะโพนพิณพาทย์
ตีระบาศปีพาทย์ฆ้องวง
ทั้งพระสงฆ์กินทานอุตเอา
สังฆเจ้าเวรเข้าให้บุญ

ปูนปานได้สามเดือนไปจุด
ไฟลุกฟูโตไหม้หมุ่นเป็นผง
ตามประสงคัยังแต่กระดูก
จัดลูกท้าวอำมาตย์เสนา

พร้อมกันมาเมี้ยนคุณนางแล้ว
บัตกวาดแล้วลาเล็กเมื่อโฮง
ทำบุญโยงสังทานางนารถ
พระบาทเจ้าสตบวชเททาน

บริหารอัฐระทั้งแปด
หายแสดฮ้อนฝุ่งหมู่โยภักย์
สละคนโนให้หายจากช้อย
สละคนน้อยให้บวชเป็นเณร

เวรเครื่องบุญให้ทานหยาดน้ำ
ให้ไปค้ำนางนาคเทวี
เกิดใหม่มีต่อไปชาติหน้า
พบบาทหล้าขอได้เป็นเมีย

เทียบระฆำน่ากันทุกชาติ
พระบาทเจ้าบ่ส่องเห็นนาง
ใจดีวพลางได้เล่นชายทูต
เวรบ่หลุดเป็นบาปหนักหนา

บุญพระยาส่งหาบ่ฮอด
บุญไปทอดโถมเจ้าอินทร์ตา
ฝุ่งเทวาบั้นเป็นสามพุด
เอาพุดหนึ่งผ้าเป็นสามเสี้ยว

เอาเสี้ยวหนึ่งส่งหานางเมือง
พระบุญเฮืองจอมธรรมแก่นเหง้า
บุญแจ่มเจ้าตั้งอยู่เป็นกอง
คองเสวยมณเฑียรผาสาท

เดียระดาษสวนอาดอุทธิยาน
มีภูมิฐานสระพังวังโบกขร
บริ โภคเครื่องนุ่งอาภรณ์
อยู่สอนลอนเทวีนางฟ้า

อยู่คอยถ้ำพบเจ้าจอมหัว
ตัวพระยาอายุยาวกว้าง
จำศีลสร้างได้แปดสิบปี
เถิงนาที่ยังสี่สิบถ้วน

สังฮอมล้วนเป็นฮ้อยชาวปี
จึงลีลาเสด็จจากโลก
บริ โภคขึ้นสู่เทวา
มรณาขึ้นเทิงชั้นฟ้า

ไปพร้อมหน้าเจ้าฟ้าอินทร์ตา
ไหว้วันทาเหม็ดทั่วแปดด้าน
ถอยหลังถ้านั่งอยู่เป็นถัน
พระจอมธรรมยอมมือยกไหว้

สักโกให้พระบาทอินทร์ตา
ไหว้วันทากามถึงเมียต้น
ได้ลวงพันลดคาบมรณา
นางพระยาดายหนีเสียดจาก

ได้พลัดพรากถ้วนสี่สิบปี
เป็นนารีฝุ่งขาวเมืองลุ่ม
ยังหนุ่มแท้มีลูกตายคา
นางพระยาดายหนีเสียดก่อน

ผู้ข้าหย่อนทำบุญให้ทาน
มีประมาณเงินค่าเจ็ดหมื่น
ของสิ่งอื่นเสื่อผ้าอาภรณ์
บวชชอนกลอนทาสาปล่อยข้า

ทั้งข้างม้ายื่นให้ยอทาน
บุญสมภารควรนำชูส่ง
น่านางด่งขึ้นสู่สวรรค์
พระจอมธรรมอินทร์ตาเจ้าฟ้า

เหลียวเบ็งหน้าหลังโลกโลกา
บอกพระยาให้ฮู้ยังเหตุ
ผู้วิเศษเป็นเจ้าของสอน
อยู่สอนลอนเสนานั่งเฝ้า

พระบาทเจ้าเป็นอาจเมืองหลวง
เมียทั้งปวงเทวีเป็นเค้า
ซูบแจ่มเจ้างามยิ่งปานเหล่า
ภูมิลำเนาดีเทียบไม่ได้

นางนาถไทมักโลกสงสาร
ค้นหาปานไฟลูกกองฮ้ำ
เหลียวเห็นหน้าชายทูตเปื่อยโต
ลิงโคมันไหญ่ยาวเหลือล้น

เห็นแต่ต้นเด็การค้าจวนพอ
มันกวนขอกินแลงบ่ขาด
ได้ตามราชฎ์กรีนแล้วเล่านอน
เด็กอนซอนมันนอนได้ล่าง

หว่างคนหลับนางลงไปสู่
นางเล่นขู้ทำมิจจาจาร
ลงนอนทานชายทูตคืนสูง
ตะวันฟุ้งไก่อ้นหัวเมือง

ชายทูตเปื่องออกหนีบ่ช้า
นางตัวหน้าขึ้นสู่โง่หลวง
ค่อยเหยาะหยองเข้าในผ้ากั้ว
ไปนอนฮั้งได้ขวบสูงจวน

พอสมควรนางเอ้เครื่องใหม่
พระยาใหญ่ใส่ใจว่าดี
ตายเป็นผีชายทูตเผื่อฝัน
คิงสะบันงาใส่ตรวนเหล็ก

ข้อมเขาเด็กข่มลงตั้งขึ้น
ใจสะอื้นฮ้องไห้แซวแซว
นั่งเป็นแถวแมนคนเล่นขู้
เจ้าอยากฮู้ไปหันเบิ่งเอา

เทวนูตรตนเนาถืออาจ
พระบาทเจ้าลาล่องไปดู
เห็นอุสุปยูเป็นเลือด
ทุกขบ่เหือดเขาพักเขาย่า

เขานำมาศาลาพันห้อง
ฟังเสียงฮ้องมันว่าโอยโอย
ขอเหม็ดโกยข้าน้อยแท้ ๆ
เขาดิ่งแกมาฮอดสถาน

ยมภิกบาลสถิตเม็งมาศน์
บรรทมอาสน์หมอนเท้าหมอนอิง
มาหลังดูหมู่คนเป็นโทษ
เอามาโจทก์แต่เค้าถึงปลาย

ญิงชายใดเล่นขู้เมียท่าน
เพิ่นแปลกบั้นกฎหมายบพบาท
ตั้งแต่ชาติเป็นเจ้าแผ่นดิน
เพิ่นถือศีลกินทานบ่ขาด

ผู้ฉลาดพระพุทธรธรรม
ผู้จ่านาศิลหาคิลแปด
ไผบ่แถวดทำมิจจาจาร
บาปประมาณท่อกูเขากล้า

เวรเมื่อหน้ายังมากยังหลาย
ญิงกับชายติดกายพันไว้
จำขึ้นไม้หนามจิวสองซอก
ขึ้นนั่งหยองอยู่ของหนามจิว

ยอขาที่วันนั่งคืบหย่อนลง
หมาบักใจงะโยงขบจ่อง
เอ็นขน่องมันขาบเป็นปูย
หมาบักสุขขบกินเบื่องซ้าย

ยอขาป้ายไปผูกติดกัน
ลำจิ้งชันวาแขนกดอ้อม
แขนซ้ายหุ้มกดตมาจุกัน
นายกุมภันท์เอาคอผูกเชือก

นามจิ้งเยือกช้องอยู่แหลมคม
ปักขวานมขอแขนขาดหวื่น
เป็นตั้งขึ้นคนปาดแดงดำ
กรรมเวรมีกอดหนามต่างขู้

หญิงปู้เล่นขู้กับผิว
ตัวผู้ขายบาดหลายเลือดย่อย
คิงเป็นสร้อยเหมือนดั่งยาแดง
แฉ่งสบเหล็กบินมาตอดตา

กาสบทองบินมาตอดปาก
ช้องก้าก้ากไล่แฉ่งหมู่กา
เป็นบาปหนานันต์เหลือล้น
กอดตันไม้อยู่หันเจ็ดวัน

นายกุมภันท์เอามาตั้งแก่
เอาไปแหล่น้ำเนาผิดเค็ม
แฉ่งกาเล่มสับกินตอดไล่
อดบ่ได้ช้องให้ทมทม

พระยายมสั่งให้แก้ออก
เอาไปผูกไว้นอกสถาน
ในสถานศาลาฮ่มกว้าง
ผู้ที่อ้างท้าวโลกบาล

ยอขวานคมไปลับไปผ่า
ผ่าแต่ปากไปสอดหัวใจ
ให้หลงในหัวใจกับปาก
บ่ให้หลากกลับเลี้ยวโลกใน

ปากคำโตหัวใจน่าหัน
เจ้าจึงบันยาใส่จอตทา
น้ำมันยากระหอมหน่วยแก้ว
เป่าหลอดแล้วพ่นเข้าจอตใน

สุขกงบใจเอามาใส่ใหม่
สุขแสงใส่เป็นเนื้อเป็นตัว
บุญเจ้าผู้มาขูเสี้ยวหนึ่ง
จึงมาดึงเอาตัวออกพัน

ทุกข์เหลือล้นทรงอยู่เหิงนาน
มีประมาณเจ็ดปีเมืองฟ้า
นับลุ่มหล้าได้ช้อยชาวปี
นางเทวีหนีเอาโตรอด

บุญผู้สอดจูงเกิดเมืองคน
ปฏิสนธิอยู่ในท้องแม่
พอแก่แล้วลูหลุดตายเสีย
ไปซ้ำเซียวอยู่ผีป่าช้า

ไปจ้วเจียวอยู่ป่านอกเมือง
ตะวันเอียงลับลงมีดขุ่ม
มาคุ่มคั่วหากินทางผี
ยามคนหนีไปนาหลกกกล้า

สืบบ่าหน้าหน้าหลัง
เฮ็ดบั้งยังมันเล่นไปก่อน
หาบ่อนเกิดเจ้าข้างเจ้ามี
บุญราษีกายโตบ่สอด

ลอดเข้าใกล้เพิ่นยับหนีไกล
แล้วจึงไปนำคนทุกข์ไ้
เอ็นฮ้องให้ขวัญนั่งคอยเอา
บาดคนเซามันขอเขาเกิด

เอากำเน็ดแมนชาติถ้วนสอง
คอยฝึบองเอาคัพพะเวิก
บ่หนีทลิกมานได้สิบเดือน
บอระบวรข้าประสูติออก

เอาไปผอกใส่ดั่งใส่เชิง
แมนลูกเหิงมาเอามือนี้
กายกว่านั้นเมื่อหน้าลูกกู
มาอีคูฮักแพงทักถัน

กอดหยักหยั่นใส่ตักใส่เพลลา
ดูดนมเซาฮีบเคี้ยวข้าวป้อน
มือช้อนข้าวใส่ปากให้กิน
น้ำฟายรินใส่สบกินข้าว

แจ่งจิงเต้าน้ำฮ้อนอยู่ไฟ
ขางหัวใจตัวตนกับท้อง
ฝูงพี่น้องทั้งข้าบมี
ในราตรีแค่ผัวนั่งเฝ้า

พากันเฝ้าความเก่าสองคน
บุญกุศลเฮาได้ลูกน้อย
ยังคั่งค้อยผ้าอ้อมบมี
ผัวว่าผ้าต้องซื้อตาแสนคุ้ม

ลาวปู่ไม้ไ้ทางท้ายยาเฮือ
บาดลาวเมื่อลิมเสียช้อยได้
เอามาไว้หม่ลูกเฮาอน
กลางเทือนอนยาวหนาวบ้ำข้า

ผ้าแผ้วกล้าอีตาแสนวัง
เอาไปยั้งแพ้วนกเปิดน้ำ
พอมิตค้ำช้อยออกไปเอา
มาฮอดเฮาหีบติดหีบต่อ

เสื่อแต่พอแขนกินช้อยยัง
ให้เจ้าฟังลูกเฮาอนตื่น
อ้อมยอยื่นใส่จู้ใส่นม
พอประสมให้เคี้ยวข้าวป้อน

เจ้าอย่าฮ้อนแต่สิ่งการโต
ช้อยจักไปชุดมันแลกข้าว
ให้สูเจ้าแม่ลูกนอนกิน
เพิ่นนินทาว่าเฮาชู้คร้าน

เพิ่นกล่าวต่านว่าเฮาอนเวิน
เห็นลูกเฮาผู้ตือยากจูบ
มือลูบไล่อ้อมเงาอ้อมแงน
แขนมันแพนคือสิ่งก้านกล้วย

ดิ่งมันส้วยสิ่งกกกล้วยวน
ให้สมควรได้เป็นเมียเจ้า
เฮาสองเฒ่าสุขล้นอีหลี
บาดชิมิตั้งแมนท่านั้น

เว้าจ้อยจั้นเมียขึ้นหัวหน้า
มือคิ้วคลำอ้อมเอาลูกน้อย
เลยคลาดคล้ายหลายมือหลายวัน
ฮอดสำคัญกรรมเดือนเลยออก

ไปอยู่นอกออบน้ำสระหัว
ขมันทาตนตัวลูบไล่
อยู่บได้เป็นตุ่มเป็นพิษ
ตะวันใส่ลับลงมือขุ่ม

แสงตาขุ่มเลยเชือบเหงาอน
เป็นอนซอนอีदनอนหลายมือ
แล้วจิงฮื้อสาตเห็นมาบุญ
มาอีคูเฮือนซานทุกข์ไ้

สี่เสาได้สองคือห้องหนึ่ง
ดึงเอาไม้มาผ่าเป็นตง
ปูฟากลงเต็มดีแล้วอยู่
เป็นสิ่งอยู่เด็กน้อยก่องกลาง

เป็นสิ่งฮางแซ่คามห้องห่วย
เอาใบกล้วยมาเล่าสองนอน
สาดกับหมอนบมีสองฟาก
สองทุกข์ยากนอนเบื่องละคน

เอาลูกตนนอนกลางกอดไว้
เด็กซึกใช้หลับไปซ้อยซ้อย
ปากลูกน้อยคาบดูดกินนม
พอประสมถึงแก่ใกล้เที่ยง

นอนเบียงค้อยมันหยับซูดแข็ง
นมไข่เบ็งอัดดังลูกน้อย
ดินคี่ค้อยแสงน้อยบ่ดอง
บาปเวรปองนำมาทุกชาติ

ลูกน้อยนาถใจขาดตายเสีย
สองนิ้วเมียนอนหลับจมแจบ
เป็นสิ่งแนบคนไว้ก่องเดียว
คนเที่ยวทางเขามาฮ้องใส่

ชายทุกข์ไซ้ฮอนแจบนอนดี
ลูกยังมีบฮ้องบ่ให้
พ่อแม่ได้นอนอิมนอนเต็ม
ปากเสียเค็มกลายหนีเมื่อหน้า

น้อยบ่ข้าจวนใกล้ฮุ่งแสง
นิ้วเมี่ยงนอนหลับฝันฮ้าย
ฝิ่งม้างเฮือนจุดบั้งไฟน้อย
ขึ้นคี่ค้อยอยากพื่อนอยากสาย

มือชวงบายคอเมียน้าวกอด
ซิ่นหล่อยลอดปะไปเปื่อยโต
นอนพาโลหลับไปเท่าฮุ่ง
ตะวันฟุ้งขึ้นมาสวยลวย

แดดส่องหลายคองโตซ้าฮุ่น
หลับกุ่มกุ่มไปฮอดคองงาย
ผิวผู้ชายมีนตาขึ้นก่อน
เอาผ้าผ่อนมาเกี่ยวแหวโต

ญิงพาโลตื่นมาหาซิ่น
หยับตึงตึงลงจากเคหัง
หาบ่อนบึงหนักเบาถ่ายแล้ว
จึงคลาดแคล้อย่างขึ้นมาเฮือน

เลยพันเพือนฮุ่มลูกใส่ตัก
เป็นซังกักคอแข็งกระด้าง
ปิดเบ็งข้างมันแป้มันแป
แม่จึงฮ้องแจแจทั้งให้

ได้ลูกแล้วก็มาเล่าต่ายเสีย
สองนิ้วเมี่ยงติดกันวิวาท
หากระดาะมาท้อฮึงดี
เสียมซูดฮีนน้ำผีป่าซ้า

น้ำลูบหน้าฝิ่งแล้วเล่าเมื่อ
ผีลูกเผื่อน่าหลังแม่เก่า
เมื่อฮอดแล้วลืออยู่แจเฮือน
อยู่พอเดือนมันขอเข้าเกิด

เอาก่าเน็ดมาแล้วลืบเดือน
บรบวรณซ้าประสูตือออก
ตกอยู่นอกเสียงให้เฮ่งตั้ง
ตติยยังเป็นชาติถ้วนสาม

เป็นคนงามใหญ่สูงหน้า
บ่ถ้อยข้าการสร้างการแปลง
ช้อยชูแสงพ่อแม่ยอมกว้าง
จำศีลสร้างเข้าวัดฟังธรรม

บุญจ่านามาขูให้พัน
ทุกข์เหลือล้นเหม็ดบาปกรรมเวร
ตั้งเป็นเกณฑ์เล่นขู้เมียท่าน
เพิ่นแปลบั้นในพระคัมภีร์

เพิ่นผู้ดีใจเป็นนักปราชญ์
ผู้ฉลาดเขียนแล้วจึงเห็น
หลานอยากเป็นให้จ้อจำไว้
หลานอยากได้ให้จ้อจำเอา

เป็นสำเนาในธรรมแท้ ๆ
ปู่แก่แล้วอายุเกินคน
หาขนขวายหากินเลี้ยงท้อง
จำในท้องท่ามิจอาจารย์

สุดนิทานไว้เพียงเท่านี้
ภาคสี่นั้นแม่นั้นมูสา
คนคาเมาเขาอยู่บ้านนอก
หาหมากไม้เครื่องไฮ้ของดู

ไฮ้ไปดูซักขวนอวนก่อน
หนทางเย็นได้หมู่หลายคน
หาบขนมซื้อขายในตลาด
โตไปขาดเอาสิ่งเอาของ

เขาฮ้องหาขุนกวนเป็นเจ้า
ของข้อยเด่ามีมากเหลือหลาย
โตจึงหมายขี้มือบอกให้
เฮือนข้อยไกล่เหลียวเห็นปักดู

เว้าแม่น่หูเจ้าของเขาอยู่
โตจึงหลู่โลกเลี้ยวเอาหนี
เฮือนโตมีอยู่จิมแจบ้าน
ออกปากด้านเฮือนอื่นมาต่าง

ใจดีวะพลางกินของตายดอก
เจ้าของชอกเหลียวหาบเห็น
เคราะห์โตเข็ญมีบาปหนักหนาแท้
สร้างบุญแก้บ่หลุดบ่เงย

ไปตกเลยในหม้อนะฮก
ไปตกอยู่เหม็ดหมูได้กิน
ตามกระบิลกินน้อยกินหลาย
ทั้งหญิงชายโสมกันอยู่หัน

ทุกข์เป็นบันนานได้สามปี
แล้วจึงหนีเอาตัวไปเกิด
เอากำเนิดได้เกิดเป็นคน
เวรประจัญคอหอยมันพอก

เวรขี้บอกโลกเลี้ยวกินของ
หลานผิป้องใส่ใจจำไว้
หลานจงได้จ้อจ้อจำเอา
โตโตตั้งจาไปบ่ใหม่

ปู่ชี้ไว้บ่อนยอดคำสอน
หลานสี่ขายจ้อจำเอาไว้
เจ้านอนสูงให้เหลียวเบ็งทางลุ่ม
นอนลุ่มให้เหลียวเบ็งทางเทิง

อยู่เหิงไปปีเดือนมันส้วย
มันจักเป็นมุดม้วยด้วยจิตของตน
จักดลใจฝูงคนเกิดใหม่
อยากรเป็นใหญ่กำเนิดเป็นคน

มีกังวลปากกึกปากผ้า
ปากหน้าหน้าผ้าผ้าเล็งเล็ง
กรรมมาถึงแมนเวรสืบส่อ
เจ้าหลานหล่อฟังแล้วจื้อเอา

เป็นสำเนาในทางพระเจ้า
ปู่ยากเฝ้าความใหม่แกมมา
ยังมีสองกัณฑ์หาญชายอักสอด
เป็นขู้ขอดหมายบันเอากัน

ยังบ่ทันปีเดือนมันกว้าง
ไผไปม้างความหมั้นขาดกัน
เวรนำทันบาปหนักหนาแท้
ปู่แก่ให้เชื่อเจ้าสู่อัน

เป็นสำคัญยุยงพุนพี
ความหมุ่นี่มันแตกจากกัน
เวรนำทันบาปเล่ามีมาก ๆ
จักชี้ให้บทใหม่ต่อไป

เป็นขุนกวนเห็นแก่พี่น้อง
ความบ่ต้องของเก่าหายเสีย
เป็นดังเหล็กเตาเลียมันเกลี้ยง
เพื่อนหากเลี้ยงพี่น้องวงศ์วาน

ทั้งลูกหลานตานายคั้นเค้า
สังฆเจ้าชมชื่นยินดี
มีผญาวาจาท่อนไธ้
เพื่อนแต่งไว้หลายเช่นกษัตริย์

โตหวังตัดมีใจคดเคี้ยว
ปั้นสับเสี้ยวความเว้ายุยง
มันปลดปลงให้เพื่อนแตกม้าง
เป็นส่วนท้างห้วยน้อยไหลแบ่งสองคอน

บาดโตนอนตายไปหาป่อง
ล่องลงน้ำในหม้อนะสก
ไม้ขัดดอกเสียบปืนให้ชื้อ
ให้มันจื้อปอดในใจ

เพื่อนเอาไปใส่แผ่นเหล็กแดง
นอนตะแคงเหล็กแดงแสงฮ้อน
อยู่บ่ได้ป็นคว่าบั้นหางย
โตบ่ตายทนทุกข์วิบาก

อดทุกข์ยากอยู่ทันสามปี
แล้วจึงหนีออกมาเผาต
อยู่ในเขตลั่นลากสามวา
เพื่อนจำหาดินทรายมาเต้า

ถมเค้าไม้ต้นใหญ่โพธิ์ศรี
ถมเจดีย์พระธาตุแก้วกู
ถมบ่อนอยู่เจ้าพระยายม
ถนนหนทางเที่ยวไปไว้พระธาตุ

แล้วจึงคลาดมาเกิดเป็นคน
บาปเวรจนเลยเป็นผีบ้า
เป็นงั่งง่าพี่น้องปะไล
ไปนำทางหนหลังหนหน้า

อายุช้ำได้ห้าสิบปี
แล้วจึงหนีตายไปชาติใหม่
เกิดเป็นไพร่คนน้อยล็กกิน
บ่มีศีลในโตสักหยาด

ความพินาศพระเจ้ากล่าวมา
เทศนาสืบไปภายหน้า
ข้า้บาดหลักคนถ่อยโยโส
อุกาโตเป็นคนชายแท้

เขียนแม่ความสู้บมี
เป็นคนดีพ่อครูสอนให้
เขียนได้แล้ววาดอย่างทงศักดิ์
ไปจับหลักขายกินความสู้

เฮ็ดสู้หู่ประมาทครูสอน
ไปอวนวานทานขวัญจี้อย
ว่าครูฮ้ายปิดหน้าปิดหลัง
มีใจซังเหลียวเป็นบปาก

อันนี้หากผิดแท้บควร
ปู่ชักขวนหลานให้สู้
ปู่สอนแล้วหลานน้อยจื้อเอา
ตามสำเนาอาจารย์ฉลาด

เป็นนักปราชญ์พุทธโฆษา
แต่ตำราคำสอนหอมสู้
ให้ชื่อตั้งกาพย์ปู่สอนหลาน
ชักนิทานบาปกรรมคนสร้าง

อ่างพุ่นพิ้งแล้วแม่ความ
พุทธโฆษาอาจารย์ครูเค้า
ผู้เฒ่าเล่าสืบต่อกันมา
เป็นเถรอายุเมืองล้านช้าง

นับแต่สร้างเบ้องตันแต่งกลอน
จนมาถึงชั่วเขาปานนี้
ในจำจื้อชื่อปีมะเส็ง
สัปตลกเศษพันสองฮ้อย

กับเศษสร้อยอีกหกสิบเจ็ด
กล่าวให้เสร็จลงพิมพ์ปี
นับแต่ก็ถอยทบคืนหลัง
ไปจนถึงแต่งกลอนคราวนั้น

คาดแม่หมั้นห้าฮ้อยปีปลาย
กลอนทั้งหลายแตกกันพังยาก
อ่านลำบากกลับหน้ากลับหลัง
อนิจจังเกิดมีทุกแห่ง

เฮาจึงแต่งดัดแก้ต่อเติม
แต่งลงเดิมบ่อนพิ้งได้
คัดเอาไว้แต่ที่มีคุณ
อยากได้บุญอดเพียดคัดแก้

ดีเที่ยงแท้ไพ่อหมั้นพิ้ง
บุญแต่หลังเกิดมาจึงได้
บุญแต่งให้พบบยอดคำสอน
ควระอะอนจื้อเอาจนได้

เป็นเครื่องได้เฮียงส่องหนทาง
เป็นคำกลางดีจริงแต่เค้า
เฮาผู้เฒ่าแก้กาพย์กลอนผิด
ญาณลักขิตนามหลวงชื่อตั้ง

เฮาอยู่ยังอวาสเมืองหลวง
รัตนโกสินทร์บรมนิวาส
เป็นนักปราชญ์เขียนฮ้อยชอบธรรม
เฮาจึงนำเพื่อคนภายสร้อย
ไพ่อ่านแล้วบุญให้แก่เฮา...แต่เน้อ...

จบปู่สอนหลานเท่านั้น

กาพย์หลานสอนปู่

นโมเนมาวันทาขุสิต
กาพย์ติดกาพย์ต่อกาพย์ก่อเป็นสาส์น
เป็นตำนานกาพย์หลานสอนปู่
หลานหากู้เหตุปู่สั่งสอน

หลานยินดีจดจำเอาไว้
จำได้แล้วหลานน้อยชื่นชม
โมทนาปู่สอนให้รู้
หลานบ่หลู่คุณเจ้าปู่สอน

ยังอวรณ์คำสอนจ้ใจ
คืออยากได้ของตอบแทนคุณ
เกิดภายลุนหาสิ่งบ่ได้
หลานแก่นให้ขอกล่าวตำนาน

เป็นนิทานตอบแทนคุณปู่
หลานหากู้ในสูตรในธรรม
เป็นคำสอนดวงงามล้ำเลิศ
ผู้ประเสริฐแมนโพธิสัตว์

ได้เลียงลัดตัดโพธิญาณ
เขานิพนพานสงสารละไว้
เพิ่นสอนให้หลานน้อยจ้อเอา
เป็นสำเนาหลานจำจ้อไว้

หลานจำได้สอนปู่ภายหลัง
เหตุอสังหลานจึงสอนปู่
ปู่หากู้ตั้งแต่สอนหลาน
ทำปาณาฆ่าสัตว์เลี้ยงลูก

เป็นบาปฮ้ายฝูงนี้บ่ควร

อทินนาลักเอาของท่าน
ให้ปู่ย่านภายหน้าส้วยแหลม
กาเมแถมเมียเขาให้เว้น

ไผลอบเล่นลงสู่อบาย
โทษมุสาตีวะพลางยุเย่า
ไผช่างไว้เป็นบาปเป็นกรรม
ไผช่างทำปากเหม็นปาดก๊ก

ปากบ่ถึกอักขระฐานกรณ์
โทษสุรามัวเมาคอบเหล้า
เป็นผู้เฒ่าควรเว้นชู้คน
จักให้ผลเกิดไปภายหน้า

เป็นผีบ้าใจตื่นโง่เขลา
เป็นสำเนาในธรรมพระเจ้า
กล่าวเป็นเค้าศีลห้าแมนคลอง
หลานจักปองกล่าวไปภายหน้า

บ่ให้ข้าติดต่อกันไป
ไยยะโกฟังเอาจ้อไว้
จำได้แล้วภายหน้าฮั้นตรอง...

ร่ายสั้น ๔ คำสลับ

เป็นคลองจิ่งเว้า

ไผเป็นผู้เฒ่า

อย่าเข้าอำนาจ

โลภะตันทา

สุราเมาอยู่

เป็นคู่ชายฮาม

เข้าผามจับจอก

เอ็นหยอกสาวฮาม

ในยามเค้าเมา

เฒ่ามันบ่ดี

เฮาหลานบ่หย่าน

เฒ่าคร้านครองบุญ

บ่ปุ่นใจสร้าง

ชี้คร้านครองวัตร

บ่ครัดคลองธรรม	บ่จำศีลห้า	อ้างแต่ว่ามี	บ่ห่อนทานไป
จาฆ่าฝูงสัตว์	ข้อวัตรบ่หา	เป็นตายแต่เว้า	โรเฒ่าบ่บำ
ค้ำมาเว้าห่อ	ด้านต่อภรรยา	จำแต่ลูกหลาน	ชวนชวยหาให้
ในห้องเคหัง	เฒ่ามันย้ายสัง	ครันว่าได้แล้ว	ตาเฒ่าบ่ดี
เฒ่ามันย่านแมว	ปะเปิงไว้เปล่า	มีใจมักได้	ถือไว้ให้เมีย
บ่เหล่านานา	สอนลูกสอนหลาน	เนียเนียหน้าหน้า	คืนคำราตรี
หัวผมขาวหงอก	เป็นเฒ่านอกฮั่ว	อิตถีสังโยค	อาโภคกามคุณ
ลื้อยู่่นาสวน	เฒ่ามันบ่ดี	บ่ปุ่นคลองวัตร	บ่บ่วระบ่ดี
ฟังเสียดายดอก	เฒ่ามันบ่ชอบ	พระสงฆ์บิณฑบาตร	เห็นแล้วบ่ปาก
ฮู้แต่โลภ	อ่าเอาของเพื่อน	ลื้อยู่ในเฮือน	บ่เตือนเฮือนอื่น
ยาดไฮ้ชิงนา	ยาดฮั่วชิงสวน	ให้เพื่อนขึ้นโมทนา	ศรัทธาบ่กว้าง
เฒ่ามันบ่ดี	ฮู้แต่มักได้	บ่สร้างคลองบุญ	ครันแมน่เป็นขุน
ขี้ไฮ้เมตตา	บ่กรุณาฝูงคนขมอด	บ่ย่ำฮิตบ้าน	เฒ่ามันบ่ดี
เฒ่ามันบ่ชอบ	เฒ่าบ่ประกอบ	ตกอเวจี	พันปีบ่มั่ว
คลองวัตรสืบประการ	เฮาหลานบ่ย่าน	เป็นบาบฮ้อยฮั่ว	กั้วหมู่ป่าบั้ง
เฒ่ามันขี้ครัน	คลองพระกษัตริย์	ทุกขังบ่ขาด	พระบาทเหนือหัว
บ่บ่วระบ่ดี	ฮิตบ้านคลองเมือง	พุทโธองค์แก้ว	พระเจ้าสั่งแล้ว
ดูหลานแค้นเคือง	เอาคำไปเว้า	ให้จ้อจำเอา	เนอเจ้าปู่เอย
เว้าต่อคำใด	บ่ปากบ่จา		
บ่เว้าบ่ว่า	มีคำโกรธกล้า	ภาพย์ ๗	
อ้างแต่โทษ	จัดหาสุรา	อันฮิตคลอง เป็นของผู้เฒ่า	
มากินกับข้าว	คำเว้าบ่มี	หลานจักเว้า เมื่อหน้าต่อไป	
ผิป้องเป็นบาป	ใจบ่โสภภาพ	หลานจิงไฮ้ แต่งภาพย์สอนปู่	
เห็นแก่เงินคำ	บ่จำนักปราชญ์	ฟังถึแท้ คือแมน่คำหลาน	
เฒ่าบ่ฉลาด	ฮู้ฮิตคลองขุน	ปู่ใจบาน ขึ้นขมคืดอย	
ปุ่นหาแต่ได้	คองถ้าว้าความ	เจ้าหลานน้อย อย่าข้าว่าไป	
เฒ่ามันบ่ดี	ตกอเวจี	ปู่เต็มใจ อยากรังชูมือ	
กองไฟหม้อใหญ่	ลงไปยู่่นัน	ปู่บ่ดี้อ หลานน้อยจ่งสอน	
แสนกับปีดูฮ้าย ดิหลี	เฒ่ามันสมบ่ดี	หลานออนซอน ปู่ออนจี้จ้	
แพงไว้ในถง	บ่จิงใจสร้าง	หลานคิดได้ ติดต่อเป็นกลอน	

เป็นคำสอนสืบไปภายหน้า
มีคนน้อยน้อยพันเข้ากับนับ
ผู้เฒ่ากล่าวคำหาญกับนับ
ปทุมหลวงบอกยาป่ากับนับ
แม่ฮ้างบอกยาเสน่ห์กับนับ
คนโลเลสั่งสอนความสู้กับนับ
คนหลบหลู่ขี้บอกทางคุณกับนับ
คนเป็นขุนขึ้นบอกทางคำกับนับ
คนเป็นข้าชี้ช่องทางเงินกับนับ
คนมั่งมีกินทานไปได้กับนับ
คนชี้ไอ้อวดอ้างมั่งมีกับนับ
คนเป็นซีหาเงินฮับจ้างกับนับ
เป็นผู้เฒ่าความซุบถามกับนับ
เป็นสมภารลูกวัดยันกับนับ
เป็นพ่อบ้านปากบ่เป็นธรรมกับนับ
ความฮู้มากการบาปอย่ากับนับ
คนเสียธรรมอวดแต่ความเว้ากับนับ
คนผู้เฒ่าขาดเมตตาจิตกับนับ
คนอยู่ใกล้สื่อเสียดขังกับนับ
คนนินทาเตียนขวัญชาวบ้านกับนับ
คนขี้ย่านพาหมู่ตกใจกับนับ
คนจ้งโฮพ่อแม่บ่เลี้ยงกับนับ
คนปากเกลี้ยงย่องแต่ตัวเองกับนับ
คนนักเลงพาเมียทุกซ์ไ้กับนับ
คนมักได้ชี้คร้านทำงานกับนับ
คนเป็นกวนข่มเหงชาวบ้านกับนับ
คนชี้คร้านหาฮืดคลองธรรมกับนับ
คนบ่ยาพระสังฆเจ้ากับนับ
คนมักเว้าข่มเพิ่นयोโตกับนับ

คนโทโสอดทนเก่งกล้ากับนับ
คนเป็นบ้าขนบาปใส่โตกับนับ
คนขี้ตี๊วะหาศิลป์ได้กับนับ
เฒ่าแก่แล้วหลงโลกเมียสาวกับนับ
เฒ่าชำเขียนำสาวล่าน้อยกับนับ
เฒ่ามักบ่อยเอ็นท่าเอ็นหุงกับนับ
เฒ่าหัวสูงศีลทานบ่สร้างกับนับ
เฒ่าฮ้างบ้านหาฮ้างหาเมียกับนับ
เฒ่าอัปปริยฆ่าสัตว์กินเหล้ากับนับ
เฒ่าว่าเว้าตีกช้อนตีกแหกับนับ
เฒ่าตาแสบวางหลานบ่ได้กับนับ
เฒ่าคนใบ้ฮักเพิ่นซังโตกับนับ
เฒ่าโมโหความตายบ่สู้กับนับ
เฒ่าอูดฮู้หาสร้างแต่เวรกับนับ
เฒ่าทำเขิญสอนแต่คนอื่นกับนับ
เฒ่ายันหลิ่นการโย้การสวนกับนับ
เฒ่าชักชวนลูกหลานไปค้ากับนับ
เฒ่าเก่งกล้าศิลป์ห่าบ่มีกับนับ
เฒ่าบ่ตี๊วันศิลป์เข้ากับนับ
เฒ่าใจบ้าฮักแต่ลูกหลานกับนับ
เฒ่าใจมารบุญโตบ่เว้ากับนับ
เฒ่าเค้าเม้านั่งเฝ้าแต่เฮือนกับนับ
เฒ่าบ่คิดเป็นพึ่งธรรมบ่ได้กับนับ
เฒ่าเห็นใกล้ภายหน้าบ่เหลียวกับนับ
เฒ่าค้นเคียวสามขวาวว่าหนุ่มกับนับ

ของหมุ่นี่คนเฒ่าอย่าทำ
หลานบ่ยาเหตุเฒ่าผิดฮืด
ฮืดผู้เฒ่ามีแท้บ่หลาย
อธิบายหลานจำจ้อได้

ให้ผู้เฒ่าชวณลูกชวณหลาน
ชวณกินทานทำบุญอย่าคร้าน
ชวณลูกบ้านใส่บาตรชวณวัน
ชวณลูกหลานฟังธรรมบ่ขาด

ให้ฉลาดหนแห่งทางขุน
ใจเป็นบุญเมตตาแผ่กว้าง
อย่าอวดอ้างยอว่าตัวดี
ผู้กะดัดยังมีบ่ไ้

ผู้กระด้อมีมากเหลือหลาย
คนทั้งเมืองมีเหลือหลายมาก
คำชู้บ่สุดกับไ้
หลานช้ไปเป็นคำบ่เบี่ยง

ยังเที่ยงแท้ตั้งแต่ณิพพาน
ของกินทานหามาอย่าขาด
บ่ประมาทในแก้วทั้งสาม
หมั่นได้ถามการบุญบ่คร้าน

เฒ่าซากบ้านศีลห้าบ่ไ้
เฒ่าใจใส่สัตย์เป็นบ่ฆ่า
เฒ่าบ่บ้าลักสิ่งของไ้
ตามวิสัยเมียบ่เฒ่าเฒ่า

บ่กล่าวเล่นคำหลายคำพลาง
เฒ่าชู้ทางสุราบ่เสพ
เฒ่าชู้ชื้อตบ่จ่ายเงินแดง
เฒ่าชู้คลองบ่แปลงเงินดั่ง

เฒ่าใจกว้างบ่เห็นแก่มี
เฒ่าใจดีอย่าคำปากแก้ว
เฒ่าโสภาคือนลูกเตือนหลาน
ให้กินทานถือศีลตักบาตร

เฒ่าฉลาดเข้าวัดฟังธรรม
เห็นพระสงฆ์ยกมือบ่ไหว้
เฒ่าชู้ชื้อตบ่ให้ชื้อตมอ
เฒ่าชู้คลองบ่ให้คลองเศรำ

ตามหลานเฒ่ามาแล้วแม่นคลอง
หลานผิดคลองบ่นยาปานแก้ว
หลานชู้แล้วขาบ่ไหว้บูชา
ขอสมมาว่าตาว่าปู่

บ่หลบหลุกไ้เวเทิงหัว
หลานบ่ตีระนบหาชู้มื่อ
หลานบ่ตีอัยกให้เป็นครู
หลานอิติแต่คนภายหน้า

ใจหยาบช้ำจนเฒ่าจนตาย
บาดลาวตายคนเดียวเค้าเฒ่า
หาผู้เว้าน่ากันบ่มี
อเวจีเป็นเชือนบ่พัน

เหตุโลกลันใจบาปสามานย์
เฮาฝูงหลานเกิดมาภายช้อย
ยังหนุ่มน้อยความชู้บ่หลาย
เห็นมีมาในธรรมพระเจ้า

เฒ่าเก่าเว้าปางนั้นสืบมา
ศาสนาล่วงกลายไปหน้า
มาชอดเท่าศักราชสองพัน
คลองพระสงค์ยังคงทัดเที่ยง

บ่เบี่ยงถ้อยตั้งต่อนิพพาน
ฝูงคนมารเกิดมาฝ่าถ่อง
ถ่องหนึ่งนั้นแม่นแต่คนบุญ
ไ้เป็นขุนมีใจฉลาด

พระบาทเจ้าองค์อยู่เสวยเมือง
คำแค้นเคืองมีใจฮักไพร่
เขาฝูงนั้นยังมากนักหนา
ในโลกเงินค่าบไ้

ได้ลุ่มฟ้าสุขล้วนชุ่มเมือง
คำแค้นเคืองบมีสักหยาด
พระบาทไท้ไว้เทศนา
ศาสนาแล้วงกลายไปหน้า

น้อยบขามาสอดสตามพัน
ฝูงคนบุญเกิดมามีน้อย
คนบาปนันมีมากหลวงหลาย
ทั้งหญิงชายตั้งเดียวกันนั้น

ใจเขาสั้นกริ้วโกรธา
เทวดาลงมาจากฟ้า
นับอ่านได้สุญแปดหมื่นปลาย
ลงมาหยายฮักษาเยี่ยมผ่อ

มาลับสอแจ่งเหี้ยมฝูงคน
มาบันดลฝูงคนในโลก
ให้โลกเลี้ยวบั้นแป้ไปมา
ทั้งเสนาขุนกวนน้อยใหญ่

ทั้งข้าไพร่ฝูงหมู่ชาวเมือง
ทั้งผ้าเหลืองดาบสนักบวช
ใจชวดพันละฮี้ดละคลอง
เทวียองกษัตริย์เจ้าฟ้า

ใจเก่งกล้าทำบาปทุกคน
ไผ่ใจบุญบังเกิดทุกขไ้
ไผ่ใจบาปบังเกิดมั่งมี
เป็นเศรษฐีเงินค่าบไ้

ได้ข้อยข้าข่างม้ามากหลาย
ทั้งหญิงชายตั้งเดียวกันนั้น
ไผ่เป็นขุนใจบุญนักปราชญ์
ใจฉลาดตั้งแต่เวลา

เทวดาฝูงบารมีน้อย
ตายจากชาติขึ้นสู่สวรรค์
ทั้งอินทร์ตาโมทนาพร้าพร้อม
มานั่งล้อมนางฟ้าหมื่นคน

อุปชนฝูงเขาทำบาป
ตายจากชาติไปสู่เวจี
ในแสนปีมีทุกขบ่แล้ว
พระแก่นแก้วตนชื่อเมตตย

ลงมาตรัสเฝดคนในโลก
พระบโยคเข้าได้ดีหลี
หลานบมีมีม้าทำบาป
เกิดชาตินี้เวรหากจำเป็น

เวรแต่หลังมาทันชาตินี้
อดอยู่นี้้นำหมู่คนมาร
ใจเฮาหลานยังคงทัดเที่ยง
ใจเที่ยงแท้ตั้งต่อนิพพาน

หลานเป็นขุนทำใจแผ่กว้าง
บ่อดอ้างเง้าว่าไยดี
ในขันตีหลานเพียรเอาได้
คือชอกใช้ศีลห้าบว่าง

ในสถานมิจฉาเป็นบาป
หลานผาบแพ้ฝูงหมู่ตันทา
ทั้งสุรามุสาตั่วหลาย
อหินนาฝูงไต่เป็นบาป

หลานหลีกได้ฝูงนั้นสู้อัน
อัศจรรย์แต่การเจ้าฟ้า
ข้าไพร่น้อยการเจ้าแสมหลาย
ฝูงคนตายกับการเจ้าฟ้า

น้อยบ่ข้าจักฆ่าจักตี
ฝูงนายเขาปากดีบ่ได้
คิดดีแท้ฝูงหมูทำการ
น้อยบ่นานจักมาเขายัง

กั๋งบ่ได้จักหมูจักคน
ฝูงคนมีทาสีสันไถ่
ยังใครได้เอาเวียกการตน
อุปขนเขาได้เป็นใหญ่

ฝูงหมูไพร่เขาได้เป็นกวน
จัวควายแพงกว่าข้างกว่าม้า
ข้อยข้าแพงกว่าบัวกว่านาง
คนสามานย์มันสู้ปากเกลี้ยง

พระบาทเลี้ยงเขาไว้ว่าดี
ฝูงคนมีเป็นใจนักปราชญ์
ใจฉลาดสู้ฮืดคลองเมือง
พระบุญเชียงบ่มีปากเว้า

ฝูงคนเด้าพระปฤร์ณา
ฝูงโกธ่าเป็นใจสาโหด
พระโผดเลี้ยงเขาได้สู้คน
อุปขนฝูงมารข่มได้

พระแก่นไต้ยั้งว่าเขาดี
ชีหลงตาได้เป็นเจ้าวัด
คลองบ่ครัดบั้งฮืดคลองธรรม
คนพาลาทำกรรมในเขต

พระเทศน์ไว้ภายในช้อยศาสนา
หลานจึงพาจ้อเจ้าเอาไว้
สอนแก่นไต้เจ้าปู่กายลุน
ไผเป็นขุนฮ่าเพ็งให้ฮอด

ไผคิดชอดแม่นยอคลองบุญ
ศาสนาแล้วงลายไปหน้า
น้อยบ่ข้าฮอดสี่พันปลาย
ฝูงพระสงฆ์คนดีมีน้อย

คนถ่อยนั้นมิแท้มากหลาย
ฝูงหญิงชายเกิดมาปางนั้น
อายุสั้นเสี้ยนแท้ฮือหลี
หญิงสืบปีเอาขายนอนช้อน

เป็นเหตุฮ้ายมารหากบัดดล
ฝูงคนขายเกิดมาแก่กล้า
ตั้งแต่ฆ่าตั้งแต่ฟันกัน
ฝูงพระสงฆ์ขาวเจ้านักบวช

ใจชวดพันบั้นแบ่ไปมา
ทั้งเสนาว่าเป็นนักปราชญ์
คิดฉลาดมังฮืดคลองเมือง
พระบุญเชียงองค์เป็นเจ้าฟ้า

ใจโกรธกล้าตั้งแต่เร็วกัน
เวรนาทันตันหาแก่กล้า
หลานกับป่าปางนั้นบ่อาย
ฝูงแม่ยายเอาหลานนอนช้อน

เป็นเหตุฮ้อนปานนั้นบ่งาม
ฝูงชายสามมีใจชูเอื้อย
ฮ้ายกับน้องนอนส่วม่วมกัน
ศาสนาแล้วงลายไปหน้า

ตราบต่อเท้าล่วงเขตห้าพัน
พระเมตตี้ยลงมาผายไผด
คนปางนั้นตั้งอยู่ในธรรม
กษัตราบทำใจบาป

พระผาปแพ้มารฮ้ายอ่อนโยน
โสมณาบตีน้อย
คนถ้อยนั้นยักษ์ฆ่ากินเสีย
ไผเป็นเพี้ยเกิดมาฮ่วมเจ้า

บุญแต่เค้าปางก่อนนำมา
ในโลกาคนเขาบฮ้าย
กาพย์อันนี้แม่นนักปราชญ์หา
แก้วดวงตาอยู่เมืองลานช้าง

หากกาพย์ไว้สอนน้อยลูกหลาน
เงินคำขานว่าหลานสอนปู่
เป็นฮ่อมฮู้คนอยู่ภายหลัง
บุญไผยังหากได้เป็นใหญ่

ให้อักไพร่ฝูงหมุ่งงศา
ฮักลุงตาอาวาร์พีน้อง
ให้ค้อยน้อมหาเจ้าบัณฑิต
อย่าให้ผิดฝูงคนนักปราชญ์

อย่าปากกล้าข่มท่านयोโต
ลูกหลานบุญญไผแก่กล้า
เมื่อภายหน้าให้ค้อยจำเอา
ยากปานนี้อย่าว่ายากหลาย

ยากแต่อธิบายสนธิ์นามจ่ายเมื่อหน้า
ยากถ้วนหน้าบมีทอในคลอง
ไผช่างปองไผเพียรจึงได้
ไผชี้คร้านบุญเจ้าเสื่อมลง

เขาประสงค์สอนคนกายฮ้อย
ความฮู้น้อยแก้กาพย์คำหา
แก้วดวงตอลาเป็นครูเค้า
เขาจึงเว้าหาตีมาแกม

หาฮ่อมแซมคำผิดคำถึก
คำลึกลันเขาเว้นบเขียน
เขาจักเพียรลงพิมพ์ไว้อ่าน
เขาเป็นท่านเมืองนอกเมืองใน

เขามีใจศรัทธาแผ่กว้าง
คิดฮอดเจ้าคนเค้าแต่งกลอน
เป็นคำสอนถึกคลองเขาฮู้
เขาจึงฮู้อดหลับอดนอน

แก้กาพย์กลอนลงพิมพ์เป็นแบบ
ไผพบพ้อบุญสร้างแต่หลัง...เจ้าเอย...

จบหลานสอนปู่

ภาคผนวก

คำสั่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ที่ ๑๔๔๙/๒๕๔๔

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๔

ด้วยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับพระราชทานผ้าพระกฐิน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์จำพรรษา ณ วัดพระธาตุพนมมรุมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในวันที่เสาร์ที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๔๔ เพื่อให้การจัดงานดังกล่าวดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุนิติวัตถุประสงค์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ และมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๔๑ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ดังรายชื่อต่อไปนี้

คณะกรรมการดำเนินการ

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	ประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	รองประธานกรรมการ
ประธานยุทธศาสตร์การสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมและศิลปะ	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ	รองประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาระบบและบุคคล	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพนิสิต	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ	กรรมการ
ประธานยุทธศาสตร์การประกันคุณภาพการศึกษา	กรรมการ
ประธานยุทธศาสตร์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	กรรมการ
หัวหน้าสำนักงานอธิการบดี	กรรมการและเลขานุการ
ผู้อำนวยการกองกลาง	ผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายหนังสือที่ระลึก

ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ	ประธานกรรมการ	
กรรมการ		
อาจารย์จันทร์ทิพย์ ลิ่มทอง	นางสุภัทรา ไสยะกะพันธ์	อาจารย์พิศรวัล ภู่ทอง
นางสาวอัมพวัลย์ วิศวีรานนท์	นางสาวกฤษณา สังคริโมกษ์	นางสาวศิริรัตน์ บุญบาล

ฝ่ายพิธีการ

ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ	ประธานกรรมการ
รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและกิจกรรมศิลปวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ

รองผู้อำนวยการฝ่ายประกันคุณภาพ

อาจารย์สถาพร นิ่มกุลรัตน์

กรรมการ

อาจารย์พิศรวัส ภู่ทอง

นางลัญจนา กล่อมเกตุ

นางสาวกฤษณา สังคริโมกษ์

อาจารย์ณัฐพร อยู่ปาน

นางอรุณี ลินสันธิเทศ

นางสาวสุนิศา ไตรวิวัฒน์

รองประธานกรรมการ

รองประธานกรรมการ

นายดำรงเกียรติ อิศรวิชิตชัยกุล

นางศิริศศิธร กัญโสภา

นายศิริพันธ์ นันสุนานนท์

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และสารสนเทศ

รองอธิการบดีฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้

ประธานคณะทำงานประชาสัมพันธ์

กรรมการ

อาจารย์ดวงจิต ดีวิวัฒน์

อาจารย์สุพจน์ ศิริรักษ์นิก

นางสาวอุไรวรรณ วรณะ

นายประพันธ์ ตรียยาภิวัฒน์

อาจารย์สุชาติ ทองลิมา

นายไกรฤกษ์ จันทร์แจ่ม

นางสาวกาญจนา สหัสเนตร

นายสิทธิเดช โรหิตะสุข

ประธานกรรมการ

รองประธานกรรมการ

อาจารย์มณฑนาพร ภิรมนัส

นางกัญญา กล่อมเกตุ

นางสาวแมนวดี บุญฤทธิ์

ฝ่ายจัดหาปัจจัยถวายองค์พระภิกษุพระราชาทาน

รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาศักยภาพนิสิต

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

กรรมการ

คณบดีคณะทันตแพทยศาสตร์

คณบดีคณะเภสัชศาสตร์

คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณบดีคณะพลศึกษา

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์

ประธานกรรมการ

รองประธานกรรมการ

คณบดีคณะแพทยศาสตร์

คณบดีคณะวิทยาศาสตร์

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

คณบดีคณะสหเวชศาสตร์

ผู้อำนวยการสำนักคอมพิวเตอร์

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์

ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายมัธยม)

ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายประถม)

ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน

นายกสมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายมัธยม)

นายกสมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ฝ่ายประถม)

นายกสมาคมครูและผู้ปกครองโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน

หัวหน้างานศิษย์เก่าสัมพันธ์

ผู้อำนวยการกองแผนงาน

นายกสมาคมศิษย์เก่าสาธิตประสานมิตร

ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต

ผู้อำนวยการสำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา

หัวหน้าสำนักงานอธิการบดี

นายกสมาคมศิษย์เก่าสาธิตปทุมวัน

ฝ่ายทอดผ้าป่าหนังสือ

ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง

ประธานกรรมการ

กรรมการ

นางสาววิมล กลิ่นหอม

นางวนิดา วงศ์วัฒน์

นางพิมพ์ เมฆสวัสดิ์

นางกรรณิการ์ ชาวบ้านเกาะ

นางณัฐรยาน์ ไกรลาสสุวรรณ

นางฉัตรภรณ์ มณีโยย

นางนภพรระ สุดปาน

นางสาวเปี่ยมสุข พุ่งกาวิ

นางมณฑนา เจริญแพทย์

นางมาลินี ภูหมั่นเพียร

นางสาวรัตนพร สงวนประสาทพร

นางสมพิศ พรวิริยกุล

นางสาวสุประภา ศรีทอง

นางสุปิยา ศรีกัลยา

นางอัญชลี ลิฬหาวงศ์

นางสาวศิริพรรณ ดันดิวิชรประกาย

นางดวงพร พวงเพ็ชร

นางอรุณรัตน์ พุกพญา

นางสาวปภาดา เจียวก๊ก

นายเชิดชาติ พุกพูน

นายพัฒนา จิตวานิล

นายอัครเดช อุดมชัชวาล

นางสาวอัญชลี ตุ่มทอง

นางปัทมาพร ยุวพรพงศ์กุล

นางนาฎยา โชติกะทุกณะ

นางสาวพรพิมล แสนเสนห์

นางสาวสุพินยา ศรีกุล

นางสาวทัศนญา สุขประเสริฐ

นางสาวนงลักษณ์ พจนากรักษ์

นางสาวกณิกนันท์ สุสีลา

นางจกมล พุกพูน

นางสาวจรรีรัตน์ เจริญรักษ์

นายจรุงวัฒน์ พูลสวัสดิ์

นายจักรกริช รอดพุมิ

นางจารุวรรณ ชูศรี

นางจิตตินันท์ พรหมสุวรรณ

นางจำรรณ เลียบโย

นางจุฑาทิพย์ สุระประจิต

นางเนตรนภิส จิระประไพวัลย์

นางสาวปณิสรา แก้วมณี

นางสาวประภัสสร แสนบัว

นายมนัส สังข์คร

นางสาวละออ ไวยมานะกิจ

นางสาวสมทรง ขำสอาด

นางสาวสิริกาญจน์ พุกพูน

นางสาวสุภาพรรณ กาญจนวงศ์

ฝ่ายบริการทางการแพทย์เคลื่อนที่

คณบดีคณะแพทยศาสตร์

ประธานกรรมการ

กรรมการ

คณบดีคณะทันตแพทยศาสตร์

ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ณรงค์ชัย ยี่งศ์ดีมงคล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ภาวิน พัวพรพงษ์

ทันตแพทย์หญิงศิริวรรณ ส่งวัฒนา

อาจารย์ ดร.อารีย์ ช่างทอง

อาจารย์ทัศนียา วังสะจันทานนท์

อาจารย์วิภาภร ดันท์สุระ

อาจารย์อรพินท์ พิระเดชมนตรี

อาจารย์ผกาภรณ์ พู่เจริญ

นางสาววารภรณ์ เดชะวัฒน์เศรษฐ์

นางสาวนัทรี แสงทองศรีกมล

นางสาวชนากานต์ บัวทอง

ฝ่ายทัศนศึกษา

รองศาสตราจารย์ชาญวิทย์ เทียมบุญประเสริฐ

ประธานกรรมการ

กรรมการ

นางยิ่งลักษณ์ บุญวัฒน์วิชัย

นางชฎาทิพย์ จันนิลลา

นายไพฑูรย์ รัตนศิริ

นางสาวนิชกานต์ ยันศรี

นางเยาวเรศ ไหลอุดม

นายมานิช เพ็ชรเอี่ยม

นายอนันต์ ศรีสุวรรณ

นายสำราญ เด็กอวยพร

ฝ่ายอาหารและที่พัก

นางสุภัทรา โสทะกะพันธ์		ประธานกรรมการ
นางสุพัฒนา ชลศิริ		รองประธานกรรมการ
นางจันทิรา จิตวีระ		รองประธานกรรมการ
กรรมการ		
นางสุภาภรณ์ วงษ์ทน	นางสาวดารณี นิ่มประเสริฐ	นายสมภพ จันทิ่ง
นายจระไน ไชโยธธา	นางมาลา วงษ์งาม	นางสาวสุภัทรา แก้วอ่อน

ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์

ผู้อำนวยการสำนักสื่อและเทคโนโลยีการศึกษา		ประธานกรรมการ
รองผู้อำนวยการฝ่ายเทคนิค		รองประธานกรรมการ
กรรมการ		
นายสมพร อ่วมพันธ์	นางนฤมล ศิระวงษ์	นายจตุรงค์ ชันทเขตต์
นางจุไรรัตน์ ดีเทียนอินทร์	นางสาวสายรุ้ง ลิวัลย์	นางสาวศิริเพ็ญ พิลาคุณ

ฝ่ายการเงินและบัญชี

ผู้อำนวยการกองคลัง		ประธานกรรมการ
กรรมการ		
นางสาวนิภาพรรณ วิโรทัยสกุล	นางสาวฤดีวรรณ อุดมธัญลักษณ์	นางมนิตา ถาวรรัตน์
นางเสาวนีย์ หนูฤกษ์	นางสาวพิศมัย พนาเวศร์	นางสาวสุพล นวนนุกูล
นางสาวกนกวรรณ วิเชียร	นางสาวทัศนีย์ บุญหนุน	นางศรัญญา เอกบุตร
นางสาวสุชรักษ์ สุรวัดน์เดชา	นายภาณุมาศ อินทสิทธิ์	

ฝ่ายประสานงานและการเดินทาง

หัวหน้าสำนักงานอธิการบดี		ประธานกรรมการ
กรรมการ		
ผู้อำนวยการกองกลาง	หัวหน้าฝ่ายยานพาหนะและความปลอดภัย	
หัวหน้าฝ่ายพัฒนาสถานที่และสิ่งแวดล้อม	นางลักษณา กล่อมเกตุ	นายไพฑูรย์ รัตนศิริ
นางกานดา ไทรพัก	นางศิริรัตน์ ชันทองคำ	นายมาโนช เพ็ชรเอี่ยม
นางอรุณี สิ้นสันธิเทศ	นางเยาวเรศ ไหลอุดม	นางลัดดาภรณ์ พิพัฒน์เขมากร

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

(ศาสตราจารย์วิรุณ ตั้งเจริญ)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บันทึกท้ายเล่ม

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกสำหรับการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานประจำปี ๒๕๔๘ โดยได้ผนวกความรู้ที่หลากหลายเข้าไว้ด้วยกัน ภาคความรู้ที่เกี่ยวกับกาลกฐินซึ่งเป็นประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมา เรื่องราวเกี่ยวกับตำนานพระบรมธาตุ วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร พระอุรังคินิทาน ประมวลเรื่องสั้น และกาพย์ปี่สอนหลานและหลานสอนปู่

กล่าวเฉพาะองค์พระธาตุพนม สมเด็จพระยาตราช่าง ฯ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ ทรงปรารถนาถึงพระธาตุพนมว่า “พระเจดีย์นครพนม... สร้างเป็นพระสถูปทางพระพุทธศาสนา... แต่ไม่มีเค้าศาสนาพราหมณ์เจือปน บรรดาเจดีย์สถานในพุทธศาสนา ซึ่งสร้างในสมัยขอม ทั้งสร้างในเมืองเขมรและเมืองไทย ที่สร้างพระสถูปเป็นประธาน มีแต่พระธาตุพนมแห่งเดียว หามิที่อื่นไม่ ทั้งรูปสัดส่วนและลวดลายก็เป็นอย่างหนึ่งต่างหาก นอกจากแบบของขอม ขวนให้เห็นว่าจะสร้างก่อนสมัยขอม คือสร้างแต่ในสมัยเมื่อมีประเทศอื่นหนึ่งซึ่งเรียกในจดหมายเหตุจีนว่า “ฟูนัน” คล้ายกับ “พนม” เป็นใหญ่อยู่ต่างหาก--”

กราบมนัสการขอพระคุณ พระราชธีรจารย์ เจ้าคณะจังหวัดนครพนม และรักษากรเจ้าอาวาส วัดพระธาตุพนมมรรมหาวิหาร พระคุณเจ้าได้เป็นที่พึ่งทางด้านการศึกษา การพัฒนา และปัญญาแก่ชุมชน ขอขอบคุณ อาจารย์ไพโรจน์ ฉวีวงศ์ ผู้เขียนภาพพระบรมวงศาทำบุญจำนวน ๓ ผืน ขอขอบคุณแหล่งข้อมูลที่ทำให้หนังสือที่ระลึกเล่มนี้มีเนื้อหาสาระที่หนักแน่นหลากหลาย ขอขอบคุณน้ำใจของทุกท่านที่ช่วยกันทำให้พิธีกฐินพระราชทานครั้งนี้สำเร็จ ลุล่วงและมีความหมายยิ่ง ก่อให้เกิดกิจกรรมการทอดผ้าป่าหนังสือและหน่วยบริการทางการแพทย์เคลื่อนที่ของ มศว ที่ช่วยรักษาเยียวยาสุขภาพพลานามัยแก่ประชาชนครั้งนี้

บรรณาธิการ

ตุลาคม ๒๕๔๘

